

М.Т Примачов, Н.М. Примачова, А.Ю. Стахов

**ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ:
МІКРОЕКОНОМІКА, МАКРОЕКОНОМІКА**

Міністерство освіти і науки України
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА МОРСЬКА АКАДЕМІЯ»

М.Т. Примачов, Н.М. Примачова, А. Ю. Стахов

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ: МІКРОЕКОНОМІКА, МАКРОЕКОНОМІКА

ПІДРУЧНИК

Одеса – 2022

УДК 330(075,8)
П 76

Рекомендовано вченою радою Національного університету «Одеська морська академія» підручник для здобувачів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 073 «Менеджмент» спеціалізації «Менеджмент на водному транспорті» (протокол № 6 від 25 січня 2022 р.)

Рецензенти:

завідувач кафедри ЕТ та ПМТ :

докт. економ. наук, проф. Голубкова. І. А. Національний
Університет Одеська Морська Академія
завідувач кафедри «Транспорту та туризму» докт.
економ. наук, проф. Савельєва І. В. Одеського
Національного Морського Університету

Примачов М. Т.

Економічна теорія: Мікроекономіка, макроекономіка / М.Т. Примачов
— Одеса: НУ «ОМА», 2022. — 393с.

У підручнику розкриваються стандартні підходи до досягнення оптимальних позицій підприємницьких структур в економічних системах.

Викладаються положення і закономірності формування та функціонування ринкових підсистем національної і глобальної економіки. Розглядається сучасний соціально-економічний розвиток, який характеризується темпами економічного зростання на основі раціонального використання природних ресурсів, капітальних активів і праці, економічний стан окремих ринкових структур і держави в цілому .

Рекомендовано для курсантів 1го курсу менеджменту. Також підручник може бути корисним для здобувачів вищої освіти інших спеціальностей.

УДК 330(075,8)

© М.Т. Примачов Н.М. Примачова А. Ю. Стахов , 2022

АБРЕВІАТУРА

ВВП - валовий внутрішній продукт

ВПЦ - вища межа ціни

НПЦ - нижча межа ціни

MSC – Mediterranean shipping company

ВСТУП

Раціональна економічна поведінка людини, підприємницького сегмента, зокрема, судноплавних компаній і держави в цілому зумовлюються сукупністю соціально-економічних принципів і стандартів економічної діяльності. Потреби особистості зумовлені законами раціональної поведінки і завданнями досягнення основних характеристик щасливого, матеріально забезпеченого і здорового життя. У цьому аспекті розрізняють три основні види потреб, що зумовлюють соціально-економічні стандарти розвитку даної спільноти і держави.

Це, по-перше, життєві (вітальні) потреби в здоровому харчуванні, в умовах життя, збереження і зміцнення здоров'я та ін. По-друге, це соціальні потреби, що полягають у досягненні бажаного суспільного статусу особистості щодо інших учасників суспільства. По-третє, це ідеальні потреби у формі орієнтації особистості на оцінку соціальних та естетичних пріоритетів.

Для вирішення першої групи завдань і проблем формується і розвивається виробничий потенціал країни на базі підприємницьких пріоритетів і необхідної державної підтримки. Особливе місце займає вирішення проблем бюджетного забезпечення основних потреб на мікроекономічному, макроекономічному та регіональному рівнях. У цьому аспекті і формуються різні виробничі структури і зокрема, глобальний ринок морської торгівлі і пропозиція тоннажу щодо величини вантажопотоків (попиту).

Друга група завдань повністю лежить на відповідальності особистості у виборі та реалізації пріоритетів позиціонування в суспільстві. Наприклад, хтось вибирає вид спорту, хтось іншу нішу досягнення і демонстрації своїх можливостей. Суспільство залежно від можливостей та доцільності і формує стандарти поведінки та підтримки бажаних реалізувати свої природні здібності (вибір професії, виду спорту). Відповідно до цього і з урахуванням третьої групи потреб стійко і випереджаючими темпами, зокрема, розвивається круїзне судноплавство, що і відображає підвищення середнього рівня життя в постіндустріальних країнах і країнах, економіка яких розвивається необхідними темпами.

Третя група потреб - це фактично сегмент формування культури та естетичного сприйняття навколишнього середовища кожним громадянином залежно від особистих особливостей.

Різноманіття умов, що обмежують реалізацію стратегії досягнення стандартів нормального задоволення життєво важливих потреб, зумовлює диференціацію рівня економічного розвитку окремих держав, підприємницьких структур та якості життя громадян країни.

Слід наголосити на необхідності виділення на певному рівні розвитку суспільства пріоритету задоволення соціальних потреб. Саме вони у формі змагальності призвели до розробки моделі управління економічними процесами в США, Скандинавських країнах і в Японії. При цьому статус учасників підсистем управління зумовлюється потребою розширення демократичних форм

адміністрування за критеріями рівності економіко-правового становища відповідно до раціональності праці.

У цьому відношенні і формуються ринкові відносини на базі раціонального використання факторів виробництва для задоволення раціональних потреб.

У свою чергу, організаційно-економічні відносини, що відображаються в господарських системах окремих галузей, являють собою форми і методи досягнення ефективного виробничого потенціалу. Наприклад, у системі морської транспортної індустрії це види плавання, форми освіти цінових характеристик роботи спеціалізованих суден. У загальному вигляді ринкова система в цьому плані заснована на підприємницькій ініціативі.

Саме раціональність підтримки підприємницького сегмента національної економіки з боку держави відповідно до правил і законів ринкової економіки і зумовили високі стандарти соціально-економічних умов життя в постіндустріальних країнах.

Для більшості держав принциповим стає з урахуванням національних особливостей використання принципу інтеграції на основі системи переваг щодо глобального ринку зовнішньоекономічних відносин.

Тому виробляються форми менеджменту з урахуванням базових теоретичних положень та умов розвитку, націлені на підвищення стандартів життя громадян. Цьому сприяє економічний статус країни та її участь у міжнародному поділі праці.

Авторський колектив:

Примачов Н.Т., вступ, глави 1 - 4, 14

Примачова Н. М. глави 5, 11 - 13, 15, висновки

Стахов А. Ю. глави, 6 - 9,

РОЗДІЛ 1. ПРОПІДЕВТИКА

Глава 1. СИСТЕМНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗАВДАННЯ

1.1. Мотиви економічної поведінки

Соціально-економічна діяльність людей націлена на задоволенні нормалізованих потреб у життєвих благах, які створюються на основі доцільного використання сукупності ресурсів у тому числі і в роботі морського транспорту.

У цьому аспекті розрізняють вибір і реалізацію стратегії забезпечення потреб у життєвих (вітальних) благах. Кожна країна повинна забезпечувати матеріальні умови життя, що відображають характеристику природно-кліматичних і національних особливостей діяльності громадян країни. При цьому необхідно створити умови юридичним особам та суб'єктам, які прагнуть особливих пріоритетів, реалізувати свої можливості. Останні значною мірою характеризуються орієнтацій на оптимізацію особливих індивідуальних позицій у суспільстві.

В основі організації економічної діяльності лежить облік реальних потреб у різних благах. Вони в першу чергу виступають у формі матеріального задоволення біологічною сутністю людини і зумовлюються якістю харчування, житла, лікування.

Окремо стоїть вимога поступального розвитку і накопичення капітальних активів, що забезпечують виробничий процес і створення соціально-культурного сегмента міст та інших населених пунктів.

Повні потреби - це все економічно обґрунтовані можливості задоволення запитів відповідно до особливостей впливу зовнішнього середовища і нормалізованого споживання. Це, перш за все, рівень поточної задоволеності в стандартних благах. Окремого значення набувають стандарти заощадження та подальшого розвитку економічних комплексів.

Вся сукупність реальних потреб відображає фактично здійсненні варіанти придбання за принципом: всі що знаємо, і що хочемо (включаючи і нерозумні). Це і зумовлює диференціацію умов життя і формування структури виробничої діяльності, а, отже, і зайнятості в окремих країнах.

Досяжні потреби для поточного етапу економічного розвитку країни зумовлюються параметрами оптимального планування розвитку і можливостями створення економічного потенціалу з урахуванням переваг і недоліків територіального розміщення населення і продуктивних сил, що забезпечують необхідний рівень виробництва продукції і послуг.

Особливе місце у формуванні виробничих процесів займає реальність раціонального управління задоволенням потреб. Ця умова і одночасно обмеження

відображається реальною доступністю до природних та економічних ресурсів для організації виробничої діяльності.

Фактичні потреби виникають і забезпечуються в умовах не тільки реального доступу до ресурсів, а й ефективного їх використання залежно від рівня розвитку національної економіки та ефективності участі в міжнародному поділі праці (табл. 1.1). Це фактично відображається принципом сучасного поділу структури глобальної економіки на три складові: розвинені держави (постіндустріальні країни), країни з перехідною економікою і економічні підсистеми, що розвиваються.

Величина задоволеності життєвим рівнем за будь-яких умов характеризується доходом сім'ї.

Таблиця 1.1

Показники per capita по групі країн, тис. дол.

Групи країн	Роки розвитку			
	2000	2010	2018	Зміни
США	36,4	48,3	61,1	+24,7
Германія	23,8	41,9	44,4	+20,6
Японія	37,3	43,1	36,3	-1,0
Росія	1,9	11,4	9,3	+7,4
Білорусь	1,0	5,8	5,6	+4,6
Україна	0,7	3,0	2,4	+1,7
Китай	1,0	4,5	9,6	+8,6
Індія	0,5	3,2	2,0	+1,5
Кенія	0,5	1,0	1,6	+1,1
Бразилія	3,8	11,3	7,7	+3,9

Дані табл. 1.1 характеризують, зрештою, матеріальний рівень життя окремих країн. Характер зміни економічних результатів у часі зумовлює необхідні параметри та систему управління щодо досягнення стандартів освіти, здоров'я та культури окремих членів нації.

Чітко видно завдання розвитку країн з низьким душевим доходом у напрямку оптимізації стану національної економіки та її інтеграції у світовий простір.

Духовні потреби знаходять відображення у самовираженні. Фактично для раціональної особистості - це початкова потреба, що реалізується через досягнення статусу корисності людям. Одночасно формується визнання суспільством в особливому статусі даної особистості. Це відомі вчені, художники, письменники, артисти. Це реалізується через визнання іншими складових соціуму.

Особливе місце займає визнання своєї значущості через результати праці, в широкому сенсі слова, це не просто робота, що забезпечує життєві блага. Для нормальних людей праця відображає фізіологічну потребу. Однак високоефективна творча праця повинна характеризуватися зростанням задоволення життєвих потреб. Відповідно до цього і формуються потреби в культурі та освіті. Останнє в свою чергу обумовлює формування елементів людського капіталу. Це особлива форма альтруїзму, але не егоїзму.

Життєві інтереси зумовлюються усвідомленням реальних процесів та їх досягнення потребує постановки мети та реалізації відповідного виробничо-економічного проекту.

Необхідні стимули реалізації відповідних проектів з'явилися в суспільстві при виникненні ієрархічної структури управління соціально-економічними процесами. У цьому аспекті враховується доцільність прагнення людини до заробляння коштів.

У ряді випадків виникає необхідність змусити працювати людину в певних умовах за системою суспільних потреб. Системні державні інтереси реалізуються на основі діяльності певних нижчих центрів. У цьому понятті розкривається характер взаємозв'язку підприємств при формуванні продукції з високою доданою вартістю.

У той же час в ринковій економіці через систему рекламних стратегій диктується нав'язування своїх інтересів з метою досягнення подальшої вигоди виробнику. Тому необхідна сукупність знань і критичної оцінки альтернативних стратегій досягнення нормальних потреб. Зрештою, держава і економіка підприємництва повинні служити людині.

1.2. Альтернативи соціально-економічного розвитку

Основна життєва позиція розумної людини полягає в досягненні нормального рівня споживання всієї сукупності благ. Вона вирішується альтернативно залежно від ряду умов, які зумовлюють реальні можливості ефективного позиціонування в системі соціально-економічних відносин. При цьому системно розрізняються два альтернативних підходи.

Спочатку - це ринкова економіка, в основі якої лежить особиста відповідальність і ризик позиціонування в сформованих умовах по безлічі факторів. Ця система розвивається з урахуванням поточної обмеженості ресурсів і проблемності відображення свавілля потреб людини і суспільства. Але при демократичності соціально-економічних відносин на перше місце ставиться

особистість і її інтереси. У повній мірі ця умова досягнута тільки в ряді держав, серед яких виділяються скандинавські.

Вартість товарів і послуг у системі ринкових відносин формується відповідно до характеру прояву та сприйняття корисності ресурсів і дій загалом. За часів А.Сміта сформувалася ситуація «laissez faire», в основі якої лежала відсутність будь-яких форм управління і регулювання ринкових відносин.

Протилежну економічну систему формує принцип соціалізму- це безкласовий лад з єдиною загальнонародною вірнішою державною власністю на засоби виробництва. Основний ризик полягає в бюрократичному підході органів управління до реалізації низки волюнтаристичних рішень без належного наукового обґрунтування.

У цьому відношенні альтернативою ринковому веденню господарства розглядається так звана соціалістична економіка. В основі її було покладено централізоване управління, обґрунтоване марксистськими економічними поглядами, істотно трансформованими відповідно до особливостей країни. Але визначальними розглядалися такі положення як:

- постановка на перше місце так званих об'єктивних економічних законів, що зумовлюють цілі та завдання розвитку;
- економічна система виступає як зовнішня сила по відношенню до суспільства;
- сприйняття жорсткої детермінованості господарської поведінки суб'єктів у виробництві та споживанні благ;
- вартість визначається суспільно необхідними витратами;
- кількість товарної маси зумовлюється не реальним попитом, а його оцінкою центральним керівництвом з подальшим плановим регулюванням якості та місця виробництва.

Остання умова при недоскональності методів управління суспільно необхідними витратами призвела до жорсткого дефіциту основних груп продукції та неефективності економіки внаслідок незалежності ціни від пропозиції та попиту.

З часом у процесі регулювання доцільності розвитку ринку з позиції потреб відбувається природний відбір закладів, які утворюють своєрідну культуру виробництва і споживання та визначають тип цивілізації. В даний час серед останніх виділяються розвинені країни, країни з перехідною економікою і держави, що розвиваються.

Однак у будь-яких умовах держава повинна проводити активну соціальну політику, організувати індикативне планування параметрів національної

економіки та регулювання господарського життя за критеріями соціально-економічної справедливості та раціонального ставлення до природних ресурсів.

Кінцевою метою розвитку є набуття статусу, коли держава досягне форми соціального благоденства. До такого статусу певною мірою наближаються Скандинавські країни. Однак потрібен соціальний контроль. Саме його відсутність і зумовила низький соціально-економічний статус життєвого рівня основної маси громадян України протягом 1991 - 1996 і 2014 - 2020 років.

Необхідно враховувати, що підприємницькі структури та відповідний управлінський апарат забезпечують досягнення корпоративних цілей, в основі яких лежить максимізація операційного прибутку.

Історія розвитку суспільства протягом тривалого періоду часу та діяльність низки підприємницьких структур, зокрема, Г.Форда, підтверджує необхідність участі трудящих у власності. При порушенні цього положення формується несправедливий розподіл багатства країни в руках олігархів, що обумовлює низький рівень життя інших громадян країни.

Необхідно враховувати, що кожна система володіє певними перевагами, але і містить ряд ризиків, тому важлива збалансованість формування соціально-економічної структури суспільства. Незважаючи на сучасні успіхи ринкових економічних відносин, Д. Гелбрейт заперечував високу результативність ринкового саморегулювання економіки, припускав, що на зміну ринковій прийде планова.

У будь-яких умовах державний капіталізм - це комплекс заходів, що відображають характер участі держави в економіці країни з капіталістичною формою господарства. Реально це було доведено Дж.Кейнсом при реалізації системи заходів з виведення США з системної світової кризи 1929 - 1931 років.

Поділ на капіталістичну і соціалістичну системи по відношенню до форм власності зазнав трансформації. В основі капіталістичної лежить приватна (конкретна) власність на ресурси виробництва. Соціалістична система була заснована на суспільній або загальнонародній (абстрактній) власності на ресурси виробництва.

Основним недоліком загальнонародної власності вірніше державної стало те, що нею фактично розпоряджалися чиновники. Це не було системно закріплено у формі економіко-правових положень, тому ставлення до об'єктів власності відрізнялося безгосподарністю.

При одній і тій же формі власності- державної, система може називатися і соціалістичною, і капіталістичною (державний капіталізм).

Відсутність у деяких країнах свободи економічного підприємництва стала принциповою умовою прояву комплексу недоліків соціалістичної системи. Як показав Китай основні напрямки її вдосконалення полягають у:

- оптимізації та органічності включення в економічну систему товарно-грошових відносин;
- вміле використання механізму ціноутворення та фінансово-кредитних ринків;
- планомірне регулювання ринкових відносин з урахуванням базових економічних принципів;
- зміцнення та підвищення авторитету національної грошової одиниці;
- розробці та реалізації противитратних положень економічного механізму та оптимальності ресурсного забезпечення господарської діяльності.

В умовах функціонування адміністративно-командної системи реального ринку за параметрами попиту і пропозиції не існувало. Процеси виробництва, розподілу, обміну та споживання регулювалися централізовано. Керуючий центр був єдиним реальним господарюючим суб'єктом, який за певною моделлю формував темпи задоволення поточних потреб. Використовувалися лише окремі елементи ринку, як механізму задоволення потреб.

На жаль, при централізованому управлінні суспільно необхідні витрати формувалися без чіткого обґрунтування. Реалізувалися грандіозні проекти будівництва каналів, осушення боліт, що було пов'язано з порушенням балансу природи. Це й призводило до таких катастроф, як зникнення Аральського моря. Тому зростав через обмеженість коштів на поточні потреби дефіцит споживчих товарів. Він виявився жертвою досягнення сумнівних суспільних цілей.

Зазначене підкреслює закономірність того, що в нормальних умовах реальна вартість будь-якого товару це недоотримана корисність інших благ у формі упущеної вигоди. Це обумовлено наявністю своєрідного економічного прибутку, який являє собою альтернативність результатів від використання обмежених ресурсів. До останніх належать будь-які невідновлюванні природні цінності.

1.3. Методологія реалізації положень економічної теорії

Вся цілеспрямована діяльність людини полягає у створенні матеріальних і духовних цінностей для нормальних життєвих потреб. Останні повинні забезпечувати підвищення соціально-економічного статусу працівників, які створюють, в кінцевому рахунку, додану вартість. Вона характеризує раціональність праці та управління процесом перетворення природних ресурсів на

товари. Цим і зумовлюється першорядність раціонального використання капітальних активів та ефективність праці фахівців.

Зростання продуктивності праці зумовлює завдання вибору ефективних напрямів створення капітальних активів, що забезпечують підвищення рівня вільного часу та вивільнення людини з безпосередньої участі у важкому виробничому процесі.

Зрештою, економічна теорія - це наука, яка вивчає як суспільство з доступними ресурсами вирішує завдання що, як і для кого виробляти [Сам]. Проблемою виявляється залучення необхідного обсягу ресурсів та раціонального їх розподілу за критерієм збалансованості пропозиції та попиту за окремими товарними групами та послугами.

В силу зростаючих потреб при обмеженості ресурсів, які можуть бути використані для виробництва цих товарів і послуг, зростає роль інноваційних технологій. Виробничі ресурси: праця, земля, будівлі, машини, сировина характеризуються потенційною корисністю. Обмеженість ряду з них обумовлена виснаженням земних надр і зменшенням родючості ґрунтів.

З кінця ХХ століття приріст виробництва продуктів харчування в світі став відставати від темпів приросту населення. Тому в ряді країн душевне споживання зерна падає відносно нормального рівня забезпечення.

Реалізовані програми допомоги проблему раціонального споживання на необхідному рівні не вирішують. При цьому ресурси, необхідні для майбутніх поколінь виснажуються в поточному періоді.

Таким чином, основна економічна проблема формується як конфлікт між необмеженими потребами з позиції сучасної людини в товарах і послугах та обмеженими ресурсами, які можуть бути використані для задоволення цих потреб. У цьому аспекті посилюється взаємозалежність економічних рішень окремих країн і потреб інших з урахуванням демографічної ситуації. Досить згадати будівництво стіни між США і Мексикою для припинення припливу робочої сили в більш розвинену економіку.

З урахуванням внутрішніх системних зв'язків економічна теорія структурно розглядає три області: мікроекономіку, макроекономіку та економіку світових господарських зв'язків (міжнародну економіку).

Мікроекономіка - вивчає механізм прийняття рішень окремими економічними суб'єктами - споживачами: індивідуальними інвесторами, власниками ресурсів, окремими громадянами. Таким чином, мікроекономіка розглядає вибір, що реалізується малими господарськими одиницями (особистостями, домогосподарствами, підприємствами, локальними ринковими структурами).

Макроекономіка - вивчає великомасштабні економічні явища. У макроекономіці акценти сконцентровані на системних принципах економічного зростання, причинах спаду, інфляції, безробіття в країні. Найважливішою метою стає оптимізація зростання валового внутрішнього продукту. Особливе місце займають податкова і бюджетно-фінансова політика держави.

Прямий зв'язок підприємницьких результатів і макроекономічного зростання призводить до того, що межі між мікро- і макроекономікою стають взаємоприйнятними. Об'єктивність теорії зумовлює те, що одні й ті ж концепції та основні положення сталого економічного розвитку використовуються в обох областях.

Злиття положень політекономії та економікс дає узагальнений предмет сучасної економічної теорії - два взаємопов'язаних типи відносин у сфері: виробництво - розподіл - обмін - споживання.

Окремі держави залежно від характеру політичної розумності концентрують увагу або на соціально-економічному, або на організаційно-економічному типі господарських відносин.

Традиційно розрізняють три функції економічної теорії:

1) пізнавальна - це формування рівня підготовленості до сприйняття економічної дійсності та характеру розвитку на основі вивчення економічних даних та формування господарських процесів у конкретних умовах;

2) теоретико-методологічна - це відкриття законів розвитку економіки та подальшого уточнення характеру їх прояву на основі аналізу особливостей поведінки суб'єктів у нових умовах господарських відносин;

3) прогностична - розробка економічних прогнозів розвитку на перспективу.

Ця класифікація функцій сучасної економічної теорії обумовлює необхідність підготовки фахівців та послідовної оптимізації стану національного господарства на основі реалізації необхідних управлінських рішень.

Саме останнє зумовлює реальний рівень розвитку країни та життя її громадян. Тому реальна демократична державна система в основу розвитку країни повинна ставити нормалізацію життєвого рівня на основі повної зайнятості.

1.4. Предмет і функції економічної теорії

Як основний предмет економічної теорії розглядається наукове положення формування соціально орієнтованої економіки, яка забезпечує саморегулювання на основі економічної свободи окремих юридичних та фізичних осіб. У цьому

аспекті виділяються ринкові важелі (стимули) і можливість при необхідності регулювання господарських процесів за участю держави.

Зрештою, економічна теорія розкриває як люди і суспільство в цілому здійснюють кінцевий вибір обмежених ресурсів, щоб виробляти різні товари і розподіляти їх для споживання. Тобто природний процес просування шляхом повного задоволення життєвих потреб необхідно координувати з діями ефективного залучення природних ресурсів. Це і передбачає формування закономірностей ефективного розвитку життєвих процесів розвитку суспільства.

У цьому аспекті найважливішим стає вирішення складної сукупності проблем як:

1. здійснити раціональну організацію виробництва і споживання продукції та послуг;
2. вибрати механізми, що забезпечують ефективність дій, що включають обмінні операції між людьми
3. здійснюється вибір суб'єктами економічних відносин для ефективного використання обмежені економічних ресурси для виробництва та розподілу товарів;
4. вивчається характер поведінки людей у діловому житті за критеріями стійкості життєвого циклу;
5. формується багатство країни і правомірність його розподілу;
6. поліпшити соціально-економічні параметри суспільства;
7. оптимізувати взаємини і раціональність розвитку економічних системах.

З урахуванням зазначеного, в кінцевому рахунку, економіка як система - являє собою сукупність різнорідних, пов'язаних між собою елементів: речей і господарських суб'єктів (люди, підприємства, організації, держава).

У сучасних умовах економічного розвитку нівелюється диференціація макроекономічних систем на соціалістичну і капіталістичну по відношенню до панівних форм власності. Країни групуються за рівнем розвитку національної економіки. Враховується, що при різних підходах державні системи можуть бути орієнтовані на пріоритети соціалістичного або капіталістичного (ринкового) принципу власності. Так у ряді країн Євросоюзу залізничний транспорт знаходиться в державній формі власності. У Великобританії принцип приватизації диференціюється залежно від пріоритетів партії, що стоїть при владі.

Стверджується, що посилюються основи того, що економічні системи проявляються не щодо власності, а щодо світогляду. Однак досвід розкриває діяльність глобальних економічних підсистем, які реалізують принцип першості потоку доходів за певних умов. Це МВФ, Світовий банк та ін., які видають кредити Україні за певних умов.

Тим не менш, по ряду способів, що забезпечили пріоритети рівня життя, переваги в організації виробництва опинилися на боці ринкової форми господарювання. Це зумовлено чітким використанням принципу реального та ефективного власника, що не допускає моральної деградації суспільства.

В Україні економічна нестабільність та ігнорування системного розвитку зміниться на стійкі ринкові відносини за умови:

- використання нового адекватного умовам глобалізації та пріоритетів національної економіки господарського механізму;
- розширення межі самостійності підприємств, насамперед морської транспортної індустрії;
- докорінної перебудови централізованого регулювання економіки (від командно-адміністративного стилю управління до фінансово-кредитних економічних важелів).

Відомий принцип побудови вільних економічних відносин виробників і споживачів - це пріоритет реалізації підприємницьких завдань, оптимальність законодавчої бази. Вона повинна гарантувати непорушність власності на капітальні активи, конкурентне позиціонування в системі міжнародного поділу праці.

Головним стає забезпечення життєвих інтересів в умовах об'єктивної обмеженості, насамперед, економічних ресурсів. Але обмеженість ресурсів має відносний характер, тобто неможливо повно і одночасно задовольняти всю сукупність потреб.

Обмеженість ресурсів породжує конкуренцію за їх використанням. Сюди відносяться і дефіцит провізної спроможності флоту України, і незбалансованість доступу до енергетичних ресурсів. Тому і вирішується завдання альтернативного підходу, наприклад, з ким торгувати і чим перевозити. Головним стає дотримання симетрії між альтернативними цілями, бо кожен вид ресурсів задовольняє різні потреби.

Як приклад різноспрямованості використання нафти досить згадати напрямки пріоритети: паливо, хімічна сировина, валюта, сировина для харчової та ін. видів виробництва.

Тому розробляються методи вирішення конкретного завдання за критерієм максимуму ефективності використання обмежених видів ресурсів. Це і становить предмет економічної теорії. Досить згадати післявоєнний розвиток Японії. Він ґрунтувався на імпорті ресурсів, розвитку торгового флоту та експорті готової продукції, створеної на основі імпортних сировинних та енергетичних ресурсів. Створена таким чином додана вартість визначила високий життєвий рівень громадян країни.

При побудові національної економічної системи необхідно враховувати, що раціональна поведінка людини визначається критерієм, націленим на максимізацію результатів при наявних обмеженнях ресурсів, інвестицій і цін на продукцію праці.

У цих умовах працівник або власник ресурсів приймає і реалізує дії, які максимізують задоволення своїх потреб за критеріями корисності.

Для підприємств (корпорацій) в якості таких результатів - цілей розглядається зростання прибутку, величина грошового потоку, капіталізація.

Для окремої держави принциповим стає досягнення суспільного добробуту при максимальному рівні відповідності параметрів справедливості за графіком Флоренція.

В основі ринкових відносин принциповим стає усвідомленість самостійного бажання реалізації поставленої мети, що відповідає економіко-правовим регуляторам.

Сутність економічних рішень з урахуванням зазначеного - це комплекс необхідних, глибинних зв'язків і відносин, які визначають основні риси, особливості і тенденції розвитку певної економічної системи.

У цьому відношенні економічний закон являє собою внутрішні необхідні, постійні та суттєві зв'язки між сторонами господарських відносин. Він, зрештою, відображає сутність явищ, процесів, оптимізації стану елементів матеріальної системи.

У формуванні раціональних відносин виділяються економічні категорії. Вони являють собою теоретичне відображення, уявну форму відображення виробничих відносин або відносин власності, економічних явищ і процесів, що мають реальну сутність у господарській системі. У цьому аспекті виділяються собівартість, праця, норма прибутку.

Досягнення поставлених результатів вимагає вибору відповідного методу. Він являє собою шлях пізнання системи економічних відносин. Головним стає виявлення взаємодії з розвитком продуктивних сил, розумового відтворення цієї взаємодії в теорії послідовного досягнення мети.

Таким чином, загальні організаційно-економічні відносини в системі ринкових відносин з виробництва та реалізації продукції включають:

- систему ціноутворення, організацію та контроль грошового обороту,
- маркетинг,
- біржова справа та ін.

Кінцевим завданням стає раціональність використання сукупності економічних ресурсів за критеріями збалансованості виробництва і реалізації продукції та формування нормального прибутку. До умов раціонального

господарювання належать чіткі принципи, серед яких виділяється наявність коштів, що забезпечують поточні потреби та необхідне вдосконалення виробництва.

1.5. Характер прояву економічних законів і принципів

Будь-яка доцільна діяльність громадян висловлює сутність складної сукупності соціально-економічних відносин в країні. При цьому виділяються закони, що регулюють системні відносини виробничих структур і споживачів. Особливу значимість набуває соціально-економічні принципи формування власності. Структура останньої стає найважливішим фактором, що зумовлює відповідне формування і результативність використання капітальних активів.

Саме реалізація виробничого потенціалу, ґрунтуючись на вдосконаленні будь-яких економічних відносин, вимагає більш глибокого розкриття сутності та характеру прояву відповідних законів реалізації ринкових відносин.

У свою чергу **економічний закон** відображає необхідне, істотне, стійке, повторюване ставлення між явищами в соціально-суспільних зв'язках, що відображають співвідношення «виробництво - споживання».

Сутність прояву принципів розвитку суспільства являє собою комплекс необхідних, глибинних зв'язків, які визначають основні риси, особливості та тенденції розвитку певної економічної підсистеми.

Розвиток передбачає створення нових виробництв, зростання грошового потоку і досягнення нормалізованого споживання сукупності благ. Головним слід розглядати обґрунтовану націленість на кінцеву ефективну результативність відповідної виробничої діяльності, контрольованої ринком (рис. 1.2).

Системний економічний розвиток підсистем країни ґрунтується в свою чергу на створенні нового виробничого потенціалу і на вдосконаленні чинного господарського комплексу. Принциповим стає використання інноваційних підходів до оптимізації характеру реалізації ресурсів праці.

Формулювання та інтерпретація економічних законів, зрештою, незважаючи на об'єктивність, залежать від характеру стану виробничої підсистеми країни, сприйняття дійсності та рівня свідомості діяльності. Саме практична потреба оптимізації добробуту і зумовлює формування економічних принципів розвитку

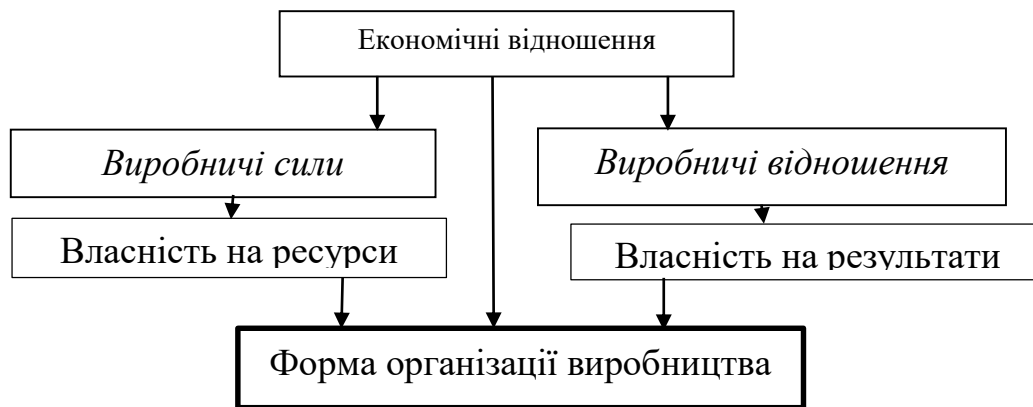

Рисунок 1.2. Альтернативи формування підприємницької структури

Дані рис. 1.2 щодо розвитку ринку морської торгівлі відображають можливість реалізації принципу різноманітності підходів окремих держав і судновласницьких структур до вибору форми розширення операторської діяльності, що дозволяє досягти стійкого виробничого і фінансового стану. Це в свою чергу пов'язано з введенням в експлуатацію нових морських транспортних суден.

Економічні відносини багатогранні з позиції інтересів споживачів, національного і світового господарства.

У будь-якому випадку характер управління створенням і використанням капітальних активів (суден, портових терміналів) залежить від ініціативи власника грошовими ресурсами. Менеджмент використання суден і терміналів, що володіють однаковим виробничим потенціалом, залежить значною мірою від орієнтації на облік особливостей прояву економічних законів. Тобто принциповим є зацікавленість і відповідальність управлінських підсистем у системі закономірностей та умов розвитку.

При розробці та виборі національних пріоритетів формування підсистем народного господарства необхідно розрізняти:

- характер прояву загальних економічних законів, що зумовлюють стандарти раціональної господарської поведінки;
- закони, що діють у кількох суспільних формаціях, наприклад, раціонального використання економічних ресурсів;
- специфічні економічні закони, зокрема, збалансованості використання потенціалу Світового океану;
- закони, що діють на одній зі стадій суспільного розвитку.

На початкових стадіях виробничої діяльності товариства економічні закони проявляються стихійно, бо не пізнані в достатній мірі і не можуть доцільно враховуватися і в силу обмеженості знань.

На вищому рівні організації громадського провадження дії економічних законів доповнюються елементами свідомого їх використання через механізм підприємницької активізації та державного регулювання окремих економічних процесів. Особливо це обумовлено системою плановірності на корпоративному рівні. Все сказане і підкреслює вимоги до компетентності власників і фахівців з управління економічною діяльністю підсистем національної економіки.

Контрольні питання

1. Які основні соціально-економічні цілі розвитку суспільства?
2. Чим обумовлена необхідність систематизації економічних цілей?
3. Назвіть альтернативні підходи до соціально-економічного розвитку.
4. Методологічні основи становлення реальних економічних відносин.
5. Охарактеризуйте предмет і функції економічної теорії.
6. Причини диференціації використання загальносистемних економічних законів в окремих суспільних системах.
7. Чим обумовлена диференціація економічного розвитку підсистем?
8. Форма справедливості економічних відносин.

Глава 2.

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ В ІСТОРИКО-СВІТОГЛЯДНОМУ РАКУРСІ

2.1. Ретроспективний аналіз розвитку економічних навчань

З розвитком людини як особистості і споживача з найдавніших часів увага була сконцентрована на раціональності використання праці, як творця основних життєвих благ. Так, Ксенофонт - письменник і історик визначив свого часу теорію економіки як науку ведення домашнього господарства.

Потім з розвитком міст-держав формується політична економія - як наука ведення загальносистемного господарства. Поліс в античній Греції (в сучасному сприйнятті місто) представляв основну форму держави.

Економічна думка у своєму розвитку пройшла тривалий шлях у виробленні найважливіших положень, що описують цілі та принципи раціонального економічного розвитку.

Незважаючи на альтернативність підходів різних шкіл, виробляється загальний погляд на найважливіші проблеми підвищення добробуту населення та ефективності використання праці та природних ресурсів.

З виникненням основних наукових шкіл з економіки, які концентрували увагу на особливостях розвитку окремих підсистем реальної господарської бази, сформувалися різні погляди на завдання і процеси економічного поживавлення в умовах, що скалися.

Епоха розвитку зовнішньої торгівлі і взагалі торговельних відносин зумовила зростання багатства в основних торговельних системах (Великобританія, Венеція, Генуезька республіка), що і породило відповідний погляд на торгівлю, як на найважливіші джерела доходів у той період. Це, зокрема, і призвело до колонізації інших держав і народів.

Поступовий перехід від аграрних технологій і подальший промисловий розвиток в Європі і США сформувало нові підходи до оцінки ролі праці і капіталу в реальному формуванні багатства країни і окремих людей. Поступовість розкриття складних економічних законів концентрувала увагу на ролі окремих складових раціональної діяльності людини. Відповідно до процесу розкриття поточних господарських завдань формувалися певні погляди на економічні відносини (рис. 2.1). Протягом усього періоду розумної поведінки господарюючих суб'єктів увага зосереджувалася на формуванні системи правил і закономірностей зростання багатства.

На рисунку 2.1 представлені основні напрямки та етапи розвитку сучасної економічної теорії.

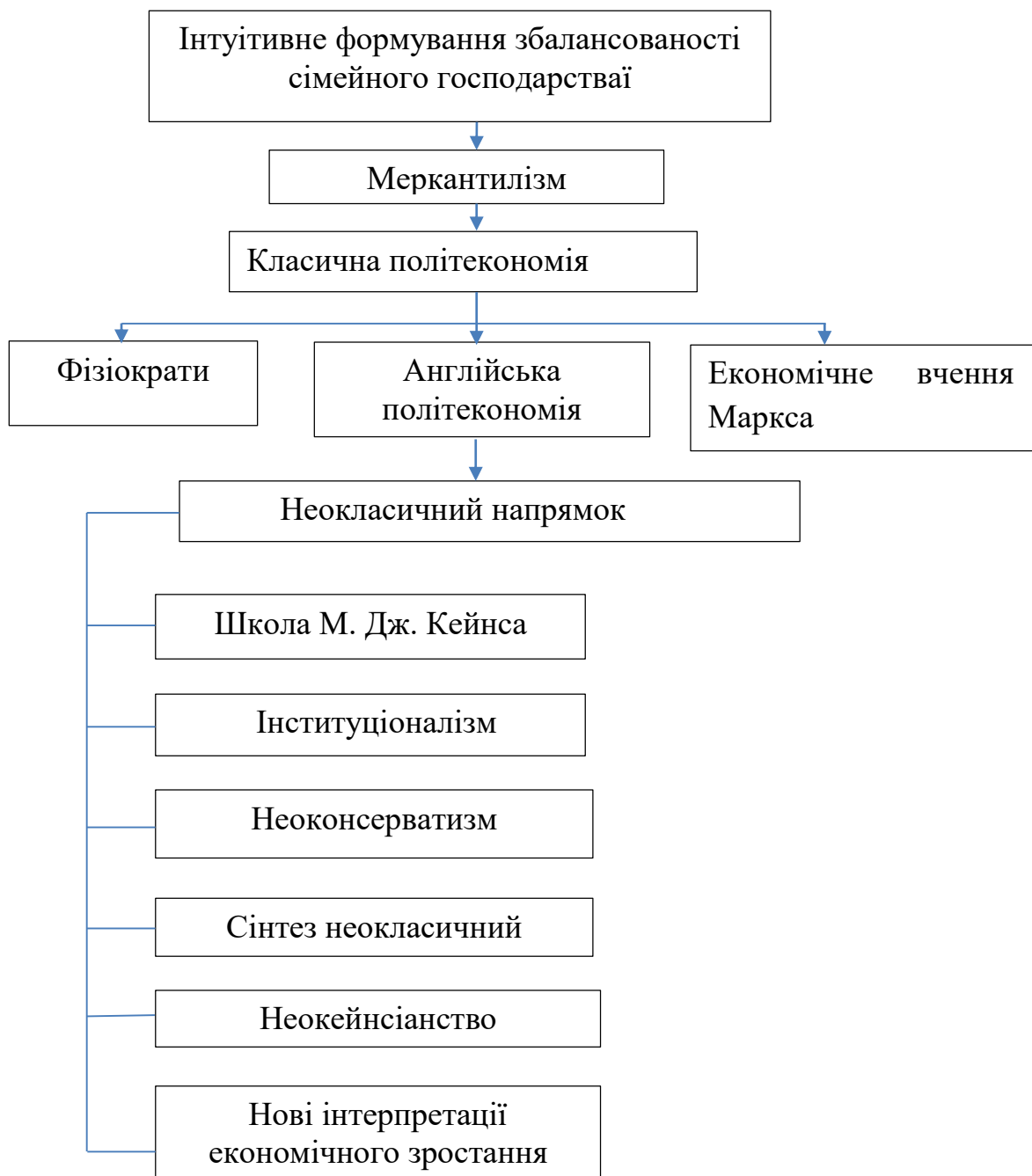

Рисунок 2.1. Структурні напрямки розвитку економічної теорії

Меркантилізм, як напрямок економічного навчання відображав особливості розвитку в епоху переходу від аграрних структур до капіталістичних, зміцнюється в Англії, Франції та Італії. Саме капіталістична система на перших етапах розвитку зумовила виникнення відповідного поділу суспільства за характером праці. Процеси товарообмінних операцій визначили швидкий розвиток всіх видів торгівлі.

Прихильники меркантилізму сконцентрували увагу на принципах монетаризму. Основою багатства нації прихильники цієї економічної школи

вважали не природні ресурси, а накопичення грошей. При цьому ними вважалося, що обмін товарів всередині країни не збільшує національне багатство, багатство зростає за рахунок зовнішньої торгівлі.

Це, зокрема, зумовило і розширення колоніальних стратегій, тому що вважалося результативним купівля товарів в іншій країні за низькою ціною, а у себе в країні продають за вищою ціною. Для ринків колоній формувалась особлива стратегія постачання товарів метрополії.

В основі економічної політики **меркантилізму** лежало досягнення активного торгового балансу, тобто перевищення вартості вивезених з країни товарів над вартістю ввезених.

З урахуванням цих поглядів завданням **економічної теорії** цього виду була розробка рекомендацій для реалізації відповідної державної політики. У цих умовах і з'являється принцип торгового протекціонізму з позиції національних інтересів. В основі цього підходу використовується підвищення мита на іноземні товари, заохочення вітчизняного експортного виробництва.

Зі зростанням ролі промислового капіталу і переоцінки ролі торгового капіталу виникає класична політична економія. В основі її лежить зміцнення впевненості, що багатство нації створює не основні види торгівлі, а реальне виробництво товарів і послуг. При цьому процес створення сукупності благ не вимагає прямого втручання державних органів. Одночасно на переході від однієї концепції до іншої встановлено, що велика кількість грошей у державі викликає зростання цін і дорожнечу життя.

Водночас один із засновників теорії Франсуа Кене вважав, що єдине багатство країни полягає в сільськогосподарському виробництві. Багатшими вважаються ті країни, в яких більш родючі чорноземні ґрунти і сприятливі умови для виробництва різних агрокультур.

Однак першим найвищим економістом реальних поглядів стає А. Сміт. Саме він та ін. родоначальники англійської класичної політекономії вважали, що джерелом багатства є праця і її відповідний додатак до ресурсів природи. А.Сміт перетворив політекономію на науку, що заклала основи вивчення і в сучасних вищих навчальних закладах. Він утверджував необхідність сформувати пріоритети панування приватної власності, реальної конкуренції, вільної торгівлі та невтручання держави в господарську діяльність.

На рисунку 2.2 представлені основні процеси формування результативності праці, що зумовлюють і можливість розширення форм власності. Первинність праці за будь-яких природних умов потребує відповідної організації виробничої діяльності та відповідного їй заохочення.

Рисунок 2.2. Роль праці у формуванні сукупності результатів

Видно, що загальною формою багатства є вартість, створена працею з використанням інших факторів виробництва (землі або капіталу). Ціна залежить від умов виробництва та пропозиції товарів на ринку. Тому формувались стратегії зростання виробництва на розширенні капіталістичного використання праці.

А. Сміт і Д. Рікардо застосували трудову теорію вартості в дослідженні розвитку капіталістичної економіки. У цьому аспекті вважається, що багатство формується раціональним використанням землі (основного природного ресурсу) і ефективним використанням праці.

Земля як найважливіший економічний ресурс при цьому формує абсолютні переваги країни у зовнішній торгівлі аграрною продукцією. Однак з подальшим розвитком капіталістичних відносин пріоритети теорії включали виробничі відносини на основі випуску та реалізації продукції з доданою вартістю.

Це обумовило формування ринку праці та зміну структури зайнятого населення. Це призвело до підвищення цінової оцінки результатів розвитку країни та створення та розширення функцій грошового ринку.

2.2. Економічна теорія та виробничі відносини

Поступальний економічний розвиток європейських країн зумовлював необхідність інтерпретації характеру та доцільності вирішення конкретних господарських завдань, що відповідає поточній часовій ситуації. Як уже було зазначено, навчання - меркантилізм - напрям, сформований у політекономії та економічній політиці держав епохи первісного накопичення капіталу (XV - XVI століть). Воно відображало принципові інтереси торгового капіталу.

Це епоха становлення єдності інтересів промислового і торгового капіталу. Меркантилісти стверджували, що прибуток створюється у сфері обігу, а багатство нації відображається і знаходиться в грошах. Звідси випливає висновок про необхідність залучення в країну можливо більшої кількості золота і срібла і без їх відтоку. На цьому фактично будувалося благополуччя Великобританії та Іспанії в епоху рабовласницьких технологій.

Формувалася політика активного грошового балансу. Це положення досить чітко викладено Стаффордом та ін. дослідниками. Головною метою розглядалося накопичення грошей в країні на основі вивезення товарів на зовнішній ринок. Особливо це чітко простежується в історії відносин Великобританії та її Американських колоній та Індії. Головним критерієм виявляється перевищення ввезення грошей над їх вивезенням з країни.

Поступово сформувалася і утвердилася політика досягнення активного торговельного балансу. Головним акцентом і принципом стає те, що держава повинна мати активне сальдо по торговому балансу. Тобто країна не повинна ввозити більше товарів, ніж вивозити продукти свого виготовлення на ринки інших країн.

Тим не менш, формується і починає грати принципову роль в теорії економічного розвитку класична політекономія. Цей напрямок стає найбільш прогресивним протягом подальшого періоду і не тільки в буржуазній економічній думці. Воно виникло на основі оцінки результатів становлення капіталістичного способу виробництва, особливо в активному періоді накопичення промислового капіталу.

Фактично А. Де Монкретьєн в 1615 р. реально розкрив наукові основи політекономії. Зазвичай розглядаються дві гілки цієї наукової школи: французька (фізіократи) і англійська. Свого часу К. Маркс констатував: «Під класичною політицією я розумію всю політекономію, починаючи з У.Петті, яка досліджує внутрішні залежності буржуазних відносин виробництва». (Соч., т. 23, с. 91). Надалі були розкриті особливості управління виробничими відносинами залежно від політичних аспектів.

Найбільше поширення отримала політекономія в Англії, Це зумовлено рівнем розвитку капіталістичної системи в країні. Положення У. Петті, А. Сміта, Д. Рікардо домінували в XVІІ - ХІХ століттях. Ці автори заклали початок трудової теорії вартості, зробили перші спроби розгляду окремих форм доданої вартості. Принциповим виявився підхід до вивчення капіталістичної форми відтворення за сукупністю критеріїв збагачення.

Відкриття трудової теорії вартості зумовило не тільки метод вимірювання вартості товарів працею, необхідною для їх відтворення, а й проблеми нерівності. Твердження, що вартість товару назад пропорційна продуктивності праці позначилося і на ступені експлуатації трудящих.

На жаль, основоположники навчання з низки причин обмежилися аналізом величин вартості і не змогли дослідити характер прояву найважливіших ресурсів на результатах:

- праці, що створює товар;
- як і чому продукт праці приймає форму товару.

Тому не були вирішені актуальні проблеми ефективного виробництва на основі продуктивності, зокрема, не розроблена і не представлена модель формування вартості.

Фактично мінова вартість не розкрита через відсутність якісної характеристики вартості. Пізніше стало відомим, що це виявилось принциповим виразом виробничих відносин товарного виробництва.

Помилкою виявився розгляд найважливішого параметра економіки - форми вартості байдуже до природи товару. Не розуміння проблем розгляду форм вартості, призвело до нерозуміння суті і функції грошей.

Досить згадати, що Д. Рікардо розглядав зарплату і прибуток як 2 частини вартості, створеної працею. Відзначаючи протилежність у їхньому русі, він не пояснив процес привласнення прибутку з позиції трудової теорії вартості.

Помилкою виявилось твердження, що робітник продає свою працю, а не робочу силу. Таким чином, Д. Рікардо ототожнював додану вартість з прибутком, що приховувало протиріччя між законом вартості і тенденцією рівності прибутку на рівні капітальні активи.

Наступним кроком розвитку політекономії стає аналіз капіталу. Фізіократ Ф. Кене запропонував економічну таблицю процесу відтворення. Розглянувши відмінність між основним і оборотним капіталом, але не бачив у капіталі вираження виробничих відносин. Капітал ототожнювався з його речовими носіями: грошима, засобами виробництва, товаром. Тому не пояснив, чому товар у капіталіста - капітал, а у робітника - дохід. Помилково вважав, що вартість громадського продукту повністю розпадається на доходи. Така позиція в оцінці

капіталу в політекономії закрила шляхи до розуміння процесу капіталістичного відтворення.

Фізіократи - представники класичної школи політекономії у Франції в середині XVIII століття. Голова школи Ф. Кене. Вони вважали, що єдиним джерелом багатства є природа. Тому додадкова вартість - фізичний дар природи, де створюється чистий продукт. Їхня заслуга полягає в:

- перенесення питання про походження суспільного багатства, додадкової вартості зі сфери звернення до сфери матеріального виробництва;
- виведення походження класів товариства з економічної структури;
- положення початку аналізу основного та оборотного капіталу;
- спробі розгляду законів відтворення та розподілу сукупного громадського продукту.

Вони вважали, що багатші країни обумовлені наявністю родючих земель і сприятливих умов. Однак досвід Японії, Канади та низки країн Європи з цим не узгоджується.

Наступним кроком обґрунтування можна розглядати підходи Ж. Б. Сейя і Дж. Ст. Мілля до теорії факторів виробництва.

Справжнім стає твердження, що у створенні вартості беруть участь кілька факторів виробництва, а саме: праця, капітал, земля.

Таким чином вартість складалася з доходів, породжуваних факторами виробництва.

Зрештою, до форм доходів належить:

- заробітна плата,
- підприємницький дохід,
- відсоток і рента.

Наступним кроком стає поява трудової теорії вартості. Нею зумовлені концепції:

1) вартість блага тимчасова (ринкова) і постійна (природна). Природна - центр, до якого прагне змінна.

2) ринкова визначається попитом і пропозицією;

3) природна вартість різна для товарів, що не відтворюються і відтворюються;

4) витрати виробництва в основі вартості відтворюваних товарів складаються з поточних витрат, заробітної плати та прибутку на капітал.

Фактично встановлено, що ціна визначається у виробництві і задається витратами. Пропозиція товару визначається попитом за даною ціною.

Тобто поточний попит регулювався вжитими заходами, але не враховувалася неможливість безмежного збільшення обсягу виробництва товарів.

За теорією граничної, тобто доданої корисності вартість визначається ставленням людини до речі (кінець ХІХ століття так звана маржиналістська революція).

В якості основних положень (суті) виділяється:

- 1) новий принцип оцінки благ - суб'єктивна корисність для конкретного споживача.
- 2) використано принцип граничності, тобто перехід від аналізу середніх величин до граничних (додаткових).
- 3) облік зміни граничних величин;
- 4) вартість праці та капіталу (тобто витрат виробництва) похідні від граничної корисності.

Тому передбачалося аналіз економічних процесів починати з пошуку критерію корисності благ. Стверджувалося, що корисний ефект благ відображає задоволення, яке отримує споживач.

Гранична корисність дорівнює прирощенню загальної корисності при збільшенні споживання товару на додаткову одиницю. Це обумовлює розштовування попиту при відповідності цінових характеристик.

Будь-які економічні досягнення вимагають розробки і використання господарського або економічного механізму, що представляє сукупність форм і методів використання економічних законів у процесі виробництва, реалізації та споживання товарів для досягнення кінцевої ефективності.

2.3. Принципи політекономії

Зі зміцненням капіталістичних основ виробництва в ХІХ столітті отримує особливе визнання марксистська політекономія (1844р.) - навчання про додану вартість. Ця наукова парадигма розширила концепцію та систему економічних категорій і законів розвитку промисловості в капіталістичній організації виробництва.

К. Маркс, другий по часу роботи великий вчений-економіст зробив істотний внесок у розвиток ідей своїх попередників, зокрема, в розробку класичної теорії формування доданої вартості. Вона відображала особливості використання праці зі зростанням капітальних активів.

Обґрунтував наукові підходи, відповідно до яких вважав, що власники капіталу, отримуючи значну додаткову вартість за рахунок недоплати робітникам заробітної плати, є носіями несправедливості та новим експлуататорським класом. Ліквідація цього положення в ХХ сторіччі обумовила підвищення соціальних стандартів в більшості країн.

За стандартами розвитку нову вартість створюють усі суб'єкти трудової діяльності, залучені до процесу провадження, починаючи з управлінського складу (виконавчий директор, технічний, менеджери, економісти), закінчуючи виконавчим складом (службовці, робочі).

Фактично економічні закони визначають життя суспільства. Тому реальне їх вивчення дозволяє використовувати об'єктивні сили і ресурси для оптимізації рівня життя суспільства.

На жаль, вульгаризація положень теорії сформулювала ряд помилкових положень. Наприклад, стверджувалося на прикладі Монголії, що можна перестрибнути з феодалізму в соціалізм, минаючи капіталізм. Таким чином економічна система може не мати недоліків «відсталого» суспільства.

По Марксу - перший недолік капіталізму це експлуатація людини. Ця експлуатація зберігалася і при соціалізмі - фактично державним капіталізмом, що встановлює рівень оплати праці на основі загальнонаціональних інтересів. Головним розглядався робочий клас, а другорядними селянство та інтелігенція, що не відповідало тенденції зменшення фізичної праці на основі конвейєрного виробництва та зростання сегменту послуг.

Положення К. Маркса, що при капіталізмі посилення експлуатації ґрунтувалася на створенні надлишку робочої сили. Це досягається на основі впровадження техніки, технології, механізації та автоматизації виробництва. Тобто ігнорувався принцип об'єктивності науково-технічного прогресу.

При соціалізмі відсутність безробіття ґрунтувалася на низькому виробленні (продуктивності), низькій оплаті праці та фактичному стримуванні НТР. Дешева робоча сила призвела, в кінцевому рахунку, до неефективності системи в цілому.

Не можна ліквідувати приватну форму власності, як це було допущено при соціалізмі бо падає прагнення до підвищення результативності праці. Людина без необхідної власності не зацікавлена в зростанні доданої вартості

Другий недолік капіталізму по Марксу полягав у хаотичності, яку необхідно і можна усунути. Сучасне приватне виробництво відрізняється бізнес-плануванням. Тим не менш, зберігають свою значимість і об'єктивні форми циклічного розвитку.

Карл Маркс виводив положення про доцільність економічної діяльності відповідно до твердження: «Ніхто не може зробити що-небудь, не роблячи цього разом з тим заради будь-якої зі своїх потреб».

Раціональні положення отримали підтвердження й інших форм розвитку теорії. У 1890 р. А. Маршалл, засновник Кембриджської школи, у книзі «Принципи економіки» вперше вжив термін економікс. Таким чином, увага

зосереджена на поведінці економічної людини в процесі виробництва благ в умовах обмеженості та альтернативності використання ресурсів.

Проте існує безліч визначень того, що вивчає економічна теорія. Вони відповідають акцентам різних підходів при формуванні теоретичних обґрунтувань сучасного розвитку. Серед них слід зазначити:

а) Економічна теорія - це наука про те, які з рідкісних ресурсів люди за допомогою грошей або без них обирають для виробництва різних товарів і їх розподілу між групами людей.

б) Політична економія, або економічна наука націлена на опис результативності дослідження процесів нормальної життєдіяльності людського суспільства.

Капіталіст - реальний власник капітальних активів формує свої результати на основі раціонального використання праці. Бо нова вартість формується раціональністю використання праці.

Зрештою, реальна націленість економічної (виробничої) діяльності підприємницьких структур передбачає створення сукупності необхідних благ при раціональному використанні всієї сукупності ресурсів.

2.4. Неокласичний напрямок (XIX ст.)

Ускладнення умов економічного розвитку при невирішеності низки теоретичних питань зумовило необхідність подальших досліджень і відкриттів. Цьому сприяв неокласичний напрямок, який розробляли Дж. Б. Кларк, Ф. І. Еджуорт, І. Фішер, Л. Вальрас, К. Віксель. Найважливішим поняттям є концепція вартості та ціни товару замість трудової теорії вартості.

Цінність споживчих благ та їх ринкова ціна встановлюються залежно від ступеня задоволення потреб та якісних параметрів. Ціна залежить від стану ринку, попиту покупців: спочатку ціна товару висока, але в міру насичення ринку товаром, ціна на нього падає і товар витісняється з ринку. Тобто розглядається характер збалансованості попиту і пропозиції благ.

Зрештою, неокласики сформулювали закон поведінки покупців на ринку за критеріями переваг. Кларк вважав, що дохід робітників, бізнесменів залежить від їх внеску в продукт. Але насправді з'являється безліч факторів які порушують цей принцип.

На стійкість виробничого процесу і на вартість кінцевого продукту реально впливають витрати виробництва, тобто реальні витрати капіталу і праці на створення товару або послуг.

$$TC = FC + VC, \quad 2.1$$

де ТС - загальні (валові) витрати;

FC- постійні витрати, які формуються внаслідок господарської діяльності;

VC- змінні витрати виробництва, які залежать від масштабу виробничої діяльності (обсягу випуску продукції та надання різних послуг).

Цей підхід відображає реальне положення, що значна частина капіталу забезпечує постійні витрати у формі:

- орендної плати за використання відповідних ресурсів виробництва (приміщення, транспортні засоби тощо),
- опалення, освітлення,
- забезпечення заходів безпеки,
- оплати праці працівників, які забезпечують безаварійну експлуатацію будівлі, обладнання,
- обслуговування кредитів,
- амортизаційні відрахування для накопичення коштів на відновлення зношеного основного капіталу, наприклад, суден.

Інша частина відповідних, фінансових коштів обслуговує потік змінних витрат, до яких відносяться:

- заробітна плата робітників-здільників,
- матеріали, комплектуючі вироби,
- паливо, енергія,
- купівлю нових оборотних ресурсів, реклама.

Таким чином, для досягнення ефективності фірми ціна товару повинна бути більшою, ніж середні загальні витрати (АТС). Тоді продукція реалізується на ринку і забезпечує прибуток.

Прибуток (Pr) залежить від рівня грошової виручки (Rv), обумовленої величиною реалізації продукції і відповідними витратами (Cs)

$$Pr = R_v - C_s, \quad (2.2)$$

У свою чергу доходи залежать від поточної ціни (p_c) і масштабу реалізації продукції (Q)

$$R_v = p_c Q \quad (2.3)$$

При цьому тільки конкурентоспроможна продукція за умовами конкретного ринку формує оптимальне співвідношення ціни (p_c) і середньої величини сумарних витрат (АТС).

Відповідно до реальних умов виробництва один з неокласиків А. Маршалл вивів залежність між ціною і попитом, ціною і пропозицією. Тобто встановлено характер впливу збалансованості ринку.

У цьому підході Homo economicus - як продавець раціональної робочої сили, споживач або підприємець намагаються максимізувати свій дохід і звести до мінімуму витрати.

Основою аналізу господарської ситуації стає гранична корисність. Вважається, що вона за цим підходом визначає вартість товару. У той же час розрізняють два напрямки:

- маржиналізм,
- монетаризм.

Маржиналізм розглядає вартість як результат виробничої діяльності, внаслідок якої кожен з факторів виробництва (праця, земля, капітал) вносять свій вплив (частку) в її освіту.

А величина вартості вимірюється граничною корисністю одного з факторів при сталості (незмінності) інших. Це й обумовило розширення пошуку та використання необхідних природних ресурсів.

З цих позицій сформована теорія економічної рівноваги. Стверджується, що вільна конкуренція забезпечує справедливу винагороду за використання економічних ресурсів. Це в свою чергу згодом призвело до незбалансованого розподілу природних ресурсів за власниками.

Монетаризм - заснований на тому, що грошова маса в обороті відіграє визначальну роль у формуванні економічної кон'юнктури на встановленні причинно-наслідкових зв'язків між зміною кількості грошей і величиною валового національного продукту (ВНП).

ВНП - обчислена в ринкових цінах вартість виробленого в країні протягом року кінцевого (готового) продукту, незалежно від громадянства власників підприємства. $\text{ВНП} = \text{чистий національний дохід (новостворена вартість)} + \text{амортизація на реновацію}$. Тобто

$$\text{ВНП} = \text{Зарплата} + \text{Прибуток} + \text{Амортизація} \quad 2.4$$

Монетаристи вважають, що держава своїми незграбними спробами стабілізувати економіку, за допомогою дискретної фіскальної і кредитно-грошової політики сприяє нестабільності системи, підсилює циклічні коливання. З точки зору монетаристів держава створює негнучкість, яка послаблює здатність ринкової системи забезпечувати стабільність; вона проводить фіскальні заходи,

які, хоча і мають благу мету, викликають ту саму нестабільність, для боротьби з якою вони призначені.

Рецепти монетаристів реалізуються МВФ через кредитні умови. Цим шляхом пішов НБУ України. Країна має те, що і слід було очікувати, величезну зовнішню заборгованість при слабкому експорті продукції з високою доданою вартістю.

Особливе місце в сучасній економічній теорії розвинутих країн займає кейнсіанство - напрямок, що обґрунтовує необхідність втручання держави в процес відтворення та соціального розвитку. Основні представники цього напрямку - Дж. М. Кейнс, Е. Ханкен, Д. Хікс та ін.

Як предмет аналізу кейнсіанство розглядає народне господарство в цілому. Такий підхід називається макроекономічним. Стверджується, що без розширення ролі держави капіталізм далі існувати не може.

Дж. М. Кейнс - третій найбільший теоретик економіки обґрунтував макроекономічний підхід до забезпечення стійкості народного господарства. Обґрунтував значення створення нових робочих місць за участю держави, як фактора майбутнього зростання пориту на товарні блага.

У період Великої депресії регулювання економіки США для досягнення необхідного зростання виробництва здійснювалося на основі принципів стимулювання ефективного попиту, орієнтації на повну зайнятість з урахуванням громадських робіт і реалізації соціальної програми.

У системі теорії макроекономіки висунули програму антициклічної політики для запобігання: безробіття, депресії, криз і підтримки ефективного попиту з боку держави. Ця програма заснована на використанні бюджетних і грошово-кредитних важелів непрямого регулювання економіки.

Найважливішим розглядається обмеження зростання попиту на стадії підйому і обмеження зростання цін, і, навпаки, розширення його в стадії спаду або кризи. Цей підхід удосконалюється відповідне зміни пріоритетів і структури споживання. Це свого часу продемонстрував розвиток економіки Японії, а в умовах глобалізації – характер реакції провідних держав на проблеми Covid-19 і вибору форм підтримки виробництва та споживачів.

Поряд з антициклічною (антикризовою та антиінфляційною) політикою були зроблені зусилля з реалізації цілеспрямованої державної політики середньострокового і довгострокового програмування економіки.

Спади економіки, інфляція в різних умовах призвели до загальної кризи економіки і показали неспроможність цих схем, коли інфляцію (що збігається з фазою підйому) стримували, обмеживши попит, а кризу намагалися подолати, розширюючи попит.

У ряді умов стає неможливим регулювання економіки шляхом стимулювання її за допомогою бюджетних дефіцитів і гнучкого маніпулювання обліковою ставкою на основі її підвищення. Критичним виявляється подорожчання дефіциту.

Загалом кейнсіанство виступило за необхідне та нормалізоване втручання держави в економіку з метою запобігання безробіттю, кризам, підтримувало ефективний попит шляхом антициклічної політики (використовуючи грошово-кредитні важелі).

Неокласичний (неоконсервативний) напрямок вів політику невтручання держави в економіку, висунув теорію загальної економічної рівноваги. Передбачалося, що механізм вільної конкуренції забезпечує не тільки справедливий розподіл доходів, а й повну зайнятість економічних ресурсів.

Ця теорія стає основою концепції внутрішньої стійкості капіталістичної економіки, аналогія вільного підприємництва. Але періодичні спади виробництва характеризують наявність проблемних положень.

З'єднати ці напрямки і створити неокласичний синтез спробував П. Самуельсон та ін. В основі лежить теорія з'єднання стійкості державного управління з гнучкістю ринкового регулювання і таким чином збалансування попиту і пропозиції. Однак зберігається складність прийняття своєчасних рішень, що продемонструвала криза 2008 року і складність збалансованості вибору в ситуації 2020 року.

2.5. Кейнс і державні позиції в економіці

Кейнсіанська революція та інституціоналізм виникли у зв'язку з тим, що в ХХ столітті капіталістична система, заснована на ранніх стадіях стихійного регулювання, зажадала на подальшому етапі нових принципів управління стійкістю. Це, зокрема, зумовлено посиленням хаотичності монополізації, періодичним виникненням економічних криз і посиленням безробіття.

Було проаналізоване вплив монопольних структур на фактичну дестабілізацію господарства країни та прийняте антитрестове законодавство.

У цих умовах Дж. М. Кейнс у своїй головній науковій праці «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей» виклав нові для умов капіталістичної (ринкової) господарської діяльності такі принципи системного впливу на економічну результативність:

1. Вирішальну системну роль у запобіганні кризам і безробіттю має відігравати держава, шляхом втручання в процес розподілу доходів суспільства,

зосередження в своїх руках значних грошових та інших ресурсів і активного впливу на економіку.

2. Треба орієнтуватися не на випуск товарів, а всіляко розвивати попит за рахунок розширення купівельної спроможності населення, а також підприємців на придбання нової техніки.

3. Необхідно для державного управління розробити і застосовувати економіко-математичні моделі, які на основі визначення кількісних залежностей, при сформованих обмеженнях і заданій цільовій функції дозволяють оптимізувати параметри економіки країни.

Фактично реалізація цих принципів дозволила США вийти з важкої депресії 30 - х років XX століття. Досі в країні діють побудовані тоді на основі принципу громадських робочих місць швидкісні автомобільні магістралі. Сума грошових коштів у формі оплати праці в структурі громадських робочих місць підвищила попит і стимулювала подальше зростання виробництва та пропозиції.

Слід коротко зупинитися на посткейнсіанському розвитку економічної теорії. Це обумовлено особливостями сучасних економічних відносин. Тобто посилюється процес інтеграції та глобалізації.

Сформована послідовність економічного розвитку зумовлює виникнення нових обставин, що вимагають відповідних оцінок, рекомендацій і прогнозів. Тому неоконсерватизм, який виник у подальшому, проповідує як ідеологічні орієнтири активізацію ринкового механізму регулювання господарства.

Виникає доцільність зниження податків і державних витрат, скорочення державного дефіциту. Зростають вимоги до свободи торгівлі і до відмови від протекціонізму. Принциповим стає реальність боротьби з бюрократичною регламентацією у всіх її формах.

Творець неоконсерватизму М. Фрідмен - засновник так званої Чикагської школи в 1971 - 1974 рр. Цей процес уточнення теоретичних основ обумовлює необхідність розкриття особливих підходів.

М. Фрідман був економічним радником президента США Р. Ніксона. За свої теоретичні розробки в галузі грошового обігу М. Фрідман в 1987 р. став лауреатом Нобелівської премії.

Інший представник даного напрямку Фрідріх Фон Хайєк - лауреат Нобелівської премії виступав проти перебудови суспільства за штучними схемами та ідеальними моделями. Ф. Хайєк різко критикував зростання ролі чиновників і втручання держави в економіку. Це веде до обмеження конкуренції і стримування економічного зростання. Справедливість цього підходу демонструє складність економічного становища України через бюрократизацію та некомпетентність макроекономічного управління.

Засновники цього напрямку виступали проти нерозумного збільшення податків на користь держави і грошової емісії. Завдяки дослідженням і розробкам створена теоретична і практична база оптимального оподаткування і необхідної кількості грошей в обороті. Цей принцип жорстко порушено в Україні.

Зрештою, неоконсерватизм орієнтується на приватну власність, вільне підприємництво, невтручання держави в господарські відносини. Не визнається доцільність збільшення податків і грошової маси. Критикується підхід кейнсіанців та інституціоналістів. Це одночасно підтверджує дві тези:

- постійна зміна умов економічного зростання;
- суперечливість підходів, що свідчить про відсутність об'єктивного пізнання законів економічного розвитку.

М. Фрідмен говорив, що головне джерело економічних негараздів - грошова пропозиція, яка коливаючись викликає кризи і інфляцію. Однак, альтернативного підходу немає. Гроші в сучасних умовах - найважливіший стимул економічного зростання.

Як вже зазначалося, економічна теорія є методологічним фундаментом безлічі економічних наук, що вивчають різні межі економічного життя, зокрема, і глобального ринку морської торгівлі. Економічні основи розвитку розкривають основні закономірності, які трансформуються ра різними обмеженнями.

Традиційно предметом політекономічних науково-методичних досліджень і рекомендацій були тільки суспільно-виробничі відносини. У центри яких розглядались відносини праці та капітальних активів.

В економікс найбільша увага приділяється використанню і розподілу ресурсів, товарів і послуг на ринковій основі. Одночасне урахується зміна пріоритетів виробництва на основі раціонального використання природніх ресурсів.

Злиття політичної науки дає узагальнений предмет сучасної економічної теорії - два взаємопов'язаних і взаємообумовлених типи відносин у сфері виробництва, розподілу, обміну та споживання.

- соціально-економічний,
- організаційно-економічний.

Соціально-економічний тип розвитку та прийняття меджерських рішень відображає відношення власності, класові, групові, колективні та індивідуальні інтереси і протиріччя.

Організаційно-економічні відносини виникають у зв'язку з тим, що будь-яка спільна діяльність людей вимагає чіткої організації і ефективного цільового управління, що і було відсутнє в період новітньої історії України. Ігнорування

розвитку національного сегменту продукції з високої доданої вартістю призвело до залежності від іноземного капіталу.

Економічна теорія - методологічна, прогностична і практична значущість, що і необхідно для реалізації принципів раціонального використання потенційних економічних ресурсів країни і досягнення необхідних пріоритетів у міжнародних господарських відносинах.

Складність і суперечливість реальних економічних процесів зумовлює наявність альтернативності підходів поглядів на вирішення окремих сторін розвитку.

Виникнення інституціоналізму - течії, заснованої на неекономічному витлумаченні суті і рушійних сил економічних процесів капіталізму, обумовлено захистом інтересів монополій і державно-монополістичного капіталізму. Основними розробниками цього напрямку є У. Гамільтон і Дж. Р. Коммонс. Основними цілями цієї течії стає фактично захист напрямків концентрації капіталу.

У той же час монополізація - одна з умов випереджального розвитку власної базової позиції, що зумовлює пріоритети власних цілей перед системними. Тому вимагає соціального контролю при певному регулюванні економіки. Це продемонстрували розвинуті країни Європи.

Інституціоналізм заперечував проти обумовленості розвитку суспільства на основі раціоналізації виробничих відносин. Рушійною силою вважає психологічні, соціально-правові фактори. Розглядається життя людини як боротьба за існування в процесі відбору і пристосування.

Саме цей напрям фактично зумовлює вибір державними структурами форми та апарату управління. Фактично політика домінує над економікою. Це реально позначилося на втраті промислового статусу України, як держави, що ігнорує стимулюючу роль виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Розглянуті протиріччя основних теоретичних підходів до економічного розвитку країни підкреслюють необхідність і складність прийняття відповідних рішень. Найважливішим стає чіткість знань у галузі економічної теорії та вибору часу реалізації відповідних рішень.

2.6. Економіка світського гуманізму

Світський гуманізм ставить людину у центрі світобудови. На практиці один з таких підходів раніше демонстрував соціалізм. На жаль, через пріоритет інтернаціоналізму частина коштів йшла на підтримку іноземних держав, а ряд проектів з підвищення життя громадян країни фінансувався за залишковим

принципом. Між тим багато світських гуманістів стверджують можливість вдосконалення статусу бездуховної людини.

Гуманісти вважають, що більше свободи може дати соціалізм, ніж ринкове ведення господарства на основі рівномірного розподілу багатства і свободи вибору місця роботи. В основі такого переходу до соціалізму розглядається механізм викупу у власників засобів виробництва державою без насильства.

На цій основі стверджується, що рівність і братерство (цілі Французької революції) можуть втілитися у формі «гарантованого доходу» для всіх. Нажаль, цілі не ураховували організаційно-економічні відносини.

Однак залишається суперечність у незбалансованості розподілу природних ресурсів і чисельності населення окремих країн. Тому побудувати рівність благополуччя навіть при духовному відродженні складно. Це зробити неможливо через властиві суспільству внутрішні економічні та інші суперечності.

Неможливо справедливо розподілити багатство і рівність. Бо вони створюються фізичною працею одних, розумовою або управлінською - інших. Необхідні принципи рівності втілення праці в результати і їх справедливий розподіл.

Формування атеїстичного суспільства на основі окремих догм не позбавляє людину від вад. Однією з тенденцій при свободі совісті суспільство стає більш релігійним, але при цьому вади процвітають, що підтверджує особлива корумпованість української влади.

Досвід перебудови держав після дезінтеграції СРСР показав, що уряди не забезпечили справедливий розподіл економічного потенціалу, створеного важкою працею попередніх поколінь. І воно дісталось в порушення всіх гуманних категорій олігархам при одночасному зубожінні народу. Це і підтвердило положення про складність створення справедливого суспільства.

У будь-якому випадку стійкість економічних відносин не може бути досягнута без розвитку економічних стимулів і необмеженої матеріальної зацікавленості. Кожен громадянин не тільки країни, а з умовою розширення міграції повинен мати можливості реалізувати відповідні здібності.

У цьому відношенні поняття: соціалізм або капіталізм умовні. Можна назвати соціалізм за низкою ознак державним капіталізмом. В обох економічних системах спостерігалися обмеження свобод, тоталітаризм, зрівнялівка у винагороді, негнучкість управління, оцінка розумової праці нижче фізичної.

Нажаль в цьому аспекті країна з провідними природними перевагами та робітничим потенціалом фактичне втрачає позиції. Серед причин невдач проведення економічного реформування в Україні розглядаються:

- недосконалість законодавчої системи (багато видано непрацюючих законів);
- байдужість до підтримання власного виробництва;
- необґрунтованість податкової системи;
- байдужість до формування ініціативних підприємницьких структур на базі особистої зацікавленості.

Загальні економічні проблеми не відповідного розвитку для держав з централізованим плануванням і ринковою обмеженістю економіки засновані на невідповідному використанні:

- методів комплектування портфеля замовлень;
- налагодженні виробництва за критеріями пріоритету виробництва;
- рух товару і збуту продукції, орієнтованої на запити споживача.

Загальні ідеї задоволення необмежених потреб і потреб потенційних споживачів в умовах обмеженості ресурсів для масштабного задоволення потреб потребують особливого механізму управління зацікавленістю і справедливістю.

Зрештою, будь-яке суспільство постійно з урахуванням сформованих умов має вирішувати 3 основні проблеми, що забезпечують вирішення складної сукупності соціально-економічних завдань:

- які товари і послуги повинні ефективно виробляти, в якій кількості і своєчасно;
- яким чином ці товари і послуги повинні бути зроблені за критеріями вартості та якості;
- хто розглядається основним споживачів сукупності товарів і послуг.

Тобто, рушійним фактором розвитку національної економіки та участі її в міжнародних економічних відносинах повинні розглядатися реальні потреби і можливості громадян держави. В цьому аспекті топменеджмент країни повинен забезпечити повнецінніумови розвитку національного виробництва з урахування національного ринку праці та міжнародної торгівлі.

Контрольні питання

1. Дайте ретроспективну характеристику розвитку економічної теорії.
2. Як розкриваються виробничі відносини економічною теорією?
3. Викладіть основні принципи політекономії.
4. Що таке неокласицизм?
5. Особливості і роль М. Дж. Кейнса.
6. Загальна спрямованість світського гуманізму і посткейнсіанських теорій.
7. економічні проблеми країн, що розвиваються.
8. закономірності сталого економічного розвитку.

Глава 3.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Основи економічного розвитку

Розглянуті вище положення доцільної діяльності людини підкреслюють те, що навчання про засоби наукового дослідження в галузі економічних, виробничих або технічних процесів націлене на розкриття принципових положень розвитку. Головним обмеженням слід розглядати досягнення збалансованості відповідного економічного зростання відносно основних учасників процесу.

Ця діяльність спрямована на пошук істини в реальних умовах соціально-економічного розвитку. Як показує розвиток Євросоюзу, Японії і в даний час Китаю сукупність поточних потреб найбільш повно реалізована при сформованому рівні знань. Теоретичні аспекти розвитку повинні найбільш повно відображати реальний стан життєдіяльності, в даному випадку економіки.

В основі вироблення необхідних економічних рішень і постановки реальних економічних процесів лежить принцип моделювання, тобто певною мірою умовного відображення реальної дійсності. Це зберігає час і засоби, необхідні для прийняття та реалізації альтернативних підходів.

Слід нагадати, що в обґрунтуванні економічної сукупності поточних рішень використовуються такі види моделей: образотворчі, аналогові та символічні. Це дозволяє всебічно розкрити ситуацію і напрямки її вирішення

Всі економічні явища і процеси досліджуються в статичі і в динаміці. Традиційно розрізняють і системно використовують такі методи досліджень економічного стану системи і можливості прогнозування умов її переходу в оптимальний стан (рис. 3.1).

Діалектичний, який розглядає протиріччя в різних галузях господарської діяльності. У кінцевому рахунку, цей метод дозволяє розкласти предмет на складені частини і аналізувати кожен окремо, потім з'єднати (синтез) частини в єдину. Діалектичний метод відображає протиріччя в різних областях господарської діяльності (для транспорту - максимізація фрахтової виручки, для вантажовласників - мінімізація витрат на доставку товарної маси), безперервність і єдність протилежностей, зокрема між різними формами господарської діяльності.

- Наукових абстракцій - виділяють найбільш суттєві особливості досліджуваних об'єктів або явищ.

- Історичний заснований на розгляді господарських систем з історичної точки зору. Саме він представлений у попередньому параграфі. Історичний метод дозволяє розглянути господарські системи в контексті історичного їх розвитку з

прив'язкою до конкретної країни, часу, законодавства, історичних особистостей. Це і відображає особливості зміни статусу морської держави і ролі торгового флоту у формуванні ВВП країни.

Логічний підхід дозволяє виявити найважливіші причинно-наслідкові зв'язки з використанням мислення досить чітко відображає дійсність. Логічний метод дозволяє використовувати закони і форми правильного мислення для виявлення причинно-наслідкових зв'язків і залежностей в економіці.

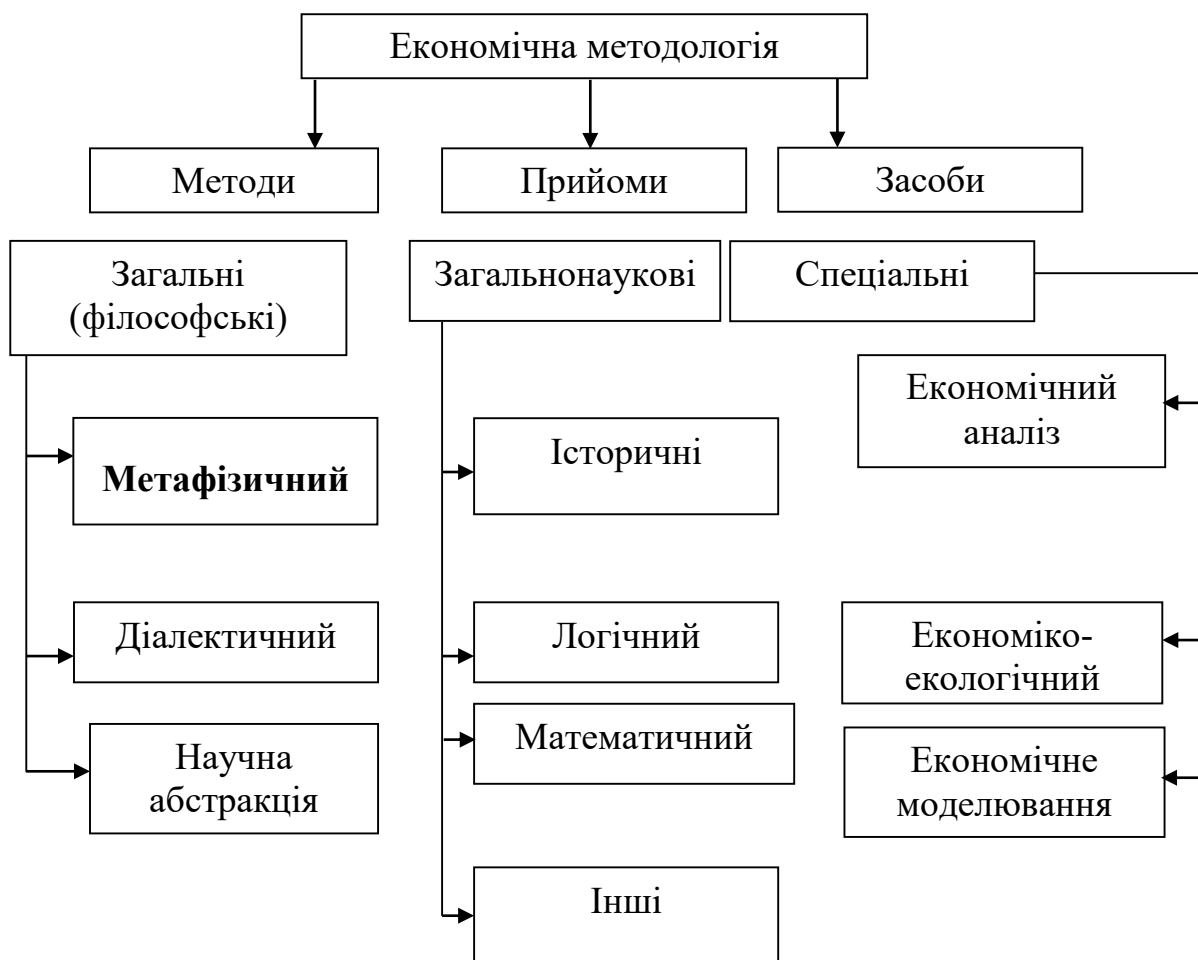

Рисунок 3.1. Сукупність методів пізнання економічних процесів у системі сталого розвитку

Математичний - дозволяє представити системи, явища у формалізованому вигляді для вирішення конкретних завдань. Математичний метод дозволяє представити економічні параметри, характер розвитку окремих підсистем комплексу, процесів і явищ у формалізованому вигляді. Це дозволяє вибрати метод вирішення конкретних економічних завдань, зокрема, оптимізаційних відносно використання обмежених ресурсів.

Економічний - аналіз проводять на підставі системного підходу. Цілісна проблема диференціюється за окремими складовими і рішення розглядаються у взаємозв'язку. Економічний аналіз є складовим елементом і функцією управління, спрямованою на зниження витрат, пошук резервів збільшення прибутковості підприємства, визначення ефективності окремих його ланок і, в цілому, окупності витрат на розвиток.

Економіко-екологічний являє собою розгляд економічних процесів з урахуванням обмежень і критеріїв раціонального ставлення до природного середовища. На це звертають увагу як світові адміністративні підсистеми, так і широке коло виробничих та громадських організацій.

Економічне моделювання - створення спрощеного відображення реальності, якими вона може бути за певних умов, бо ними дешевше маніпулювати, ніж основними параметрами відображуваної реальності.

Чим краще зрозуміти явища, що обумовлюють економічний розвиток, тим більш ефективно, просто створення його моделі (з меншим числом найбільш важливих змінних).

Економічне моделювання - більш широке поняття порівняно з економіко-математичним, відображає конкретні сторони і властивості досліджуваного предмета у вигляді абстрактного образу, описаного за певними правилами і певною мовою.

Економіко-математичний метод полягає в розгляді економічних процесів і явищ у тісному взаємозв'язку з такими, що формують і обмежують розвиток і раціональність ставлення до природного середовища. Принцип великих чисел розкриває основні закономірності, які слід ураховувати системою менеджменту розвитку.

Результативність системного розгляду економічних процесів у структурі перерахованих методів провідними дослідниками світу і формує лауреатів Нобелівської премії.

Засоби та прийоми реалізації методичних підходів до досягнення нормалізованих економічних положень у національній економіці обумовлені соціально-політичною ситуацією та характером прийняття економічних рішень відповідно до критеріїв ринкових відносин.

Зв'язок реального економічного розвитку та рівня життя громадян відображено на рисунку 3.2 формування та використання сімейного бюджету. Саме сім'я являє собою найважливішу соціально-економічну підсистему, яка зумовлює реальні потреби і формування джерел їх покриття.

Головним стає досягнення збалансованості доходів сім'ї, що забезпечують оплату необхідних благ для нормального рівня життя. Видно і структурні підсистеми ринкової економіки, що впливають на формування бюджету сім'ї

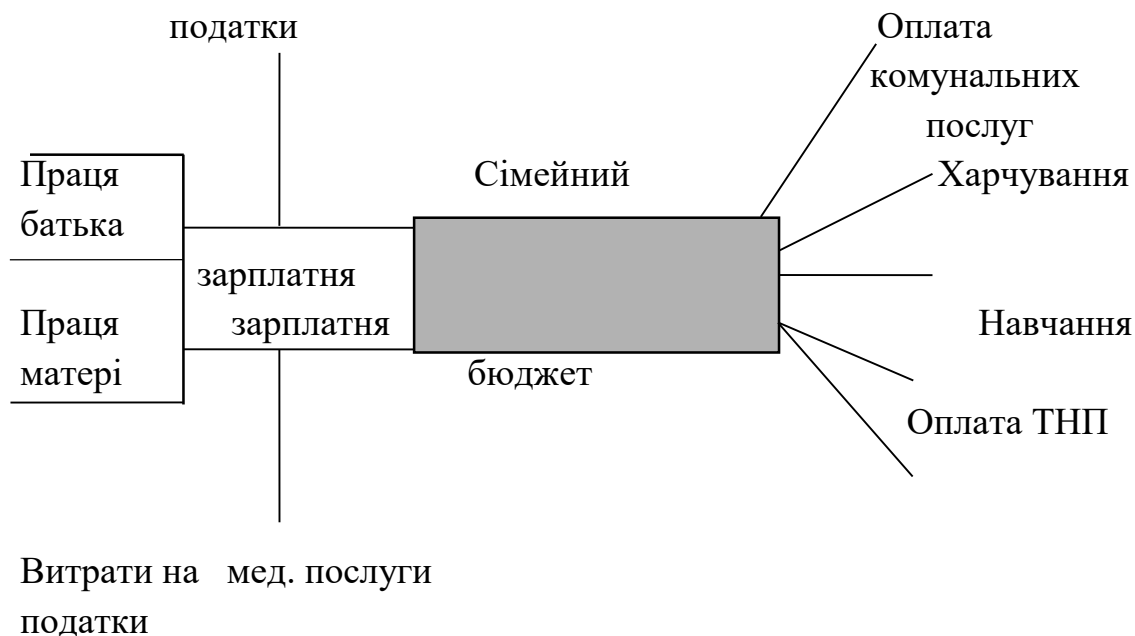

Рисунок 3.2. Модель сімейного бюджету

Аналогова модель формування та використання сімейного бюджету розкриває релевантні відносини в поточному часі. Вони представлені властивостями через сукупність зв'язків, які легко трансформувати і реалізувати. Видно чітко джерела доходів і систему нормалізованих та адміністративних потреб і регуляторів.

На жаль, при порушенні економічних стандартів рух елементів досить важко ідентифікувати з тим, що вони відображають. Корисність моделі при оцінці коштів залежить від того, є вона описовою чи пояснювальною.

Будь-яка методологія спрямована на пошук істини і адекватного відображення дійсності. Методологія економічних досліджень базується на реальному сприйнятті економічних цінностей, насамперед, задоволення реальних потреб громадян країни при збалансованості душевих доходів і цін на товари і послуги першої необхідності.

Досягнення цього стану стає кінцевим завданням державного управління та роботи підприємницьких структур. Тому важливо об'єднання макроекономічних і підприємницьких структур на завданнях активізації використання виробничих ресурсів. З боку держави процес повинен передбачати стимулювання розвитку

ринку праці. Підприємницькі організації вирішують оптимізації грошового потоку на основі забезпечення попиту.

Одночасне слід урахувати доувльність за збалансованістю розширення регіону позиціювання.

3.2. Системність формування економічних цілей

У діяльності різних соціально-економічних формацій розрізняється безліч цілей соціального і виробничого розвитку господарюючих суб'єктів і країни в цілому. Особливо виділяються напрямки та рівні реалізації окремих завдань, що видно з логічних зв'язків творчої діяльності державних структур управління, виробничих колективів та окремих особистостей. Головним стає досягнення необхідного обсягу випуску продукції забезпечення нормалізованого рівня споживання.

В якості економічних результатів розглядаються різні позитивні зміни обсягу виробництва благ, формування грошових потоків внаслідок витраченої праці та інших ресурсів. Саме параметри потоку товарів, послуг, величина доходів і вартість капітальних активів відображають ефективність розглянутої конкретної національної економічної системи.

При управлінні оптимальністю рівня результатів і витрат господарських процесів необхідно враховувати наскільки цікава праця для працівника. Враховується, що праця залишається найважливішою субстанцією формування багатства країни та особистості.

Зрештою, економічний результат виробничої діяльності фірми являє собою вартісний ефект, який обумовлений масштабами використання продукції підприємства у сфері споживання. Формування потоку витрат, ресурсів та результатів внаслідок доцільної діяльності підприємницьких структур подано на рис.1.1. Головним стає досягнення повної зайнятості на основі різноманітності робочих місць, що гарантують нормальний життєвий рівень громадян країни.

З урахуванням комплексності формування економічних результатів раціонального застосування та завдань ефективного використання сукупності ресурсів найважливішою формою ефективності розглядається питома економія витрат підприємств-споживачів. Ця економія утворює верхню межу ціни (ВМЦ) пропозиції. Це те, що покупець в змозі оплатити за сформованою на ринку ціною попиту.

Економічні закони розвитку будь-якої спільноти відображають жорсткість формування результатів на основі раціонального використання доступних

ресурсів. Але реальна доступність характеризується не тільки природними обмеженнями та їх вартістю, а й ефективністю ставлення до заощадження природного потенціалу.

Цим і характеризується тривалість періоду розкриття сутності основних економічних принципів раціональної господарської діяльності. Контрольним засобом зостається збалансованість усіх складових ринкових економічних відносин.

Рисунок 3.3. Сукупність і послідовність досягнення оптимальності економічних інтересів

Як видно з логіки формування умов оптимізації результатів раціонального виробництва виділяється кількісна сторона, обумовлена параметрами попиту на структурні складові (харчування, одяг та ін.). При цьому виникають вимоги до потужності підприємства (наприклад, провізної спроможності флоту), що забезпечує ринкову рівновагу. При ринковому рівноважному ціноутворенні саме рівень витрат у формі собівартості гарантує стійкість позиціонування в сегменті ринку, обраної спеціалізації виробничої діяльності.

Таким чином, витрати у формі витрат виробництва у виробника зумовлює місце продукції на ринку, ефективність виробництва і прийнятність товару або послуг для споживача. Вони разом з нормативним прибутком утворюють у розрахунку на одиницю продукції нижню межу ціни (НМЦ).

Саме раціональний рівень витрат обумовлює системну характеристику економіки і рівень життя громадян - споживачів продукції та послуг. Наприклад, це враховувалося ще в античному світі. Імператор Рима Діоклетіан ще в 301 році прийняв едикт про тверді ціни і заробітну плату для стабілізації економіки. Потім здійснив грошову і податкову реформи.

Він же в 303 році почав гоніння на християн, що крім морально-етичних характеристик особистості зумовило наступні економічні проблеми країни.

Принцип пріоритету збалансованості підходів до вибору напрямків економічного зростання обумовлює те, що ступінь ефективності виробництва впливає зі співвідношення ВМЦ і НМЦ.

При цьому економічні відносини повинні будуватися не тільки на рівні прибутковості. Якщо зникає мораль, то зникає хліб, говорив Адам Сміт. Це висловлювання можна віднести до системи приватизації в Україні і до тотального збіднення громадян країни, що підтверджується аналітичними світовими структурами. У межах бідності опинилося 60 відсотків громадян України при наявності непрацюючих капітальних активів та достатнього рівня природних ресурсів.

За рахунок відчуження власності, створеної всім народом протягом 70 попередніх років, вузьким колом олігархів при становленні України як політично незалежної держави створені умови, за яких основний контингент не може отримати навіть свої вклади в ощадбанку. За рівнем життя Україна опинилася на останньому місці в Європі за наявності високого ступеня природного багатства.

Прикладом процвітаючої держави служить ОАЕ, де при народженні дитини батьки отримують 25 тисяч доларів з виділенням ділянки землі. Держава оплачує навчання в будь-якому університеті світу. Середня тривалість життя у громадян країни істотно вища, ніж в Україні.

У системі глобального ринку морської торгівлі при будь-якому розвитку змагальних стратегій принциповим залишається підвищення продуктивності роботи флоту і терміналів на основі раціональної організації праці. Проблема вирішується на основі трьох векторів: техніко-економічного рівня, вдосконалення організації та реалізації інституційних технологій.

В останньому виділяється укладення угоди про партнерство між судноплавними компаніями, наприклад MSC і CMA CGM. Партнерство передбачає спільне використання суден. При цьому морські транспортні лінії на напрямках Азія - Північна Європа та ін залишаються незалежними. Тому при відповідної морської транспортної політики України можуть бути сформовані відповідні стратегії.

Незалежність функціональної діяльності фізичних та юридичних осіб, як одна з іпостасей ринкової економіки, характеризується формуванням конкурентних витрат, ефективним розподілом коштів та маркетинговими технологіями.

У цьому аспекті звертає увагу об'єктивність формулювання «Приватна власність працівника на засоби виробництва є основа дрібного виробництва, а дрібне виробництво становить необхідну умову для розвитку суспільного виробництва та вільної індивідуальності самого працівника» [КМ, Кап, т.1, с. 764]. На жаль, це положення в новітній історії України, як і в Радянському Союзі системно ігнорувалося, результатом чого виявилася незбалансованість національного виробничого комплексу. А саме недостатньо розвиненим сформувався сегмент малих підприємств, що й ускладнює процес раціональної зайнятості населення.

Внаслідок цього до 7 мільйонів українців працюють в Євросоюзі і в Росії і результатами своєї праці сприяють розвитку цих країн і не поповнюють ВВП України. Незважаючи на свободу руху товарної маси, капіталу і праці, принциповим залишається пріоритет створення ефективних робочих місць в країні.

3.3. Розвиток цільових сил людини

Раціональна і результативна життєдіяльність людини формується за двома напрямками. Один з них - створення підприємств, що використовують колективну працю, яка забезпечує виробництво благ на основі капітальних активів. Інший - формування раціонального особистісного позиціонування на ринку пропозиції робочої сили. В останньому підході Україна займає провідне місце на ринку праці світового судноплавства.

У будь-якому випадку критерієм економічної доцільності використання цільових ресурсів стає принцип життєдіяльності у злагоді з навколишнім світом - природою. Ігнорування вимог до збалансованості відносин з навколишнім середовищем формує нові проблеми досягнення збалансованості витрат та результатів.

Біологічна сутність людини, як відповідно до закономірностей системних факторів зростання формує поточні життєві потреби. Однак революційні зміни в пізнанні законів природи і розвитку суспільства зумовлюють нові умови і вимоги використання природних ресурсів. Суспільство та окрема особистість ставлять завдання оптимізації умов життя та відповідного розвитку людини.

Природа, з одного боку, формує потреби, а, з іншого, забезпечує їх значну частину. Головним у сучасних умовах стає раціональність використання природного потенціалу. У системі ринку морської торгівлі - це раціональне ставлення до заощадження морських біологічних ресурсів і чистоти морських басейнів.

Здоров'я особи визначається, з одного боку, природою, а, з іншого, забезпеченням безпечної трудової діяльності з подальшим періодом відпочинку. Всі види відпочинку повинні забезпечувати ефективне відновлення життєвого потенціалу.

Людина, що володіє розумом і свідомістю (*Homo sapiens*), повинна ставитися до природи, як до свого дому і джерела життєвого благополуччя. Порушення цього принципу призводить до катастрофічних наслідків. Для України порушення цього принципу виразилося в комерційній вирубці Карпатських лісів.

При будівництві морських торговельних портів має дотримуватися рівновага природних переваг розміщення та технологічних пріоритетів у відповідному морському басейні.

Саме за характером різнобічної оптимізації кількості та якості життєвих благ формується *Homo economicus* - економічна сутність людини (ризик. 3.4).

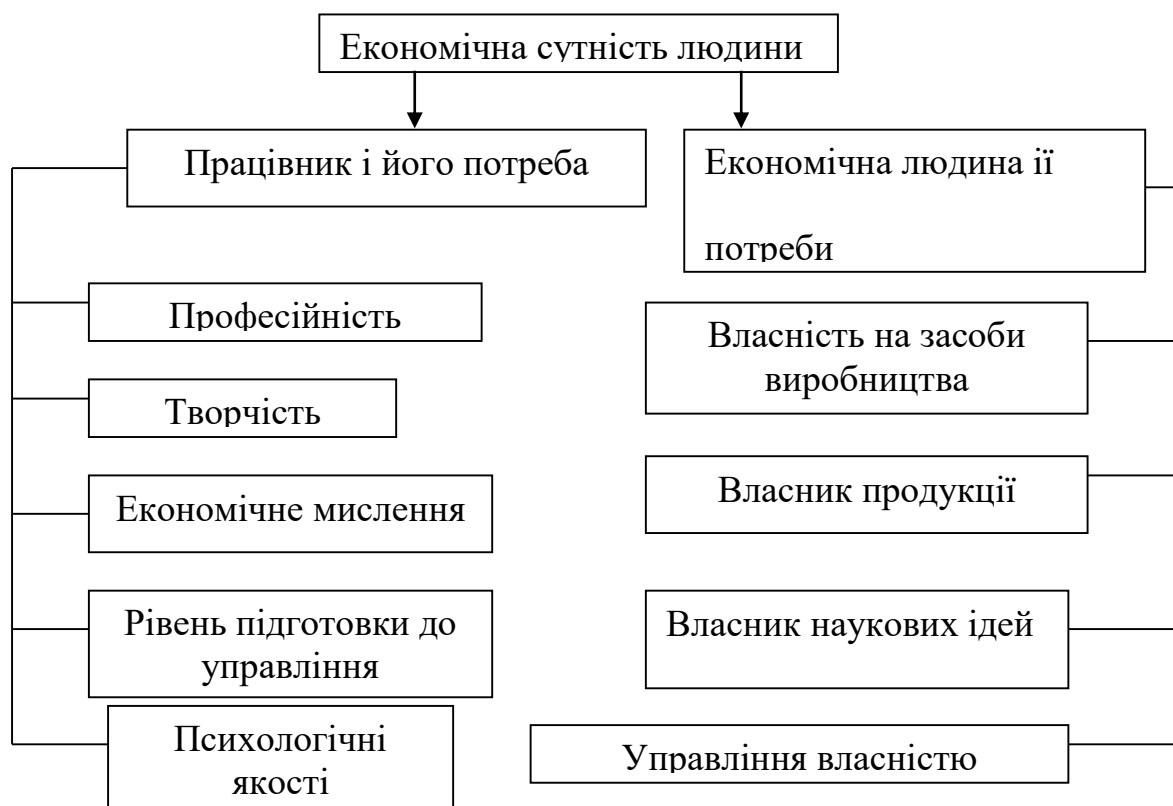

Рисунок 3.4. Асиметрія потреб: працівника та власника капіталу

Праця є єдиним джерелом добробуту, а зростання продуктивності праці формує умови зростання якості життя, тому будь-які стратегії повинні передбачати зростання обсягів виробництва і його ефективності при зниженні трудомісткості результату.

У сучасних умовах у промислово розвинених країнах лише близько 19 відсотків підприємців займаються виробництвом матеріальних благ з доданою вартістю. Решта організацій забезпечують посередницьку діяльність, торгівлю, фінансові операції.

Тому при певному рівні доходів населення виникають умови для екстенсивно розвитку сфери послуг. Головною економічною особливістю її стає відсутність потреби в значному оборотному капіталі. При цьому розвиток сфери послуг забезпечує соціальні та ідеальні потреби людини.

В економічній системі формується складна сукупність комерційних ризиків. Серед причини банкрутств у групі Номо есономіс виділяються за рейтингом:

- несерйозне ставлення до справи (низка субстандартних судноплавних компаній);
- марнотратство - 1,6, зазвичай у бюджетній сфері;
- неправильний вибір розміщення бізнесу - 2,1- сюди можна віднести втрату переваг транзитного потенціалу українських торговельних портів;
- мала зацікавленість у справі - 3,1;
- некомпетентність підприємців - 6,2;
- недостатньо коштів для ведення бізнесу - 10. Саме тому Україна втратила конкурентний потенціал торгового флоту. Близько 80 тисяч моряків - громадян України працюють на іноземних суднах. Вони забезпечують частину ВВП країни і попит на поточні блага, але фактично не беруть участі у формуванні державного бюджету.

Саме своєчасність та раціональність використання життєвих сил людини в Німеччині та Японії зумовила високий рівень якості життя народу і здоров'я нації при фактичній гарантії працевлаштування.

3.4. Економіка пропозиції.

Всі структурні виробничі складові національної економіки слід чітко націлювати на оптимізацію формування випуску різноманітної продукції. Вона, в кінцевому рахунку, повинна задовольняти реальні потреби, а, отже, виконувати функції пропозиції в реальних ринкових відносинах. Саме виробництво залишається визначальною умовою поточного стану будь-якої економічної

системи. Саме його ефективність зумовлює розподіл продукції ринковим інструментарієм.

Саме виробництво різноманітних товарів і послуг зумовлює структуру подальшого присвоєння результатів і активність поточної форми менеджменту розподілу відповідних благ. Головним стає досягнення цільоспрямованості прийнятого управління в національному господарстві.

У цих умовах пропозиція за характером збалансованості національного господарства являє собою суму товарів, які продавці готові продати за альтернативними цінами залежно від умов попиту. У системі продавців виступають юридичні та фізичні особи, що пропонують товар і послуги у відповідному сегменті реального ринку, заснованого на товарно-грошових відносинах.

Пропозиція товару являє собою не тільки забезпечення потреб, а й одна з найважливіших істотних умов ціноутворення на відповідних ринках. Пряма залежність між цінами та обсягом випуску товарів називається функцією пропозиції. Це видно на графіку (рис. 3.5).

На пропозицію всієї сукупності благ впливають кілька принципових факторів: число продавців на ринку, відмінності в технологічних методах виготовлення однакових товарів або послуг і ціни на запропоновані блага, суби та інші види благ (виробів або послуг).

Залежність між ціною товарів і кількістю поставок на ринки, яку описує крива пропозиції SS, можна розглядати як альтернативи позиціонування фірми щодо доцільності ресурсного вкладення, наприклад, придбання суден.

Графік дозволяє розглянути позиції вибору маркетингової стратегії поведінки продавців (постачальників) одного і того ж виду продукції або послуг на ринку.

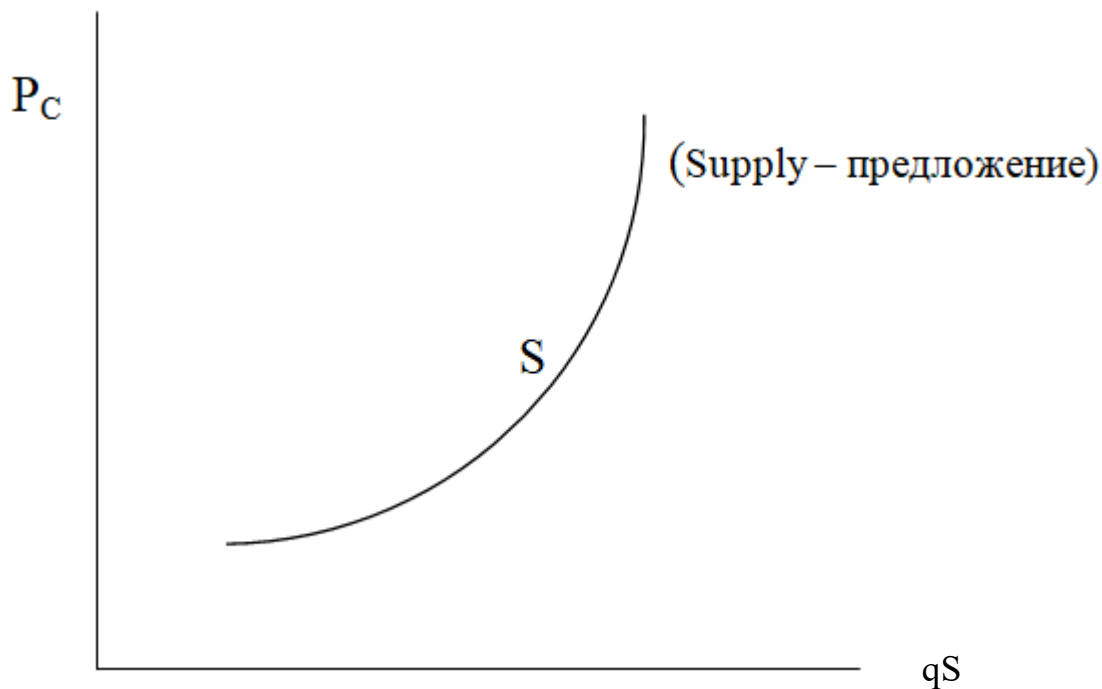

Рисунок 3.5. Крива пропозиції

Функція пропозиції описує залежність обсягу постачання товарної маси (продажів) від певної склалної сукупності факторів. Серед системи обмежень виділяються: ціни (p_c), технології, оподаткування грошового потоку або дотацій, платіжоспроможність населення, природно-кліматичні умови та ін.

$$Q_s = f(p_1, p_2, \dots p_n, k, c, z) \quad (3.2)$$

Обсяг пропозиції товарів або послуг у певному часовому періоді зростає або знижується під впливом характеру технологій - k , податків або дотацій - c , природно-кліматичних факторів - z з урахуванням закону пропозиції.

У мірі розвитку спеціалізації та кооперування розрив між валовим обігом і реальним валовим продуктом збільшується. Тобто важлива така організація виробництва, щоб кількість посередників або проміжних ланок у видобутку та обробці природних ресурсів була оптимальною (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Характер формування економічних результатів виробничої діяльності

Стадія формування продукції	Витрати	Чистий продукт	Валовий продукт
1	2	Додана вартість	3
2	3	1	7
3	7	4	12
Сума	12	5	22

Реальний валовий продукт, що надійшов в економічне середовище дорівнює $2 + 10 = 12$, решта представляє собою повторний розрахунок минулого результату (витрат). На жаль, останнє збільшується посередниками. Тому слід формувати найбільш прямі відносини виробника та соживача. В останньому часі це викрнують інтернет-крами.

Саме тому найважливішим у напрямку стимулювання економічного зростання (пропозиції) виявляється досягнення збалансованості виробничого комплексу, що забезпечує раціональні взаємодії без зайвих посередницьких структур. Головним розглядається чіткість розрахунку нормалізованого рівня забезпечення потреб.

Це обумовлює мінімізацію витрат на формування кінцевого випуску продукції, а, отже, і ціни пропозиції, яка коригується станом конкуренції в сегменті пропозиції.

Таким чином, у загальному вигляді закон пропозиції характеризує наступну функціональну залежність пропозиції від ціни $Q = f(P_c)$. Чим вища ціна, тим більшою мірою зростає пропозиція продуктів і послуг з боку продавців. Однак порушення збалансованості пропозиції і зумовлює перевиробництво, яке означає втрату ефективності господарювання.

Тому важливим залишається питання раціональності державного контролю ситуації та управління збалансованістю народного господарства. Внаслідок зазначеного і формуються державні запаси.

3.5. Економіка ринкового попиту

Попит - це платоспроможна можливість, тобто сума грошей, яку покупці можуть і мають намір заплатити в певному часовому періоді за якісь потрібні їм блага. Попит фактично не ототожнюється з потребою як такою. Слід розрізняти нормалізовану потребу і платоспроможну можливість. Якщо людина відчуває

потребу в якомусь благоу, але у неї немає грошей, то вона не володіє купівельним попитом.

Попит є двоєдиним поняттям, що пов'язує кількість товару, якій стає доступним для споживача за критерієм доступності цінової характеристики. Своєрідність закону попиту полягає у зворотній залежності між ціною та кількістю товару, що купується, або послуг.

При зростанні кількості товару на ринку без відповідного приросту попиту його продаж можливий при зниженні ціни. Тому виникає конкуренція за утримання позиції виробниками.

Закон попиту виявляє й іншу важливу особливість: поступове збиття попиту (рис. 3.6) на один і той же товар (т. Є). Не тільки ціна, але насичення ринку веде до зниження попиту. Ця обставина характеризує якість менеджерських рішень щодо формування збалансованості системи.

Корисний ефект від прирощення покупок при зниженні цін має відома межа. Це знаходить вираз у спадній корисності кожної додаткової покупки однойменного товару (рис. 3.6).

Закон попиту описує дві найважливіші особливості формування відповідного сегменту ринку:

- зворотну залежність між ціною і купованою кількістю товару;
- поступове збиття попиту на будь-який обмінюваний товар.

Тобто закон попиту висловлює наступну функціональну (математичну) залежність попиту від ціни $Q_D = f(P_C)$. Чим вища ціна товару, тим менше споживачів формують попит на нього внаслідок обмеженості доходу. Тому рівень державного управління характеризується кількістю платоспроможних покупців.

На графіку видна залежність кількості користувачів даного виду блага від платоспроможності. Тому головним в системі збалансованого розвитку країни слід розглядати підвищення платіжоспроможності населення країни.

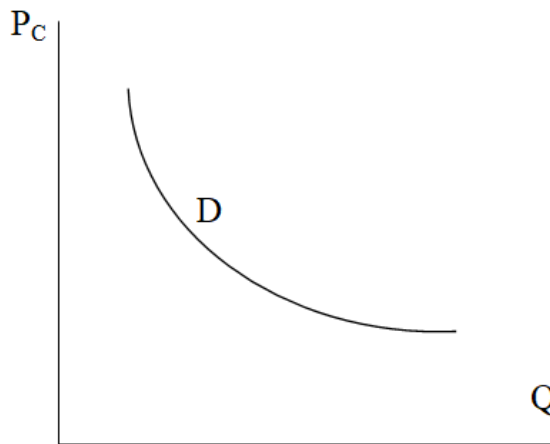

Рисунок 3.6. Крива попиту

Таким чином відповідне платоспроможності, що складається в окремих обставинах соціально-економічного розвитку держави, формується функція ринкового попиту, що відображає закон попиту і розкриває основні фактори формування ринкових відносин

$$Q_D = f(P_{ci}, P_{ca}, P_{cb.///}, I_c, T, W) \quad (3.3)$$

де Q - кількість (quantity) попиту (demand) на даний вид товару або послуг;

Pc - ціна (price), одиниці товарів або послуг. Саме вона значною мірою обумовлює позиціонування споживачів у сегменті пропозиції;

Ic - дохід (income) споживача, який зумовлює сегмент попиту;

T - смак (taste), що зумовлює переваги з позиції індивідуальності реакції на окремі групи товарів;

W - wealth (багатство), яке зумовлює вимоги до якості і масштабу попиту.

Таким чином, функція попиту показує, яку кількість продукції споживачі готові придбати за сформованою ринковою ціною. Крива йде вниз, тому що споживач зазвичай воліє придбати більше благ при досить низькій ціні.

Саме обсяги світової торгівлі за різними видами ресурсів і товарів зумовлюють попит на провізну здатність суден торгового флоту різної спеціалізації. У свою чергу сформована величина тарифних ставок на перевезення продукції з високою доданою вартістю і зумовлює високі темпи розвитку контейнеровозів, що забезпечують прискорення доставки продукції на ринки.

Збалансованість попиту і пропозиції - найважливіший параметр ринку і основа стабільності цінових характеристик. Вона порушується внаслідок циклічних змін і характеру конкурентного протистояння у відповідних сегментах ринку.

Тому головним завданням всіх операторів ринку конкретних виробів стає управління збалансованістю параметрів попиту та пропозиції відповідне до витрат виробництва та споживчою цінністю продукту щодо купівельної спроможності громадян. В цьому аспекті й формуються нормативи споживання та мінімальний кошик виживання, якій демонструє здібність влади до управління.

Зростання попиту на продукцію і послуги зумовлює реакцію підприємців розширювати виробничі потужності на основі капітального будівництва. Це в свою чергу обумовлює попит на засоби виробництва (судна). Однак, не слід допускати стану національного господарства, при якому пріоритетом стає екстенсивне зростання без оптимізації якості і ціни. При такому стані найбільш часто виробництво обганяє темпи зростання платоспроможного попиту. Можливе перевиробництво товарів може спровокувати кризову ситуацію неефективності.

3.6. Рівноважний стан ринкової економіки

Зрештою, ринок, як економічна система, що розвивається, являє собою опосередкований зв'язок між виробниками і споживачами продукції та послуг у формі купівлі - продажу, що організовується спеціалізованими організаціями. За період становлення цієї форми економічних відносин здійснився перехід від прямолінійного стану продажу - купівлі до регульованих відносин на основі певного порядку, закріпленого в правових нормах. Вони формуються і підтримуються державою.

Сучасний ринок як економічний механізм - це одночасно і сфера реалізації товарно-грошових відносин, і вся сукупність коштів, інструментів і структур, що забезпечують функціонування таких відносин на основі організаційно-правових норм.

Таким чином, найважливішою функцією ринку, як економічної категорії та реальності, є необхідна інтеграція сфери виробництва і споживання. Товарне виробництво на основі ринкового інструментарію має служити раціональному споживанню.

При цьому ринок виконує контролера результатів виробництва на основі виявлення відповідності кількості та якості продукції відповідним потребам. Тобто вирішується проблема збалансованості вигідності для виробників і користувачів.

Існує безліч різновидів диференціації відносин споживачів і виробників по об'єктах ринкових відносин - товарів, капіталів, праці, послуг, цінних паперів тощо.

З іншого боку - ринок - це механізм, що включає великий інструментарій, який формує характер відносин власників ресурсів і тих, хто бажає їх придбати при відповідній платоспроможності.

Незважаючи на те, що думки учасників ринку завжди пристрасні, взаємні інтереси формують досить стійкі умови формування рівноважної системи. Головним стає ефективна реалізація безлічі суперечливих цілей. Деяку впорядкованість вносять маркетингові дослідження.

Найважливішою характеристикою ринкової економіки стає тривалість періоду збалансованого збереження взаємин пропозиції і попиту в системі сталого розвитку країни в цілому і окремих її підсистем за ціновими критеріями (рис. 3.7).

Однією з домінантних характеристик ринкової системи країни в цілому і окремих видів благ є ціна. Ціни мають загальну властивість - змінюватися під впливом кон'юнктури ринку. Одночасно ціни принциповим чином впливають на економічне становище як виробників, так і споживачів благ.

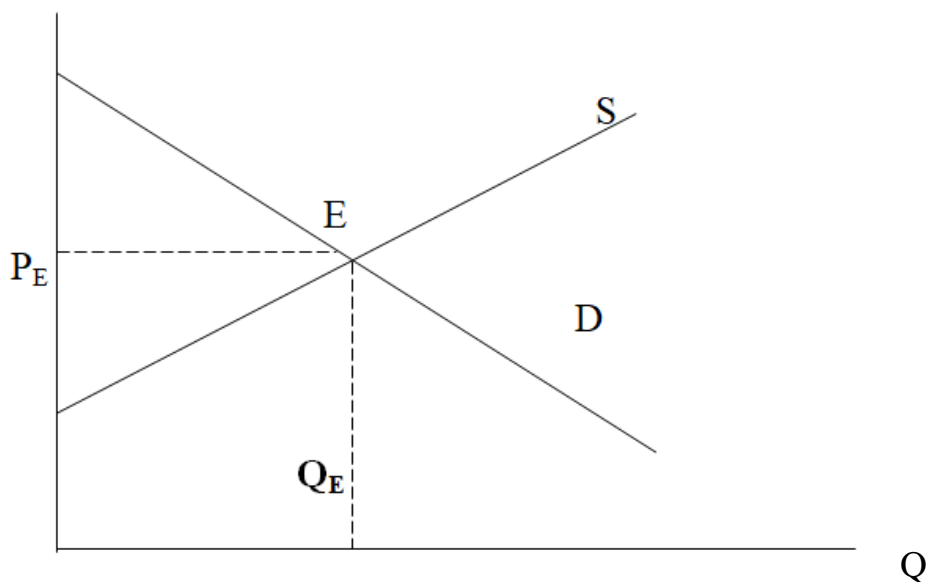

Рисунок 3.7. Формування параметрів ринкових відносин

Крива ринкового попиту формується як сума кривих індивідуального попиту окремих споживачів на відповідні товарні групи. Саме різноманітність збалансованості виробництва демонструє здібність влади та бізнесу до формування якості життя.

При цьому формується ціна, яка служить найважливішою детермінантою кількості будь-якого продукту, що купується, а отже, і доцільності подальшого виробництва.

Крім того, формуються і проявляються нецінові детермінанти, які належать до особливих факторів зміни попиту:

- смаки переваги споживачів;
- число споживачів на ринку;
- ціни на сполучені товари;

- споживчі очікування щодо майбутніх цін і доходів.

Рух по кривій пропозиції відображає диференціацію підприємницьких структур, що формують сукупність пропозиції. Залежно від техніко-економічного рівня виробництва продукції або надання послуг, інноваційних характеристик підприємства, можливості реалізації принципу економіки масштабу зумовлюється диференціація цін пропозиції.

Це особливо чітко проявляється в будь-якому сегменті глобального фрахтового ринку. Тому реальна оцінка ситуації прогнозування наслідків стає найважливішою характеристикою менеджера.

Відповідно до наявності платоспроможного попиту і досягненням збалансованості пропозиції продукції та масштабу попиту і формується ринкова ситуація. Всі підприємства, у яких ціна виробництва виявиться нижче рівноважної ціни отримують прибуток, масштаби якого залежать від маси реалізованої продукції.

Таким чином основними характеристиками ринкової економіки стають:

- PE - рівноважна ціна;

- E - equilibrium (рівновага), тобто відповідність обсягу пропозиції і попиту за основними критеріями.

Ринок в рівновазі характеризується станом.

$$QE = QS = QD \quad (3.4)$$

Ринок збалансований у стані рівноваги. Однак, як видно з рис. 3.7, частина потенційних споживачів не можуть реалізувати свої потреби через їх нижчий економічний рівень життя.

У той же час частина підприємницьких структур, ціна продукції яких перевищує рівноважну, йдуть з даної структури. Або вони повинні собі в збиток продавати продукцію за нижчою ціною, порушуючи рівновагу, що призводить згодом до кризових ситуацій.

Саме тому при перевищенні величини провізної спроможності торговельного флоту в окремих сегментах спеціалізації змушені йти з ринку морської торгівлі у зв'язку з падінням тарифних (фрахтових) ставок (рис. 3.8).

Саме характеристики конкуренції пропозиції провізної спроможності торгового флоту без жорсткого обліку характеру прирощення вантажопотоків обумовлюють ймовірнісні коливання фрахтових, тарифних і тайм-чартерних ставок. У період різких знижень фрахтових ставок відзначається наявність зайвого тоннажу і необхідність виведення його з експлуатації з сукупністю негативних положень.

Тобто на глобальному ринку морської торгівлі складність менеджменту за критеріями збалансованості обумовлюється значною кількістю операторів і вантажовласників. В цих умовах менеджер морського транспорту формує рівень компетентності за світовими вимогами.

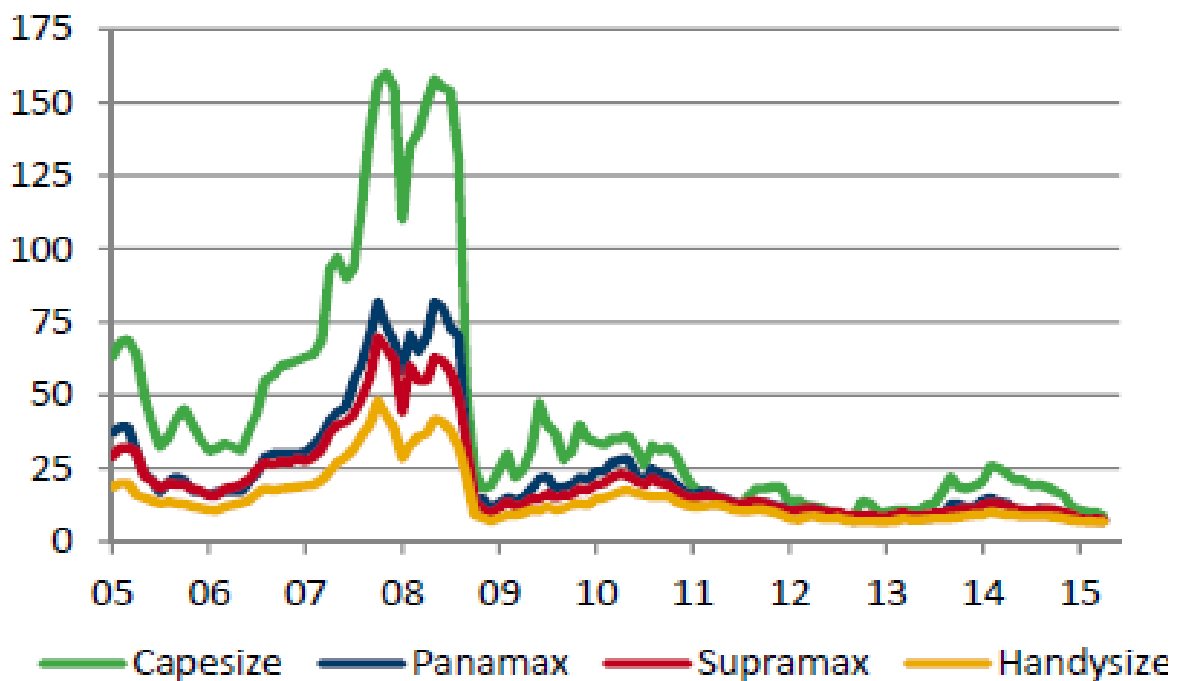

Рисунок 3.8. Зміни тайм-чартерних ставок балкерного сегменту (тис. дол./добу)

Джерело: RS Platou Monthly

Таким чином перенакоплення дедвейту, а це означає капітальної вартості в періоди падіння фрахтових ставок веде до втрати прибутку і необхідності списання суден. Це одна з негативних форм скорочення витрат, тому що скорочує кількість робочих місць.

Як правило, в короткостроковому періоді покупці і продавці не зацікавлені в порушенні збалансованості. У довгостроковому періоді ряд характеристик ринку змінюється, проте структура пропозиції вимагає

значного часу і капітальних ресурсів для досягнення нового рівноважного стану. Тому з ринку йдуть компанії, які за своїми ціновими характеристиками не відповідають новим вимогам.

При будь-якому факторі зміни ціни (тарифних ставок) починається пошук варіанту збалансованості системи виробництво - споживання. Для судноплавних компаній це вибір структури суден за величиною одиничного дедвейту і продуктивності, що забезпечують зниження собівартості перевезення щодо даного рівня фрахтових ставок.

В основі рівноваги попиту і пропозиції лежить бажання придбати товар, з одного боку, а з іншого, продати товар. При цьому враховується сукупність факторів: поточна ціна, ціни на інші товари, дохід, уподобання та майновий стан.

Наявністю складної сукупності факторів і обумовлюється порушення збалансованості ринкових відносин і виникнення різних видів ризиків. Тому і потрібна висока підготовка фахівців усіх рівнів управління.

3.7. Еластичність попиту і пропозиції

Термін еластичність використовується для вимірювання ступеня впливу цінової політики на характер зміни обсяг продажів товарів і на відповідну торговельну виручку. Саме ступінь кількісної зміни попиту у відповідь на зміну цін характеризує еластичність попиту. Під еластичністю попиту мається на увазі ступінь (характер впливу) зміни попиту залежно від динаміки цін.

В якості уніфікованої одиниці вимірювання еластичності використовується величина відсоткового співвідношення змін обсягу продажів від темпів зміни ціни. Тобто враховується положення, що еластичність попиту являє собою характер реакції споживачів на зміну рівня цін.

Показник цінової еластичності попиту застосовують для того, щоб з'ясувати, на скільки відсотків змінився обсяг продажів внаслідок однопроцентної зміни ціни за одиницю товару. Розрахунок здійснюється таким чином:

$$E_p = \frac{\Delta \% Q_d}{\Delta \% P} \quad 3.5$$

де Q_d - пропорційна зміна величини попиту (у відсотках)

P - пропорційна зміна ціни (у відсотках)

де E_p - цінова еластичність попиту.

Таким чином, еластичність попиту являє собою міру реагування однієї змінної величини на певну процентну зміну іншої змінної величини.

За змістом у загальному вигляді еластичність являє собою твір двох характеристик економіки: відносин базисної ціни (P_c) до кількості товарів (Q) та відношення приросту ціни (ΔP_c) до зміни кількості товарів (ΔQ) внаслідок зміни ціни.

Або це відношення може бути представлено у вигляді

$$\mathfrak{E}_p = \frac{\Delta Q}{Q} : \frac{\Delta p_c}{p_c} . \quad 3.6.$$

де ΔQ - зміна кількості продукції, на яку є попит;

Q - базисна кількість продукції;

ΔP_c - зміна первісної ціни;

P_c - початкова ціна.

Еластичним попит на певне благо формується за умови, коли величина попиту змінюється більшою мірою, ніж ціна, що зумовила зміну кількості придбання продукції чи послуг.

Щодо характеру зміни попиту за ціною розрізняють такі особливості економічних станів конкретних сегментів ринків благ:

а) еластичний попит - зі зниженням ціни обсяг продажів істотно зростає і навпаки;

б) попит має одиничну еластичність при дорівнює відсотковій зміні ціни та обсягу продажів;

в) попит нееластичний - при істотному зниженні ціни продажу змінюються незначно;

г) попит нескінченно еластичний - товар купується тільки за однією ціною, бо абсолютно необхідний;

д) абсолютно нееластичний попит - кількість товару не залежить від ціни.

Аналіз ринкових відносин за цими характеристиками і зумовлює вибір відповідної стратегії позиціонування в сегменті виробництва. З урахуванням цих положень формується інструментарій управління в ринковій системі. Він заснований на принципах стимулювання оптимального використання обмежених ресурсів для максимізації задоволення об'єктивних потреб.

В цілому нееластичний попит проявляється, якщо платоспроможна потреба покупців не чутлива до зміни ціни. Наприклад, попит на сіль не змінюється зі зростанням або падінням відповідної ціни. Особливе це стосується до різних товарних груп, що формують структуру розкоши.

Закономірно те, що фактично параметри попиту в спеціалізованих сегментах ринку диференціюються як платоспроможністю основної маси споживачів, так і категорією даного виду продукції для досягнення стандартних умов життя громадян країни.

Диференціація товарів за рівнем еластичності вимагає використання особливої регуляторної політики з боку держави для забезпечення пропозиції окремих груп товарів і послуг. При розрахунку коефіцієнта еластичності необхідно враховувати, що числівник і знаменник дробу мають різні знаки.

Свого часу в США були розраховані рівні еластичності – канцелярське приладдя -0,6, бензин -1,5, кіно -3,9.

Але кризове явище, що було обумовлене в 2020 – 2021 роках не відповідає стандартним положенням економічної теорії та потребує розробки спеціальних досліджень і обґрунтування окремих заходів і стратегії оновлення позиції та досягнення нової збалансованості.

Контрольні питання

1. Що лежить в основі економічного розвитку господарюючих підсистем?
2. Що стосується фундаментальних проблем і питань економіки?

3. Що відображають виробничі можливості в системі розвитку?
4. Опишіть основні завдання економічного прогресу.
5. Що являє собою і цілі розвитку цільових сил людини?
6. На чому будується економіка пропозиції?
7. Що являє собою економіка ринкового попиту?
8. Як досягається і що являє собою рівноважний стан ринку?
9. Що лежить в основі еластичності попиту і пропозиції в сучасних ринкових умовах?

Глава 4.

ЗАГАЛЬНОСИСТЕМНІ ЕКОНОМІЧНІ КАТЕГОРІЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Теорія етапів економічного розвитку

Крім економіко-організаційних факторів розвитку окремих підприємницьких структур у системі національного господарювання слід розглядати і зовнішні макроекономічні умови економічного зростання. Зазвичай розглядаються два альтернативних підходи: це відома формаційна теорія і теорія стадій економічного зростання.

Формаційна теорія зупиняється на особливостях соціально-економічних відносин на історичних етапах розвитку людства: первісно-общинний лад, феодальний лад, капіталістичний і соціалістичний. В основному розрізняється технічний рівень виробництва і його організація. В даний час в передових державах сформувалося постіндустріальне виробництво. У низці таких держав сформувалися зважені соціально-економічні відносини. Як відомо, за реальними параметрами розрізняють три рівні держав: розвинених, що розвиваються і тих, які знаходяться в перехідному стані.

У. Ростоу запропонував вимірювати економічне зростання по стадіях суспільного розвитку. При цьому диференціюється рівень розвитку техніки, норми накопичення економічного зростання, рівня споживання. Розглядаються наступні стадії:

1. Традиційний або класичний розгляд сутності суспільства характеризується до ньютонівської наукою і низьким технічним забезпеченням. Ця стадія відрізняється принципами і рівнем формування соціально-економічних параметрів:

- переважанням сільського господарства;
- поділом суспільства на класи;
- статистичним розвитком в економіці;
- низькими нормами накопичення;
- несприйнятливістю громадської структури до науково-технічного прогресу;
- високими темпами народжуваності;
- падінням реальних доходів на душу;
- завдяки зворотному зв'язку стабілізується чисельність населення (всім всього не вистачає).

2. Наступним кроком розвитку розглядається стадія формування умови для розбігу. Вона характеризується повільним створенням сукупності умов для підвищення ефективності виробництва і темпів економічного розвитку.

3. Стадія розбігу.

Встановлює підвищення норми накопичення в національному доході.

З'являється можливість використання досягнень НТП.

Відзначається подолання опору розвитку з боку інститутів влади, традицій і звичаїв.

4. Шлях до зрілості.

Характеризується зростанням темпів економічного зростання.

Досягається стан, при якому обсяги виробництва випереджають зростання чисельності населення.

Особливо для першої групи держав підвищується рівень життя.

До моменту дезінтеграції СРСР в 1990 р. національне багатство перевищило 4,6 трильйонів рублів. У тому числі накопиченого домашнього майна населення - 19 відсотків, матеріальні обігові кошти - 16 відсотків, невиробничі основні фонди - 22 відсотки, основні виробничі фонди - 43 відсотки. Накопичення грошових коштів 10 відсотків від накопиченого багатства країни свідчить в міжнародному масштабі про його бідність.

5. Суспільство високого масового споживання

Постулюється відсутність ресурсних обмежень зростання обсягу виробництва. Але цей тезис фактичне дискриміноване поточним станом забезпечення енергетичних проблем та виникненням особливого підходу ккраїн, що створюють стратегію ОРЕС.

Посилюються обмеження з боку попиту та екології з урахуванням недостатності природних ресурсів.

Зростає значущість товарів тривалого користування. Але за екологічними обмеженнями формується зниження життєвого циклу використання окремих технічних рішень. Так Євросоюз розглядає обмеження використання не тільки дизельних, але й бензинових автомобілів.

Зростає значимість сектора послуг.

Факторами економічного зростання називаються явища і процеси, які визначають масштаби збільшення реального обсягу виробництва, можливість підвищення ефективності та якості виробничого потенціалу.

За способом впливу на економічне зростання в конкретній країні виділяються прямі і непрямі фактори. Вміння адекватно реагувати на характер їх прояву характеризує раціональність державного управління.

Прямі фактори безпосередньо визначають основні характеристики здатності до економічного зростання з боку підприємницьких структур та адміністративних підсистем.

Непрямі впливають на можливість перетворення спроможності підсистем на дійсність. Вони сприяють або обмежують реалізацію потенціалу, закладеного в прямих факторах.

У складі прямих факторів виділяються:

- збільшення чисельності та якості трудових ресурсів;
- вдосконалення технології та організації виробництва;
- зростання обсягу і поліпшення якості основного капіталу;
- підвищення якості та кількості природних ресурсів, що залучаються.

В основі непрямих лежать:

- зниження монополізації ринків;
- зменшення цін на ресурси;
- зниження податків на прибуток;
- розширення можливості отримання кредитів;
- збалансованість попиту та пропозиції;
- поширення неринкових (санкційних) заходів впливу на зовнішніх конкурентів.

Збереження відомого рівня безробіття в довгостроковому періоді можливе при щорічному розширенні реального обсягу національного виробництва на 2.5 - 3.0 відсотка. Інакше частка безробіття зростатиме. Це веде до зниження доходів населення.

До факторів розподілу результатів, що впливають на економічне зростання, відносяться:

- алокація виробничих ресурсів по країнах, галузях, регіонах і підприємствах;
- порядок розподілу доходів між суб'єктами господарської діяльності.

Ці фактори обумовлюють не тільки економічне зростання, а й економічну ефективність функціонування виробничого комплексу. Головне - оптимізація розподілу ресурсів навіть з використанням державних важелів. Це ж стосується і розподілу доходів.

Але головним залишається утримання такого положення системи, при якому піжтриується активність виробництва продукції з високою доданою вартістю. Порушення цієї умови в Україні обумовило втриту економічного статусу держави.

4.2. Типи економічного зростання

Різноманіття умов розвитку окремих держав, характер доступності до природних ресурсів, прийняті принципи управління та свобода підприємницької діяльності формують особливості розвитку національних підсистем. Залежно від доступності ресурсів для розвитку і характеру попиту формується диференціація розвитку, в основі якої лежить типи економічного зростання.

Відповідно до характеру реалізації вимог економічних законів виділяються основні типи зростання виробництва (рис. 4.1). Завдання та принципи їх вибору та реалізації сутнісних положень визначають відповідні параметри зростання виробництва продукції та ефективність функціонування.

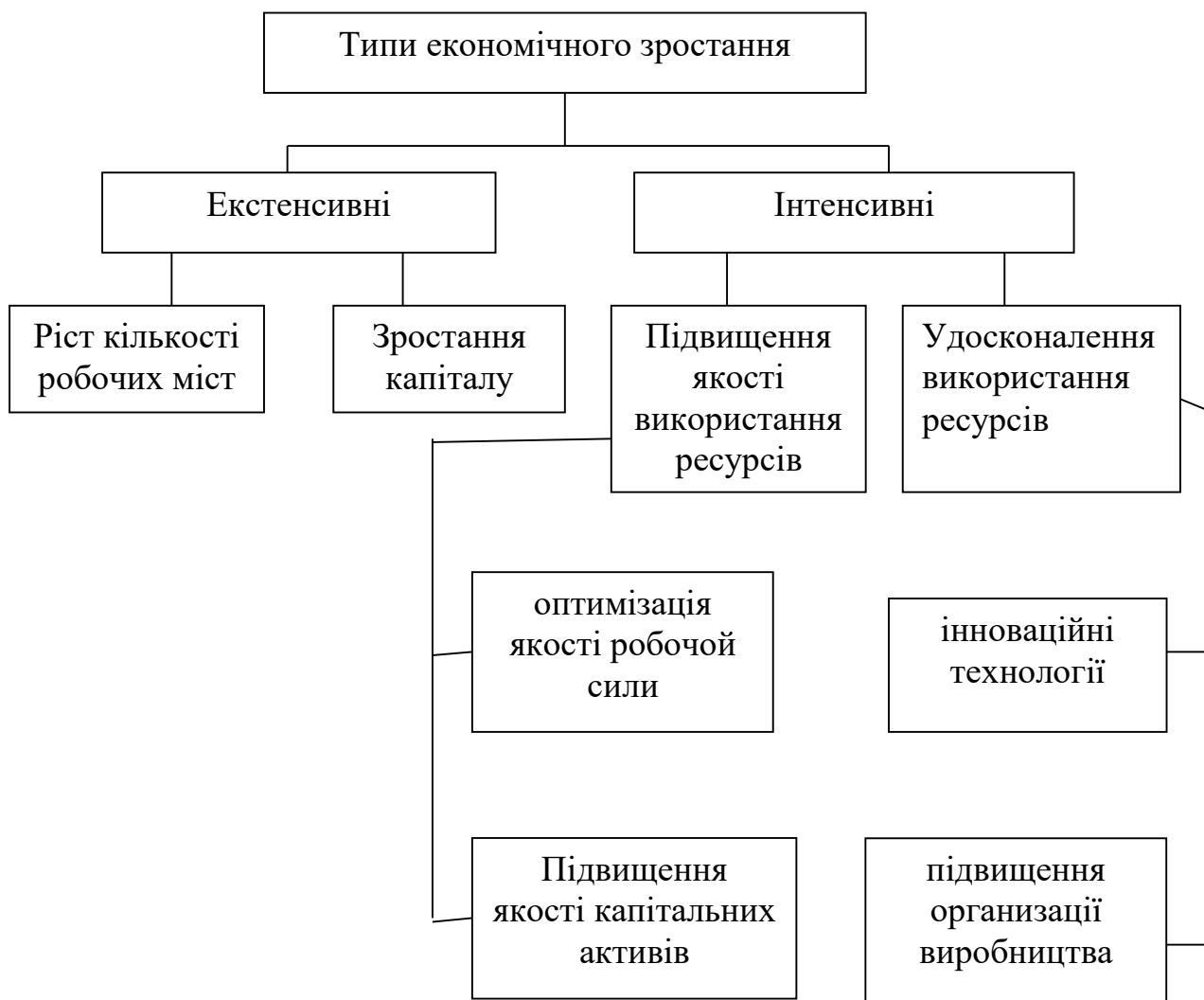

Рисунок 4.1. Моделі рівноважного економічного зростання

Моделі рівноважного економічного зростання повинні враховувати умови, за яких можливе підтримання збалансованості в процесі розвитку. Це так звані трендові траєкторії, якими рухається реальна економіка. Поширені як стійкі, так і нестійкі траєкторії.

Стійкі траєкторії це ті, на які економіка знову повертається на напрямки зростання при відхиленні. Головною проблемою і завданням національної економіки є утримання тренда зростання. Тому і у вільних ринкових відносинах якість державного управління характеризується параметрами стійкості економічного зростання.

Нестійкі означають, що економіка в екстремальних умовах залишається за межами нормального стану (рис. 4.2). При цьому слід розрізняти національні фактори розвитку і характер впливу умов глобального економічного розвитку.

Поєднання цих складових економічного зростання диференціюється по окремих країнах.

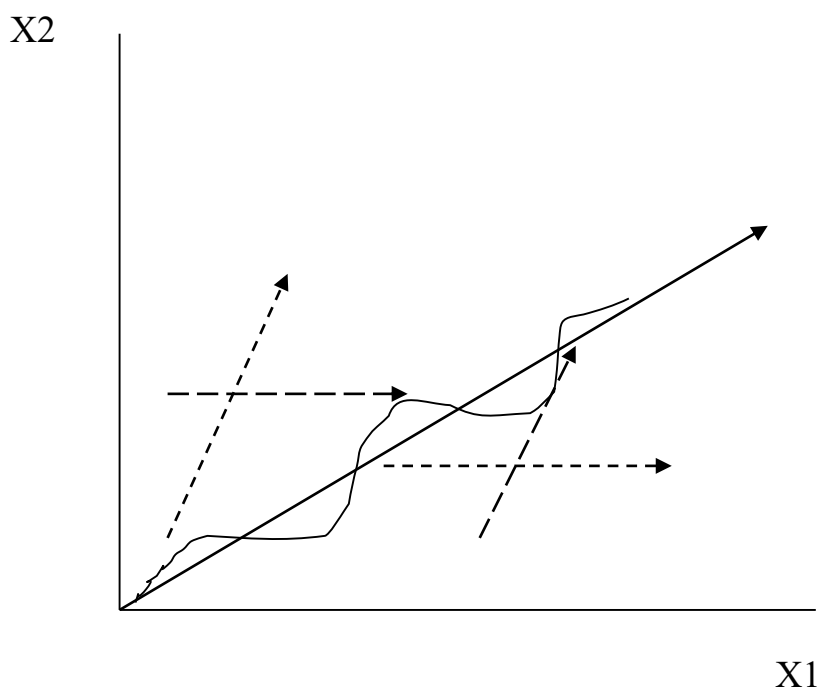

Рисунок 4.2. Альтернативи економічного зростання

У сучасних умовах достатньо виділити і розглянути неокласичну модель зростання.

Модель визнає досконалу конкуренцію і самовстановлення ситуації. Допускається, що базові змінні змінюються однаковими темпами. Розглядається порівнянність майбутнього розвитку з вихідним станом.

Для реалізації цієї системи необхідно знати і формувати:

- ціни рівноваги;
- рівняння заощаджень та інвестицій;
- гнучкість процентних ставок;
- граничну продуктивність факторів;
- умови максимізації результатів.

В основу моделі покладені цілі та обмеження економічного розвитку:

1. Виробнича функція

$$Y_t = f(K_t, L_t) = aK_t^a L_t^b = \gamma_1 \Delta K + Y_2 \Delta L + \gamma_3 N + b \quad (4.1)$$

де K_t , L_t - витрати капіталу і праці, що формують результат і безліч комбінацій їх поєднання.

2. Функція пропозиції праці. Враховується природний приріст населення

$$L_{ts} = L_0 \cdot t_e \quad 4.2$$

3. Умова рівноваги на ринку

$$L_{td} = L_{ts} \quad 4.3$$

4. Функція заощаджень

$$S_t = S_y Y_t \quad 4.4$$

5. Рівновага на ринку благ

$$I_t = S_t \quad 4.5$$

У сучасних умовах міжнародного змагання з експортних потоків необхідний спеціальний облік впливу інноваційних технологій. Про неоднозначність характеру впливу різних факторів розвитку свідчить наявність альтернативних підходів до їх обліку в моделях зростання і рівноваги

Неокейнсіанська динамічна рівновага

$$I_t = V(Y_{t-1} - Y_{t-2}), \quad 4.6$$

V - акселератор, що відображає взаємозв'язок інвестицій та обсягу випуску.

Модель Е. Домара

$$I_{t-1} = \Delta K_t = K_t - K_{t-1}, \quad 4.7$$

$$\Delta Y_{st} = \sigma \Delta K_t = \sigma I_{t-1} \quad 4.8$$

де σ - продуктивність капіталу.

Модель Р. Харрода збалансованості зростання:

При цьому темпи зростання за критеріями збалансованості залежать від базисного стану національної економіки. Тому і розрізняються форми розвитку: інноваційного характеру або екстенсивного зростання макроекономічних показників.

Сучасні проблеми з вибором моделі економічного зростання в Україні свідчать про невідповідність менеджерського складу макроекономічного рівня до прийняття ефективних рішень на рівні національного господарства.

Найважливішим для стабільності національної економіки залишається розширення сегмента виробництва та експорту продукції з високою доданою вартістю.

4.3. Фундаментальні проблеми та питання економіки

Сучасна ринкова економіка володіє внутрішнім порядком і функціонує відповідно до закономірностей, властивих їй. Рівень збалансованості попиту і пропозиції досягається за основними критеріями стійкості. При цьому необхідна координація здійснюється через систему цін і локальних спеціалізованих ринків. Але особливе місце для концентрованого виробництва займає стійкість ефективного завантаження капітальних активів.

Для цього використовуються спеціальні методи оцінки напрямів формування попиту. Наприклад, для автомобілебудування розроблені методи формування переваг попиту по щорічних спеціалізованих виставках новинок. Постійно підвищується роль державних замовлень в економічному зростанні окремих галузей. Купні виробники не приймають колишню стихійність ринкових відносин.

Гідності вільного підприємництва в ринковій економіці можуть реалізуватися за наявності врівноважувачих факторів досконалої конкуренції. В основі останньої слід розрізняти особливості підходу до участі в реалізації трьох фундаментальних проблем: що, як і для кого виробляти.

Крім того, для вирішення цих проблем і забезпечення ефективної стійкості окремих підрозділів ринкової економіки існують фундаментальні питання, навколо яких повинна будуватися система виробництва, розподілу та споживання.

Відповідно до фундаментальних питань ринкових відносин формується механізм ефективного функціонування структурних підсистем економіки країни.

По-перше, необхідно забезпечити виробництво благ, здатних кількісно і якісно задовольнити платоспроможний попит.

По-друге, реалізувати стратегію раціоналізації ефективного використання ресурсів за критеріями повноти та цінових характеристик задоволення нормалізованих потреб.

По-третє, вибір оптимальних технологій виробництва благ з позиції організації кількості фірм і ефективності їх позиціонування на ринку. В цьому аспекті важлива цінова доступність інноваційних технологій.

В- четвертих, створення оптимальних соціально-економічних відносин у системі використання виробленої продукцією на основі раціонального розподілу продукту між підсистемами суспільства.

По - п'яте, забезпечити здатність системи (за необхідності) пристосовуватися до змін за критеріями динамічності попиту, пропозиції ресурсів та інноваційного розвитку.

Саме порушення цих умов в Україні призвели до втрати статусу економічно самостійної держави. Навіть експортна спеціалізація на 90 відсотків забезпечується іноземним флотом, що і знижує платоспроможність країни.

Найпростіший метод саморегулювання ринкової системи є метод проб і помилок. У цих умовах виживають сильні і працьовиті підприємці та індивіди. Реальність цього положення демонструє і диференціація економічного рівня окремих країн. На жаль, через системні помилки Україна до 2020 року за рівнем життя громадян виявилася найбіднішою країною Європи. Подальші зовнішні негативні чинники 2020 – 2021 років суттєво знизили можливості прискореного розвитку.

Системна координація підходів окремих учасників ринкової економіки заснована на сукупності важелів, що діють у механізмі саморегулювання рівноважного стану.

Визначальною умовою стає не тільки наявність капітальних активів, а й їх ефективне використання. Доступність до інвестиційних ресурсів дозволяє вибрати найбільш продуктивне обладнання, судна торгового флоту, нові технології, забезпечити високу результативність.

Тому субстандартні судноплавні компанії йдуть з конкурентних секторів ринку морської торгівлі.

Постійна зміна обсягів виробництва і споживання продукції і послуг зумовлює виникнення тимчасової незбалансованості та подальшого настання нової рівноваги попиту і пропозиції.

Однак при формуванні ринкового господарства необхідно ретельно зважувати рішення, враховуючи можливі втрати при ігноруванні загальних

закономірностей. Саме це і було допущено в Росії та Україні в період переходу від планової до ринкової моделі господарювання.

Нобелівський лауреат з економіки Дж.Тобін зазначав, що теоретичний розвиток Є. Гайдара затримався на рівні поглядів О. Сміта. Тому в початковий період підприємництво прийняло форму вимагання з загрозою насильства.

Саме тому в Україні досі система підприємницької діяльності не відповідає загальним принципам стійких економічних відносин і тривалий період використовувався рейдерський принцип зміни власності.

Фундаментальною проблемою економічного розвитку залишається досягнення збалансованості національного господарства за основними критеріями задоволення потреб та відповідної участі у міжнародному поділі праці. Оптимальний життєвий рівень громадян країни зумовлюється показниками зайнятості здатних працювати і повнотою використання природного і виробничого потенціалу держави.

При цьому реальністю розвитку стає обмеженість ресурсів для повномасштабного і симетричного економічного зростання. Це зумовлює характер ціноутворення на світовому ринку різних видів ресурсів. Тому постійно зростає вимога до підвищення технологічних процесів виробництва та транспортування продукції.

Фундаментальною проблемою залишається підтримання рівноваги в системі розвитку на основі адекватності реакції пропозиції на зміну параметрів попиту. При збільшенні сукупного попиту має збільшуватися відповідним чином і виробництво. В іншому випадку зростає конкурентна боротьба і падає збалансованість економічної системи.

4.4. Виробничі можливості економічних підсистем

Соціально-економічний розвиток суспільства та особистості відбувається в часі і формується в умовах певного дефіциту ресурсів, технологій та якості управління. При цьому необхідно врахувати об'єктивність існування трьох відомих груп потреб, які в цих умовах необхідно забезпечити. Виникає проблема своєчасності концентрації уваги та способу розподілу ресурсів між основними групами потреб. Саме цей фактор і зумовлює соціально-економічну структуру окремих країн.

Однак провідною в системі формування грошового потоку на основі життєвих благ залишається промисловість, сільськогосподарський сегмент і будівництво. З нормалізацією їх розвитку формується система послуг, що забезпечують соціальні та ідеальні потреби.

Особливе місце займає промисловий сегмент (машинобудування, споживчі товари), націлений на комплекс потреб трьох базових галузей і особистих переваг.

Життєві потреби: в їжі, продовженні роду, захисті від небезпеки, в одязі і житлі зумовлюють характер і напрямки економічного розвитку країни та її спеціалізації в глобальних господарських відносинах. Як правило, необхідно ефективно виробництво і відповідні продуктивні сили, що і демонструють США, Китай, Німеччина, Японія.

Соціальні потреби: орієнтація на досягнення певної позиції в соціумі, поваги, вибір ідеології, релігії. Виділяється досягнення певної позиції і пріоритету в порівняльних перевагах. Це, як правило, ґрунтується на оптимізації економічного розвитку країни.

Ідеальні потреби - це пізнання себе як індивідуальності з яскраво вираженими уподобаннями. Їх реалізація ґрунтується значною мірою на відповідному рівні економічного розвитку країни.

З урахуванням соціально-політичного стану держави цілі соціально-економічного розвитку формуються на двох рівнях - макроекономіки та підприємництва відповідно до можливих обмежень. При цьому фактично постійно посилюється процес обмеженості традиційних ресурсів для нормалізованого забезпечення всієї сукупності життєвих потреб.

Тому і виникають проблеми раціонального розподілу обмежених у більшості випадків ресурсів (родючої землі, капіталу, праці та ін.) між альтернативами різних потреб. Для порівняння зазвичай розглядаються промислове виробництво в країні (технічні ресурси) і споживчі продукти (харчування, одяг). Стандартна модель використання виробничих можливостей системи представлена в графічному вигляді (рис. 4.3).

Саме раціональність використання доступності готівкових ресурсів для максимізації задоволення реальних потреб населення країни і характеризує якість всіх форм і рівнів управління. Головним слід розглядати задоволення нормалізованих потреб громадян конкретної країни.

Цей процес потребує оптимізації стану капітальних активів за кількістю та прогресивністю. Відповідне цього формується і компетентність фахівців різної спеціалізації. З цим пов'язане розвиток національних наукових досліджень і підготовка фахівців вищої кваліфікації.

Саме обмеженість доступу до природних ресурсів, диференціація цінкових характеристик, рівень технологічних характеристик, здібність та компетентність робітників обумовлює вибір рішення поточних та перспективних завдань. Ці обставини забезпечують спеціалізацію окремих регіонів.

Нерівномірність розподілу реурсів в світовому аспекті формує спеціалізацію виробництва в окремих країнах та майбутній товаробмінний процес на глобальному міжнародному ринку. Це продемонструвала спочатку Японія, а затим потокой стратегії розвитку поднялася Південна Корея.

Було сформовано необхідне виробництво окремих видів продукції за рівнем якості та ціни, що і забезпечило розподіл на рівні спеціалізації за глобальними масштабами випуску продукції на основі нового розподілу потенціалу. Тобто розвиток обумовлюється чіткою розробкою стратегії концентрації менеджменту на акціональному використанні ресурсів капіталу та праці.

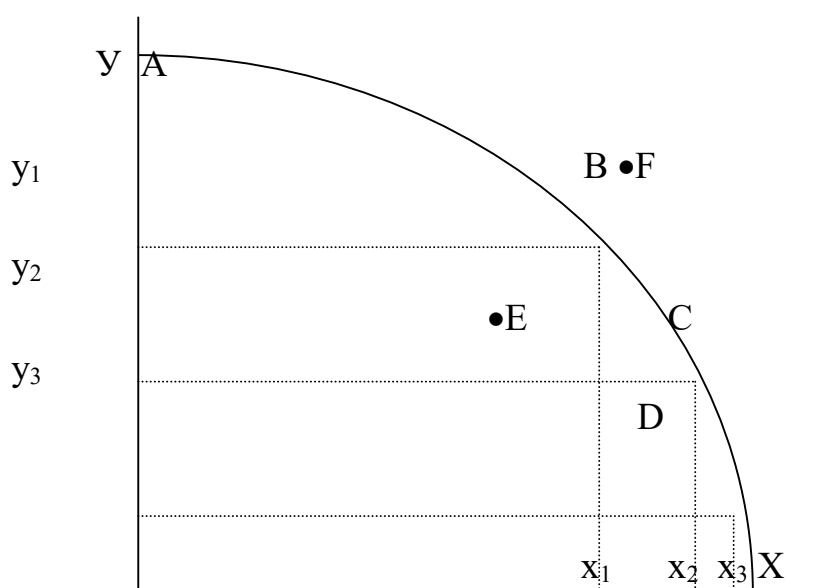

Рисунок 4.3. Виробничі можливості випуску на основі використання виробничого потенціалу

Крива ABCD відображає межу виробничих можливостей за умовою раціонального використання ресурсів в технології максимального обсяги випуску порівнюваних видів продукції при повному використанні доступних економічних ресурсів для даної виробничої системи.

У будь-якій точці кривої зосереджено співвідношення між обсягами виробництва тих чи інших видів продукції, які можливо випустити і поставити на ринки реалізації.

Точка E відображає стан такої комбінації випуску видів продукції, яка не відповідає готівковим ресурсам. Це фактичний стан економіки України в новітній історії. Вона характеризується високим безробіттям і низьким завантаженням найважливіших виробничих і транспортних підсистем.

Положення, що характеризується точкою F, відображає недостатній, хоча і бажаний обсяг випуску продукції та надання послуг через обмеженість доступу до виробничих ресурсів.

Крива ABCD під час збільшення результатів розширюється вправо і вгору. Це наслідок того, що одні ресурси можуть використовуватися більш продуктивно в сегменті предметів споживання, інші для засобів виробництва. Наближаючись до точки D, необхідно залучати все більше менш ефективних ресурсів для виробництва предметів споживання.

Вичерпання плідних сільськогосподарських земель вимагає залучення в обіг менш плідних з великими витратами праці і добрив для утримання врожайності. У такій ситуації можливе скорочення обсягів альтернативних видів результату. В даному випадку площ лісів.

Інший приклад відображає протилежну ситуацію. При русі в районі точки A.

Обмеженість ресурсів виробництва зумовлює вибір альтернативи етапів і параметрів розвитку в окремих сегментах національної економіки.

Найважливішим у виборі пріоритетів розвитку та функціонування національної економіки стає вирішення проблеми вибору альтернативи поєднання благ з метою максимізації задоволення потреб при збалансованості витрат на виробництво.

При вирішенні завдань, пов'язаних з перевагою концентрації доступних ресурсів, виникає проблема оцінки альтернативних витрат при заміні (opportunity cost). Тобто вартість ресурсів повинна враховувати втрати при їх менш ефективному використанні. Так вартість дефіцитних ресурсів зумовлюється не тільки їх ринковою оцінкою, а включає необхідність збільшення витрат при вирішенні інших напрямків розвитку.

Традиційне рішення зумовлює характер вибору пріоритету підприємницької діяльності по максимуму норми прибутку в системі бізнес-проектів, або за пріоритетами при державному адмініструванні. Тобто в основі диференціації економічних рішень лежать принципи ринкової або командної економіки. Наприклад, в колишньому Союзі істотна частина дефіцитних ресурсів йшла на підтримку «дружніх» країн і концентрувалася в оборонному сегменті, знижуючи забезпечення споживчого сектора, що, зокрема, і призвело до розвалу держави.

В основі об'єктивного підходу до розрахунку збалансованості стану виробничої функції лежить зосередження на пошуку варіанту з максимальним прибутком за умови рівності граничних (додаткових) витрат (C_{sm}) і граничної виручки (R_{vm}).

Тобто, краща орієнтація на економічність функціонування шляхом вибору ресурсів за критерієм мінімуму витрат. Це досягається заміщенням дорогих ресурсів на більш дешеві. В якості практичної реалізації цієї стратегії є використання праці громадян України на судах європейських країн. Фактично на цьому принципі формується ринок праці моряків з урахуванням регуляторного адміністрування з боку міжнародних морських організацій.

Рух кривої виробничих можливостей у бік максимізації результату обумовлюється технічними або економічними нововведеннями (нові джерела ресурсів, нові підприємства, додаткова чисельність і вища освіта).

При одночасному та рівномірному впровадженні інноваційних технологій рух відображено на малюнку 4.4.

Але якщо нововведення будуть реалізовані тільки в блоці засобів виробництва (за принципом «зате ми робимо ракети») результат представлений на рисунку 4.5.

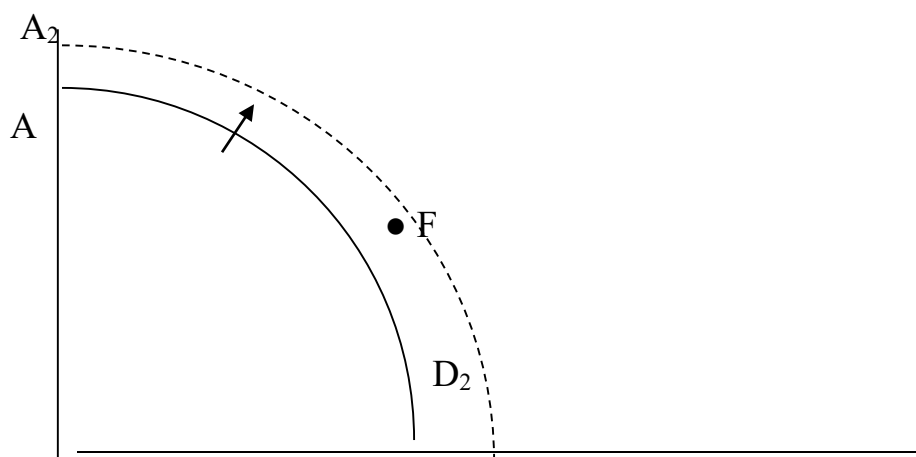

Рисунок 4.4. Диференціація поточних цілей (приклад 1)

Кількість одного товару, яку необхідно пожертвувати для збільшення виробництва іншого називається альтернативними (осудними) витратами або витратами втрачених можливостей (opportunity cost). Це обумовлено взаємовиключенням реалізації в умовах обмеженості ресурсів досягнення обох цілей.

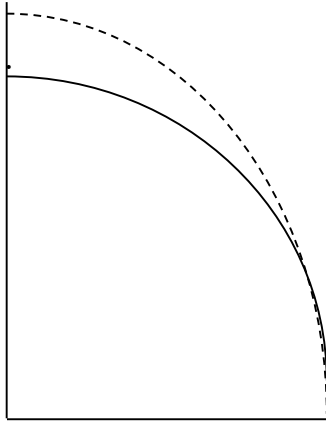

Рисунок 4.5. Диференціація поточних цілей (приклад 2)

Рисунок 4.5 ілюструє фундаментальні економічні поняття, що обумовлюють характер розвитку:

- обмеженість ресурсів
- проблема вибору
- альтернативні витрати.

Крім того, видно різнобізність прояв ринкового механізму підходу до реалізації проблеми вибору. Розглядаючи варіант знаходження виробництва в точці С, і формуючи і реалізуючи нові потужності (провізної здатності флоту), економічна підсистема здатна вийти на рівень кривої $A_1 D_1$. Цей процес здійснюється в кілька етапів.

Перший: перехід з положення С в В. Це означає скорочення виробництва і предметів споживання і напрямок вивільнених ресурсів на випуск додаткових засобів виробництва (суден, вантажних терміналів).

Другий: введення нових потужностей для забезпечення переходу системи (суспільства) на новий $A_1 D_1$ рівень орієнтації на ринкові характеристики попиту і пропозиції.

Третій: Вибір положення системи, що характеризується станом (т. F), при якому досягається максимум виробництва і споживання (X і Y). Це досягнуте в розвинутих країнах.

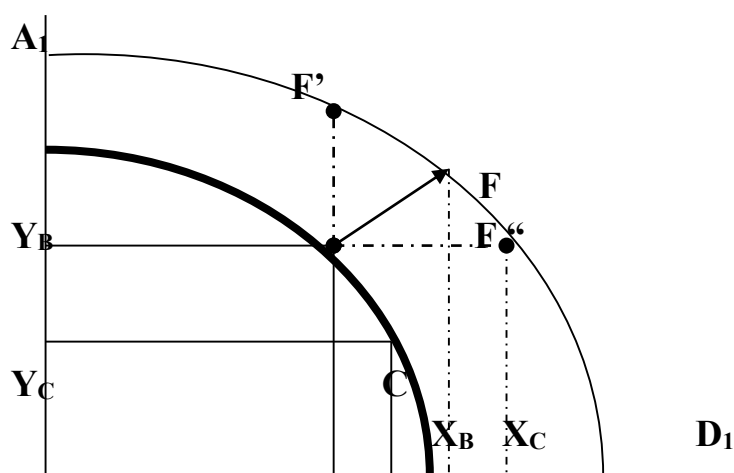

Рисунок 4.6. Альтернативи формування результатів щодо вибору пріоритету розподілу виробничих можливостей

Відповідне потреб і характеру забезпечення окремих сегментів національного ринку, насамперед, передбачається створення умов концентрації уваги на рішенні поточних задач при реальному обмеженні доступу до ресурсів і насамперед грошового потоку.

У будь-якому випадку виникають окреми завдання збереження досягнутого рівня життя і потреби нормалізованого розвитку, які перевищують поточний стан виробничих можливостей. Тому і виникають інвестиційні та менеджерські стратегії інноваційного розвитку, при якому результат зростає швидше залучених ресурсів (рис. 4,7).

Кожен наступний етап економічного зростання в реальних умовах обмеженості ресурсів та посилення конкурентних технологій вимагає оптимізації використання природного і створеного виробничого потенціалу відповідно до нових вимог. Останнє і зумовлює пошук нових рішень в умовах обмеженості ресурсів. Тому формується нерівномірність розподілу провізної спроможності транспортного флоту по морським державам.

Порушення цієї закономірності і обумовлює сучасний негативний стан виробничих параметрів морської транспортної індустрії України. Всі підсистеми морегосподарського комплексу відрізняються високою капіталомісткістю розвитку, тому нормальний стан національної морської транспортної індустрії вимагає стимулювання з боку держави підприємницької ініціативи при концентрації ресурсів.

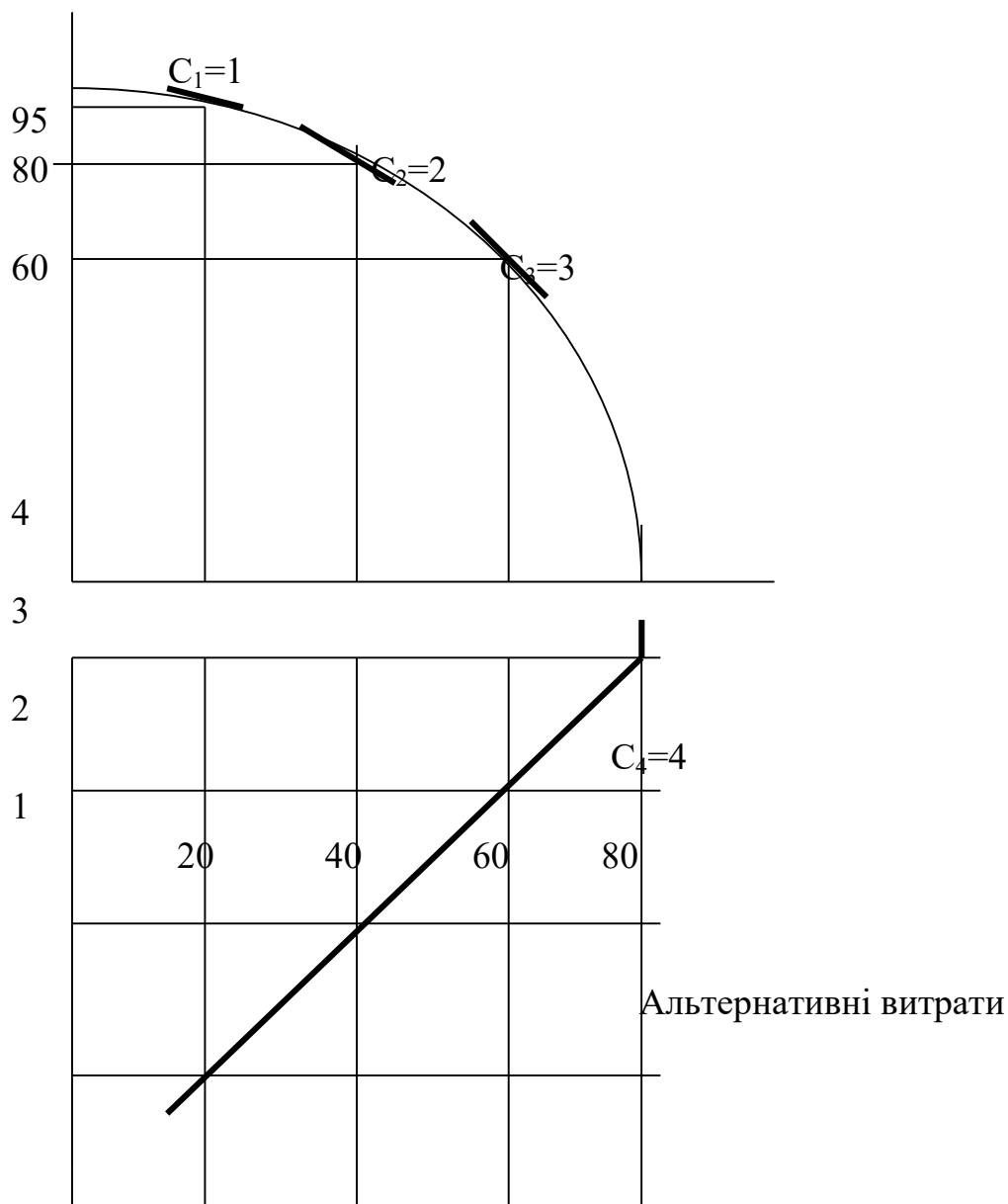

Рисунок 4.7. Виробничі можливості в умовах зростаючих витрат

В якості альтернативних витрат при різному рівні розвитку морського транспорту країни слід розглядати відтік валютних коштів при надмірному фрахтуванні іноземного тоннажу для забезпечення експорту національної товарної маси.

З урахуванням більш високої продуктивності праці в галузях промислового виробництва західних країн і при ліберальному ставленні керівництва України при обмеженні квотування фактично вся обробна промисловість країни була знищена. Це зумовило падіння національного ринку праці та виникнення проблем деградації демографічної ситуації.

Об'єктивно існує положення економічної підсистеми, при якому виробництво предметів споживання на новому етапі вище, ніж забезпечувало

повне перемикання ресурсів базового стану на сектор споживання. У ринковій економіці це призводить до перевиробництва і виникнення економічних криз.

Тому найважливішим залишається досягнення збалансованості розвитку національного виробничого комплексу. Складність вирішення цього завдання обумовлена, з одного боку, обмеженістю доступу до ресурсів, а, з іншого, наявністю конкурентних технологій в інших учасників відкритого ринку товарів і послуг

4.5. Завдання використання економічного прогресу

Умови, що зумовлюють обмеженість ресурсів у системі збалансованості виробничих можливостей, формують завдання розвитку та використання інноваційних технологій. Головним стає ефективність використання доступних ресурсів і зростання продуктивності капітальних активів і праці. Тому в основі економічного прогресу лежить націленість на забезпечення сукупності потреб на основі раціонального використання капітальних активів і праці. Це в свою чергу формує цілі та інтереси виробничих підсистем.

Одночасно виділяються протиріччя, актуальність і параметри рішення, які зумовлюють рух до розвитку. Однак це завдання для більшості країн виявляється надмірно витратним.

Характер збалансованого розвитку економічної складової країни обумовлюється чіткістю реалізації господарських рішень з урахуванням сукупності протиріч:

- у розвитку продуктивних сил;
- в організації економічних відносин;
- у системі відносин власності;
- на рівні господарського механізму;
- між виробничими відносинами і продуктивними силами;
- у системі відтворення.

Їх дозвіл у сформованих умовах країни відповідно до факторів економічного зростання зумовлюють рівень розвитку і використання виробничого потенціалу. При цьому важливо оптимально використовувати найважливіші фактори економічного прогресу, серед яких розглядаються: капітал, земля, праця, організація виробництва, науковий потенціал, підприємницький таланти, час та інноваційні технології..

Сутність економічного прогресу полягає в оптимізації тимчасової характеристики будь-якого виробничого процесу, у підвищенні продуктивності

праці, у скороченні витрат на одиницю виробничого результату та у виведенні людини з безпосереднього виробничого процесу.

Відповідно до цього до основних критеріїв прийняття відповідних рішень належить норма прибутку, термін окупності капітальних активів, продуктивність і чиста приведена вартість.

При формуванні програми сталого економічного зростання слід враховувати особливості прояву основних причин розвитку суспільства, а саме:

- зростання чисельності населення,
- особливості географічного середовища,
- прогрес техніки та організації виробництва,
- психологічні, соціально-правові фактори.

Зрештою, економічний прогрес - це поступальний розвиток виробничо-господарської системи та її складових з використанням інноваційних технологій, що забезпечують оптимізацію:

- продуктивних сил,
- техніко-економічних відносин,
- виробничих відносин (відносин власності);
- господарського механізму.

Головним стає підвищення рівня життя громадян. У цьому відношенні принципове значення набуває оптимальності впливу господарського механізму на еволюцію ринкових важелів управління економікою.

Центром усіх прагнень щодо формування умов поступового переходу до збалансованості державного та підприємницького регулювання. У світовій практиці особливе місце належить реалізації міжнаціональних форм і методів управління економікою в межах регіональних об'єднань.

Економічний прогрес лежить в основі ефективності суспільного прогресу. Складність вирішення цього завдання зумовлюється бюджетними обмеженнями, тим не менш, важлива націленість на:

- соціальні цілі, результати і програми,
- правові, що забезпечують рівноправність усіх учасників, які дотримуються соціально-економічних стандартів;
- політичні, національні,
- культурні,
- духовні.

Безперервність формування етапів науково-технічного прогресу впливає на зміну та вдосконалення суспільно-економічних формацій. При цьому увага концентрується на оптимальності використання підсистем, заснованих на

природних факторах з посиленням ролі природження нових факторів і джерел розвитку.

У конкретних умовах функціонування окремих держав і виробничих комплексів виділяються два типи економічного розвитку:

- екстенсивне - кількісне зростання;
- інтенсивний - збільшення віддачі з одиниці ресурсів.

Обмеженість реалізації першого обумовлена тим, що природні ресурси: земля, ліси, питна вода та ін. кількісно в часі зменшуються. Тому важливо досягнення більшого результату на доступних ресурсах. Тому і зростає роль інноваційних технологій, що сприяють економічному зростанню на основі нових умов.

4.6. Основні характеристики ринкової економічної системи

Найважливішою характеристикою ринкової економічної системи є отримання законних доходів в умовах конкурентного та обмеженого допуску до ресурсів з метою задоволення необмежених потреб. У цьому аспекті система економічних рішень у виробництві та обміні ґрунтується, як було сказано, на виборі стратегії - що, як і для кого виробляти продукцію і послуги.

Для одночасного задоволення всієї сукупності потреб готівкових ресурсів не вистачає, тому головним у поточному періоді стає в першу чергу - що виробляти. У цьому аспекті враховується обмеженість: природних копалин, капіталу, знань, інформації, чисельність працівників.

В останньому головною стає проблема вибірковості використання обмеженого часу роботи. Наприклад, хорошого професора або доцента хочуть слухати всі курси, а реально вони можуть вести заняття в обмеженій кількості потоків.

Земля обмежена не тільки за площею, а й за засобом використання: альтернатива будівництва тенісного корту, житлового будинку або використання в якості сільськогосподарського угіддя.

З 1 тонни нафти можна зробити одну з безліч за альтернативою відносно грошового потку та нсованості розвитку: паливо, колготки, хімічні вироби, штучна чорна ікра.

На цій підставі Фрідріх Візер обґрунтував теорію альтернативних витрат, яка відображає відмінність результатів використання ресурсів за пріоритетами.

В умовах перерахованих обмежень забезпечується вдосконалення організації виробництва на основі зростання вміння та продуктивності праці, поділу праці та стимулювання науково-технічного прогресу.

Вибір напрямків і параметрів розвитку вирішується шляхом змагання в забезпеченні потреб на конкурентній основі. Саме це призводить до відокремлення групи виробників за спеціалізацією праці. Це - основна організаційна форма підвищення продуктивності з найдавніших часів.

Поділ праці до того ж враховує природні задатки (одні можуть працювати на конвеєрі, інші - ні).

Різкий поділ праці веде до необхідності обміну результатами, так як навіть використовуючи кращий свій авторський одяг дизайнер без придбання продуктів харчування і життєвих умов довго не витримає.

Взаємна корисність несхожих видів праці зумовлює процес еквівалентного обміну. Саме це і обумовлює масштаби і напрямки економічного розвитку:

По-перше, поділ і спеціалізацію праці на основі:

- відносного відокремлення людей,
- більш продуктивних результатів використання ресурсів.

Поділ праці як перевага використовується давно. Спеціалізуючись на певних прийомах працівник удосконалює технологічні процеси, забезпечуючи зростання продуктивності, вдосконалюється техніка.

По-друге, обмін і виникнення ринкової організації виробництва.

Відносини обміну виникають при суспільному поділі праці та спеціалізації окремих видів виробництва і раціональному використанні ресурсів. Головне полягає в досягненні різноманіття продукції на основі спеціалізації праці. Для цього необхідний розвинений ринковий обмін. Отже, ринок являє собою природний стан економіки.

Ринковий обмін - процес зацікавленого зіставлення витрат капітальних ресурсів, матеріальних цінностей і праці, втіленого в товарі, що і вимагає:

- оцінки його кількості та якості,
- визнання витрат доречними та корисними, взаємовигідними та еквівалентними.

При цьому необхідно враховувати, що учасники ринкового обміну не ставлять за мету сприяти суспільній корисності. Мають на увазі, лише свій власний, індивідуальний інтерес, переслідуючи свою економічну вигоду. Фактично суспільна корисність забезпечується спеціальними господарськими механізмами.

По-третє, це ланка між виробництвом і споживанням.

Процес жорстко пов'язаний з реалізацією продукції та її ефективністю.

Пропорції обміну регулюються спеціальними законами, але не випадковістю. Випадковість певним чином пов'язана з конкретним попитом.

Протягом певного часу закономірність ринкової економіки зумовлює прагнення мінової вартості товарів до усередненої величини.

Порівнювання пріоритетів позиціонування продавців і покупців засноване на загальній економічній базі - мінової вартості. Фактично неможливо індивідуальні споживчі вартості привести до середнього (курсантську шинель і пляшку соку).

Менова вартість відображає властивість товару до обміну за певними пропорціями сприймання порівнюваних благ.

Водночас загальною властивістю всіх товарів є громадська праця, витрачена на виготовлення. Саме конкретна і конкурентна праця формує вартість товарів і робить їх кількісно співмірними.

При цьому слід зазначити наявність суспільної споживчої вартості, яка на відміну від просто споживчої вартості відображає складність суспільних виробничих відносин. У цьому відношенні регулювання співвідношення цінності з позиції споживачів і пропозиції здійснює ринок.

Ринок, в кінцевому рахунку, виступає у формі господарського механізму, який зводить разом покупців (які формують попит) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг. В економічній теорії використовується кілька визначенні сутності ринку, як економічної категорії.

К. Макконнелл дає наступне формулювання ринку: «інститут або механізм, який зводить покупців і продавців окремих товарів і послуг».

П. Хейне визначає ринок, як "... набір взаємозв'язків або процес конкурентних торгів ".

За визначенням О. Курно - це «будь-який район, на якому взаємини покупців і продавців настільки вільні, що ціни на один і той же товар мають тенденцію легко і швидко вирівнюватися».

А. Маршалл уточнює: «чим досконаліший ринок, тим сильніша тенденція до того, щоб у всіх пунктах в один і той же час платили за ту ж річ однакову ціну».

У загальному вигляді ринок товару (товарний ринок) сфера обігу товару однієї споживчої вартості, в межах якої визначається монопольне становище.

Тому спрощений розгляд ринкових відносин гальмує економічний розвиток. У цьому відношенні Нобелівський лауреат Лоуренс Клей економічні рецепти перетворювача - Гайдара охарактеризував наступним чином: "Країни шокової терапії не досягли позитивних результатів у макроекономічній сфері. У такій ситуації виграли вузькі верстви населення, а більшість програла ". Це особливо стосується і України.

У господарській практиці ринки приймають різні форми:

1. Звичайний ринок - будь-який торговий пункт.

2. Високорозвинені ринки - Нью-йоркська фондова біржа, Чиказька зернова біржа.

3. Аукціони.

Особливе значення має класифікація ринків за спеціалізацією та регіонами: ринки продуктів, ринки ресурсів, локальні, національні, міжнародні.

За способами економічних контактів, особливо з розвитком цифрової економіки зберігаються: особисті контакти, безособові - покупці і продавці не зустрічаються.

Функціонування суто конкурентних ринків характеризується:

1. великим числом незалежно діючих продавців і покупців стандартних продуктів.

2. рівноважна ціна досягається за допомогою узгоджених рішень продавців і покупців.

Попит на ринку розглядається з позиції вигідності ціни. Закономірність зводиться до того за якими цінами споживачі готові купити різну кількість товарів.

Для споживачів з обмеженим фінансовим бюджетом ціна являє собою бар'єр, що заважає їм здійснити покупку. Високі ціни відбивають у споживача полювання купувати, а низька - стимулює зростання обсягу споживання. Всі сезонні та інші форми розпродажів засновані на законі попиту.

При цьому кількісні та цінові характеристики ринку формують закономірності поведінки споживачів. Принцип спадної граничної корисності полягає в тому, що подальша одиниця продукту приносить менше задоволення.

Фундаментальна проблема економічної теорії та практики полягає у способі узгодження дій учасників суспільного виробництва. Від цього залежить особливість функціонування різних соціально-економічних систем. Але альтернативні інтереси окремих структур обумовлюють виникнення незбалансованості.

У цьому аспекті розрізняють альтернативу між конкурентним ринком або централізованим плануванням. Ця обмеженість вибору обумовлена подвійністю праці:

- приватна праця на основі суто індивідуальних інтересів з високим ступенем ризику за успіх;

- необхідність суспільного визнання корисності приватної праці.

Зрештою, все зводиться до головного питання про пріоритет форми **економічного механізму**. Історично пріоритет віддається умові, за якої

управління виконанням роботи індивідуумом забезпечує необхідні задоволення та суспільні потреби з високою якістю та ефективністю.

Залежно від соціально-економічних умов це завдання вирішується двома способами: ринковим підходом або на основі адміністративної централізації.

Ринковий механізм заснований на системі економічних стимулів і санкцій, які виходять *від споживача*, а не від органу управління. Споживач грошовими ресурсами визначає суспільну значимість праці, укладеної в товарі.

Товарно-грошові відносини і конкуренція є основним засобом координації праці. Це більш жорстка система, бо виробник не застрахований від банкрутства при помилковому виборі форми діяльності. Тому в ринковій системі більш висока ступінь обґрунтування бо під загрозою виявляється власне благополуччя, а не чужий рівень життя.

Пріоритет економічної обґрунтованості виявляється головною перевагою ринкової економіки. Але ця умова формує ринк концентрації ресурсів більшістю бізнес-структур на принципах не збалансованості конкуренції за пріоритетом тимчасового досягнення результатів.

У цих умовах критеріями економічних рішень виступають співвідношення максимуму результату при раціональному рівні (мінімумі) витрат. Крім того, при вільній конкуренції посилюється прагнення до вдосконалення оновлення виробництва та збільшення випуску відповідно до реального попиту. У реальній ринковій економіці дефіциту продукції не може бути. Підприємства виробляють і продають те, що вони вважають доцільним.

Основою ринку, таким чином, є свобода підприємництва та вибору. Споживачі вільні купувати те, що вони воліють і можуть придбати в межах свого бюджету.

Це узгоджується системою ринку, цінами і конкуренцією.

Збалансована конкурентна ринкова система являє собою механізм, що виконує дві функції:

- оповіщення споживачів, виробників і постачальників ресурсів про їх рішення;
- синхронізація цих рішень і узгодження цілей.

Досвід розвитку Китаю відображає важливість і можливість активізації ринкових відносин на основі ринкових принципів і використання державного механізму для вибору пріоритетів і реалізації соціально-економічної справедливості.

Ефективний стан ринку охарактеризовано Курно: «будь-який район, на якому взаємини покупців і продавців настільки вільні, що ціни мають тенденцію

легко і швидко вирівнюватися». Це і характерно для країн Західної Європи і стає метою для інших держав.

4.7. Монополія в системі економічних відносин

Сутність монополії полягає в досягненні виключного права виробництва, промислу, торгівлі та інших видів діяльності, що належить одній особі, визначеній групі осіб або державі. Ці пріоритети і формують умови позиціонування на ринку і кінцеві економічні результати. Ця позиція на ринку за обсягом реалізації продукції або послуг і здатності формувати ціну виробництва в якості ринкової обумовлює параметри економічної стійкості.

Монополізація економіки є закономірним наслідком великого стрибка в концентрації промислового виробництва і транспортних технологій під впливом науково-технічного прогресу. Це особливо наочно проявляється в швидко мінливій галузі технологічного розвитку. Свого часу це автопром Японії, її ж сектор електроніки, а згодом і судноплавні компанії.

Ясно, що конкуренція не змогла б безперервно існувати і бути ефективною у сфері діяльності безлічі рівнозначних виробників. Важливі природні і сформовані переваги.

Залежно від характеру і причин виникнення формуються і всередині ринкові відносини. У цьому аспекті розрізняють наступні види монополій.

Природна монополія - нею володіють власники та господарські організації, що мають у своєму розпорядженні рідкісні і вільно не відтворювані елементи виробництва. Сюди також належать цілі галузі інфраструктури, що мають особливо важливе і стратегічне значення для всього суспільства.

Легальні монополії, які утворюються на законній підставі і технічній перевазі. В основі їх лежать якісні переваги управління та розвитку.

Штучні монополії. Під цією умовною назвою є зважаючи на об'єднання підприємств, створені заради отримання монополістичних вигод. На морському транспорті в секторі контейнерних перевезень - це альянси, а раніше різні судноплавні конференції.

Сутність і особливості всіх видів монополістичних об'єднань на ринку відрізняється від того, що відомо про вільну конкуренцію, принципово іншим підходом до ціноутворення.

Монополісти завойовують ринок, щоб з допомогою встановлених ними цін збирати своєрідну данину з залежних від них господарських суб'єктів. Таким способом, вони отримують більше доходу порівняно із середнім рівнем, що встановився в національному збалансованому господарстві.

Структури-монополісти на свій розсуд встановлюють величину ціни на вироблену ними продукцію або послуги, незалежно від середніх витрат. Ці організації порушуючи принципи попиту за своїм наміром, впливають на ціну і обсяг пропозиції в своїх інтересах.

Локальні монополії обумовлені високими транспортними витратами, що сприяють формуванню ізольованих місцевих ринків і появі локальних монополістів в рамках єдиної в технологічному розумінні галузі.

У системі інформаційного забезпечення для максимізації прибутку фірмі-конкуренту достатньо знати функцію своїх витрат. Фірмі-монополісту необхідно знати функцію попиту на свою продукцію, а також функцію попиту окремих споживачів з метою використання цінової дискримінації.

Панівні на ринку постачальники продукції використовують як основний інструмент створення умов для домінування монопольної ціни на продукцію. Для цього використовуються як технологічні пріоритети, так і методи позиціонування на ринку з елементами витіснення інших операторів.

У монопольній конкуренції органічно представлені дві різні сторони. Одна - з них полягає в тому, що фірма створює легальну монополію, яка за допомогою патентів, торгових і фірмових знаків захищається від конкурентів.

При чистій монополії ціна зазвичай вище, а обсяг виробництва - нижче, ніж при досконалій конкуренції. Наслідком цього є як прямий збиток від недовиробництва благ і менш ефективного використання ресурсів, так і непрямий збиток від перерозподілу частини споживчого надлишку на користь монополії внаслідок підвищення ринкової ціни.

Контрольні питання

1. Що відображає етапність економічного розвитку спільноти?
2. Чим розрізняються типи економічного зростання за результативністю?
3. Перерахуйте фундаментальні проблеми економічного зростання
4. Чим обумовлюється виробничі можливості економічних підсистем?
5. У чому полягає пріоритет і напрямки економічного прогресу?
6. Опишіть найважливіші характеристики сучасної ринкової системи країни.
7. Монополізація як особлива характеристика ринку.
8. проблеми збалансованого розвитку ринкових відносин.

Глава 5.

ПРИНЦИПИ ТА УМОВИ РИНКОВОЇ РІВНОВАГИ

5.1. Загальні принципи товарних відносин

Товар (commodity good) - матеріальне або нематеріальне благо, що задовольняє певну потребу суспільства або конкретної особистості. Це різні предмети, вироблені для реалізації численним споживачам і володіють цінністю, яка встановлюється в процесі обміну. До нематеріальних благ належать різні послуги, наприклад, транспортні та туристичні.

У загальному вигляді товар - це річ (продукти харчування, одяг, морські яхти), яка за своїми характеристиками забезпечує (задовольняє) різноманітні, але конкретні потреби. У правових відносинах товар це продукт діяльності (включаючи роботи, послуги, а також цінні папери), призначений для відкритої реалізації.

Вихідним пунктом розглядається господарська діяльність підприємця та фермера, які формують окремі види благ, що приймають форму товару з певною ринковою вартістю. Товар - це продукт праці, що відрізняється наступними характеристиками:

- здатністю забезпечувати різні потреби людини;
- проведений для еквівалентного обміну (реалізації);
- має певну грошову цінність.

Товар має різну сукупність якостей і відмінні властивості. Тому ринок повинен характеризуватися повнотою різних товарів, основною характеристикою яких розглядаються споживчі якості та цінність.

Кожен товарний продукт характеризується речовим змістом і повинен володіти відповідною споживчою вартістю. Споживча вартість прямо залежить (визначається) природними якостями (білки в м'ясі, градуси в ромі, комфортність морської яхти). Це фактичне головний аспект диференціації попиту та формування цінової характеристики блага.

Споживча вартість - це найважливіша номінальна ознака або головний фактор товару та послуг. Ці вимоги поділяють численні підсистеми товарів на дві основні групи:

- предмети поточного або тривалого споживання;
- засоби виробництва.

У свою чергу характеристики споживчої вартісті реального товару або послуг зумовлюють:

- суспільні відносини в процесі організації товарного виробництва;

- основну мету виробництва, яка повинна розглядатися з боку суспільства, тобто споживачів.

Теоретично можливий попит і пропозиція повинні бути збалансовані за кількісними (споживчими) характеристиками і за вартісною адекватністю витрат на виробництва щодо бюджету споживачів.

Загальносистемною характеристикою стану ринку розглядається первинність забезпечення народного споживання з урахуванням різної диференціації товарів: тривалого користування і короткострокового користування. При цьому слід мати на увазі відкритість зовнішніх ринків товарів і послуг, що зумовлює вимоги і гарантує доступ до якісних характеристик. Це в свою чергу зумовлює часові періоди і своєчасності виробництва.

Найважливішою характеристикою поточного стану національного ринку слід розглядати наявність всієї номенклатури товарної маси: стандартних (нормальних) товарних груп, обмеженого цінового сегмента та виробничого призначення відповідно до параметрів національного фонду заощадження та доступності для кредитних операцій.

В економічній теорії розрізняють субтести - взаємозамінні за функціональним призначенням товари з різними ціновими характеристиками, що розширює коло споживачів за ціною характеристикою.

Особливо широку групу займають товари взаємозамінні, так при підвищенні ціни на одні з них, зростає попит на інші (вершкове масло - маргарин, замість автомобіля тойота - використовувати фольскваген, велосипед або ослик).

Іншу групу формують взаємодоповнювальні товари - між ціною на один з них і попитом на інший є зворотний зв'язок (зниження цін на бензин збільшує час використання автомобіля - зростає попит на моторне масло, техобслуговування, на гуму). Це зумовлює необхідність врахування динаміки одних для формування збалансованої економіки виробництва інших.

Принципове місце займає група незалежних товарів. У системі сукупної потреби зміна ціни на окремі групи мало впливає на попит на інший, наприклад, ціна на сіль або крупи не залежить від зростання ціни на банани.

Найважливішою характеристикою поточного стану ринкової економіки розглядається кругообіг товарів і послуг, відповідних доходів і сукупність витрат.

Самостійно в цьому процесі необхідно враховувати широкі і різноманітні зовнішні зв'язки різних підприємницьких структур і чіткі державні функції. Умовно в системі життєзабезпечення особистості зосереджені всі види економічних ресурсів: капітал, природні, робоча сила (рис. 5.1).

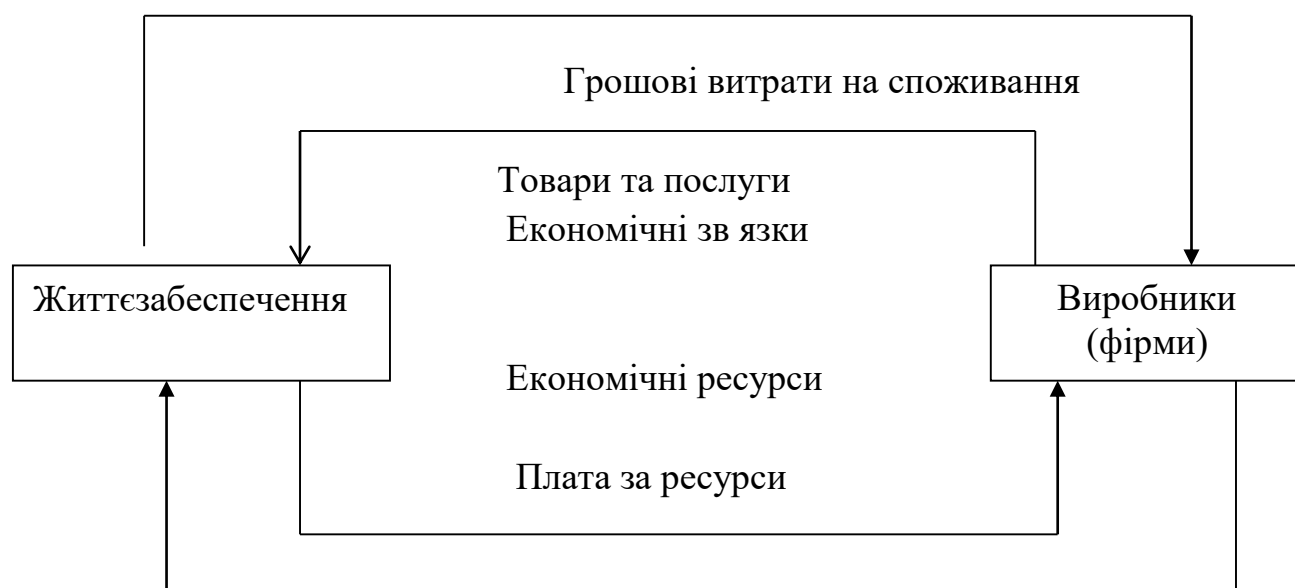

Рисунок 5.1. Особливості кругообігу ресурсів, товарної маси та ресурсів

Представлена на рис. 5.1 спрощена схема економічного обороту, значною мірою обумовлена відкритою формою реалізації ініціатив різних власників ресурсів і капітальних активів. Зазвичай у літературі всі власники ресурсів розглядаються як домашні господарства або фізичні особи.

Досягнення збалансованості відносин характеризує рівень управління та оптимальності розвитку окремих складових підсистеми. Одночасне кількісні характеристики відображають параметри успішності досягнення соціально-економічних характеристик.

Залежно від характеру реакції споживача на співвідношення якісних і цінового різноманіття параметрів благ і цінових показників формуються різні альтернативи (рис. 5.2). вони і зумовлюють відповідні угруповання локальних ринків.

Характер реакції учасників ринкових відносин на оцінку корисності виробництва або придбання товарів і послуг обумовлює необхідність диференціації ринкової ситуації.

Диференціація доходів фізичних осіб зумовлює попит на блага, формує параметри попиту та ексклюзивності товарів або послуг. Тобто формується різноманіття специфічних характеристик товарів і відповідних цінових відмінностей.

Виробництво і споживання благ формує різні грошові потоки. До економічних потоків відносяться річне, квартальне або місячне виробництво та

обмін, тобто економічний результат за певний період. Найчастіше це доходи і обсяг виробництва товарів або послуг.

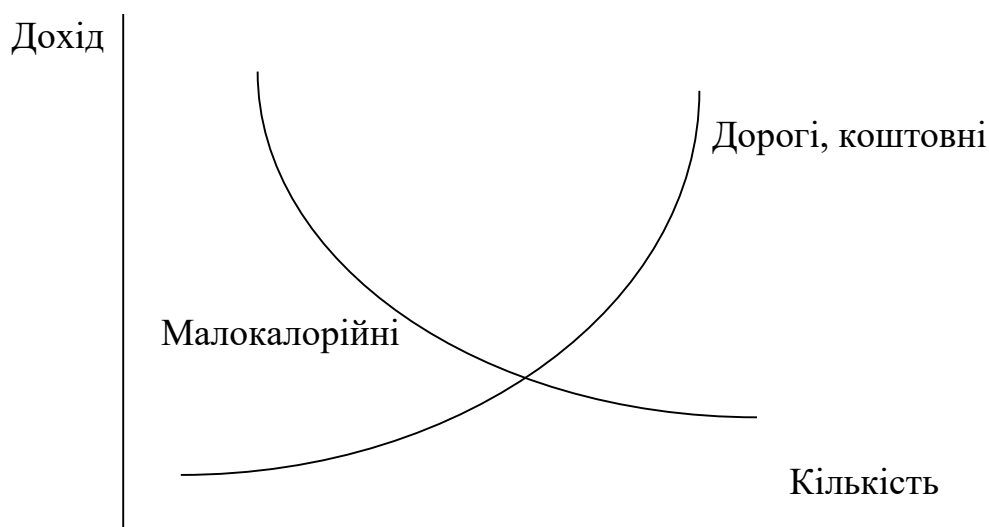

Рисунок 5.2. Позиція товарних груп

Товари вищої категорії або нормальні утворюються групою благ, реальний попит на які змінюється в прямому зв'язку зі зміною (зростанням) доходів. Це одна з характеристик розвинутого економічного стану країни. За цим параметром за світовою статистикою розкривається рівень розвитку окремих країн.

Сукупність товарів і послуг, попит на які змінюється в протилежному напрямку, тобто знижується при зростанні доходів, називаються товарами нижчої категорії. Така умова стимулює економічний розвиток за критеріями конкурентоспроможності. Головним стає збалансованість господарства за пріоритетами активного ринку.

Для задоволення нормальних потреб важлива оптимальність співвідношення до розподілу економічних ресурсів. Одні ресурси формують підприємницькі цінності. Частина ресурсів належить державі залежно від її життєвої потреби і необхідності підтримки соціальних стандартів життя і безпеки.

Різні фактори формування виробництва і споживання обумовлюють необхідність створення запасів. До запасів відноситься наявність на кінець аналізованого періоду матеріалів, продукції або грошових коштів. Найчастіше кінцевою формою економічних запасів розглядається прибуток.

5.2. Теорія споживчої поведінки

Споживча поведінка - це процес формування попиту покупців, які здійснюють вибір товару з урахуванням особистих уподобань, цін і параметрів грошових обмежень. Величина грошових доходів чинить прямий вплив на задоволення попиту, а ціни - на кількість товарів, що купуються. Підприємцю необхідно точно знати допустимість зміни цін з метою підвищення торгової виручки.

При цьому поведінка покупців має суто індивідуальний характер що вимагає особливого підходу до управління виробництвом. Крім того, необхідно враховувати складність прояву низки соціальних обмежень, наприклад, розподіл населення країни за соціально-демографічним складом.

Можна згрупувати всю сукупність споживчих уподобань у вигляді асортиментних товарних наборів, які купуються всіма групами населення. Це і утворює спеціалізовані ринки та маркетингові технології.

У процесі формування параметрів ринкового попиту та визначення цін пропонованих до продажу товарів, рівень доходів споживачів виступає одним з найбільш реальних факторів, що піддаються більш-менш точному обліку.

Кожен вид доходу являє собою фіксовану на даний період часу суму грошей, що визначає міру платоспроможності її власника. Кожен споживач вирішує для себе дилему суміщення обмеженості ресурсів грошового доходу та безмежності своїх потреб у різноманітних товарах і послугах.

Зростання навіть окремих цін посилює споживчі обмеження, знижує рівень покупок і добробуту. В таких умовах, Україна наближається до рівня бідності. Ринкове ціноутворення не ураховує ринкову спроможність значного рівня споживачів.

З численних альтернатив споживач вибирає такі варіанти покупок, які відповідають його уявленню про корисність покупок, співміркованих з можливостями особистого бюджету.

Корисність товару - це споживчий ефект, що співвідноситься і зіставляється покупцем зі сплаченими грошима. Досить певним заходом виступає також кількість товару, яка може бути придбана за даною ціною.

Будь-яка подальша одиниця товару, що купується, призводить до відчуття збиткової корисності грошових витрат на зростаючу кількість одного і того ж товару.

Ефект від прирощення закупівель можна уявити виразом, який у символах теорії граничної корисності має вигляд

$$\frac{MU_x}{P_x} = \frac{MU_y}{P_y} = \frac{MU_n}{P_n} = \text{гранична корисність грошей} \quad 5.1$$

де MU - гранична корисність окремих груп споживчих товарів або послуг;

P - відповідні ціни порівнянних товарів і послуг

В реальних умовах темп зростання сумарної корисності поступово сповільнюється, накопичення йде по спадній.

При фіксованому особистому бюджеті і незмінних поточних цінах споживач при спадній граничній корисності товару прагне максимізувати сумарний споживчий ефект по всій сукупності здійснених покупок. У цьому відношенні розрізняється певна сукупність характеристик споживчої поведінки учасників ринкових відносин:

- розумна поведінка - максимізація сукупної корисності;
- перевага - вибір граничної корисності за характером приросту ($\square$) системи результатів;
- бюджетне стримування: тобто обмеженість особистих доходів за винятком власників значної капітальної вартості;
- ціни формуються попитом і є суто конкурентними.

Фактор рідкості ресурсів і обмеженої можливості кількісного зростання по всіх товарних групах визначає обмеженість можливостей задоволення потреб.

Критерієм розумної поведінки розглядається досягнення максимуму результату при обмежених ресурсах (грошах).

Правило максимізації корисності являє собою такий розподіл доходу, при якому остання грошова одиниця, витрачена на придбання кожного виду продукту, приносила б однакову граничну (додаткову) корисність.

$$\frac{m_i \cdot Q_1}{P_{cq1}} = \frac{m_i \cdot Q_2}{P_{cq2}} \quad 5.2$$

Час може і має розглядатися у формі найважливішого ресурсу, який обмежує результативність при неадекватному його використанні. Тому в альтернативах прийняття рішень використовується облік економічної цінності часу.

У знаменнику крім ринкової ціни необхідно враховувати цінність часу. Наприклад, альтернатива розподілу часу людини з певною цінністю робочого часу (12 дол. на годину). Стоїть вибір розподілу бюджету часу на одну з форм відпочинку і загальної втрати бюджету. Похід на спортивне змагання, яке триває 4 години з ціною квитка 10 доларів або на концерт (2 години) при ціні 15 доларів

Квиток на гольф 10 дол. + 4 години x 12 дол. = 58

Квиток на концерт 15 дол. + 2 години x 12 дол. = 39 дол.

За такою ж логікою вибирається вид транспорту з позиції цінності часу для окремих категорій управлінців і працівників. Бізнесмени користуються не тільки в основному авіатранспортом, але, і як правило, власним літаком, що виключає втрату часу в аеропортах. Для рядових працівників допустимо поїзд або автобус.

У системі прийняття рішень принципове значення набуває мобільний зв'язок, що відрізняється доступністю і швидкістю. Використання поточної інформації при фіксованому рівні грошового потоку обумовлює збалансованість прийняття рішень прокупівлю.

Продуктивність праці висока в виробничому сегменті США, тому і цінність часу відображає втрачені альтернативи. Отже, закономірно і виправдано появу ресторанів швидкого харчування McDonald's, порівняно з повільними ресторанами в Україні.

Однак останнім часом проявляється альтернативний розгляд принципів вимірювання корисності і видається особливість побудови кривих байдужості ставлення до порівнянних товарних груп. Тобто розглядається за сукупністю характеристик і реалізується орієнтація оцінки уподобань одних благ порівняно з іншими.

Для пересічних громадян відповідної країни принциповим залишається розгляд принципів зниження межі обмеженості доступності економічних ресурсів для реалізації повномасштабної стратегії виробництва і забезпечення доступності благ. При цьому грошові обмеження жорстко прив'язані до тимчасових кордонів прийняття рішень.

Гранична норма заміщення це особливий економічний параметр, що показує і в необхідній мірі відображає максимальну кількість товару придбаного за рахунок зниження покупки альтернативного. При наявній сумі грошей може вирішуватися питання альтернативи (рис. 5.3) купити скутер або відправитися на відпочинок в круїзну подорож.

Альтернативи прийняття рішень споживачами обумовлюють розробку маркетингових стратегій і різних методів стану виробничої системи та інформаційного забезпечення реалізації проблем стану ринку. Головним стає характер доступності благ за рівнем доходу. Саме на цьому різноманітті підходів концентрується технологія реклами.

Нормативи споживання з урахуванням грошового потоку обумовлюють різноманітність ринкових підсистем. Споживча байдужість характеризується досягненням рівної характеристики задоволення конкретної особистості або корисностей щодо альтернативних продуктів у межах грошової доступності.

Рисунок 5.3. Крива споживацької байдужості

Стандартним розглядається альтернативного підходу до забезпечення поточних мрій. Гранична норма заміщення відображає рішення, якою мірою споживач готовий замінити товар i на j . І ця готовність зменшується при русі по кривій j m .

Цю закономірність коригують групи споживачів з яскраво вираженими індивідуальними потребами. Тому формуються підсистеми ринку, які орієнтовані на роботу з тими хто не відображає масові тенденції. Це групи з виділенням ефекту наслідування, ефекту сноба та ефект демонстрації винятковості.

Тому підприємницькі структури повинні орієнтуватися як за параметрами підтримки масовості споживачів, так і сегмента особливого підходу до уподобань бренду. Рішення такої парадигми демонструє характер розвитку підприємницьких структур країни.

Саме альтернативність вибору розкриває стан економіки та рівень соціально-економічного стану громадян країни.

5.3. Сукупні обмеження в ринковій рівновазі

Будь-яка економічна система та окремі її складові характеризується певним рівнем достатності ресурсів на будь-який період розвитку. У цьому аспекті особливо виділяється обмеженість грошових доходів, в межах яких може бути здійснено видатки. Така ситуація називається сукупним обмеженням. Функція

ресурсного (грошового) обмеження представляється у вигляді графіка, подібного до виробничих можливостей.

Всі економічні відносини в конкретній країні побудовані на основі використання різних грошових потоків. Саме їх величина зумовлює принципи поточного економічного розвитку на основі ринкових відносин.

Різні форми обмежень формуються внаслідок нерівномірності розподілу природних ресурсів, наявності відповідної кількості фахівців, обмеженої доступності до інноваційних технологій. Особливе місце займає обмеженість грошових ресурсів, що і формує ринок кредитних коштів (рис. 5.4). Для України ця проблема вирішується на основі отримання кредитних коштів по лінії МВФ. Особливо виділяються проблеми збалансованості фінансових обмежень:

- між поточними та майбутніми потребами;
- між дорогими і дешевими позиціями.

При цьому необхідно враховувати складність управління збалансованістю економічного стану.

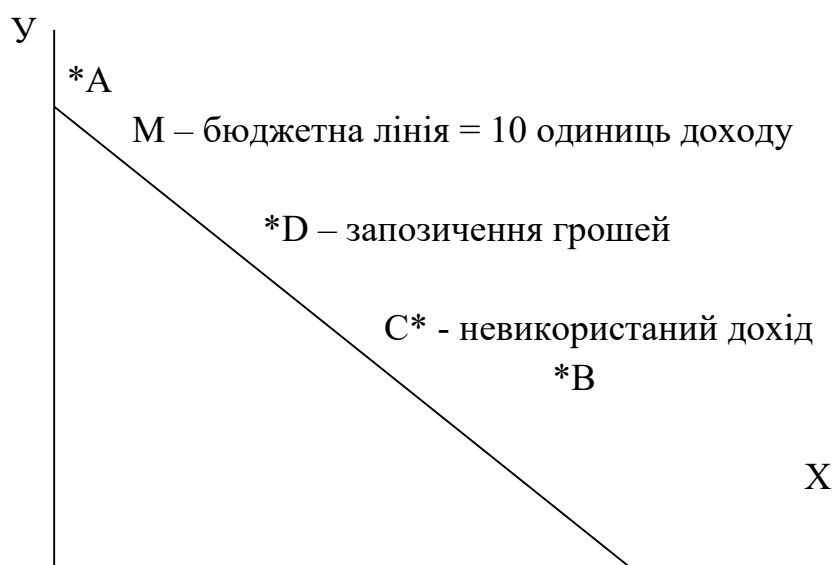

Рисунок 5.4. Лінія обмежень щодо збалансованості економічних відносин

На рисунку 5.4 представлений характер розподілу грошових ресурсів між двома групами товарів (X і Y). Точки A і B характеризують незбалансованість стану внаслідок переваги однієї товарних груп. Це урахується при розробці подальшого економічного розвитку.

Збалансованість розподілу грошових коштів відображається точками на гіпотенузі, але цей розподіл не забезпечує повноти задоволення. Точка C відображає недовикористання потоку грошей за стратегією споживача. Під час

орієнтації задоволення потреб у варіанті * D потрібно запозичення. Ця умова формує необхідність розвитку окремого фінансового ринку.

Крім того в залежності від цінових характеристик національної економіки розрізняється номінальний і реальний дохід. Реальний дохід фактично відображає поточну купівельну спроможність у межах номінального доходу, відображеного у відповідних бухгалтерських документах та сформованого за нормативами базових умов.

Характер впливу цінових зрушень у реальних ринкових відносинах обумовлює представлення характеру зміни параметрів стану споживачів у різних товарних сегментах (рис. 5.5). тому крім конкуренції виробників формуються регуляторні підходи владних структур.

Задоволення нормалізованих потреб сукупності споживачів в ринковій економіці регулюється ціновим механізмом і конкурентоспроможністю виробників за критеріями співвідношення платоспроможності різних груп населення і рівня цін відповідних благ.

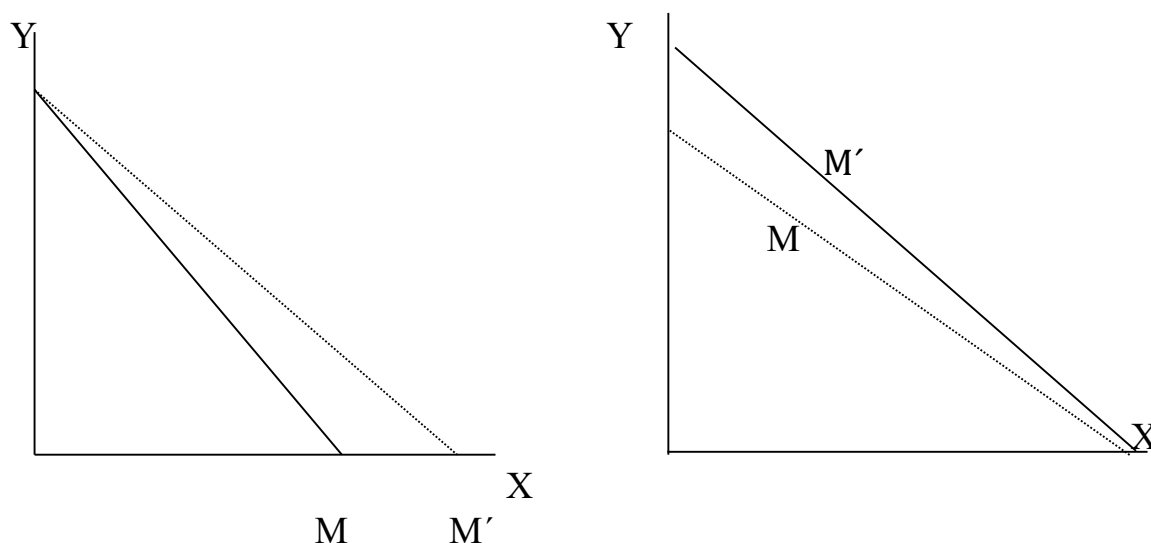

Рисунок 5.5. Зміна положення споживачів при зниженні цін на одяг (лівий графік) і підвищенні цін на продукти (правий графік).

Сформований обмежений ресурс грошового доходу зазвичай розподіляється між поточним і майбутнім споживанням. Грошові обмеження визначають граничну суму споживчих товарів порівняно з потребою. Обмеженість товарних ресурсів не дозволяє зробити їх безкоштовними навіть для найбільш бідних шарів. З цієї причини кожен товар має грошову ціну.

Зростання платоспроможності громадян відбувається, якщо грошові доходи не змінилися, але знизилися споживчі ціни. У цьому випадку здійснюється зміщення обсягу задоволення вправо і вгору всієї ресурсної лінії.

Номінальний дохід - це сума грошових коштів, отриманих споживачем в аналізованому періоді безвідносно до поточних цін.

Реальний дохід - сума грошей, вимірена з урахуванням поточних цін і кількості товарів, які можна на них придбати.

Дослідження, проведені в різних країнах, показали, що існують межі, нижче яких доходи працівників опускатися не повинні. За оцінкою ООН, мінімальною для всіх регіонів планети слід вважати заробітну плату, еквівалентну 3 доларам на день за умовами 1990 року. Це абсолютний рівень бідності.

Трикімнатна квартира в центрі Лондона досягає вартості в 1 млн. доларів. Проте завдяки системі іпотечних кредитів навіть молода сім'я може мати своє житло. Для цього досить мінімальний початковий внесок, низький банківський відсоток і багаторічний термін повернення позикових коштів.

5.4. Гранична корисність окремих видів благ

При нормалізованому економічному стані країни і досить повній забезпеченості споживачів необхідними благами формується система пріоритетів їх поведінки на ринку при реалізації плану покупок. У цих умовах підприємницькі структури повинні враховувати правила поведінки покупця за оцінкою реальної цінності благ.

Відповідно до практики ринкових відносин, що сформовані в окремих підсистемах, сукупність споживачів вирішують стандартні задачі. Систем збалансованості побудована на теорії суб'єктивної оцінки корисності товарів і різних видів послуг, заснованої на принципах:

- прагнення отримати максимум задоволення або корисності (utility), враховуючи, що необхідно використовувати свій обмежений певною мірою дохід;
- врахування корисності, яку приносить подальша одиниця товару - гранична корисність - marginal utility. Контролюється зниження корисності подальшої одиниці.

Достатньо розглянути основні особливості формування різних сторін споживчої корисності (табл. 5.1), що і зумовлює орієнтацію споживачів. Це в свою чергу обумовлює вимоги до менеджменту розвитку та створення різноманіття виробничого комплексу.

Принцип корисності розвитку та виробництва дозволяє оцінити підходи влади та власницьких підсистем до економічного розвитку відповідної країни. Ця

характеристика формує реальну економічну систему світу та ранжирування окремих країн.

Кількість благ	Загальна корисність (сума граничних користностей –од.) TU – total utility	Гранична корисність (корисність додаткового блага – один.) MU – Marginal Utility
1	10	10
2	18	8
3	24	6
4	28	4
5	30	2

Таблиця 5.1. Загальна і гранична корисність бананів для окремого споживача

Дані таблиці досить чітко демонструють, що кожен подальший споживаний послідовно продукт приносить все менше задоволення. При цьому, все менше збільшується сумарна корисність від додаткової кількості благ. Це ж стосується і необхідності обґрунтованого введення суден в експлуатацію, тобто прирощення дедвейту без зниження їх економічної віддачі.

Створення відповідного принципу розвитку виробництва та споживання з урахуванням характеру зміни результатів забезпечує насамперед раціональність використання природних ресурсів. Зі зростанням обмеженості доступу до природних ресурсів зростає не тільки вартість але і екологічні обмеження розвитку.

Слід пам'ятати, що рішення приймається і реалізується в умовах обмеженості фінансового ресурсу, що дозволяє реалізувати певну споживчу стратегію. При цьому в даному прикладі розглядається варіант, при якому корисність будь-якої одиниці грошей (20 грн.) дорівнює 4 одиницям корисності (рис. 5.6).

На жаль, категорія корисності дій і відношення по виробництва та експлуатації відповідних процесів часто дискредитується при реалізації різних маркетингових і рекламних технологій, особливе місце серед яких займають різні змагання за обсягом і швидкістю поглинання продуктів харчування. Тому необхідно розрізняти нормативи корисності та формування стратегій збагачення. Це обумовлює необхідність урахування постійного зниження площі земель, що придатні для сільськогосподарчих робіт.

За розглянутою закономірністю фактичне формуються стандарти поживання у різних національних об'єднаннях. Слід урахувати ситуацію за бюджетним обмеження не тільки в окремих сегментах і періодах, а як інедосконалість різних рівней менеджменту.

Тому основною стратегією розвитку слід поважати концентрацію зусиль на стандартах розвитку. Вони обумовлюються соціально-економічної моделлю яка реалізується державою.

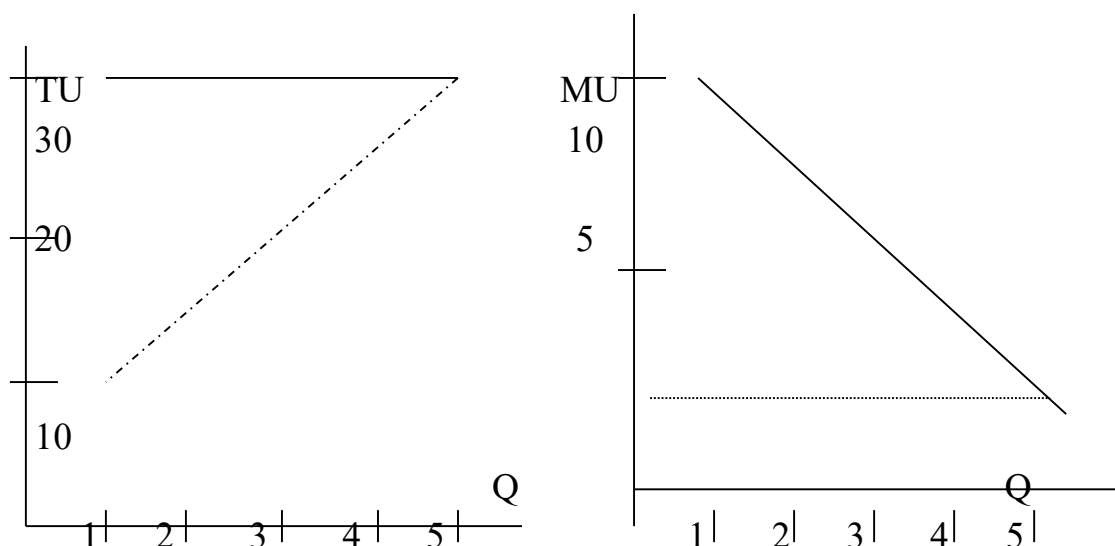

Рисунок 5.6. Характер формування загальної та граничної корисності при обмеженості бюджету

При будь-якому розгляді підходу людини до вибору та реалізації уподобань основним критерієм прийняття рішень є ринкова ціна. Але ринкова ціна формуються як залежно від збалансованості попиту і пропозиції, так і від реальної платоспроможності громадян. Але в умовах розширення зовнішньої торгівлі та зростання потреби формуються інфляційні процеси.

Крім того різні екстернальні умови суттєво впливають на характ зміни цінових характеристик, незалежно від технології виробництва. Це продемонстрували події 2020 – 2024 рр.

Рівень ціни виробництва в стандартних умовах обумовлює в основному характер конкурентної стійкості підприємства (фірми) в системі різноманіття джерел поставки. Технологія виробництва, продуктивність роботи фірми формують цінову перевагу підприємства в умовах збалансованості ринкових цін.

Однак саме справедлівість відносно споживачів повинна обумовлювати соціальне-економічні стандарти в окремії країні. Про складність вирішення цієї проблеми свідчить кількісна обмеженість країн які забезпечили стандарти життя громадян.

Принциповим застається утримання збалансованості економічних відносин з урахуванням світової тогівлі та національних переваг.

Кількість бананів, шт.	Загальна корисність ТУ, грн.	Гранична корисність МУ, грн.
1	2,5	2,5
2	4,5	2,0
3	6,0	1,5
4	7,0	1,0
5	7,5	0,5

Таблиця 5.2. Корисність у грошових одиницях

Обсяг попиту істотно розрізняється при жорсткій диференціації значенні ціни банана. Крім того, важлива наявність альтернативних торгових точок здатних сформувати певну відмінність рівня цін.

Але в системі збалансованих ринкових відносин до обвалу національної грошової одиниці за умовами формування граничної корисності ціна одного банана обмежувалася 0,5 грн. За рівнем 2020 року показник у середньому зріс у 10 разів.

Кількість в одній покупці залежить від співвідношення втрати корисності грошей з корисністю придбаного товару. Така умова, в кінцевому рахунку, зумовлює партійність вантажних відправок залежно від масштабів виробництва фірми і її позиції на сегменті глобального ринку - величини доходу, що виручається від продажу відповідних благ (автомобілів, костюмів і т. д.).

На жаль, в Україні жорстко обмежено виробництво продукції з високою доданою вартістю, що формує пріоритети імпорту для задоволення поточних потреб населення. Імпорт з регіонів з низько оплачуваними витратами праці знижує при обмеженій платоспроможності громадян країни придбання якісних, але більш дорогих товарів. Це в свою чергу не дозволяє розвивати відповідний сегмент національної економіки.

5.5. Принцип розрахунку граничної корисності

Теорія граничної (додаткової) корисності та доступності реалізації особливої поведінкової стратегії виробників і покупців впливає з необхідності відображення реальної обмеженої доступності природних ресурсів. При цьому в конкретних умовах формується і недостатність грошових коштів для забезпечення

всіх видів потреб. У цьому відношенні теорія граничної корисності відображає основний принцип маржиналізму.

У такому аспекті принциповим стає розгляд альтернативної вартості, що відображає різну ефективність варіантів використання наявних ресурсів або благ. В основі теорії, що розкриває формування методів поведінки, розглядаються різні аспекти вирішення завдань з урахуванням положень:

- суб'єктивності підходу, заснованого на оцінці корисності реальними споживачами;
- відображення не середніх і сукупних результатів, а граничних, тобто формування додаткових цінностей;
- відмови від визначення вартості на основі витрат праці;
- що вартість, в кінцевому рахунку, визначається корисним ефектом, а не виробничими витратами;
- що вартість і витрати виробництва визначаються як похідні від граничної корисності.

З урахуванням практики постіндустріальних країн з розвиненим ринковим господарством всі економічні процеси треба ґрунтувати на потребі людей. Основним критерієм розглядається корисність благ. Задоволення, яке отримує людина від споживання благ, зумовлює і структуру національного виробництва. Тому в системі ОЕСР до 70 відсотків національного господарства націлено на конкретні потреби громадян.

В Україні, на жаль, склалася економіка монопольних інтересів при мінімальному державному розгляді інтересів громадян. В умовах інноваційного розвитку економіки Євросоюзу все більш доступною стає вища освіта, тоді як в Україні це завдання вирішується на принципах альтернативного фінансування маржинальних (граничних витрат).

Розглянемо в цьому відношенні вибір корисності для конкретної людини отримання більш дорогого, але з більш високою граничною прибутковістю морської освіти. Загальна корисність - це сума всіх результатів по роках життєвого циклу.

Total utility = сукупна корисність

Додатковий результат може розглядатися щодо інших варіантів вирішення проблеми та отримання другої вищої освіти з наступними змінами:

Marginal utility - прирощення корисності.

Фактично це в економічних процесах перенесення центру тяжкості з витрат на облік характеру формування кінцевих результатів. Але ця система передбачає наявність безлічі операторів.

Розглядаючи витратний підхід до формування виробництва та встановлення ціни реалізації, гарантуємо (теоретично) ефективний стан виробника

$$\frac{H_p p_c W_R}{Q_p} (1 + h_{NP})(1 + h_{PP}) = p_{CP}, \quad (5.3)$$

Де H_p - норма витрачання відповідних ресурсів для створення споживчих благ;

p_c - ринкова ціна придбання таких ресурсів підприємствами за поточними умовами відповідного сегмента ринку;

W_R - виробничий параметр, що визначають потребу ресурсів для випуску продукції;

Q_p - оцінка параметрів попиту обсягом пропозиції;

h_{NP} - норматив накопичення, що відображає формування прибутку для розвитку підприємства;

h_{PP} - чинні нормативи податкового та інших форм формування бюджетних ресурсів.

Кінцеві результати враховують об'єктивну мотивацію економічної поведінки людини з теорії граничної корисності або альтернативної оцінки

$$\frac{\sum N_i \cdot f}{Q_{Ni}} = p_{cpi}, \quad (5.4)$$

$$Q_p \rightleftharpoons Q_{Ni}$$

де N_f - кількість споживачів, що реалізують маржиналістські або альтернативні підходи;

f - параметр оцінки попиту за обраною формою реалізації споживчої переваги;

Q_N - оцінка необхідного насичення даного сегмента ринку благ або послуг.

Можливе різне співвідношення параметрів насичення ринку залежно від методів прийняття рішень, що зумовлює два ймовірних співвідношення. Саме ймовірність і формує ризики як для виробничого, так і для споживчого комплексу даного сегмента ринку.

- ризик не реалізованого обсягу виробництва, і навпаки формується ризик формування дефіциту

При цьому необхідно враховувати цінові фактори виробництва і розрізняти співвідношення оцінки виробників і споживачів на основі верхнього (ВМЦ) і нижнього (НМЦ) меж цін.

При досягненні умов $ВМЦ > НМЦ$ формується нормальний прибуток + надприбуток.

У ситуації $ВМЦ = НМЦ$ формуються стандартні риневі умови для виробника на рівні нормального прибутку.

За умови стану пропозиції, коли $ВМЦ < НМЦ$ для окремої виробничої структури формуються позаринкові умови збитковості.

Графічно зміна можливого цінового стану даного сегмента ринку має наступний вигляд (рис. 5.7)

У реальних економічних умовах залежно від збалансованості виробничого сегменту національного господарства формується структура ринкових відносин. У цих умовах ступінь корисності залежить від обмеженості благ, можливості їх відтворення за конкурентними технологіями.

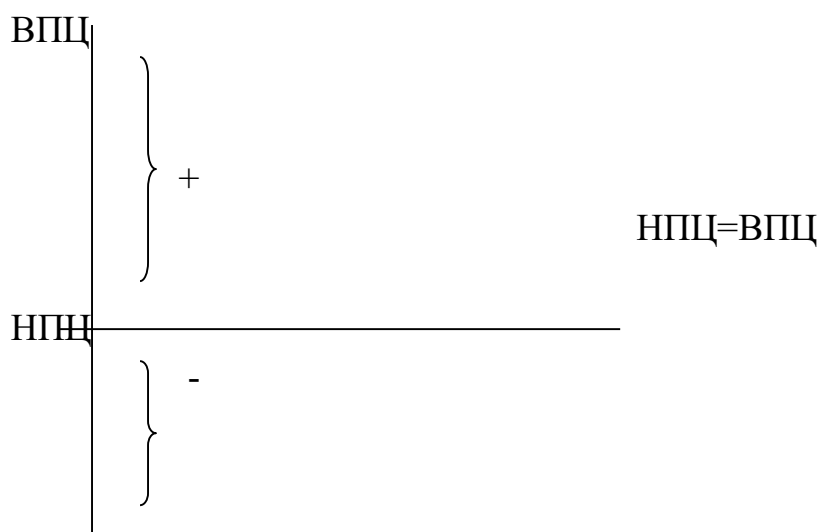

Рисунок 5.7. Співвідношення ВМЦ і НМЦ

Якщо розглянути структуру ринку за характером співвідношення параметрів пропозиції і попиту, що було представлено вище, то проблема виникає у замикаючих підприємств. Замикаючі підприємства, у яких витрати вище середніх, але їх продукція входить у збалансованість попиту і пропозиції.

На морському транспорті таким чином формується сегмент субстандартного флоту, що не забезпечує нормальне якісне обслуговування вантажопотоків. Судновласницькі структури для досягнення відповідності

ціновим обмеженням використовують принцип зручних прапорів, в числі яких виділяється Молдова і Монголія.

Формування ВМЦ на основі ефекту замикаючого споживача не є універсальним правилом транспорту. Однак в умовах глобального впливу морського судноплавства на стабільність економічних процесів, слід використовувати господарський механізм державного регулювання зацікавленості транспорту.

Ряд морських транспортних підприємств знаходяться в гірших умовах. Їх необхідність виправдовує підвищені витрати і стратегію досягнення норми прибутку.

У певних умовах формується підприємницька вузька економічна точка зору, заснована на вимозі перевищення результатів над витратами в межах суспільно необхідного прибутку.

Економічний результат ринкових відносин для учасників товарообмінних операцій являє собою вартісну оцінку ефекту використання продукції, робіт або послуг. Ситуація зумовлюється співвідношенням двох форм розвитку:

- екстенсивного, засноване на кількісному зростанні і стандартній ринковій ціні $(Q_n - Q_b) P_c > 0$;

- інтенсивного, в основі якого використовуються інноваційні технології, що забезпечують зростання продуктивності і зниження собівартості $(C_{sb} - C_{sn}) Q_b > 0$.

Економія витрат споживача формує верхню межу ціни - ВМЦ. Саме її здатний оплатити покупець. Ціна попиту - висловлює ефект впровадження товару.

Витрати в цьому відношенні являють собою витрати виробництва у виробника. Вони системно включають:

- собівартість виробництва і
- нормативний прибуток.

Це нижня межа ціни. Ціна, нижче якої реалізація продукції призводить до низької рентабельності або збитковості. Тобто при такому становищі виробника неможливе самофінансування розвитку на основі інноваційних технологій.

У певному стані економіки з урахуванням стандартів задоволення нормальних потреб формується ситуація, при якій тільки певна кількість благ задовольняє потребу.

З попереднього викладу характеру поведінки споживачів стає очевидним, що насичення збільшується за кількістю благ і тому корисність кожної наступної одиниці вбиває.

У виробничій діяльності спостерігається ситуація, коли гранична корисність кожної наступної одиниці знижується. Це закон спадної граничної корисності Держсену.

У реальних ринкових стратегіях розрізняють два підходи до досягнення збалансованості економічного розвитку: кардиналістський і ординалістський.

Теорія кардиналізму передбачає корисність споживаних благ висловити в абсолютних величинах. Корисність благ вимірюється в ютилях, що виражається у вигляді загальної корисності.

Теорія ординалістської (порядкової) корисності відображає суб'єктивний підхід, орієнтований на суб'єктивність отримання корисності споживачем за порядковою шкалою. При цьому використовуються різні аксіоми порядкового вибору благ. Тобто споживач індивідуально за притаманними йому особливостями обирає перевагу між альтернативними наборами.

Тим не менш, зумовлюється неможливість об'єктивного вимірювання корисності через індивідуальний підхід. Тому використовується порядковий принцип оцінки корисності. Ранжування товарів здійснюється за сприймається корисністю.

У загальному вигляді потреба зумовлює певну кількість благ. З кожною додатково набутою одиницею споживчих благ потреба гранично задовольняється. Тому подальша одиниця добра має меншу корисність.

Це прояв закону про граничну корисність.

У першому випадку для кожної наступної одиниці блага встановлюється рівень граничної корисності і визначається сукупна корисність

Ціни дозволяють зрівнювати пропорції взаємного заміщення товарів. Зі збільшенням дефіциту ресурсів зростає роль технології у формуванні конкурентної ціни

$$MRS_{X,Y} = \mu_{X,Y} = P_X : P_Y \quad 5.5$$

Marginal rate of substitution - гранична норма заміщення товару X товаром Y.

Відповідно до цього і формується вміння позиціонувати на ринку. Воно характеризується здатністю забезпечити максимізацію корисності власних грошових витрат на споживання товарів, послуг, робіт.

Саме тому пріоритетне положення в системі транспортування благ світової торгівлі благами поточного споживання займають контейнерні судноплавні компанії.

5.6. Закон спадної продуктивності та прибутковості

У системі економічного розвитку виробництва принципове значення належить капітальним активам, кваліфікованій працівників та інноваційним технологіям. Головним залишається зростання продуктивності ресурсів, що становлять економічний потенціал і раціональність використання дарів природи. Продуктивність залежить від технологічного рівня виробництва, компетентності робітників та менеджерів.

Разом з тим існують межі заміни праці зростаючою кількістю капіталу, що забезпечує зростання випуску. Є також межа використання праці без подальшого технічного забезпечення (рис. 5.8). саме це зумовлює перехід на інноваційні технології та на роботизацію.

Цей процес деталізує характер зміни етапів життєвого циклу окремих морських транспортних підприємств та інвестиційних проектів у будь-якому сегменті ринку. При зростанні вартості однієї тонни дедвейту суден зростає значимість кваліфікації моряків. І, незважаючи на зростання продуктивності нових суден, не відзначається збільшення граничної віддачі зростання виробничого потенціалу судноплавних компаній.

Рисунок 5.8. Зміна результативності роботи фірми в поточних умовах ринку спеціалізації

Максимальний прибуток підприємницьких структур, що забезпечують нормалізований попит, досягається в умовах рівноваги виробництва. Рівновага має досягатися в межах залежності випуску споживчих благ (Q) у функціональному взаємозв'язку із загальними витратами виробничої діяльності (

$$Q = f(C_{ST}). \quad 5.6$$

Зростання кількості використовуваних у виробництві ресурсів (ΔR_s) зростання відповідних витрат викликає збільшення продукції (ΔQ) за певних умов ринкового ціноутворення. Обсяг продукції доцільно збільшувати до певної межі

$$Q_m = \frac{\Delta Q}{\Delta R_s} = \frac{Q_1 - Q_0}{R_{s1} - R_{s2}} \quad 5.7$$

Таким чином, формується гранична продуктивність ресурсів, що використовуються у випуску продукції. Тобто при досягненні цих умов введення в експлуатацію нових суден стає недоцільним.

Порівняння граничного продукту з граничними витратами дозволяє фірмі визначити загальний обсяг випуску продукції, який з мінімальним ризиком відповідає умовам ринкових відносин.

Послідовна зміна корисності придбання різної кількості товару обумовлюється сукупністю кількісних і якісних характеристик стану даного сегмента ринку.

Цей закон спадної прибутковості відображає взаємозв'язок між подальшим додаванням рівних частин будь-якого ресурсу до іншого обмеженого ресурсу і доходом, отриманим від їх взаємодії. Дохід при цьому зростатиме з кожним етапом у все менших розмірах. У цьому відношенні ресурси розділяються на дві групи: постійні та змінні за кількісними оцінками. До змінних ресурсів зазвичай належить праця, а структурі постійних розглядаються земля і капітал.

Історія освоєння земельних ресурсів розкриває скорочується віддачу землі при використанні більшої кількості праці (табл. 5.2). Так, в умовах Китаю одну і ту ж ділянку протягом року використовують дві - три орендарі.

Таблиця 5.2

Характер відображення обмежених ресурсів при використанні інших, що змінюються

Одиниці праці	Загальна урожайність, ц/г	Додаткова урожайність від додаткової праці
0	0	-
1	15	15
2	25	10
3	30	5
4	33	3
5	34	1

Графічно цей процес можна простежити за характером зміни виробничих можливостей (рис. 5.9). При цьому слід врахувати, що при обмеженості земельного фонду при зростанні чисельності населення необхідно вирішувати завдання зростання міст і промислових підприємств.

Зрештою, будь-якого рівня раціональності економічні рішення щодо вибору напрямів розвитку потребують додаткових ресурсів і в певній формі зумовлюють граничну прибутковість процесу виробництва.

Зазначена характеристика раціональної діяльності одного з обмежених ресурсів (землі або праці) зумовлює характер спеціалізації виробництва по окремих регіонах країни і в міжнародному поділі праці.

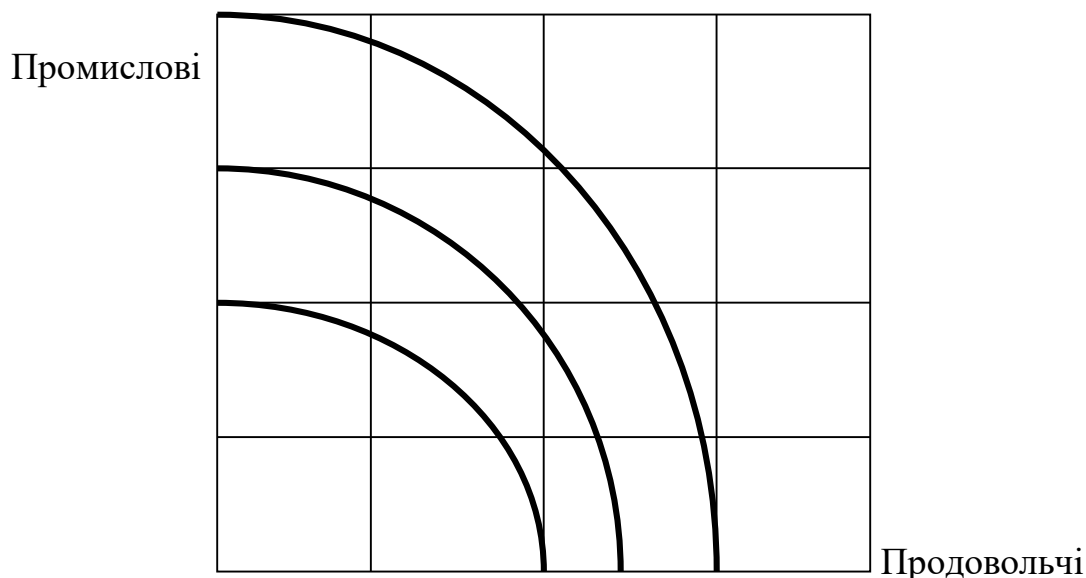

Рисунок 5.9. Нерівнозначність зміни результативності праці з урахуванням характеру зміни інших ресурсів

При зростанні чисельності населення обсяг сільськогосподарського виробництва на душу населення приростає меншими темпами, ніж продукція промисловості. В основі ж промислового виробництва продукції та послуг виділяється роль інноваційних напрямків розвитку.

Завдяки сприятливому співвідношенню площі високоврожайних земель в Україні щодо чисельності населення країна стає найважливішим експортером зернових.

Тим не менш, визначальним у досягненні ефективного стану країни та її мешканців є розвиток галузей, що формують продукцію з високою доданою вартістю. Це, зокрема, відноситься і до підприємств морської індустрії.

5.7. Ефект заміни та ефект доходу

Кількість придбаних благ залежить від двох умов - більшості реального доходу та зміни ціни. Цим і зумовлюється відмінність характеру впливу окремих факторів на купівельну спроможність споживачів. Стандартно покупці прагнуть заплатити за товари, що купуються, мінімально можливі ціни. При будь-якій величині бюджету і відповідній якості продукції низькі ціни оптимізують умови життя людини.

Такий же вплив, але з іншим механізмом прояву, надає базова величина і зростання реального доходу.

При зниженні ціни окремих благ, вони стають доступнішими покупцям порівняно з іншими аналогічними продуктами або послугами. Всі інші продукти стають відносно дорожчими. У цих умовах покупець буде прагнути замінити більш дешевим продуктом ті товари, які стали менш привабливими.

Зміна параметрів базової ринкової ситуації призводить до необхідності простежити трансформацію основних характеристик формування рівня життя громадянина. Характер цього процесу представлений на графіку (рис. 5.10).

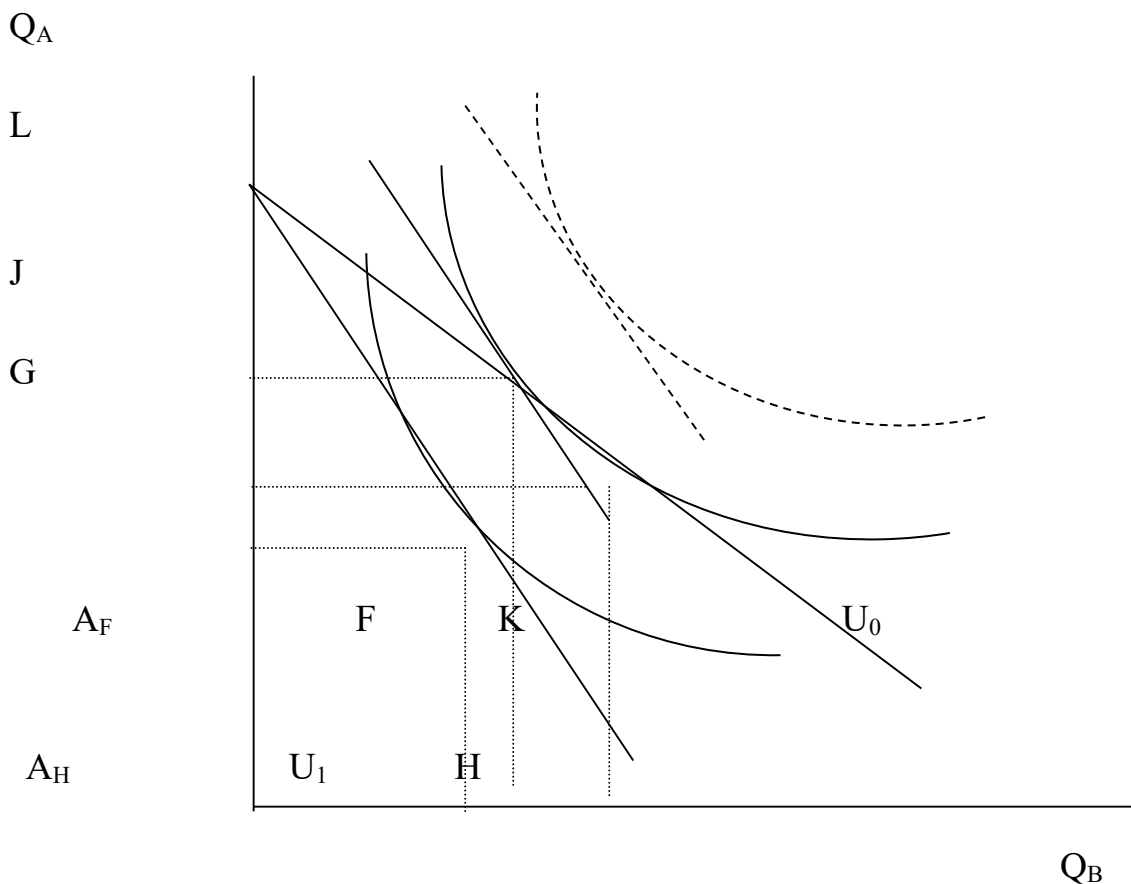

Рисунок 5.10. Ефект заміни та ефект доходу

Ефект доходу формується за умови, що нижча ціна зумовлює можливість купити більше даного продукту, не відмовляючись від інших продуктів. Зниження ціни збільшує купівельну спроможність грошового доходу споживача.

Ефект заміщення - виражається в тому, що при більш низькій ціні з'являється стимул придбати дешевий товар замість аналогічного, але більш дорогого. Відбувається заміщення дорожчих продуктів дешевшими аналогами.

Цей принцип зумовлює характер оновлення товарної маси і видів послуг протягом середньострокового періоду. Крім того ця ж технологія ринкових відносин і регулює життєвий цикл окремих груп продукції

Вихідний рівноважний стан споживача характеризується точкою Н. У разі підвищення ціни на благо В, як це часто відбувається з українським салом, споживачеві доводиться замінювати набори АН, ВН менш кращим АF, ВF. Зрештою, цей набір містить меншу кількість благ. У будь-якому випадку на рівні життя конкретного громадянина країни негативно проявився ефект підвищення ціни.

Для нормалізації становища в цих умовах важливо знайти набір благ, який при новому рівні цін забезпечить вихідний добробут споживача. Головним у

забезпеченні потреб залишається підхід до досягнення раціональної реалізації бюджету

Вирішення цього завдання ґрунтується на таких діях:

- до кривої байдужості U_0 вихідного положення нагороду проводиться дотична LK , паралельна новій бюджетній лінії.

Точка дотику - G свідчить про те, що споживач споживає менше блага і більше блага з незмінною ціною.

Ефект заміни відображає перехід від рівня споживання H до параметрів G . Споживач замінює частину подорожчання блага, доступною кількістю того, ціна якого не змінилася. Наприклад, частина вершкового масла замінюється додатковою кількістю рослинного або розширюється зона використання інших жирних продуктів.

Але т. G знаходиться вище бюджетної лінії і споживач не може придбати необхідний набір AG BG через зменшення бюджету. Тому він може придбати набір AF BF за реальними обмеженнями. Перехід від G до комбінації F формулюється як ефект доходу (бюджету).

Внаслідок взаємозамінності благ сума грошей, необхідна для компенсації зниження добробуту при підвищенні ціни окремого блага, менше прирошення цінності споживчого кошика. Компенсація в розмірі прирошення цінності споживчого кошика підвищує добробут споживача.

Якщо компенсація дозволяє після підвищення ціни придбати той же набір благ, що і до підвищення ціни, то: бюджетна лінія проходить через точку H , вона паралельна KL .

Така лінія стосується більш віддаленої кривої байдужості.

Навіть при повному відновленні купівельної спроможності підвищення ціни нормального блага скорочує обсяг його споживання і збільшує споживання інших благ (т. J). У цьому випадку має місце ефект заміни.

Ефект зміни ціни проявляється по-різному при орієнтації на нормальні або на неякісні блага. Відносно товар, що подорожчав, частково замінюється відносно подешевшанням. Порушення рівноваги споживача вимагає визначення динаміки цін у часі. Фактор часу повинен бути відображений в аналізі основних економічних змін.

Оптимальний набір благ, який доступний споживачеві відповідає двом умовам: знаходиться на бюджетній лінії; досягнення споживачем найбільш кращого поєднання.

Зрештою, споживач вибирає те положення, яке відповідає найбільшому задоволенню. Ця позиція позначена точкою на найбільш віддаленій кривій байдужості.

Ефект заміни завжди є негативним. При зниженні ціни одного блага, стимулюється збільшення його споживання, внаслідок чого зменшується споживання іншого блага. При підвищенні ціни споживачі орієнтуються на заміщення цього продукту іншим, що відносно подешевшав.

Ефект доходу може бути негативним для повноцінних благ і позитивним для неповноцінних.

Отже, ефект заміщення формується внаслідок заміни одного блага іншим під впливом відносної зміни їх цін. У підсумку ефект доходу проявляється у формі зміни реального доходу споживача внаслідок зміни ціна на блага.

Контрольні запитання

1. Сформулюйте головні принципи формування товарних відносин.
2. Що являють собою бюджетні обмеження?
3. Розкрийте сутність поведінки споживачів на ринку.
4. Що відображає граничну корисність благ?
5. Що розкриває теорія граничної корисності благ?
6. Як проявляється закон продуктивності та прибутковості?
7. Як проявляється результативність заміни та ефект доходу?
8. принципи формування стандартів та особливостей диференціації споживання

РОЗДІЛ 2. МІКРОЕКОНОМІКА

Глава 6.

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

6.1. Рушійні сили і фактори формування вартості і ціни

Історія економічного розвитку та підвищення добробуту громадян окремих країн розкриває найважливіші напрямки зростання ефективності та якості життя. Разом з тим зі зростанням задоволення потреб в умовах обмеженості природних ресурсів зростає роль компетентності фахівців та розширення ролі інноваційних технологій.

При зростанні чисельності населення виникають три проблеми, що пов'язані з забезпеченням нормального життєвого рівні. По-перше, створення нових ефективних робочих місць. По-друге, розширення структури виробничого потенціалу. По-третє, оптимізація використання природних ресурсів, підвищення вражайності аграрного сектору та раціональності використання природного середовища.

Основною формою вирішення постійно виникаючих протиріч стає більш глибоке вивчення всебічних особливостей розвитку країни, що і виявляється основним джерелом прогресу. Будь-який рух формується і вирішується в певній єдності протиріч. Виникнення різних економічних протиріч в поточних умовах обумовлено:

- наявністю загальних зв'язків розвитку окремих країн при обмеженості ресурсів;
- залежністю підприємницьких підсистем від внутрішніх і зовнішніх факторів впливу;
- характером взаємодії різних сторін ринкових відносин і тенденцій.

Людина з цих позицій, з одного боку, є головним суб'єктом продуктивних сил і відносин власності (тобто виробничих відносин). Саме ці сторони обраного і реалізованого способу виробництва продукції утворюють різні аспекти і характеристик суспільної поведінки Севастополя.

З іншого боку, важливо формування економічного прогресу за факторами, що забезпечують чільне становище людини в системі виробництва. Серед факторів економічного прогресу слід згадати масштаби і характеристики капітальних активів.

Особливе місце у формуванні ринкових відносин у період розширення капіталістичного способу виробництва (підприємницької ініціативи) зіграли становлення теорії трудової вартості та маржинальний підхід.

Вартість по А. Сміту визначається характером формування величини трудових витрат. Відоме досить чітке класичне формулювання створення результатів виробництва: праця - батько багатства, а природа - його мати.

Тому кількість і якість праці, що зумовлює результати виробництва, стає мірилом вартості як її змісту, так і параметрів розвитку.

У той же час ціна як відображення вартості визначається витратами виробництва - витратами праці, прибутком, відсотком на капітал, земельною рентою, параметрами використаної овіщеної праці (матеріалами, паливом). Саме це відображає відома формула вартості, представлена К. Марксом, і включає капітал (C), необхідну (v) і надбавкову (не оплачену) працю (m).

$$C + v + m \qquad 6.1$$

У загальному вигляді вартість це - овіщена в товарі громадська праця товаровиробників, що проявляється в обміні як мінова вартість. Громадська праця в свою чергу відображає параметри залучення капітальних активів, природних ресурсів та живої праці.

У традиційній теорії трудової вартості увага концентрувалася на виробництві і недовчитувалася роль споживання.

Саме тому основними підходами до теорії вартості в певних умовах розглядалася трудова (соціалізм), а з урахуванням виявлення пріоритету споживачів, що формують закономірності попиту (ринок) виділилася граничною теорія корисності (маржинальна).

Третій варіант - інформаційна теорія вартості і синтез двох перших.

Споживча вартість - корисність речі, її здатність задовольняти потреби. Це основна відмінність продуктів.

У будь-якому випадку в класичному розвитку підприємництва вартість товару утворюється на основі витрат на його виробництво. Однак вартість товару утворює не будь-який час праці, а лише необхідний для його виробництва. Тому і розрізняють мартишкіну працю. Вона не створює цінності, і споживач не сприймає такі продукти.

Конкретна праця (фахівця) утворює споживчу вартість, абстрактна (сукупна) формує вартість. Це обумовлює необхідну чіткість підготовки фахівців за напрямками виробничого процесу. На основі продуктивності та компетентності.

Але існують виробничі відносини і відносини власності. Це визначає те, що у вартості враховуються не тільки суспільні витрати праці, але якість товару, його корисність для споживача.

Кількісна сторона вартості товару - відображає відносини між виробниками на основі зростання продуктивності та компетентності.

Якісна сторона вартості полягає в розрахунку та оптимізації величини громадської праці виробника та сукупна корисність. Це кінцевий результат спрямування діяльності.

Це і зумовлює формування категорії економічного обміну за відповідними критеріями цінності та ефективності.

Складність виробничих і товарообмінних операцій зумовлюється суперечностями індивідуальної та суспільної вартості.

Індивідуальна вартість розкриває характер реалізації робочого часу за рівнем підготовки спеціалістів та використанням капітальних активів.

Суспільна вартість заснована на необхідних витратах праці. У цьому відношенні і формується масове виробництво.

Реальність ринкової вартості товарів або послуг фактично контролюється відповідністю попиту і пропозиції. Відповідність відображає одночасне раціональність реалізації ресурсів і забезпечення економічності тому, що ні один бік процесу не програє. Виробники повертають кошти, покупці виграють на нормативному рівні ціни товарів.

Особливе місце займає сільське господарства, засноване на жорсткій диференціації земельних угідь. Тому в сільському господарстві вартість орієнтується не на середні, а на граничні витрати по гіршій землі. Цим обумовлюється дотація на сільськогосподарську продукцію.

Теорія граничної корисності розглядає потребу сукупності матеріальних благ для людини. Суб'єктивна оцінка обмежених благ споживачем утворює цінність цих благ. Розрізняють загальну корисність і корисність одиниці запасу.

Кожен товар, залежно від форми подання на ринку має ціну. Ціни, в кінцевому рахунку, зумовлюють і відображають пропорції обміну. Це формується залежно від механізму ціноутворення. Розрізняють і використовують два підходи до ціноутворення: ринковий (зовнішній щодо виробництва) і витратний за місцем і технологією виготовлення продукції.

Основу ціни утворюють витрати на виробництво і споживча цінність товару. Зміна та особливість прояву ринкових факторів і зумовлюють відхилення від вартості благ. Але ціна залежно від збалансованості попиту і пропозиції та рівня купівельної спроможності споживачів впливає і на поведінку продавця і покупця.

Тим не менш, в основі ціни лежать виробничі технології, що формують поточні витрати, що становлять основу ціни виробництва. До поточних витрат відносяться кошти на придбання ресурсів, з яких формується конкретна річ.

Особливо стоять кошти на утримання відповідного рівня підготовки фахівців. Далей слід урахувувати витрати по використанню відповідних капітальних активів підприємства. Формується також витрати, що обумовлено системою управління та адміністрування.

6.2. Сутність і структура витрат виробництва

В кінцевому підході витрати виробництва являють собою вартісну оцінку (оплату) придбаних на ринку і використаних різноманітних економічних ресурсів у відповідних цінах. Це сумарна ціна різноманітних матеріалів, спожитих енергоресурсів і використаних за час виробництва капітальних активів. Це прямі або бухгалтерські витрати за формою обліку.

Економічні або інкриміновані витрати дорівнюють ринковій вартості використання даного ресурсу при оптимальному способі його споживання. Це грошова оплата підприємства-споживача постачальнику за постачання ресурсів в цю, а не в іншу фірму.

Головним мотивом комерційної фірми є максимізація прибутку від реалізованої продукції. При цьому рівень прибутку обмежується масштабами випуску, масштабом капітальних активів і величиною сумарних поточних витрат.

Економічні витрати, тобто грошова оцінка ресурсів, що використовуються для виробництва певного обсягу продукції, являє собою основний обмежувач прибутку і фактор, що впливає на обсяг пропозиції.

У процесі виробничої діяльності в основі кінцевого продукту або послуги виділяються зовнішні та внутрішні витрати, які формують їх ринкову цінність.

Зовнішні враховують витрати з оплати праці, придбання та використання палива та різноманітних матеріальних ресурсів, отриманих з боку - відповідних спеціалізованих ринків.

Внутрішні це витрати утримання власного потенціалу: утримання споруд, транспортних та інших технічних засобах будівель. Основна форма таких витрат - амортизації та ремонт. Сюди входить оплата праці фахівців і працівників фірми, а також вартість виробництва напівфабрикатів для внутрішнього споживання.

Власник підприємства отримує нормальний прибуток - це і є форма ефективної реалізації сукупності витрат, що формують відповідну вартість продукції або послуг (перевезення пасажирів або вантажів).

Крім того використання принципу виділення інкримінованих витрат, тобто альтернативного споживання ресурсів серед конкурентних технологій. В якості їх розглядаються виплати, які фірма зобов'язана зробити, або ті доходи, які вона

забезпечить постачальнику ресурсів для того, щоб відвернути ці ресурси від використання в альтернативних виробництвах.

Особливе значення для виробничої діяльності має ділення витрат на залежні (змінні - C_{sv}) і незалежні (постійні - C_{sf}) від обсягу випуску продукції.

Незалежні формуються і при зупиненні виробничої діяльності (рентні платежі, оплата за позиками, амортизація, страхові внески, охорона, платня управлінському персоналу).

Змінні - $C_{sv} = f(Q)$ зарплата здільних робітників, сировина, матеріали, транспорт.

Сума C_{sf} і C_{sv} формує валові витрати. Для прийняття економічних рішень важливо знати величину витрат на одиницю продукції. Це відображають середні витрати, які в економіці фірмової діяльності називаються собівартістю.

$$C_{sa} = \frac{C_{ST}}{Q} \quad (6.2)$$

Характер впливу обсягу випуску продукції (перевезення вантажу) відображається на величині граничних витрат (рис. 6.1). Граничні витрати - це витрати із залучення та використання ресурсів на виробництво додаткової одиниці продукції щодо розрахункового обсягу продукції.

$$C_{SM} = C_{STQ1} - C_{STQ2} \quad (6.3)$$

Саме цей економічний показник порівняно з ціною одиниці продукції або конкретного виду послуг зумовлює доцільний обсяг випуску (наприклад, провізної спроможності флоту).

Для кожного виду цілеспрямованої виробничої діяльності при раціональному та збалансованому співвідношенні попиту та обсягу виробництва формується закономірність збалансованості результатів і витрат. Саме ці економічні показники відображають нормалізацію стану всієї сукупності соціально-економічних відносин в країні.

Але саме рівень середніх витрат виробництва окремих видів продукції чи послуг обумовлює раціональність менеджменту та техніко-економічного рівня виробництва, з одного боку. А, з другого, передбачається ринкову реакцію на ціну виробництва.

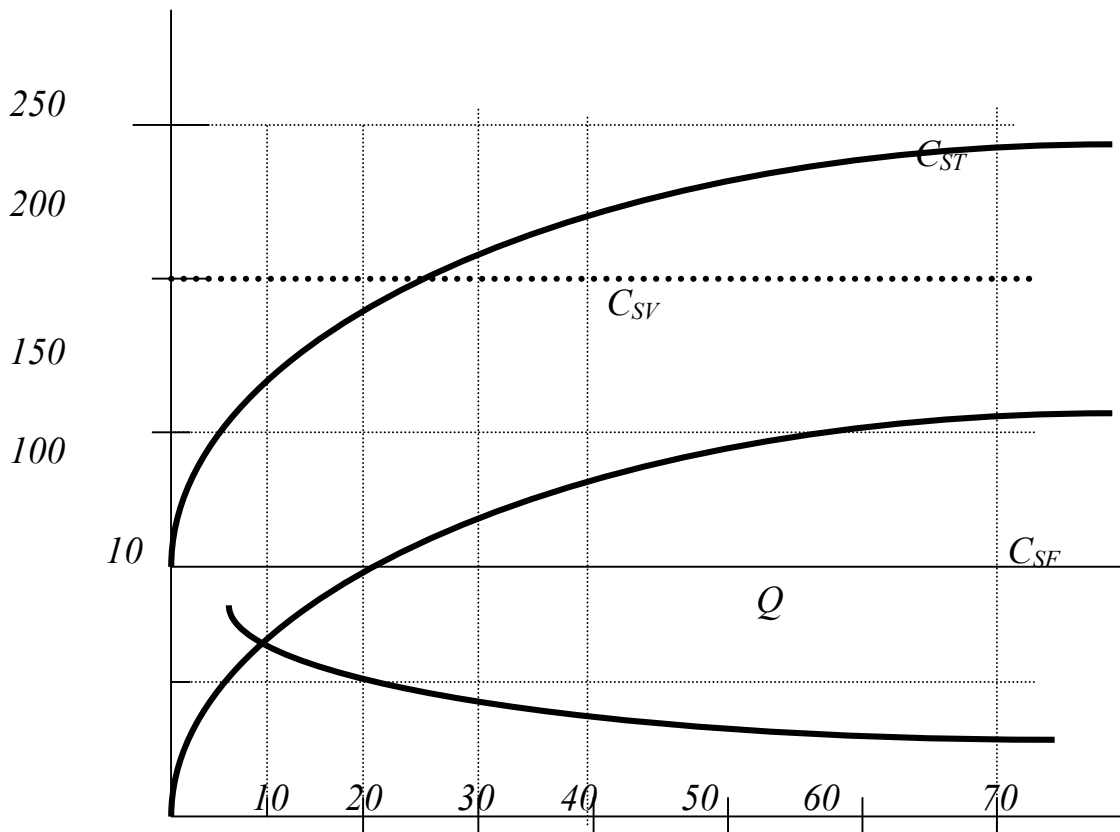

Рисунок 6.1. Характер зміни витрат під впливом обсягу виробництва

Середні витрати, що відображають формування собівартості випуску продукції, визначаються на основі зіставлення відповідної групи витрат. Цей розрахунок дозволяє встановити характер прояву ефекту масштабу і межу доцільності концентрації виробництва.

$$C_{SFA} = \frac{C_{SF}}{Q}, \quad 6.4$$

$$C_{SVA} = \frac{C_{SV}}{Q}, \quad 6.5$$

$$C_{SA} = \frac{C_{ST}}{Q} \quad 6.6$$

Змінні витрати (C_{sv}) збільшуються з залученням у виробництво нових ресурсів - праці, матеріальних, капіталу фактично пропорційно обсягу виробництва.

Праця мобільна, а виробничі потужності змінюються через певний час. Це зумовлює принцип доцільності управління виробничими процесами.

Короткостроковий період - це час, протягом якого обсяг виробництва зростає в основному за рахунок використання змінних факторів (ресурсів) виробництва: збільшення використання праці та залучення матеріальних коштів.

Довгостроковий період відображає необхідність використання інноваційних засобів як основного чинника формування наступного етапу утримання позиції на ринку. Внаслідок цього істотно змінюється вартість підприємства.

Саме внаслідок цього формується перехід в умови довгострокового періоду внаслідок виникнення нових співвідношень у структурі поточних витрат. Постійні витрати зазвичай збалансовані з величиною капітальних активів підприємства та управління.

6.3. Диференціація економічних витрат

У виробничій діяльності фірми (судноплавної компанії) виділяються дві проблеми, вирішення яких забезпечує оптимізацію прибутку: це зростання продуктивності праці та нормалізація поточних витрат на випуск продукції (перевезення вантажів). Сукупність витрат за розрахунковий період зумовлюється витратами виробництва в процесі створення благ. Зрештою, утворюється величина виробничих витрат, які і обумовлюють собівартість продукції і послуг.

Величина витрат у свою чергу обумовлюється структурою і характером використання ресурсів, які придбані на ринку за сформованою вартісною оцінкою. Крім того для підприємців враховується необхідність формування нормативного прибутку, достатнього для подальшого розвитку підприємства.

Ці дві економічні складові створення продукції або послуг і відшкодовуються покупцями продукції. Тобто ціна продукції, що купується покупцями, формує наступний потік витрат для споживачів.

При цьому сучасна економічна теорія в трактуванні витрат виходить з обмеженості ресурсів і можливості їх альтернативного використання. Під альтернативним використанням розглядаються варіанти застосування основних ресурсів (дерева, нафти, землі) за пріоритетами вирішення поточних і перспективних життєвих завдань.

При обмеженості ресурсів - виробництво одного блага, яке концентрує їх використання, знижує можливість виробництва іншого виду продукції. Так, наприклад, конкретна морська гавань, в якій розташований торговий порт, не може бути використана за іншими варіантами вилучення морської ренти.

Тому при економічному підході до ефективності розвитку розглядаються витрати втрачених (альтернативних) можливостей, що засновано на врахуванні таких положень:

- запаси ресурсів, доступні для залучення у виробництво - системно обмежені і розміщені нерівномірно;
- є кілька взаємовиключних можливостей ефективно рівнозначного застосування для всіх ресурсів.

Тому утворюються витрати втрачених можливостей, які відображають грошову виручку від найбільш вигідних з усіх способів використання ресурсів. Наприклад, на жаль, недофінансування наукових досліджень за цим принципом і зумовлює втрати через неможливість розвитку інноваційних технологій в українській морській транспортній індустрії.

В економічній діяльності окремих підприємств реалізується бухгалтерський підхід, що враховує тільки реальні грошові витрати на придбання ресурсів, тобто не розглядаються втрачені можливості в даній економічній підсистемі. При дефіциті бюджетних коштів та інвестиційних ресурсів обмежується розвиток виробничої інфраструктури, що і зумовлює відхід фрахтового потоку до іноземних судновласників.

Особливе місце в системі оптимізації витрат займає виділення явних і неявних витрат. У складі явних витрат виділяються матеріали, використання обладнання, оплата робочої сили. Однією з ознак їх формування - це придбання ресурсів з боку.

До неявних витрат за чинними умовами належить вартість втрачених ресурсів, що є власністю фірми, а саме:

- праця підприємця - власника;
- відсоток на вкладений капітал;
- нормальний прибуток, необхідний для стабільності (стійкості) фірми.

Надалі під витратами будемо розглядати суму явних і неявних витрат, тобто витрат, що забезпечують випуск продукції, виконання робіт (транспортних) і надання різних послуг. Фактично таким чином і відображаються втрачені можливості, оскільки ринкова ціна ресурсів враховує характер їх дефіцитності для всіх видів діяльності.

Докорінним питанням протягом періоду використання необхідної сукупності ресурсів стає визначення функціональної залежності витрат від обсягу виробництва $CS = f(Q)$.

З цієї точки зору, як вже зазначалося, необхідно контролювати характер зміни параметрів, які залежать від обсягу виробництва і постійних витрат, що і дозволяє оптимізувати параметри виробничої діяльності.

В кінцевому рахунку, призначення витрат полягає в залученні та утриманні дефіцитних ресурсів в межах даного напрямку діяльності. В нормальних умовах господарювання економічність, тобто раціональність управління витратами щодо результатів виробничої діяльності і зумовлює конкурентоспроможність компанії в обраному сегменті операторської діяльності.

Тому у системі управління виробничою діяльністю слід враховувати особливості формування поточних витрат підприємства. У будь-якому випадку раціональність господарської діяльності зводиться до економічності позиціонування на ринку щодо цінових характеристик.

6.4. Закономірності зміни середніх витрат

У будь-якій виробничій підсистемі сімейство витрат може бути представлено у формі ліній загальних поточних витрат (Т) і середніх (А). В основі їх формування та характеру взаємозв'язку лежать певні та принципові положення. Загальні (сумарні) витрати залежать від масштабів випуску продукції, видів використовуваної сировини, технологічних процесів, економічності, капіталомісткості виробництва і продуктивності праці. На морському транспорті основними факторами формування загальних витрат є обсяги та дальність перевезення вантажів, типи суден та енергоустановок, вартість палива та ін.

Крім того, найважливішою характеристикою виробничого процесу є ціна використовуваних ресурсів для виробництва матеріальних благ і надання різних послуг.

Величина середніх витрат у свою чергу крім перерахованих факторів залежить від параметрів реалізації виробничого процесу і масштабів позиціонування компанії на ринку. Тобто рішення про те, скільки чого виробляти зумовлюється середніми витратами, конкурентними перевагами і загальним попитом в даному секторі ринку.

Ключовим станом певного рішення стає урахування характеру зміни витрат залежно від обсягу випуска.

Тому для оцінки стану, наприклад, судноплавної компанії, і реалізації стратегії управління ефективністю розвитку найважливішим стає аналіз параметрів і тенденції зміни середніх витрат у розрахунку на одиницю транспортної роботи або судно-добу використання судна. Відповідно цьому формуються тарифні ставки перевезення вантажів та тайм-чартерні за розрахунком часу роботи судна.

Середні витрати розраховуються як результат від поділу сумарних (загальних) витрат на відповідний обсяг виробництва продукції або перевезення

вантажу. Тобто середні витрати - це питомі величини, що характеризують економічність випуску кожного окремого виробу або надання транспортних або інших послуг.

При цьому середні витрати змінюються під впливом певних закономірностей їх формування за стадіями використання виробничого потенціалу компанії. При цьому слід мати на увазі, що середні витрати в конкурентному ринку зумовлюють позицію підприємства щодо сформованої збалансованої ціни.

На рис. 6.4 представлена сукупність загальних і середніх витрат, що відображає закономірності їх спільної зміни. Формування мінімуму середніх витрат відображає досягнення збалансованості реалізації виробничого потенціалу підприємства.

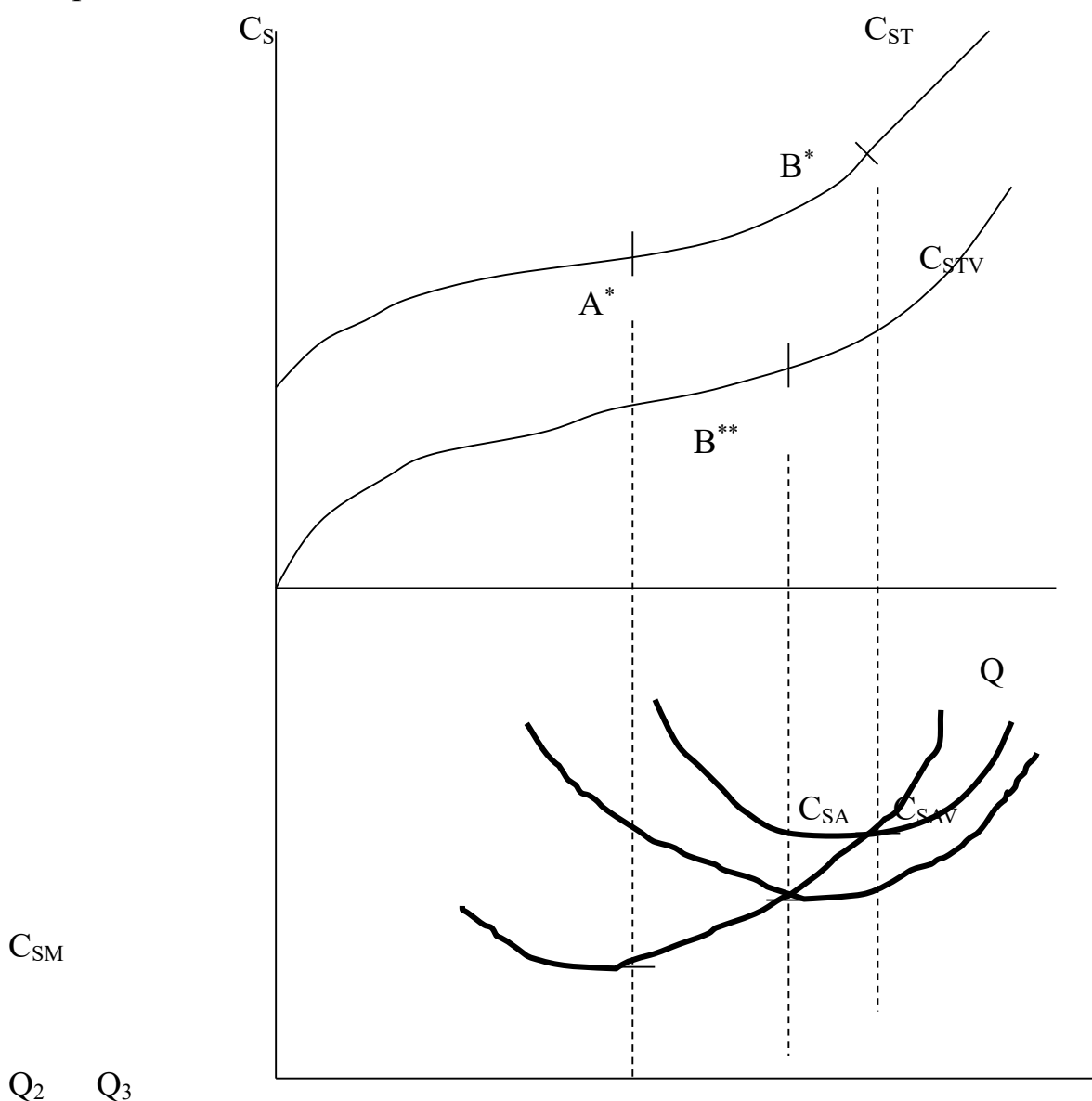

Рисунок 6.4. Сімейство ліній поточних витрат підприємства

Мінімальний рівень середніх витрат за інших рівних умов характеризує межу найбільшої ефективності стану компанії за інших рівних умов. При випуску малого обсягу продукції на них лягає вся тяжкість постійних витрат. При збільшенні обсягу виробництва середні постійні витрати знижуються.

До однієї із головних закономірностей формування середніх витрат належить та обставина, що мінімум середніх змінних витрат (C_{SAV}) досягається при меншому обсязі виробництва продукції, або послуг (Q), ніж мінімум сумарних середніх витрат (C_{SA}).

Причини такого процесу обумовлюються особливостями характеру реакції окремих складових сукупності кривих під впливом динаміки обсягу продукції або масштабу наданих послуг. На малюнку 5.5 видно, що зі зростанням випуску середні постійні витрати, знижуючись наближаються до своєї межі. Тому при розпочатому прирості середніх змінних витрат загальні середні ще зберігають тенденцію до зниження до моменту досягнення обсягу виробництва в нашому прикладі, рівного Q_3 .

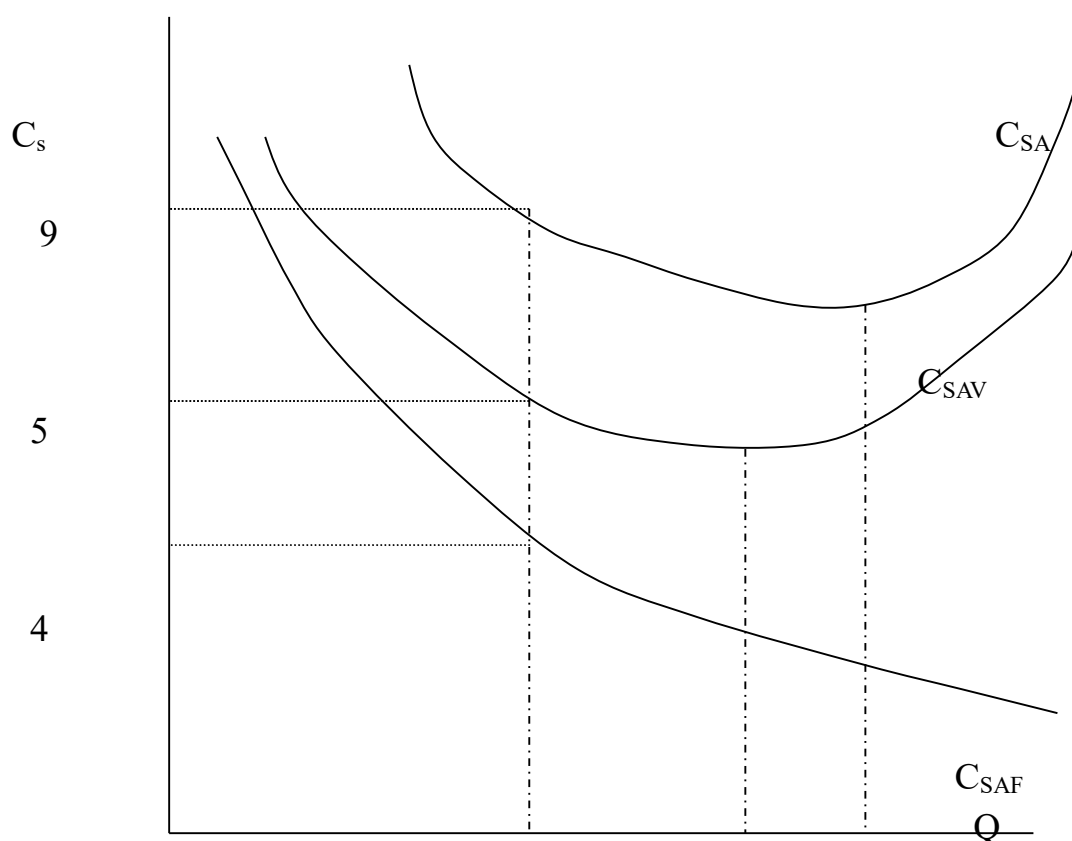

Рисунок 6.5. Принципи та закономірності зміни груп витрат залежно від обсягу виробництва (перевезення)

Друга закономірність зміни витрат зберігається незалежно від структури виробництва. Однак темпи і масштаби обумовлюються структурою використовуваних сировини, енергетичних ресурсів і технологій. Проте характер зміни структурних груп витрат дозволяє виділити принципові особливості взаємозв'язку рівня окремих витрат та обсягу випуску продукції, масштабу виконаних робіт або наданих послуг. Етапи або стадії освоєння виробничого потенціалу зумовлюють особливості зміни середніх витрат.

Для розробки стратегії сталої виробничої діяльності та позиціонування продукції на ринку, що характеризуються екзогенними цінами, необхідно враховувати такі принципи зміни витрат із зростанням обсягу випуску:

а) На першому етапі до досягнення випуску продукції рівного певному обсягу (на рис. 6.4, 6.5 це Q_1) спостерігається одночасне зниження всіх видів витрат;

б) На другому етапі нарощування виробничої програми до рівня Q_2 продовжується зниження середніх змінних і сукупних середніх і зростання граничних витрат;

в) На третьому етапі виробничої діяльності продовжується у періоді зниження продуктивності і вичерпання резервів короткострокового періоду спостерігається одночасне підвищення всіх кривих (після досягнення обсягу випуску Q_3).

Друга визначальна закономірність функціональної діяльності підприємства полягає в тому, що перетин кривої граничних витрат - C_{SM} відбувається в точках мінімуму середніх змінних витрат - C_{SAV} і середніх сукупних - C_{SA} .

Додавання до випуску Q кожної додаткової одиниці продукції з меншими рівнями середніх витрат веде до їх зниження. Формується пріоритет економіки масштабу, що обумовлює поряд з іншими факторами відносно низку ціну продукції китайських підприємств.

В якості третьої закономірності розглядається принцип, що відображає те положення, при якому сума граничних витрат дорівнює загальним змінним при граничних і починають зростати середні змінні витрати. Продовжують знижуватися лише середні сукупні витрати внаслідок масштабу виробництва і стабільності постійних витрат.

г) На четвертому етапі життєвого циклу компанії у зв'язку з будь-якому випуску продукції.

Тобто $\sum C_{Smi} = C_{Svi}$,

де i - відображає період випуску продукції.

Таким чином в організаційно-економічному механізмі управління господарською діяльністю підприємства (судноплавної або стивідорної компанії) повинен бути присутній інструментарій, що контролює процес зміни середніх витрат. Кінцевою метою такого механізму слід розглядати утримання виробничої системи в стійкому економічному стані.

6.5. Короткостроковий період формування витрат

Економічні процеси протікають у чітких часових межах і характеризуються параметрами тривалості використання факторів виробництва. Крім того, слід розрізняти стратегію розвитку в часі від стратегії оптимізації використання змінного фактора. Різні співвідношення використання ресурсів у часі зумовлюють завдання оптимізації джерел їх постачання.

У цьому відношенні короткостроковий період характеризується фіксованою величиною капіталу, тобто протягом певного етапу життєвого циклу вартість активів фірми і її потужність залишається незмінною. Динаміка обсягу випуску продукції залежить від зміни чисельності працівників, тобто в даному випадку фактора, що змінюється кількісно. Отже, при заданій технології для виробництва певного обсягу продукції, скажімо перевантаження вантажу в торговому порту, що має постійне число перевантажувальних комплексів - Q необхідно мати адекватну чисельність працівників.

Тоді загальна чисельність спожитих працівників (L) для підтримки нормалізованого виробничого процесу відповідно до функції Коба-Дугласа може бути розрахована в межах

$$\frac{\alpha}{\alpha}$$

Отже, загальна величина витрат, необхідних для реалізації нормального виробничого процесу, формується під впливом параметрів залученої кількості працівників (праці) та капіталу (факторів виробництва - K_p) та відповідних цін

$$C_{ST} = P_{zn}(QK_p^{\alpha-1})^{1/\alpha} + P_k K_p = C_{ST}(Q).$$

З цієї формули очевидна реальність формування двох груп економічних витрат

1) Величина однієї з них не залежить від обсягу виробництва Q - Це так звані постійні витрати

C_{STF} - total fixed cost

2) Змінні ж витрати, змінюються пропорційно обсягу випуску, тобто виробництва продукції, надання послуг або виконання робіт. Вони в основному відображають придбання сировини, енергетичних ресурсів і оплату праці робітників, безпосередньо зайнятих виготовленням кінцевої продукції

C_{STV} - total variable cost.

Тобто загальні витрати на розрахунковий обсяг продукції, робіт або послуг, що реалізуються згодом на ринку, складаються з двох складових

$$C_{ST} = C_{STF} + C_{STV} \quad 6.9$$

Змінні витрати функціонально пов'язані з обсягом виробництва продукції. Тому змінні витрати починають зростати з випуском першої одиниці продукції. Вони зростають у міру реалізації виробничого потенціалу та освоєння технології робіт. На графіку (рис. 6.2) видно характер зміни темпу і напрямку збільшення змінних витрат. Ця тенденція і закономірність приросту змінних витрат зумовлюється характером освоєння виробничих можливостей фірми і пов'язана з реалізацією навичок працівників і менеджерів підприємства.

До змінних витрат належать:

- витрати на сировину, матеріали, паливо, енергію, транспортні послуги;
- витрати на заробітну плату робітникам і службовцям.

Принципи зміни сукупності змінних витрат щодо обсягів випуску продукції та параметрів різноманітних послуг суттєво впливають на стабільність та межі позиціонування фірми у ринковому просторі.

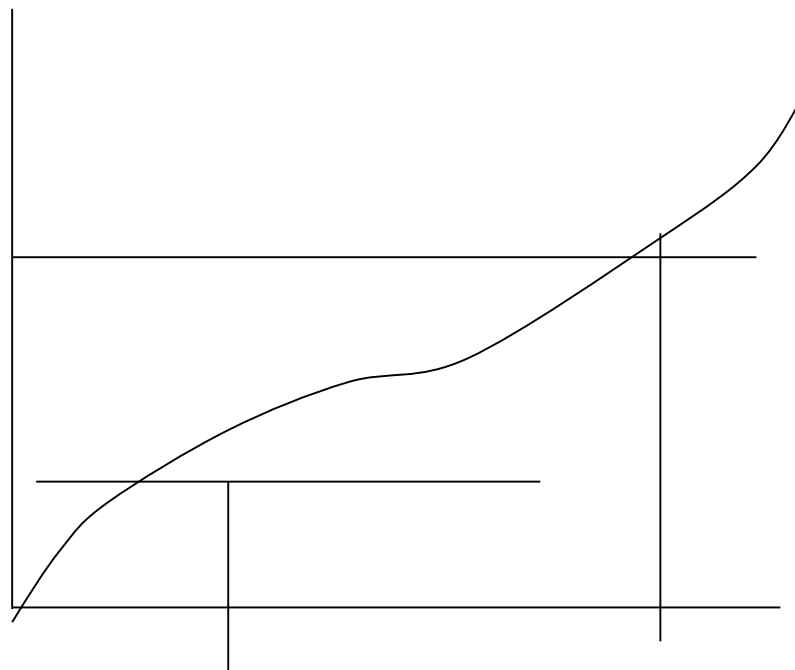

Рисунок 6.2. Графік формування змінних витрат

Постійні витрати на графіку представлені у формі прямої лінії, що йде паралельно розширенню випуску, оскільки вони не залежать від обсягу роботи. До постійних витрат належить оплата праці управлінців, амортизаційні відрахування, витрати з охорони праці, оренди капітальних активів та інші.

Сумарні витрати судноплавної компанії включають в себе обидві складові витрат, що видно з алгебраїчного відображення сутності і складу витрат фірми. Постійні витрати формуються під впливом концентрації виробничої діяльності, вартості основного капіталу, рівня оплати праці менеджерів і ряду соціальних факторів.

Характер зміни окремих видів поточних витрат залежить від характеру прояву безлічі факторів виробничого і цінового характеру. Крім того зміни відображають певні закономірності зміни витрат, а отже, й ефективності функціонування підприємства. На графіку (рис. 6.3) представлені загальні закономірності зміни сукупних витрат у процесі використання виробничого потенціалу підприємства.

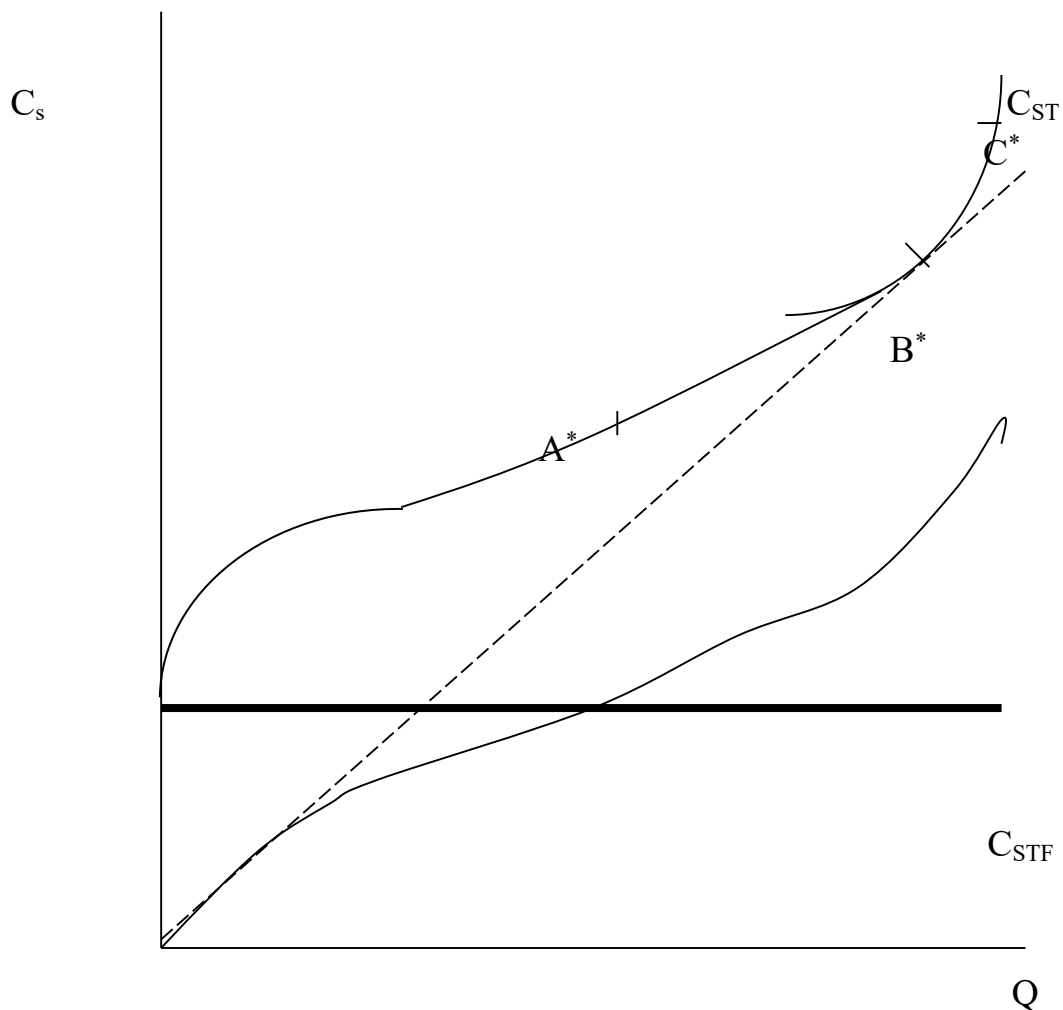

Рисунок 6.3. Криві спільних, змінних і постійних витрат фірми

Наприклад, судноплавна компанія прагне вибрати таке поєднання ресурсів, яке забезпечить їм мінімальні витрати при перевезенні вантажів. Економічний взаємозв'язок витрат з параметрами випуску (тобто з обсягом продукції) простежується за характером зміни структури витрат.

У підсумку загальні витрати відповідно до освоєння виробничого потенціалу компанії і збільшення обсягу випуску продукції зростають темпами вище темпів приросту продукції. Потім з освоєнням технології та підвищення навичок приріст витрат сповільнюється і підприємство досягає ефективного етапу життєвого циклу.

На третьому етапі життєвого циклу підприємства починає діяти закон спадної продуктивності з одночасним зростанням витрат з ремонту виробничих засобів і загальні витрати зростають більш високими темпами порівняно з прирощенням обсягу випуску. Компанія потрапляє без оновлення флоту в кризову зону.

Однак слід мати на увазі, що постійні витрати залишаються незмінними в короткостроковому періоді. При стійкому наростанні обсягу виробництва виникає необхідність збільшення виробничої потужності підприємства і постійні витрати адекватно відображають приріст вартості обладнання, будівель, числа суден і параметри охорони праці та структури управління. У цьому випадку починають діяти закономірності довгострокового періоду

6.6. Довгостроковий період зміни витрат

При прояві закону зниження віддачі змінного ресурсу в короткостроковому періоді виникає завдання переведення виробничої підсистеми в новий конкурентостійкий стан. Для судноплавних компаній це введення в експлуатацію нових суден з відповідною вартістю. При відповідній зміні обсягу капітальних активів (вартості) настають закономірності довгострокового періоду.

У довгостроковому періоді на відміну від короткострокового збільшення випуску продукції ґрунтується на збільшенні обох факторів виробництва - праці та капіталу - у певній пропорції. Ці пропорції повинні забезпечити конкурентоспроможність функціонування компанії в системі рівноважних тарифів. Таким чином, при відносній сталості цін критерієм функціонування стає мінімум загальних витрат. Цей мінімум забезпечує рівновагу виробника (рис. 6.4).

На рисунку показана позиція виробничої компанії, яка оптимізує свій функціональний стан на основі оптимізації розподілу факторів виробництва - праці та капіталу відповідно до принципу рівноваги.

Рівновага виробника у відповідному сегменті ринку - це такий стан функціональної діяльності, при якому використання наявних факторів виробництва, в нашому випадку провізної спроможності флоту, дає можливість отримати максимальний обсяг продукції. Максимальний обсяг випуску відповідає найбільш віддаленій точці торкання параметрів фактора (дедвейту флоту), який лежить в основі розвитку і доступної кривої отримання рівних цінностей при використанні виробничих факторів (вартість судна).

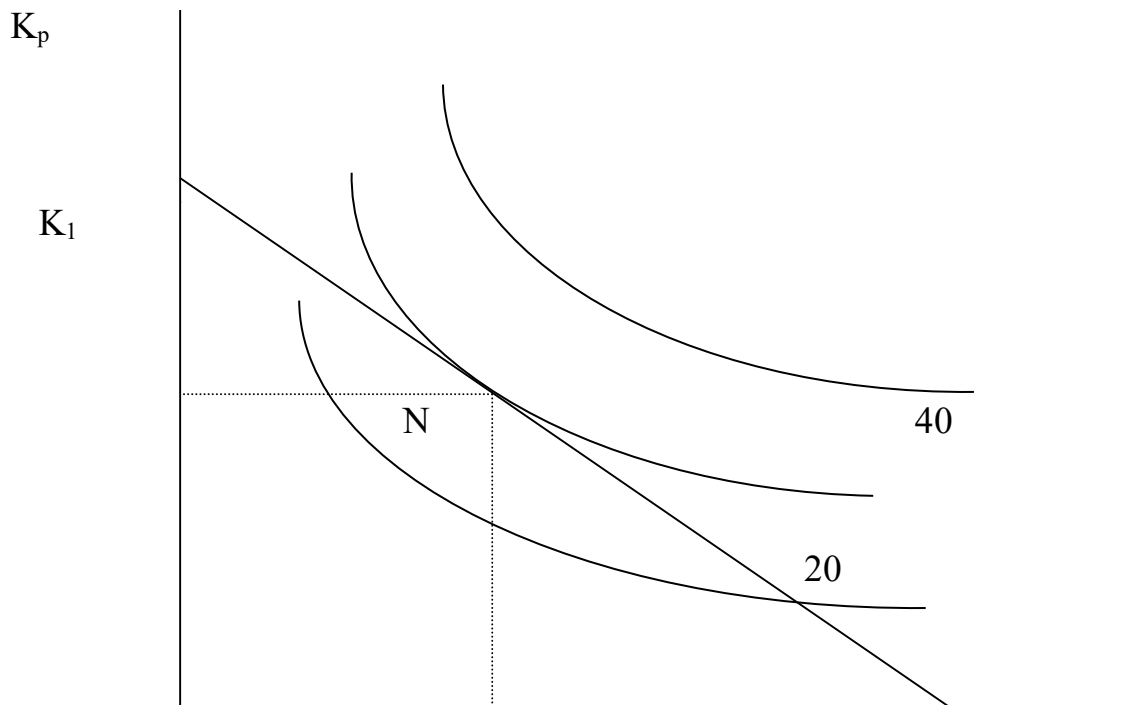

Рисунок 6.4. Рівновага виробника

К

Криві відображають сукупність положень, що характеризують однакові за цінністю поєднання порівнюваних факторів виробництва. Реальність відносної доступності праці або капіталу зумовлює нахил лінії $K_1 - K_2$. Точка N показує оптимальний обсяг випуску при даних можливостях підприємства. На наступний рівень компанія не може перейти при даному капітальному і трудовому потенціалі. Оптимальний обсяг випуску при раціональному розподілі факторів виробництва зумовлює і витрати підприємства.

При заданій сумі загальних виробничих витрат, які визначаються величиною випуску продукції, величиною доходів від реалізації, ставками податків та необхідною рентабельністю можна визначити економічну стійкість фірми.

У загальному вигляді витрати не повинні перевищувати рівень, отриманої виручки і відкоригованої за умовами розподілу доходу фірми. Тобто

$$C_{ST} \leq (1 - t_x - e_E) Q_n \bar{p}_C,$$

де t_x - величина ставки податку на прибуток;

e_E - рівень рентабельності, що забезпечує фінансову стійкість фірми;

Q_n - річний випуск за умовами рівноваги позиціонування на ринку;

середня ціна одиниці продукції.

Безліч поєднань праці (чисельності екіпажів суден) і капіталу (вартості судна) забезпечують досягнення цієї умови при певній технології виробничого процесу. Головним стає оптимальність цін на залучену працю і капітал. Загальна вимога до формування загальних витрат у довгостроковому періоді виражається наступним рівнянням

$$C_{ST} = p_{zn} L + p_k K_p$$

де p_{zn} - ставка оплати праці;

p_k - ціна капіталу, в даному випадку облікова ставка банку або норма прибутку.

У кожному конкретному випадку може бути визначена величина допустимих капітальних активів. Ця обставина і характеризує, зокрема, стан міського та приміського сполучення в європейських країнах і в Україні. Враховуючи всі можливі обмеження, можна розрахувати допустиму величину капіталу, яка і відображає рівновагу в довгостроковому періоді. Модель розрахунку виглядає як алгебраїчна рівність

$$K_p = \frac{C_{ST}}{p_k} - \frac{p_{zn}}{p_k} L$$

Це рівняння рівних витрат факторів виробництва ($K_1 - L_1$).

Підприємцю доступні варіанти, обмежені значеннями $K_1 O - O L_1$. Всі інші варіанти поєднання ресурсів і розвитку компанії - недоступні. Ця умова зумовлює кінцевий рівень конкурентоспроможності та економічності продукції підприємства.

Точка Н відображає оптимальність поєднання факторів виробництва, при якому забезпечується мінімум витрат.

Величина капіталу (K_p) обґрунтовується доступністю праці за основними факторами, до яких належить демографічна ситуація, ціна праці, кваліфікація працівників. Наприклад, для європейських судноплавних компаній, що мають

першокласні судна, основною проблемою стало завдання найму моряків. За обмеженої народжуваності та високої оплати праці на березі громадяни цих країн (тобто національні кадри) воліють не зв'язуватися зі складними умовами праці. Тому на роботу приймають фахівців флоту з Росії, яка під санкціями, України та країн Азії. Останні виявляються конкурентоспроможними з дисципліни і за більш жорсткими умовами контракту.

6.7. Управління формуванням норми прибутку

Найважливішою метою і завданням виробничої діяльності підприємств стає досягнення умов формування нормального прибутку на основі реалізації виробленої продукції (Q). Бо вона при ефективному виробництві та менеджменті враховує результати (дохід $-$) і витрати ($\cdot$).

Серед основних економічних результатів розглядається грошовий потік за розрахунковий часовий період. До витрат, як вже зазначалося, відносяться всі платежі зовнішні і внутрішні, що відображають сукупність витрат. У цьому процесі розглядається і формування нормального прибутку власника активів, як винагорода за підприємницькі функції.

З позиції загальносистемних соціально-економічних завдань особливе місце займає економічний (чистий) прибуток. За своїм змістом економічний прибуток розраховується по різниці загального прибутку і ставних витрат сформованого варіанту розподілу дефіцитних ресурсів. Суб'єктом управління господарської діяльності за цим показником повинні виступати регіональні та державні владні структури.

У реально сформованих ринкових умовах функціональної діяльності підприємства об'єктом управління власників капітальних активів стає максимізація бухгалтерського прибутку - Pr . Бухгалтерський прибуток отримується при відніманні із загальної виручки бухгалтерських витрат, тобто витрат (грошової вартості) використаних ресурсів. Тому принципового значення набуває управління зростанням доходів виробничого підприємства, зокрема судноплавної компанії.

Формування прибутку в сформованих умовах ринку залежить від чіткості управління і конкурентної позиції фірми. Задоволення запитів споживачів і на цій підставі витяг прибутку - основні цілі виробництва.

$$\begin{aligned} P_r &= R_v - C_{ST}, \\ R_v &= \sum Q \cdot p_c, \\ C_{ST} &= \sum N_{RI} \cdot W_I \cdot p_{cr} \end{aligned} \quad 6.13$$

Де W_i - виробничі параметри, що зумовлюють вигляд необхідних ресурсів для роботи підприємства;

N_{RI} - норматив використання ресурсів для нормальної роботи підприємства;

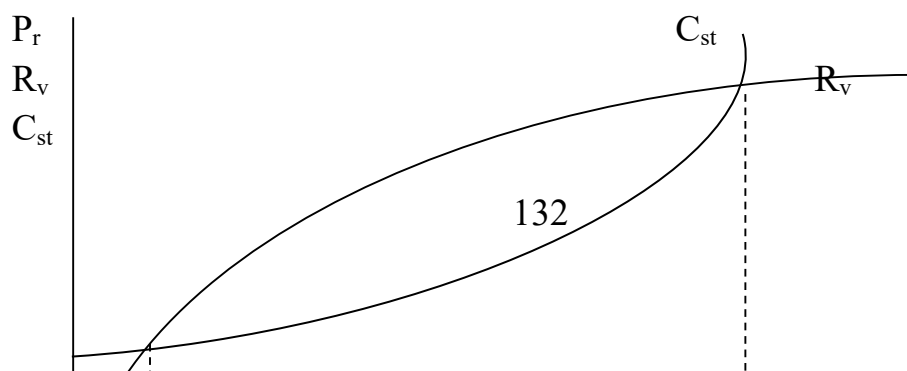
p_{cr} ринкова ціна облікової одиниці використовуваних ресурсів.

При цьому за умовами поточного стану ринку, на якому спеціалізується підприємство, проявляються закономірності короткострокового періоду менеджерської діяльності. Короткостроковий період характеризується фіксованим обсягом потужностей (дедвейтом флоту, потужністю вантажних терміналів).

Але зростаюча потреба в певних видах продукції або в обсязі транспортної роботи передбачає необхідність на певному тимчасовому відрізку збільшення виробничого потенціалу, і підприємство переходить на основі інвестиційної діяльності на новий рівень позиціонування на ринку. Таким чином з'являється так званий довгостроковий період, який містить потужності, що змінюються, в основному за рахунок капітальних активів.

Починаючи з певного моменту, додаткове використання змінних ресурсів (праці) до незмінного фактору (фіксованого ресурсу - потужності стивідорного комплексу) дає зменшення величини доданого (граничного) продукту в розрахунку на кожну наступну одиницю змінного ресурсу до незмінного (фіксованого) ресурсу, скажімо довжині причального фронту порту.

При правильному співвідношенні зростання економічного потенціалу і його граничної продуктивності формується ефект масштабу виробництва (рис. 6.5).

)

Q (K_p

Рисунок 6.5. Характер зростання прибутку зі зростанням обсягу виробництва

Важливо контролювати за нормативами характер збільшення виробничого потенціалу (дедвейту торгового флоту) щодо граничного продукту в розрахунку на кожну наступну одиницю змінного ресурсу (вартості одиничної вантажопідйомності). В системі торгівельного флоту з урахуванням циклічності змін вантажопотоків рівень капітальних активів обумовлює ефективність діяльності компанії.

При незмінності цінової характеристики даного сегмента ринку ефект масштабу виробництва формується за умовою (6.14), що відображає роль постійних витрат

$$\Delta E = \left[\left(\frac{C_{SF}}{Q_1} + C_{SVA} \right) - \left(\frac{C_{SF}}{Q_1 + q} - C_{SVA} \right) \right] Q_2, \quad (6.14)$$

$$Q_2 = Q_1 + q$$

де C_{SF} - постійні витрати при виробництві обсягу продукції
- Q_1 ;

C_{SVA} - середні змінні витрати в розрахунку на одиницю продукції;
 Q_2 - новий обсяг випуску внаслідок збільшення і реалізації додаткового виробничого потенціалу (q) як прояв економіки масштабу.

Норма прибутку залежить від структури виробництва, за швидкістю обороту грошей, економічності виробництва та масштабу виробництва. Найважливішими параметрами масштабу виробництва є величина капітальних активів (K_p) і оборотного (робочого) капіталу (W_k). Тому ці виробничо-економічні параметри стають найважливішими об'єктами управління за критерієм ефективності - нормі прибутку

$$e_p = \frac{P_r}{K_p + W_k} 100 \quad (6.15)$$

В порушення цього принципу проведення прискореного реформування в структурі народного господарства України на основі приватизації без економічної стабілізації призвело до несправедливого розподілу власності та створення неефективних олігархічних структур. Без чіткого плану та управління сформувалися власницькі сімейні конгломерати та іменні фонди.

Залежно від характеру та рівня адміністрування в системі народного господарства формуються умови, що коригують результати підприємницької діяльності, розподілу та використання прибутку щодо стандартних принципів і закономірностей (рис. 6.6).

Характер розподілу прибутку, отриманого підприємством, відображає як облік особливостей використання ресурсів народного господарства в підприємницьких цілях, так і рівень соціально-економічної справедливості.

Рисунок 6.6. Характер розподілу та використання прибутку підприємства

Як видно з рис. 6.6 функціональне призначення прибутку відображає як макроекономічні умови розвитку, так і завдання підвищення ефективності позиціонування підприємств на основі фінансування подальшого розвитку. Залежно від діючих соціально-економічних умов балансовий (валовий) прибуток розподіляється в установленому порядку. У першу чергу формується потік коштів для наповнення державного бюджету на основі чинного податкового закону. Далі

покриваються всі зобов'язання підприємства перед різними кредиторами і враховуються платежі в різні фонди.

Частина накопичень у формі чистого прибутку стає найважливішим джерелом фінансування основних потреб підприємства щодо подальшого розвитку на принципах пріоритетного позиціонування в обраному сегменті ринку.

6.8. Прибуток у системі ефективності ринкових відносин

Отже, в соціально-економічних відносинах принципове значення належить прибутку в бухгалтерському обліку, який визначається як різниця між загальною виручкою і загальними витратами. Саме цей кінцевий показник і характеризує параметри успішності функціональної діяльності виробничих компаній в реальних ринкових умовах. Тут враховуються дві принципові умови:

- здатність компанії вибрати технологію і менеджмент ефективного позиціонування та
- досягнення відповідності ціновим характеристикам сегмента ринку, на якому реалізується продукція або послуги.

Розрізняють і економічний прибуток, який менше бухгалтерського на величину «неявного доходу» на капітал, що відображає неоплачений час роботи власника.

Прибуток після заробітної плати, відсотка і ренти вважається четвертою категорією доходу [Сам, с, 297]. Але вона виявляється першою в можливості майбутнього приросту капітальних активів фірми.

В якості найбільш важливих детермінант прибутку, як показника діяльності компанії розглядаються:

- а) прибуток - найважливіша частина чистого доходу на фактори виробництва, що використовується власником капіталу;
- б) прибуток представляється в той же час і як винагорода за ризик інвестиційної діяльності та вибору інноваційних напрямів розвитку.

Існують інструменти, що знижують ризик несплати послуг, що враховують необхідність «покриття» ймовірності неповернення позики або інвестицій через банкрутство фірми. Цей ризик є об'єктом страхування, вартість якого враховується як витрати.

Однак у прибутку слід враховувати і не страхований ризик інвестицій. Він виникає в умовах особливої циклічності економічних процесів в цілому, але особливо в системі глобального ринку морської торгівлі. Цей ризик враховується у формі премії за ризик.

У структурі фондового ринку використовуються спеціальні методи розрахунку таких премій. Премія за ризик досягає 3 - 6 відсотків річного доходу за корпоративними акціями.

При цьому прибуток зберігає найбільшу стійкість у механізмі формування національного доходу та відрахувань до державного бюджету. Прибуток, в кінцевому рахунку, повинен відображати величину винагород за реальну підприємницьку стратегію та фінансування інноваційних напрямків розвитку. Тому використовується принцип диференціації прибутку за цілями і станом запасу:

- валова (P_{rv}), що відображає ефективність відповідності ринковим умовам;

$$P_{rv} = \sum Q_{ij}(p_{cij} - c_{sij}) \rightarrow \max \quad 6.16$$

- чиста (нерозподілена) - (P_{rcl}), що характеризує наслідки державного регулювання підприємницької діяльності

$$P_{rcl} = \sum Q_{ij}(p_{cij} - c_{sij})(1 - \gamma)(1 - t_x) \rightarrow \max \quad 6.17$$

- економічна (P_{rec}), що відображає реакцію на наявність інкримінованих витрат

$$P_{rec} = \sum Q_{ij}(p_{cij} - c_{sij} - R_{vB} - C_{SRS}) \rightarrow \max \quad 6.18$$

де Q_{ij} - обсяг продукції та послуг, що реалізується підприємством за поточними умовами стану ринку;

p_{cij} - цінова характеристика сегмента ринку основної діяльності компанії;

c_{sij} - собівартість виробництва одиниці продукції або виконання транспортних робіт;

γ - коефіцієнт формування різних фондів, передбачених різними умовами;

t_x -- ставка податку на прибуток;

R_{vB} - упущені вигоди при обраному варіанті використання обмежених ресурсів;

C_{SRS} - прояв негативних екстерналій при обраному варіанті розвитку.

У конкурентному ринку при зростанні незбалансованості пропозиції ціна знижується до витрат і прибуток зникає. Стійкою частиною в системі розвитку у формі чистого доходу залишаються:

- конкурентна заробітна плата;
- орендна плата;
- рента;
- дохід за несення ризику.

На сучасному етапі економічного розвитку звертається увага на те, що тільки дві фундаментальні сили визначають накопичення і прибутковість капіталу:

- попит на капітал. Він поступово зростає, що підкреслюється конкурентним експортом інвестиційних ресурсів;
- забезпечення заощаджень за рахунок зниження поточного споживання. Неможливо купити новий автомобіль, якщо всі зароблені гроші будуть витрачені до наступного надходження.

Але при інноваційному підході в стратегії розвитку з'являється новий продукт і розширюється позиція на ринку, або знижуються витрати на старий. Це один з результатів успішної підприємницької діяльності.

У системі поступального розвитку будь-яка інновація створює тимчасову монополію, і протягом відносно короткого періоду формується інноваційний прибуток. Цей прибуток приваблює суперників та імітаторів. Тому при появі нових типів суден в одних компаніях інші судновласницькі структури теж реалізують програми оновлення.

На жаль, через певний період міжнародний ринок морської торгівлі при порушенні балансу вантажопотоків і провізної спроможності флоту втрачає свою цінову адекватність.

Необхідно враховувати, що прибуток як монопольний дохід формується в умовах недосконалої конкуренції. Цей прибуток утворюється при зростанні цін. Ця умова, наприклад, на підприємствах морського транспорту проявляється внаслідок концентрації провізної здатності у провідних контейнерних операторів.

Тимчасове зростання прибутку в цих умовах формується внаслідок переваг ринкової або монопольної влади, завдяки ефекту концентрації провізної здатності флоту в невеликій кількості компаній.

З плином часу про ускладнення організації виробництва і позиціонування на ринку виробництва і реалізації продукції свідчить той факт, що корпорації США останнім часом після сплати податків отримують норму прибутку в межах 6 відсотків. Це стосується саме останнього виду прибутку.

Контрольні питання

1. Які фактори виробництва формують вартість і ціну?
2. Дайте основну характеристику витратам виробництва.

3. Які ознаки використовуються для диференціації поточних витрат?
4. Як поведуться поточні витрати в короткостроковому періоді?
5. Опишіть основні закономірності зміни середніх витрат
6. Завдання управління формуванням прибутку компанії.
7. Основна ознака і наслідки переходу в довгостроковий період.
8. Місце та завдання управління прибутком виробничих компаній.

Глава 7

РЕСУРСИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

7.1. Капітальні активи в системі економічного зростання

У сучасних умовах економічного розвитку безперервно зростає роль капітальних активів. Capitalis (латин) у початковому сенсі головний. Потім в умовах розвитку Німеччини розглядався як головна власність, головна сума. Вона відображає оцінку параметрів власності виробничого потенціалу та основу отримання прибутку при раціональному використанні капіталу.

Одним з ключових економічних понять, які посилює капітал як активи, стає власність. Аристотель позначив такий сенс власності - мистецтво забезпечення достатку або діяльність, націлена на накопичення багатства, на отримання прибутку, на вкладення і накопичення капіталу.

Капітал у сучасному сприйнятті - економічна категорія, що характеризує суспільні відносини між власником капітальних активів (суден) і носіями праці (судновою командою) з метою отримання необхідного прибутку.

Реально капітальні активи - це грошова оцінка різних засобів виробництва, реалізація економічного потенціалу яких вимагає використання ефективної праці для вилучення прибутку. Для морського транспорту - це відповідність підготовки моряків вимогам технічної надійності окремих суден. Кожне судно за параметрами та технічним рівнем і спеціалізацією при будівництві характеризується рівнем конкурентного кошту.

З часів А. Сміта використовується звужене поняття капіталу, підтримане згодом сучасною західною економічною школою - це накопичена праця, запаси (машин, сировини, інструментів, одягу, продуктів харчування, грошей, доріг, мостів, споруд, комп'ютерів).

Саме тому отримання доходу на основі використання капіталу пов'язується з людським фактором виробництва. Таким чином, розрізняють речовий (судна, портові термінали) і людський капітал (знання, звички, енергія людей, чесність).

Інвестиції в людський капітал являють собою це витрати на освіту, інформацію, кваліфікацію, на здоров'я, виховання дітей, що в подальшому зумовлює прибутковість використання капітальних активів.

У сучасній західній дійсності відбувається ототожнення капіталу з грошима, фінансовими ресурсами. Це обумовлено тим, що ці кошти за певних умов використання забезпечують їх зростання, тобто капіталізацію.

Капітальні активи ототожнюються і з часом як фактором, що відображає особливості протікання виробничого процесу та отримання доходу в умовах, що

склалися. Тому за характеристиками ринку морської торгівлі суттєво трансформірується купівельна вартість судна.

Однак традиційно капітальні активи найбільш об'єктивно пов'язуються з факторами виробництва і з процесом отримання доходу при раціональному використанні, скажімо суден та інших виробничих об'єктів.

Капітал має речовий зміст і суспільну форму. Тобто - це засоби праці, гроші, виробничі відносини, які служать фактором використання чужої праці і завдяки раціональності використання якої формується прибуток.

Зрештою, в економічній діяльності розрізняють найважливіші складові виробничого капіталу:

- основний, що забезпечує створення робочих місць і випуску продукції та надання послуг (суду торгового флоту),

- торговий,
- грошовий,
- індивідуальний,
- акціонерний,
- зворотний,
- міжнародний.

Всі форми капіталу вимагають використання необхідної та надбавкової праці, що створює прибутковість власнику будь-яких форм виробничого капіталу. Експлуатація праці відсутня на особистих підприємствах і на народних виробничих підсистемах типу ЕСОП.

Таким чином для реальних власників капітальних активів в якості основного завдання розглядається досягнення основних форм капіталізації. Головною формою цього процесу стає зростання багатства на основі зростання прибутковості.

Все зазначене відображає роль капіталу в економічному розвитку окремих країн і конкретних організаторів доцільної економічної діяльності. Параметри капітальних активів, в кінцевому рахунку, характеризують стан багатства відповідних підсистем.

Вартість конкретного судна для судновласницьких компаній відображає їх основний капітал, який повинен забезпечувати відповідний рівень прибутку протягом розрахункового періоду (життєвого циклу). Фактично за цим критерієм з урахуванням рівня конкуренції і формується морський ринок транспортних послуг на основі пріоритету спеціалізації флоту і сегментів його операторської діяльності.

Якість життя громадян і рівень виробничого розвитку країни, в кінцевому рахунку, зумовлюється параметрами готівкових капітальних активів, що

відповідають конкурентним вимогам. При цьому особливо виділяється характеристика їх продуктивності, економічності та інтенсивності їх використання.

Таким чином, кожна країна, що розвивається, представляла б графік зобов'язань, що відображатиме категоризацію заходів за параметрами гнучкості.

7.2. Ефективність людського капіталу

На певній стадії вдосконалення технологічних процесів, інноваційного та інформаційного буму людина-фахівець стає вирішальним фактором вибору та реалізації програм соціального та економічного прогресу. Зі співвідношення капітальних активів, необхідної і додавальної праці і формується роль і параметри людського капіталу країни.

У процесі розвитку найважливіших положень економічної теорії уточнюються базові принципи і розширюється склад якісних характеристик економічних ресурсів. У цьому відношенні особливе місце займає оцінка на міжнародному рівні у формі Нобелівської премії 1992 року теорії людського капіталу. Автор дослідження Г. Беккер.

Людський капітал - запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, які формують продуктивність праці та відповідні доходи, обумовлені характером функціональної діяльності людини. Саме грошові потоки чітко формуються в країні з нормальним економічним рівнем розвитку.

У цьому відношенні всі види доцільно використовуваних витрат праці та ресурсів для інтелектуального зростання визначають майбутній грошовий дохід економічних підсистем і працівників. Використання сукупності витрат для оптимізації знань, уміння і здоров'я фактично є інвестиціями в людський капітал.

У цьому відношенні виділяються кредит на освіту та утримання страхової медицини. Ці кошти, з одного боку, підвищують компетентність фахівців, а, з іншого, гарантують відновлення здоров'я і працездатності.

Людський капітал невіддільний від його носія, що зумовлює поняття авторське право. Одночасно при цьому компетентність є головним чинником економічного зростання. Ускладнення технологічних процесів, необхідність вирішення складних задач диктує доцільність постійного підвищення рівня професійних знань.

Модель виробництва людського капіталу за методикою Л. Туроу заснована на відображенні ряду факторів.

$$HC = f(K, HC_x, P, EA) \quad 7.1$$

де - К - фізичний капітал,
НСх - вкладений людський капітал,
Р - природні ресурси,
ЕА - економічні здібності різних індивідів.

Про складність проблеми свідчить диференціація підходів різних дослідників. Слід звернути увагу на відмінність складності формування капітальних активів і людського капіталу. У цьому відношенні виділяється модель виробництва людського капіталу Т. Шульца

$$Q_t = B_0 (S_t \cdot K_t)^{B_1} D^{B_2}, \quad 7.2$$

де B_0 - коефіцієнт здатності збільшити людський капітал;

S- частина запасу людського капіталу, включена у виробництво цього капіталу;

K- загальний запас людського капіталу;

Коефіцієнти $B_1 + B_2 = 1$;

D - окупність інвестиційних вкладень на підготовку відповідно до зростання вимог за рівнем здібності.

Окупність вкладень за категоріями фахівців і зумовлює структуру підготовки працівників і менеджерів за рівнями освіти. Це зумовлює і механізм залучення іноземних працівників.

Тому в країнах ОЕСР розвинена система професійної освіти та забезпечення всіх форм збереження працездатності. Одночасно слід зазначити, що приплив іммігрантів в країни Євросоюзу з країн Африки і Близького Сходу не призвів до зростання економічного потенціалу в основному через неадекватність людського капіталу нових громадян.

У виробничій діяльності любых підприємств використовується принцип капіталізації доходу з урахуванням уподобань благ у часі. В основі його лежить, як відомо, більш висока оцінка благ в даний час, ніж віддалених періодів. Тому актуальним стає підвищення параметрів людського капіталу в поточному періоді, що і забезпечує гарантії пріоритетного позиціонування і в майбутньому. В системі морського транспорту потрібне що 5 років підтверджувати відповідність рівня компетентності новим вимогам.

У цьому відношенні реальна величина людського капіталу визначається економічно ефективним його використанням. Саме цей фактор і зумовлює значну диференціацію рівня життя країн, що утворюють G7. І, наприклад, України. Водночас конкурентний рівень людського капіталу моряків України забезпечує їм

вільний доступ до високооплачуваних робочих місць на суднах торговельного флоту провідних морських держав.

7.3. Земля і природні ресурси як фактори виробництва

В економічному розвитку найважливішою умовою крім наявності капітальних ресурсів і праці стає наявність і доступність до природних ресурсів, найважливішою з яких розглядається земля. Саме завдяки наявності та характеристики землі формується, при відповідному вмінні, багатство країни та її громадян.

Земля - ресурс, що використовується для виробництва сільськогосподарської продукції, для будівництва будівель, морських портів та інших об'єктів. Земля розглядається одним з чотирьох основних факторів виробничої діяльності. Аграрна праця - вихідний і визначальний початок всього громадського виробництва.

Плодоносні землі відрізняються рідкістю, їх кількість обмежена. Тому закон заміщення на них не поширюється. Ще ніхто не створив у необхідному обсязі заміників родючого ґрунту. Пустелі збільшуються.

Одночасно людська цілеспрямована праця в ряді технологічних процесів забезпечує і накопичення енергії планети, наприклад, на основі прирощення щорічних врожаїв.

В аграрному секторі провідну роль відіграють природні фактори. Це показало посушливе літо 1933, 1947, 2007 і 2020 років. Аграрне виробництво створює форму первинного продукту. Первинний продукт - новостворена органічна речовина, внаслідок сполуки цілеспрямованої праці з природою.

Одночасно при цьому землеробство, засноване на вирощуванні зернових і тваринництво з ряду причин відносяться до ризикованого виробництва. Тому, що їх розвиток до певної міри скорочують природний ареал.

Особливістю для землеробства є еволюційний характер розвитку. Капіталізація проходить також повільно через відносно низьку економічну ефективність витрат в обробку землі і зростання тваринництва.

Формування аграрно-промислового комплексу та перетворення землеробства на промислову агрономію розширило можливості виникнення капіталу в сільському господарстві. Саме цей фактор зумовив ту умову, що фермерське господарство на відміну від селянського засноване на використанні найманої праці.

Землекористування і землеволодіння утворюють основу аграрних відносин. Володіння в аграрних відносинах ще не повна власність. Слід звернути увагу на відсутність єдиного підходу щодо власності на землю в країнах.

Як показує історія економічних відносин, роль приватної власності на землю в розвитку ринкового господарства неоднозначна. Слід урахувувати специфічні умови формування технології використання.

Масштабне, вільне і ефективне підприємництво можливе, якщо склався механізм передачі землі в ефективну оренду, що розвинене і підняло виробництво в Китаї.

Цінність землі як фактора виробництва відображається рентою. Природа земельної ренти обумовлена особливостями землі як економічного ресурсу, що розрізняється рівнем віддачі. Земля як ресурс не має витрат виробництва внаслідок того, що є даром природи. Саме тому міжнародні інститути і рекомендують сформувати відкритий ринок землі в Україні. За рівнем ціни чорноземів вони здебільшого опиняться у власності іноземних власників капіталу.

Внаслідок безлічі переваг володіння природними ресурсами формується активний попит на ринку землі. Головною перевагою є обмеженість ареалу, що і веде зростанню цін на тлі зростання чисельності споживачів.

Монополія приватної власності на такий економічний ресурс породжує абсолютну земельну ренту. Монополія господарської діяльності на землі - диференційну земельну ренту.

Рента - вид доходу на власність, плата власнику за застосування капіталу на землі. Земельна рента - найважливіша форма доходу власника землі, що використовується для виробництва продукції або відпочинку.

Щодо розпорядження та використання орендна плата дорівнює земельній ренті.

$$\text{Ціна землі} = \frac{\text{рента}}{\text{величина судного проценту}} \times 100 \quad 7.3$$

Принциповим стає питання землеволодіння. Воно відображає володіння землею на певних підставах. Вони в свою чергу обумовлюють права і обов'язки власників. Землеволодіння охоплює всі випадки, що включають власність на землю та її альтернативні форми використання.

У цьому відношенні при раціональному використанні земельного потенціалу Україна експортує понад 40 мільйонів тонн зернових і готової продукції агрокомплексу.

Іншим природним ресурсом розвитку виробництва слід розглядати формування та використання всіх видів копалин. Саме вони на основі поєднання капітальних активів і праці забезпечують різноманіття предметів, що

задовольняють потреби громадян країни. Однак слід урахувати обмеженість такого виду ресурсів для майбутнього розвитку.

7.4. Попит і пропозиція в системі факторів виробництва

За низкою особливостей, зумовлених зовнішніми факторами, формується складна збалансованість взаємовідносин попиту і пропозиції на працю, капітал і землю, що беруть участь у виробництві благ. Перш за все, проявляється виробничий, тобто цільовий характер управління діяльністю порівняно з первинністю попиту на споживчі блага. Отже, це реакція на ситуацію параметрів попиту або вторинність прийняття рішень.

Тобто потреба в структурному розмаїтті та кількості ефективних факторах виробництва виникає внаслідок попиту на продукцію, яка є фактичним результатом діяльності праці. Саме наявність і якість використання праці, капіталу і землі формує реальне багатство країни.

Наприклад, попит на роботу суден торгового флоту (капітал), а в свою чергу і на працю членів екіпажів зростає зі зростанням обсягу перевезень, як особливої форми послуг, що відповідають потребам. Пропозиції провізної спроможності суден формують підприємці - судновласники та оператори, очікуючи отримати прибуток.

Попит на землю зростає з пожвавленням будівництва об'єктів і необхідністю зростання виробництва зернових або тваринництва відповідно до попиту на всій сукупності спеціалізованих ринків.

При цьому фактори виробництва виявляються взаємозалежними за характером впливу на прибуток через особливості формування поточних витрат.

Цінність природних ресурсів постійно зростає не тільки через їх кількісну обмеженість, але у зв'язку зі зростанням витрат з управління їх цінністю.

За рівнем організації праці та продуктивності флоту до 80 - х років ХХ століття середня чисельність екіпажів вантажних суден становила приблизно 36 осіб.

У ХХІ столітті вона знизилася до 12 - 25 чоловік залежно від дедвейту. Одночасно зросла оплата праці моряків, які забезпечують безпеку судноплавства і прибутковість використання суден.

У свою чергу висока компетентність фахівців, рівень заробітної плати обумовлюють пошук шляхів зниження попиту на працю і обумовлює зростання автоматизації та механізації управління та обслуговування технічних засобів. Однак принциповим залишається зайнятість спеціалістів та ефективність діяльності бізнес-структур.

Закономірністю сучасних виробничих відносин є те, що попит на фактори виробництва взаємозалежні. Ціни одного обумовлюють характер попиту на інший. Це зумовлюється тим, що враховується характер і параметри взаємозаміщення.

З урахуванням цього еластичність попиту на фактори виробництва в торговому судноплавстві, в кінцевому рахунку, залежить від:

- динаміки вантажопотоків та рівня відповідних доходів судноплавних компаній;
- можливостей взаємозаміщення ресурсів і факторів;
- наявності ринків взаємозамінних товарів (стратегій обслуговування вантажопотоків);
- прагнення до новацій, як пріоритету сталого позиціонування в сегменті ринку морської торгівлі.

Пропозиція також впливає на ціну факторів виробництва. Наприклад, громадяни Європи та України на ринку праці моряків суттєво диференціюються за сукупністю умов, що пред'являються судновласниками.

Одночасно слід враховувати, що пропозиція продукції або послуг орієнтується на поточні ціни. Саме тому консалтінгові структури ринку морської торгівлі аналізують ситуацію і демонструють бажані поточні ціни.

Особливість пропозиції факторів виробництва, насамперед, визначається рідкістю, тобто обмеженістю економічних ресурсів. У морському судноплавстві цю умову демонструють газовози і сучасні круїзні лайнери і мегаяхти.

Обмеженість ресурсів і факторів виробництва відносна з позиції поточних умов конкретного часового періоду. Це також підтверджується виробничою функцією Коба- Дугласа

$$Q=L^{\alpha}K^{1-\alpha} \quad 7.4$$

Ця формула досить чітко відображає роль основних факторів виробництва у формуванні виробничих результатів. При цьому посилюється роль технологічних процесів.

Будь-яка виробнича підсистема орієнтується на максимальну ефективність, тому формується функціональна залежність потреби в конкретних факторах виробництва

$$Q=f(L, K) \quad 7.5$$

Так, наприклад, в умовах глобального ринку морської торгівлі зростаюча вартість одиниці дедвейту зумовлює підвищення ролі продуктивності праці. Це в свою чергу відбивається на потребі чисельності плавскладу. Одночасно

вирішуються дві задачі: збалансованості ринку праці моряків і розширення цифрової економіки в судноплавстві.

В умовах вільної конкуренції на основі пріоритетів якості та продуктивності при визначенні рівноважної ціни встановлюється взаємодія попиту і пропозиції як результатів виробництва, так і факторів, насамперед, капіталу і праці. Для землі формуються особливі умови, насамперед, зростання дефіцитності через те, що вона не відтворюється за стратегією зростання. То головним слід розглядати не допущення використання родючих чорноземів для інших потребностей.

7.5. Ціноутворення на фактори виробництва

Реально ціна поточного періоду на фактори економічної діяльності зумовлюється активністю стану ринкової економіки, рідкістю ресурсів та їх продуктивністю. Принциповим фактором зоостається характер збалансованості попиту та пропозиції на інвестиційні джерела.

Тобто, особливість ціноутворення на фактори виробництва зумовлюється гранично складною сукупністю умов і обмежень. Однак головним залишається їх вплив на прибутковість діяльності власників ресурсів. Як відомо, свого часу А.Сміт в якості основи формування факторів виробництва розглядав первинні економічні ресурси:

- всю сукупність праці;
- земельні ділянки, придатні для використання;
- капітал.

При цьому відомо, що доступність будь-якого товару або блага визначається ціною щодо якості, яка за інших умов залежить від величини (доступності) і продуктивності (результативності) використовуваних факторів виробництва.

Вартість, яка додається цінністю праці працівників до вартості матеріальних ресурсів при виготовленні продукції та наданні послуг (перевезення вантажів) для реалізації за ринковими умовами, складається з двох частин:

- заробітної плати,
- прибутку власника капіталу.

У свою чергу підприємець авансує виробництво продукції або послуг у формі придбання необхідних матеріалів та оплатою праці до завершення робіт.

Тому заробітна плата повинна розглядатися як основна форма доходу внаслідок раціональної організації праці відповідної компетентності.

Дохід від капіталу виступає у формі прибутку, відсотка або зростання грошового потоку.

Відсоток виплачується як частина прибутку позичальника капіталу його власнику.

Найважливішою формою доходу із землі, як відомо, вважається рента. Це прихована форма потенційного грошового потоку, що відображає можливу прибутковість реального власника в певному часовому періоді при раціональному використанні ресурсу.

Теорія розподілу доходів у власності на фактори виробництва і формування цін факторів на конкурентних ринках ґрунтується на граничній продуктивності праці, капіталу, землі.

Поточний або очікуваний попит фірм на конкретний фактор виробництва зумовлює його ціну. Тому облік граничної продуктивності формує справедливую ціну фактора, однак не в умовах дефіциту.

Зазначене зумовлює дві умови ціноутворення на фактори виробництва. По-перше, характер кількісної доступності або обмеженості. По-друге, ступінь впливу на формування кінцевої результативності. Вміння використовувати раціональність поєднання цих умов і відображає конкурентоспроможність діяльності бізнес-структур.

Ціна (вартість) суден як основної форми капітальних ресурсів у глобальному ринку торговому судноплавстві залежить не тільки від техніко-економічного рівня, розглянутого типорозмірного ряду суден, а й значною мірою від стану фрахтового ринку, насамперед, від попиту на перевезення відповідних видів вантажів і видів морського перевезення пасажирів.

7.6. Ефективність використання факторів виробництва

Таким чином фактори виробництва, як основні ресурси виробничої діяльності економічних підсистем включають в себе землю, працю, капітал і підприємництво. Головним стає раціональність використання факторів виробництва. Для морського транспорту своєрідним фактором виробництва стають води Світового океану. Фактори виробництва відрізняються взаємозалежністю. Це впливає з різноманітності споживчих властивостей продукту і послуг. Так глибоководні порти і морські маршрути дозволяють використовувати великотоннажні судна, що володіють ефектом масштабу і меншою трудомісткістю перевізного процесу.

Виробництво продукту можливе при різному поєднанні і пропорціях застосовуваних будь-яких ресурсів. Саме це визначає диференціацію технологій і рівня виробництва. Так в системі торгового флоту судна спеціалізуються за видами перевезених вантажів та їх цінності, що впливає на необхідність

диференціації швидкості ходу для оптимального використання оборотних коштів вантажовласників.

При цьому закон кількісної обмеженості ресурсів проявляється і в структурі виробничих фондів. Обмеженість ресурсів у кількісній і вартісній оцінках - найважливіша умова співвідношення використовуваних факторів виробництва. У системі глобалізації економічних відносин і зростання товарообмінних операцій зростає роль морських портів. І залежно від доступності окремих видів факторів можна звернути увагу на три рівні розвитку торговельних портів.

У першу групу входять порти Західної Європи, США і Японії - це порти третього покоління з високим рівнем капіталу. Другу групу утворюють порти України, технічні засоби яких базуються на технологіях колишнього Союзу. Техніки застаріла, але її кількість достатньо. І третя група портів розташована в країнах, що розвиваються. Тут технологія вантажних робіт заснована на фізичній праці, тому що техніка малодоступна, а трудові ресурси дешеві.

Крім того, характер поєднання факторів виробництва, особливо праці та капіталу, впливає на рівень ефективності виробництва. Це чітко простежується за рівнем продуктивності західноєвропейських і українських портів.

Підприємець орієнтується на вартість, характер обмеженості та доступності факторів виробництва. Це особливо жорстко проявляється у виборі місця будівництва морських портів з урахуванням витрат на виконання гідротехнічних робіт.

Саме тому при обмеженості землі будують хмарочоси, а портові споруди висувуються в море.

Обмеженість доступу до енергетичних ресурсів (нафти і газу), вартість перевезення вугілля на великі відстані зумовлює диференціацію підходу до вибору моделей енергозберігаючих технологій.

При цьому головним поряд з вимогами захисту навколишнього середовища стає досягнення зниження витрат виробництва. Поточна ефективність раціонального використання факторів виробництва розраховується на основі зіставлення результатів і витрат, скажімо перевізного процесу. У реальних ринкових умовах головним результатом розглядається співвідношення доходу і витрат підприємства.

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{результат}}{\text{витрати}} \quad (7.6)$$

Будь-який продукт або блага у вигляді послуг (особливо транспортних) формуються як результат функціонального використання виробничих ресурсів, наприклад, флоту і раціональної величини застосованої праці моряків. Збалансованість вантажних потоків і провізної спроможності флоту обумовлює ефективність транспортування в глобальному просторі.

Надалі створена продукція або величина послуг зумовлюють відносини розподілу, обміну та споживання. Ці процеси і утворюють зміст функціональної діяльності будь-якої економічної системи.

У США більше третини приросту національного доходу обумовлено факторами науково-технічного прогресу. Тому, коли зросла частка промисловості Китаю з більш низькими витратами праці, виникли економічні протиріччя на основі незбалансованості експорту та імпорту між країнами. Тм більш, що за конкурентними витратами оплати праці, деякі виробництва з розвинутих країн розштовхувались в Китаї.

В сформованих умовах характер участі виробничих факторів у формуванні кінцевих результатів раціональної діяльності видно з графіка.

x - виробничий фактор.

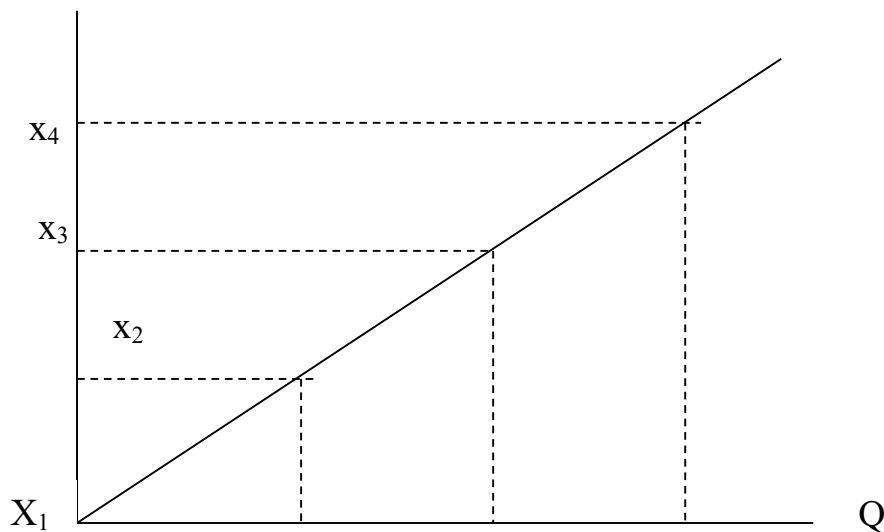

Рисунок 7.1. Принцип формування збалансованості позиції підприємства щодо ринкових обмежень використання факторів виробництва

Як раніше зазначалося, в реальних умовах виробництва використовується одночасно кілька факторів. Тому зв'язок результатів і витрат стає більш складним. У загальному вигляді виробництво характеризується 4 видами стану:

- цей фактор виробництва не застосовується;
- фактор недовикористується;
- оптимальне використання фактора;
- надмірне використання фактора.

В Україні був період, коли використання газу перевищувало обсяги його споживання більше, ніж у Німеччині при цьому виробництво продукції в нашій країні виявилось в десятки разів менше.

Характер використання факторів виробництва обумовлений ступенем їх доступності, рівнем технологічних процесів і параметрами техніко-економічного рівня підприємств.

Поява нових матеріалів внаслідок НТП дозволяє компенсувати обмеженість низки природних ресурсів. Таким чином знижується дефіцитність виробництва окремих видів благ. Використання виробничих факторів забезпечує процес випуску благ, що компенсують їх витрати, а також створення надбавкового продукту. Останній бере участь у подальшому розширенні виробництва.

Тільки при раціональному використанні праці, капіталу, землі морського простору можна досягти подальшого збільшення виробництва продукції і послуг. Тому і вибираються форми підвищення їх продуктивності: спеціальна підготовка, інноваційні технології та обробка.

Ефективність виробництва оцінюється складною сукупністю спеціальних показників. Основним з них вважається продуктивність, тобто облік величини виробничого результату в натуральній або грошовій формі за одиницю часу.

Продуктивність праці розраховується по відношенню обсягу виробництва до витрат праці. Крім того, використовується рівень трудомісткості, вимірюваної за чисельністю працівників, або за людино-годинами робочого часу.

У реальних умовах за характером критерію комбінування факторів у процесі виробництва вирішується завдання досягнення найменших витрат виробництва, як одного з конкурентних показників фірми.

З урахуванням зазначених умов та обмежок відбір факторів виробництва здійснюється на основі:

- ринкової оцінки факторів;
- граничного продукту, забезпеченого цим фактором.

Граничний (приростний) продукт характеризує процес створення і величину зростання обсягу випуску (ΔQ) при збільшенні фактора на одиницю (ΔF)

$$\frac{\Delta Q}{\Delta F} = \frac{Q_n - Q_{n-1}}{F_n - F_{n-1}} > 1 \quad 7.7$$

При поєднанні безлічі факторів порівняння приростних результатів дозволяє виявити доцільність заміни різних видів факторів за критеріями продуктивності та безпеки.

Ефективність у сучасному світі залежить від технології, техніко-економічного рівня підприємства, організації управління та від відносин власності. Unlike operating owners, they have no way to employ their ships if no charterers are found.

Саме тому вдосконалюється міжнародний поділ праці. Одночасно посилюються інтеграційні процеси і глобалізація економічних відносин. Саме глобалізація посилюється на основі більш ефективного розміщення виробництва та перерозподілу обмежених ресурсів.

Однак посилюється поляризація економічного розвитку по країнах. Малі країни не можуть використовувати інноваційні технології повною мірою, торгуючи ресурсами. Вони купуючи продукцію з високою доданою вартістю, створеною на базі використання їх природних ресурсів за нижчою ціною, виявляються в боргових умовах.

Ефективність різних технологічних засобів виробництва визначається не тільки рівнем цін на ресурси і блага, але їх продуктивністю, що розкривається моделлю виробництва Коба-Дугласа.

Економічний сенс участі у виробничій діяльності зумовлюється жорстким взаємозв'язком відповідного грошового потоку та сукупності витрат і одночасному формуванню прибутку відносно капітальної вартості об'єктів

$$\Delta E = \sum Q_i p_{ci} - p_{cL} L - p_{cK} K > 0 \quad (7.8)$$

де p_{ci} - ціна одиниці виробничого результату (продукції або послуг);

p_{cL} - ціна використаної праці;

p_{cK} - ціну використовуваних засобів виробництва (капітальних активів) - суден, портових терміналів.

Таким чином при збалансованому стані економіки як на національному рівні, так і в окремих підсистемах досягається ефективність використання наявних факторів виробництва, випуску продукції та її реалізації. Принциповим стає досягнення збалансованості виробництва відповіде попиту за критеріями відповідальності ціни виробництва.

У кінцевому рахунку, ефективність виробництва продукції або надання послуг відображає рівень оптимальності використання ресурсів. Він розраховується по відношенню результату до наявності або до параметрів реалізованих ресурсів (факторів). Найважливішим обмеженням розглядається забезпечення цінової адекватності формування та використання ресурсів праці та капітальних активів відповідної підсистеми.

Це стає основою управління процесами розвитку окремих підсистем ринку товарів і послуг.

7.7. Вартість і гранична корисність виробництва

Кінцевим результатом раціонального розвитку народного господарства або окремих фірм стає приріст капітальних активів та інших форм цінності, що забезпечують зростання продуктивності праці.

Вартість як результат ефективних витрат суспільної праці потребує обліку індивідуального підходу споживачів, нормалізованого та платоспроможного попиту. Проблемою стає уникнення витратного характеру господарювання. Принциповим надається необхідність врахування корисності товару або послуг. У господарській практиці пріоритет суспільних витрат був притаманний соціалістичній економічній системі.

В економічній теорії вартість виступає у формі трьох понять: ціни товару, витрат грошових коштів на придбання товару та овіщеного в товарі праці (капіталу).

Залежно від стану ринкових відносин складається ситуація визнання або не визнання даної вартості. У структурі дефіциту будь-яка вартість може бути визнана в процесі придбання і споживання благ. Реально вартість визначається ступенем корисності благ. Отже, створений, але не отриманий реалізацію товар не має вартості.

Принцип «суб'єктивної корисності» реалізується через категорію «граничної корисності», тобто корисності останнього за рахунком (порядком) частини товару або послуг. Бо вони задовольняють найменшу (граничну або останню) потребу користувачів.

Ринкова ціна товару визначається граничною або маржинальною корисністю останнього, що задовольняє потреби примірника товару, який може бути реалізований у конкретних економічних умовах.

Складність полягає в тому, що проблема ефективного виробництва ґрунтується на оптимальному використанні обмежених ресурсів (праці, інвестицій, енергоресурсів та ін.). Споживання відокремлено певним часовим відрізком, протягом якого можуть змінитися пріоритети.

Тому виникає жорсткість вирішення проблеми досягненні всебічної збалансованості економічних результатів і витрат в цілому і всередині окремих складових ринкових відносин.

У нормально розвинених ринкових умовах найважливішою ланкою системи стає платоспроможність споживача. Тому саме для нього пріоритетом стає суб'єктивна мотивація пріоритету, а не суспільно необхідні витрати.

Тим не менш, менеджмент вартості залишається фундаментальною проблемою економічної теорії та прийняття раціональних рішень у системі

розвитку і виробництва. Вартість, в кінцевому розрахунку, відображає за поточними умовами результативність діяльності бізнес-структур. Місце вартості та її роль можна простежити на основі її відносин (рис. 7.2). Саме складність процесу формування вартості як реальної категорії в Україні при некомпетентності уряду і олігархічних структур і зумовила падіння результативності (вартості) на макроекономічному рівні.

Слід ураховувати, що вартість реалізованих благ відображає раціональність витрат за параметрами споживання населення.

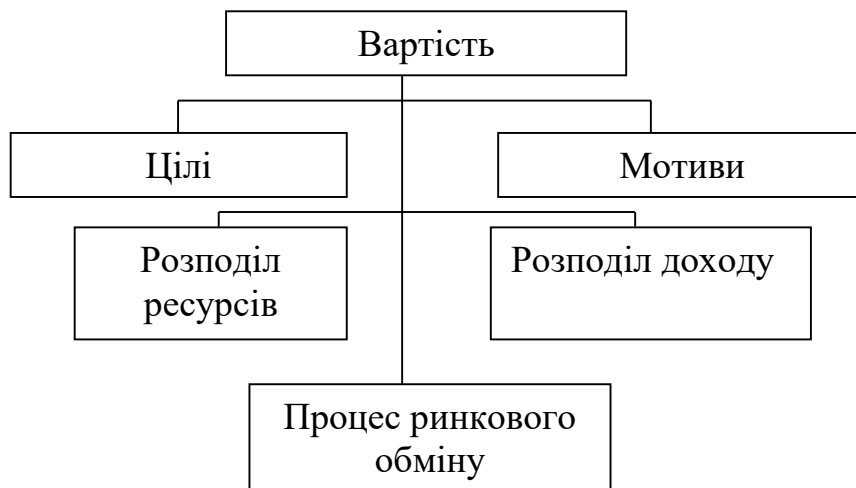

Рисунок 7.2. Концептуальне положення вартості

Серед цілей і мотивів формування вартості виділяється основне призначення раціональних економічних відносин. Це максимізація результату реалізації при нормалізованому використанні ресурсів. На першому і зосереджені мотиви підприємницької діяльності та оптимізації ринкових відносин. Саме орієнтація на параметри вартості і зумовлює дії щодо раціонального розподілу ресурсів на виробництво всієї сукупності благ.

Про складність формування вартості свідчить шлях і протиріччя підходу до її теоретичного осмислення. Англійська класична політекономія внесла найважливіший внесок у вирішення цієї проблеми. Однак слід враховувати, що ще в стародавній Греції вирішувалося завдання на основі оцінки при обміні умов рівності бика, рабині, світильника.

Розвиток політекономії К. Марксом запропонував теорію трудової вартості, в основі якої лежить оцінка вартості благ витратами праці. Вартість визначається через ціну, яка розраховується на основі виробничих витрат. Праця безпосередньо бере участь у виробничому процесі та в управлінні ним і створенням основних

складових капітальних активів, що і формує ціну. Останнє відображає ідею О.Сміта про необхідність врахування в ціні та овіщенної праці.

Саме вся сукупність ресурсів, що використовуються при створенні споживчої вартості, зумовлює зміст теорії факторів виробництва.

Вартість результатів виробництва зв'язувалася не з одним, а з кількома факторами виробництва: працею, капіталом, землею. Але в основі вартості враховувався дохід, який включав заробітну плату, підприємницький дохід, відсоток на капітал і ренту.

Особливе місце в управлінні стійкістю фірми займає підхід, що розглядає вартість у складі двох елементів: ринкової (тимчасової) і постійної (природної).

Ринкова визначається характером кількісної і якісної збалансованості попиту і пропозиції, що і зумовлює ціну.. На ринку морської торгівлі це чітко простежується пріоритетним розвитком круїзного судноплавства.

Враховується характер відтворення благ. В основі її лежать витрати виробництва і необхідний прибуток. Однак необхідно враховувати, що ціна, заснована на витратах, обумовлює появу витратної економіки. Для України - це купівля енергетичного вугілля в США, а російського газу на ринку Євросоюзу.

Теорія граничної корисності заснована на тому, що вартість визначається на підставі ставлення людини до речі, тобто методом суб'єктивної оцінки. Це і зумовлює диференціацію сприймається цінності продукту або послуги.

В основі маржинальної революції в теорії вартості лежать підходи видатних економістів Заходу (Маршалл, Вальрас, Візер). В основі їх погляду лежить:

- формування вартості на основі суб'єктивної оцінки корисності споживачем, тобто своїм баченням витрат праці (корисний для мене, якщо ні, то твоя праця –мартинікіна).

- реалізовано принцип граничності, тобто додаткових величин результату;

- математико-економічний аналіз статистичних параметрів.

Щодо Курно попит є функцією від ціни.

а) вартість неприпустимо вимірювати витратами праці;

б) вартість визначається величиною корисного ефекту;

в) вартість - суб'єктивна категорія, що відображає індивідуальну оцінку корисності благ споживачами;

г) розмежовується сукупна та гранична корисність;

д) вартість праці, капіталу та витрати визначаються як похідні від граничної корисності.

$$D=f(p_c)$$

7.9

Вважається, що всякий виробничий процес повинен починатися з урахуванням реальних потреб і форм їх задоволення. Якщо пріоритетом стає виробництво без реального попиту, можуть виникнути проблеми з відшкодуванням витрат, оскільки відсутність умови формування реальної вартості.

Розмежування сукупної та граничної корисності дає можливість пояснити парадокс низької ціни на необхідні блага (вода) і високої на «марні» речі, типу діамантів.

У першому випадку враховуються необхідні витрати і певна доступність задоволення попиту.

У другому випадку маржиналісти розглядають жорстку обмеженість діамантів, а дешева вода поки доступна для всіх бажаючих. Але її ціна зростає в пустелі. І ціна всієї води більша за ціну діамантів.

$$C + V + m < \sum UT_i \quad 7.10$$

Гранична корисність - це вартість останньої одиниці. Безмежність наявності благ визначає відсутність корисності будь-якої одиниці. Зрештою, вартість - це споживча оцінка відносного корисного ефекту економічного блага індивідом.

Але необхідне ринкове узгодження індивідуальних оцінок з урахуванням того, що вартість ресурсів і процесів - суспільне явище. Бо оцінку веде безліч споживачів, що і усереднює вартість факторів і продукції.

Саме тому після того, як Україна внаслідок реалізації помилкових методів державного управління потрапила до складу найбідніших у Європі, диким стає орієнтація на європейський рівень комунальних платежів. Все зумовлюється реальною платоспроможністю громадян країни, а не МВФ

Чим менше валюти в готівковому обігу, тим стабільніша і здоровіша економіка країни. В нормальних умовах покупці і продавці довіряють чекам, кредитним картками банківським переказам.

Контрольні питання

1. Назвіть роль капітальних активів у виробничому комплексі країни.
2. Чим характеризується ефективність людського капіталу в системі ринку морської торгівлі?
3. Що лежить в основі формування ціни на фактори виробництва?
4. Основні умови формування попиту на фактори виробництва.
5. Як формується і оцінюється ефективність виробництва?
6. Як оцінюється ефективність залучення факторів виробництва?
7. Як пов'язані вартість виробництва і гранична корисність.

Глава 8.

ОСНОВИ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

8.1. Ознаки вільного ринку. Ринковий механізм

Обмінні процеси в умовах товарно-грошових відносин, заснованих на суспільному поділі праці, формують необхідні відносини між учасниками ринку. Спрощене визначення ринку - місце, де люди в якості продавців і покупців здійснюють операції купівлі-продажу за умовами, що влаштовують їх, зумовлює ринковий механізм. У теорії існує безліч визначень поняття «ринок», що виділяють у пріоритети окремі його інструменти або закономірності. Але для формування ринку необхідна кількість відповідних благ. Тобто виробництво одна з ознак формування ринку.

Свого часу А. Курно, А. Маршалл визначили, що «ринок - всякий район, де угоди покупців і продавців настільки вільні, що ціни на один і той же товар мають тенденцію легко і швидко вирівнюватися. Але з часом параметри пропозиції та попиту змінюються тому формується циклічність зміни збалансованого стану.

Найважливішим критерієм реальної ринкової економіки стає економічна свобода обміну товарів і різних послуг між виробниками і споживачами на основі збалансованих цін.

Крім того, ринок - це система економічних відносин між людьми. Ринкові відносини формують досить складний механізм функціонування економіки. Цей механізм використовує сформовані відносини власності, товарно-грошових відносин та фінансово-кредитної системи.

Ефективний стан ринкової економіки досягається за певних умов. У цьому відношенні особливо виділяються:

- різноманіття і правомірність формування окремих видів власності на природні та економічні ресурси;
- демократизація виробництва при необхідності державних регуляторів;
- наявність розвиненої ринкової інфраструктури;
- оптимальність податкового тягаря як за критеріями формування державного, так і забезпечення нормального статусу підприємницьких структур;
- організаційно-правова захищеність виробників і споживачів;
- відкритість економіки для вільного руху товарів, праці, капіталу і технологій.

Реальна ринкова економіка як структура, що використовує інструментарій і механізм оптимізації виробничо-товарних відносин володіє і використовує такі функції:

- саморегулювання виробництва за станом попиту або пріоритетного його формування;
- стимулювання ефективної результативності;
- встановлення суспільної значущості виробництва;
- регулююча, що зумовлює диференціацію параметрів і структури виробництва;
- демократизації суспільного життя на основі рівності прав виробників і споживачів та співвідношення регуляторних та ініціативних дій у виробничій сфері.

Особливо чітко ті положення проявляються на ринку морської торгівлі. Попит обумовлюється на основі незалежних від транспортних підприємств напрямків торгівлі. Пропозиція провізної спроможності формується самостійними судноплавними компаніями. Їх відношення до параметрів вантажопотоків формує поточний стан ціни – фрахтових ставок.

З моменту виникнення цієї форми відносин протягом тривалого періоду розвитку розкрилася роль і сформувалися чіткі елементи ринкової економіки:

- певні відносини між виробниками продукції та споживачами;
- економічна особливість організації виробництва підприємницькими структурами;
- ціноутворення за умовами;
- попит і пропозиція;
- конкуренція.

Механізм функціонування конкретного ринку та господарсько-виробничої системи в цілому являє собою сукупність форм і методів використання економічних законів, ґрунтується на системі жорстких принципів:

- маржинального аналізу результативності позиціонування за критеріями ефективності;
- формування та оцінки витрат для здійснення альтернативного вибору за перевагами;
- економічної раціональності.

Всі перераховані вимоги і правила, в кінцевому рахунку, формує ефективність економіки сучасної Німеччини, Японії, Австралії та ін. держав.

В Україні, на жаль, при порушенні ряду основоположних принципів розвитку, ігнорується досягнення збалансованості виробництва і споживання. Економіка виявилася принципово залежною від зовнішньої торгівлі. Тому формується дисбаланс рахунку поточних платежів, і зростає зовнішня заборгованість. При цьому деформовано принцип свободи підприємницької

діяльності внаслідок монопольного становища окремих галузей і політичних уподобань владних структур.

Досвід усіх країн з розвиненою ринковою економікою виявив чітку закономірність. Чим більше підприємців зайнятих виробництвом корисних благ, тим більше буде насичуватися товаром ринок, тим швидше зростає споживання. Однак зі збільшенням числа підприємців посилюється конкуренція між ними, в результаті чого знижуються ціни і зменшується прибуток фірм. У підсумку зростає зацікавленість підприємців у тому, щоб підвищити якість і здешевити виробництво товарів і послуг.

Щоб створити нормальний ринок потрібно вирішити складну задачу - приборкати некеровану інфляцію. Основна відповідальність у цій справі покладається на державу. Вона часто допускає бюджетний дефіцит і покриває його випуском грошей, не забезпечених товарною масою. Тому важливо проводити систему антиінфляційних заходів, що приводять масу грошей у відповідність з потребами в них економіки.

Вільний ринок заснований на збалансованості інтересів виробників і споживачів при ефективній монетарній політиці держави. Тим не менш, всі види ринків в тому числі і морської торгівлі характеризуються станом недосконалої конкуренції. Це зумовлюється широким поширенням природних, легальних та інших монополій. Поширюється галузеві монополії, що використовують ефект економіки масштабу.

8.2. Взаємозв'язок виробництва та доступності ресурсів

Під виробництвом розуміється цілеспрямована діяльність членів товариства з використанням природних ресурсів з певною творчою і економічною метою. Це, насамперед, створення матеріальних і нематеріальних благ. Параметри і структура виробничої діяльності зумовлюють системну характеристику економічної активності в країні.

Головним стає підвищення результативності підприємницької діяльності, спрямованої на оцінку попиту та формування відповідно до цього виробничого потенціалу для задоволення потреб громадян. Під результативністю господарської діяльності розглядається виробництво та реалізація матеріальних благ і послуг. При цьому підприємство компенсує витрати і формує конкурентну продуктивність використання факторів виробництва.

Будь-який виробничий процес пов'язаний з витратами, заснованими на механізмі споживання і переробки природних ресурсів за допомогою капітальних активів і праці. Кінцевим підсумком виробництва є його результат - створення

необхідної економічної цінності. Зв'язок витрат з результатами описується виробничою функцією.

Найважливіше значення для повномасштабного і раціонального виробництва набуває необхідність і способ придбання матеріальних, трудових і грошових ресурсів при наявності коштів виробництва. Відмінність морського транспорту в цьому аспекті полягає в відсутності потреб технологічних матеріалів, одночасне основною формою ресурсного забезпечення стає висока капіталоємність при малій чисельності робітників – членів екіпажу.

Відповідна виробнича функція тісно пов'язана з ефективністю. Це означає вибір такої організації, управління і технології, які забезпечують максимум результату при використанні доступних необхідних економічних ресурсів. У свою чергу ефективність обмежується межею між величиною ринкової ціни і середніми витратами.

Як вже зазначалося, крім природних ресурсів всі види виробництва засновані на використанні капітальних активів (будівель, технічних і транспортних засобів) і ресурсів праці. Саме їх конкурентна продуктивність і формує кінцевий результат доцільної діяльності підприємницьких структур.

Реальна обмеженість доступу до необхідних різноманітних ресурсів зумовлює їх цінність і принципи їх розподілу за видами діяльності між державами і всередині держави. Виділяється обмеженість і не відтворюваність ряду природних ресурсів, що формує диференціацію розміщення окремих видів продуктів.

Обмеженість трудових ресурсів зумовлюється не тільки кількістю населення країни, а й рівнем підготовки фахівців до виконання тих чи інших робіт. Тому держава формує і реалізує політику доступності освіти.

Обмеженість капітальних ресурсів зумовлюється високою вартістю їх створення з урахуванням конкурентної позиції за інноваційними характеристиками. У цьому відношенні особливо яскраво демонструється пріоритет флоту провідних світових судноплавних компаній щодо суден торгового флоту українських судновласників.

Зазначене існує в межах мікроекономіки, що вивчає відносини між підприємцями (конкуренція), підприємцями та найманими працівниками, продавцями та покупцями. Це зумовлюється законами попиту і пропозиції, прибутковості, що спадає, граничної продуктивності праці та капіталу.

Все зазначене з урахуванням характеру ставлення керівництва держави до досягнення соціально-економічної збалансованості в країні і формує реальний рівень життя громадян. При цьому слід враховувати доступність товарів міжнародної торгівлі.

Інфраструктура ринку відповідає його структурі. Ринок товарів і послуг функціонує за допомогою оптової та роздрібної торгівлі, а також системи різних спеціалізованих бірж.

Ринок праці морських фахівців обслуговують численні агентства з підбору персоналу і біржі праці. Особливим інструментом в Україні є кріюінги.

Ринок капіталу діє за допомогою брокерських контор, фондових бірж, інвестиційних і комерційних банків, інших фінансових інститутів, пов'язаних з рухом капіталу.

Продавці одного і того ж виду товару розглядають альтернативи встановлюють два види цін:

- а) ціну, нижче якої ніхто не став би продавати;
- б) ціни, за якими ніхто з них не відмовиться реалізувати товар.

Зазначене і зумовлює принципи досягнення збалансованості спеціалізованих ринків на основі цінового механізму. У розглянутому підході і формується структура виробництва і характер відносин у спеціалізованих сегментах національної економіки. Одночасно розширюється територіальний аспект торговельних відносин, що стимулює розвиток транспорту.

8.3. Моделі економічних систем

Реальний економічний стан і подальший виробничий розвиток будь-якої країни заснований на виборі відповідних систем господарської діяльності, які розрізняються підходами і методами вирішення основних завдань подальшого розвитку. Саме остання і зумовлює істотну відмінність рівня економічних відносин і благополуччя життя громадян країни. Тому і формуються рівні якості життя населення. Параметри економічного стану країн, гранично диференційовані навіть у дружніх країнах, наприклад у США і в Україні.

Зазвичай розрізняють соціально-економічні відносини, засновані або на національних, або на інтеграційних підходах. Вибір зумовлюється поточними завданнями розвитку та методами використання економічних ресурсів. Це й зумовлює диференціацію економіки Японії відносно України.

Традиційні системи, засновані на багатовікових звичаях нації, сформувалися на початку переходу країни до промислового розвитку з подальшим вдосконаленням механізму і зростання результативності. Стійкі традиції передаються з покоління в покоління. Особливо в цьому відношенні виділяється Великобританія. Традиції визначають систему споживання, групу товарів національного бренду. В Україні цей принцип певною мірою порушено,

тому що перевагу передано на ринку споживання, що формуються глобальними виробниками. Якоюсь мірою зберігає позиції український борщ і вишиванки.

Китай, незважаючи на екстенсивний вихід на глобальний ринок споживчих товарів, паралельно демонструє ситуацію, що блага, технології виробництва і розподілу можуть ґрунтуватися на звичаях, освітлених століттями при одночасній орієнтації на глобальні технології.

Закономірність, що зумовлює формування різноманіття розвитку при розширенні використання інноваційних технологій при нормальних господарських відносинах, враховує характер впливу феномену:

- спадковості у формуванні структури ринкових відносин;
- складності переходу від кастової приналежності до демократичних стандартів відносин.

Тим не менш, технічний прогрес проникає і реалізується під контролем традицій, що демонструють Об'єднані Арабські Емірати, Індія та інші країни досить успішно. Вони з традиційних за національними особливостями господарських відносин стають провідними в ряді галузей сучасних інноваційних технологій.

Позицію країни в сегментах спеціалізації господарської діяльності на глобальному ринку часто зумовлює наявність специфічних ресурсів, що обумовлюють традиції. Це кава, банани, суші і безліч інших продуктів. Саме різноманіття пропозиції і формує особливості ринкового стану окремих підсистем.

Ринкова економіка, в кінцевому рахунку, визначає ціни і прибуток господарюючих об'єктів і суб'єктів, а, отже, і рівень життя громадян країни. Саме це забезпечує відповідальність і самостійність прийняття господарських рішень споживачами.

Однак у розвиненій ринковій економіці зберігає значимість державного контролю та управління соціальними показниками за критеріями якості життя. Саме така стратегія і відповідний механізм відрізняє ринкові відносини в Швеції і Україні.

Первинність обліку потреб, крім того, зумовлює оцінку платоспроможного попиту, який і обумовлює що необхідно виробляти. Необхідно враховувати, що вільний виробник орієнтується на бажання споживача з урахуванням його наміру віддати гроші за певне благо.

Саме тому будь-який тип економічних відносин повинен відображати те, що в структурі виробництва благ принциповим стає оцінка рівня життя громадян країни. В окремих державах формуються особливості поточного споживання, що стає завданням формування відповідного рівня оплати праці.

З урахуванням оцінки реальної грошової маси, що відображає попит і принцип обмежень з боку рівня ціни, підприємці вибирають технологію виробництва за критерієм «як» виробляти. Головним стає забезпечення мінімальних витрат при забезпеченні якості відповідно до критерію необхідної маси прибутку.

Але ціна в ринковій економіці залежить і від споживача. У цьому відношенні вибір технології виробництва продукції або надання послуг здійснюється за пріоритетом конкуренції, заснованої на досягненні мінімального рівня виробничих витрат.

До найважливіших положень соціально-економічних відносин слід віднести наявність різноманіття особистих споживчих уподобань і величини доходів груп населення в ринкових підсистемах. У цьому аспекті і формуються маркетингові технології, що відображають можливість реалізації продукції.

Поряд з традиціями ринкової економіки історія виділяє командну економіку. В основі її лежав принцип, що всі рішення про випуск продукції та ціни на неї приймаються від імені держави. Ресурси знаходяться у власності держави. Центральне економічне планування націлюється на виробництво за прийнятою структурою споживання.

При цьому вироблення рішень здійснювалося фахівцями, які не повною мірою враховували реальні потреби, а ґрунтувалися тільки на доступності обмежених ресурсів. Тому основною характеристикою такої економіки є дефіцитність благ поточного і довгострокового споживання. Досить згадати недоступність для пересічних громадян колишніх соціалістичних країн придбання легкових автомобілів.

Розподіл базових ресурсів ґрунтувався на основі довготривалих пріоритетів, що, з одного боку, об'єктивно, але з іншого, виявилось складним реалізувати принцип повного задоволення. Саме тому в колишньому СРСР на ряду з характером впливу та інших факторів збалансованість була досягнута тільки в структурі потреб хліба.

Встановлення планів на тривалий період (п'ять років) не дозволяло використовувати принцип еластичності, виробництво відставало від зміни структури та обсягу потреб. Продукція часто випускалася в період зниження потреби. Одночасно неможливо було передбачити виробництво раніше не запланованих товарних груп.

Одночасно складалися умови, що гальмують необхідний і можливий прогрес суспільства через те, що не розкривалися індивідуальні можливості внаслідок обмеженості підприємництва. Будь-яке рішення або ініціатива повинні бути узгоджені з вищими органами.

На жаль, таке становище склалося щодо державних портів і судноплавних компаній України з боку Міністерства інфраструктури. Фінансові плани часто затверджувалися в другій половині року і підприємства не могли реалізувати проекти розвитку. Списати суду після закінчення їх нормалізованого життєвого циклу неможливо, а чиновники не приймали рішення, не володіючи необхідними знаннями і побоюючись можливої відповідальності.

У сучасних умовах з урахуванням переваг і окремих недоліків традиційних економічних систем формується змішана економіка. В її основі лежить поєднання підприємницьких уподобань і регуляторної ролі держави. У цьому відношенні можна виділити підходи Китаю та Швеції.

В основі державного Шведського підходу реалізується енергійна участь інституційних структур у забезпеченні соціальної справедливості на основі підтримки економічної стабільності та перерозподілу доходів між підприємницькими структурами та потреби суспільства.

Соціальна політика, що відображає орієнтацію на високий життєвий рівень громадян - серцевина системи. Це високі пенсії, необхідні соціальні допомоги, вища характеристика системи освіти, медичного обслуговування.

Отже, ресурси бюджету повинні бути достатні, тому оподаткування досягає 50 відсотків національного продукту. Бізнес в таких умовах змушений шукати пріоритетні підходи для збереження міжнародної конкурентоспроможності. Саме тому в торговому судноплаванні принцип ухилення від податкового тягара реалізовано у формі реєстрації суден у реєстрах зручного прапора.

Найважливішою і принциповою характеристикою будь-якої економічної системи має бути досягнення повної зайнятості. Тому критерієм такого підходу є мінімальне безробіття. Швеція на відміну від інших морських європейських держав вважала за краще використовувати національний флот за умовою мінімізації залучення іноземних членів екіпажів морських суден.

Швеція певною мірою належить до держав благоденства. Кожному громадянину забезпечено прожитковий мінімум. Держава реалізує політику стабільності. Знижується рівень нестабільності розвитку в системі ринкових циклів. Найвищою метою суспільної політики є забезпечення повної зайнятості. Саме високе соціальне забезпечення громадян країни зумовило привабливість Швеції для мігрантів.

Одночасно Швеція належить до країн з обґрунтованим вирівнюванням доходів різних груп населення. В Україні ж поряд з місячними заробітними платами до 500 тисяч гривень існує мінімальна заробітна плата в 6000 гривень. У світі справедливим вважається відхилення в межах 17 разів.

До особливих економічних ринкових систем належать Японська і Американська. Рівень соціальних стандартів забезпечується високою продуктивністю роботи підприємницьких структур. У Японії для забезпечення рівня соціальних стандартів використовується принцип позитивного та наслідного працеулаштування. Це забезпечує гарантію працеулаштування і зацікавленість робітників в збереженні виробничого потенціалу. У будь-якому випадку вибір моделі економічного зростання повинен забезпечувати достатню соціально-економічну справедливість для носіїв праці.

8.4. Ініціативне виробництво продукції та послуг

Ініціатива вибору сегмента виробництва благ - це процес раціонального використання економічних ресурсів, що забезпечує вільне, раціональне зіставлення можливостей виробничих суб'єктів (підприємств) у формуванні ринкового обсягу товарів і послуг. Головним у цьому стає досягнення вільного доступу до засобів виробництва - капіталу, праці, землі, природних ресурсів.

У збалансованій ринковій економіці для оптимізації використання рідкісних ресурсів важливий вибір такої пропозиції всіма виробниками благ, при якому досягалося б сукупне задоволення попиту і повна реалізація виробленої продукції. Всі фірми, що працюють в даному секторі ринку, і мають конкурентну спеціалізацію, формують відповідну ринкову галузь, наприклад, взуттєву або морських перевезень.

Щоб отримати ринкову (галузеву) функцію пропозиції, потрібно скласти функції пропозиції всіх підприємств, що ініціативно виробляють даний вид продукції або послуг. При цьому важливо, щоб, незважаючи на ринкові механізми, формувалася орієнтація на параметри поточної характеристики попиту.

Реально в конкурентних за активністю попиту сегментах ринкових і виробничих відносин формується альтернативність вибору. Припустимо, морозиво випускають три фірми з наступними функціями пропозиції

$$Q_{s1} = 2P_c,$$

$$Q_{s2} = 2 + 0,5P_c,$$

$$Q_{s3} = 3 + P_c$$

Тоді спеціалізований галузевий сегмент пропозиції (вся сукупність) товарної маси або послуг характеризується функцією, що відображає позиції всіх виробників

$$Q_{s\Sigma} = 5 + 3,5P_c$$

8.2

На графіку (рис. 8.1) галузева пропозиція представлена у вигляді результату горизонтального складання пропозиції окремих учасників. Ринкова крива пропозиції нахилена менш круто, ніж криві окремих продавців, тому що ринок реагує на зміну ціни більшим абсолютним збільшенням або зниженням обсягу пропозиції.

Число постачальників на ринку визначається комерційними цілями і ємністю купівельного попиту. Тоді при безлічі виробників, або продавців функція пропозиції $Q_{si} = f_i(P)$ зумовлюється ціною товару i -го продавця. Тобто обсяг пропозиції обумовлює кінцеву кількість продавців ($i = 1, 2, 3..., n$).

На практиці зміна обсягу виробництва окремих продуктів тягне зміну цін на споживані ресурси. Внаслідок того, що збільшення виробництва збільшує попит на ресурси, загострюється конкуренція на ринках їх реалізації. Досить згадати динаміку зростання цін на сиру нафту в 2005 - 2006 роках і різке її падіння в 2015 - 2016, 2020 роках, що частково зумовлено зміною активності торгового судноплавства і низкою зовнішніх факторів.

Виникає й інший економічний сценарій: розширення виробництва даного продукту, наприклад, обсягу роботи торгового флоту стимулює необхідність концентрації необхідних ресурсів (капіталу і праці). При досягненні нормальної величини масштабу виробництва, формується ситуація, при якій знижуються витрати на формування ресурсного потенціалу. Тобто вартість т дедвейту великовантажних суден, менша ніж у суден меншого типорозмірного ряду.

Можна розглядати і варіант, коли посилення конкуренції за володіння ресурсами і зниження витрат на виробництво продукції можуть відбуватися одночасно і формувати повну або часткову компенсацію сукупності витрат.

У торгівельному судноплавстві окреми бізнес-структури за підприємницькою стратегією з урахуванням відкритості ринку морської торгівлі формують нову пропозицію транспортних послуг. Наслідком такого підходу стає посилення конкуренції, що обумовлює вплив попиту на рівень транспортних тврифів.

Галузева пропозиція залежить крім усього іншого від кількості підприємств в даному сегменті спеціалізації виробництва продукції та надання послуг. Загальна закономірність формування ринкової пропозиції зводиться до того, що розширення виробництва супроводжується меншим збільшенням ціни пропозиції, ніж за відсутності зовнішнього ефекту. В якості останнього розглядається зниження середніх витрат в короткостроковому періоді внаслідок певної стабільності постійних витрат.

При порушенні збалансованості попиту та пропозиції при різкому прирості дедвейту тоннажу відзначається обвал фрахтового ринку. Наслідком стає банкрутство окремих судноплавних компаній та формування поступового відновлення збалансованості вантажопотоків та дедвейту флоту.

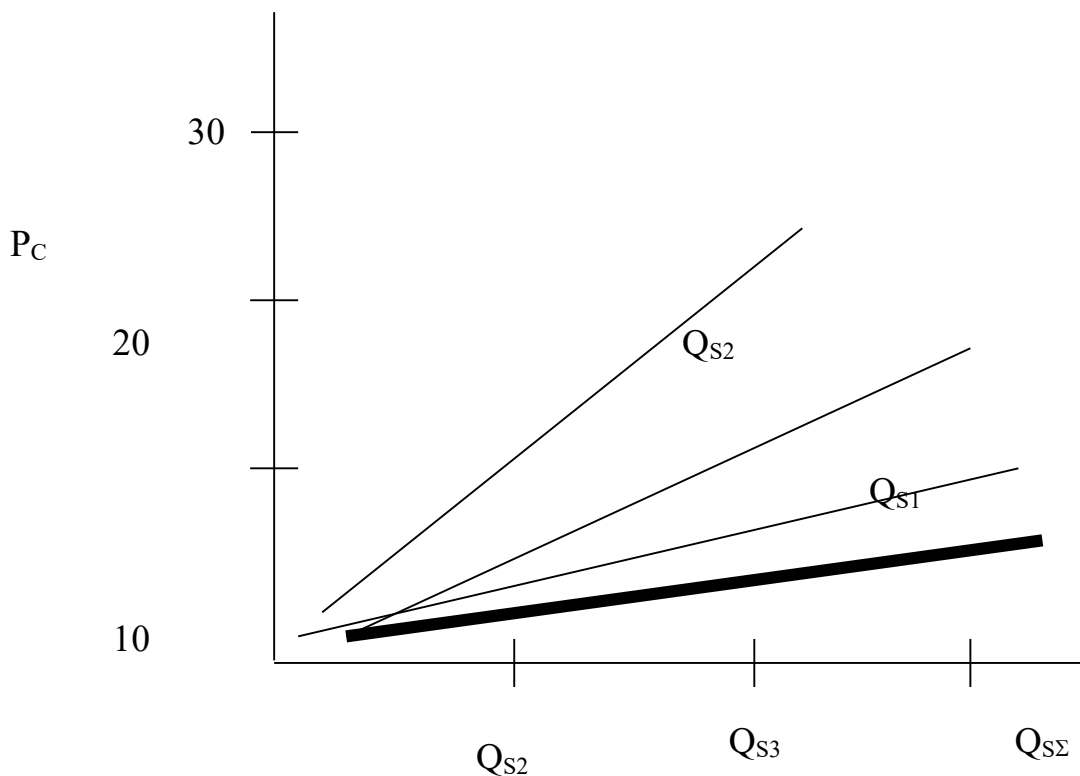

Рисунок 8.1. Крива галузевої пропозиції

На графіку 8.1 реально видно, що крива галузевої пропозиції, наприклад (дедвейту флоту, має менший нахил до осі абсцис ніж окреми складові. Тобто коефіцієнт еластичності галузевої пропозиції вище такого для окремих фірм (судноплавних компаній).

Досвід основних країн з розвиненою ринковою економікою виявив системну закономірність. Вона демонструє те, що чим більше підприємців зайнятих виробництвом корисних благ, тим більше буде насичуватися товаром ринок, тим швидше зростає споживання. Однак зі збільшенням числа підприємців посилюється конкуренція між ними, в результаті чого знижуються ціни і зменшується прибуток фірм. У підсумку зростає зацікавленість підприємців у тому, щоб підвищити якість і здешевити виробництво товарів і послуг. Важливим залишається досягнення збалансованості за розрахунком жмттєвого циклу благ та капільних об'єктів.

Основні продукти або послуги, як результат виробничої діяльності спеціалізованих компаній проявляється в п'яти категоріях і формує відповідні ринки:

- широка сукупність матеріально-речові благ, що потребує галузевої спеціалізації;
- послуги (особливе місце займають перевезення пасажирів і вантажів);
- роботи, наприклад будівельні;
- духовні цінності;
- фінансові.

Сукупність стандартних процесів, які характерні для ринку, проявляються незалежно від типу пропонованого товару. Якщо внаслідок використання нових ідей і технологій певний підприємець поставить на ринок новий товар, то він у початковий період може зацікавити невелику кількість покупців. Через деякий час при наявності стійких переваг, товар починає поширюватися досить широко. Успіх такої фірми, в кінцевому рахунку, призведе до сплеску пропозиції в даному секторі ринку.

Досить згадати становлення, розвиток і розширення популярності спортивного одягу фірми Адідас і виникнення згодом нових торгових брендів спортивного одягу та взуття. На певному рівні соціально-економічного розвитку крім якості найважливіше положення займає відмінна характеристика блага, саме бренд.

На морському транспорті це демонструє сегмент контейнерних і круїзних перевезень різними судноплавними компаніями, що визначили інноваційні стратегії розвитку. Це обумовлює економічний стан бізнес-структури та активний стан ринку спеціалістів, що розраховують на отримання робочого місця.

8.5. Цивілізаційні особливості та економічне зростання

Складна сукупність умов сталого системного розвитку, рівень соціально-культурних та економічних параметрів певною мірою характеризуються відмінними рисами і пріоритетами цивілізацій. У теоретичному аспекті практика цивілізаційних особливостей розглядається як одна зі ступенів історичного розвитку суспільства.

В економічній інтерпретації однієї з характеристик виділяється техніко-технологічна сторона життя конкретного суспільства. Цей підхід зумовлює характер диференціації місця розташування окремих країн за рівнем життя, світогляду та формування матеріальних і культурних цінностей.

Саме загальносистемні критерії оцінки рівня життя членів конкретного суспільства відображають відмінні характеристики типу цивілізацій, що відображають принципи економічної спрямованості. Критерієм обсягів виробництва і доступності продуктів і послуг стає прожитковий мінімум.

На сучасній стадії економічної глобалізації виділяються три типи цивілізацій. Однак необхідно враховувати, що процес диференціації відносин зберігається.

«Аграрна цивілізація» представляє суспільство з переважно сільськогосподарським часто монокультурним виробництвом. Зберігається ієрархічна соціальна структура. При будь-якій формі управління фактична влада належить земельним власникам. Серед головних соціальних інститутів виділяються релігія і армія.

Подальшим ступенем стає «Індустріальна цивілізація», що представляє собою суспільство, яке характеризується високими темпами розвитку ряду галузей промисловості і транспорту. Найважливішою умовою стає широке використання досягнень науки і техніки. Однією з відмінних характеристик виявляється різке підвищення рівня капіталовкладень, збільшення параметрів кваліфікованої праці, що забезпечує зростання продуктивності ресурсів. Спостерігається зміна структури зайнятості та зростання числа міського населення.

Сучасний етап економічного розвитку ґрунтується на розширенні форми «Постіндустріальної цивілізації». Однією з характеристик такого стану суспільства розглядає ступінь «високого масового споживання». Підвищується цінність вільного часу, що і зумовило вибір структури зайнятості. Найважливішим завданням і проблемою стають стратегія розвитку сфери послуг, різноманіття виробництва товарів масового споживання. Особливу значимість набувають знання теорії та ступеня компетентності фахівців.

Ступінчастість зміни за часом видів цивілізацій відображає характер прояву двох умов:

- достатнього накопичення ресурсів;
- чіткість освоєння соціально-економічних вимог та ефективність системи управління.

На рисунку 8.2 представлені основні характеристики цивілізації з позиції порівняльних соціально-економічних характеристик, що розглядаються європейським співтовариством. При цьому залишається незмінною вимога повної зайнятості, що забезпечує нормалізований рівень життя громадян.

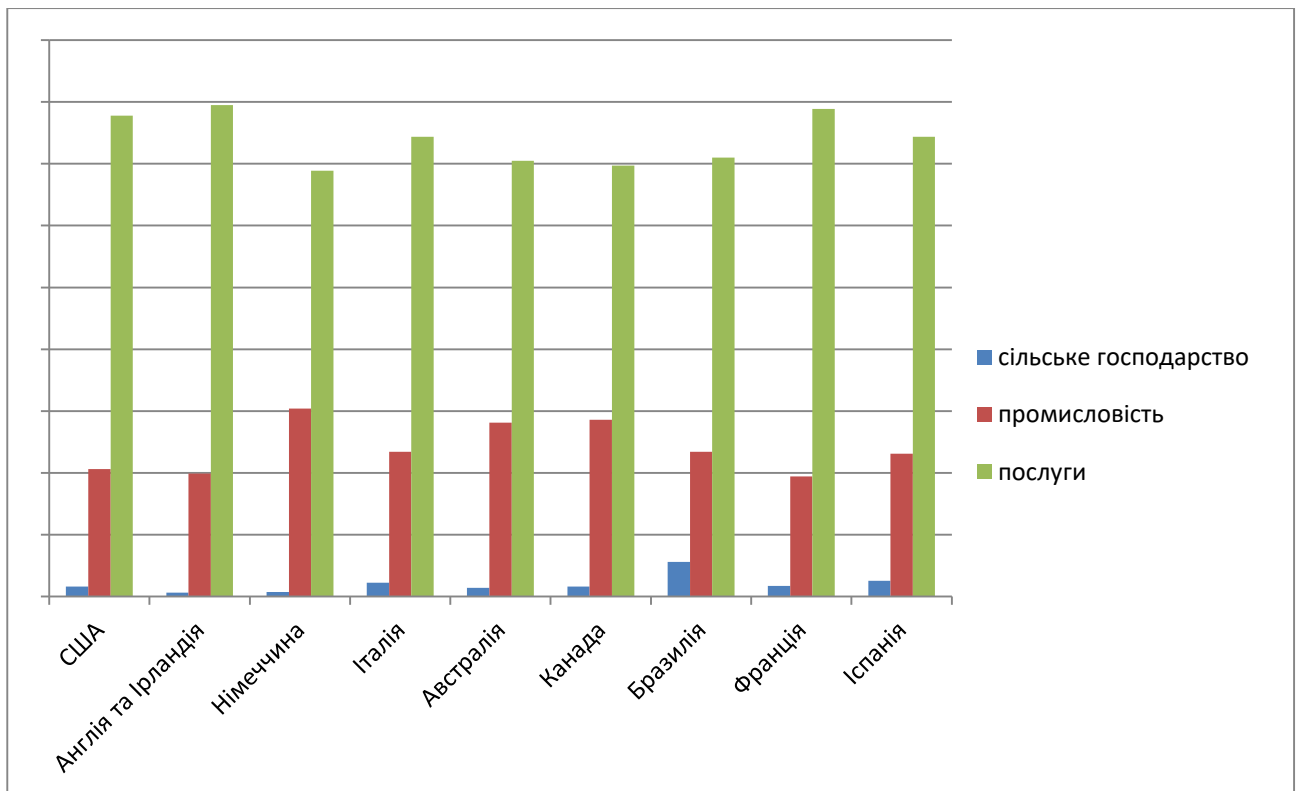

Рисунок 8.2. Основні структурні характеристики сучасних індустріальних цивілізацій

Джерело: власна розробка автора

З позиції економічних інтересів важливо виділити Національні елементи цивілізації, місце особистості в соціально-економічній системі та формування суспільної цінності людини. Рівень стану суспільства з позиції техніко-технологічної інтерпретації обумовлюється ступенем задоволення потреби кожної нормально розвиненої особистості.

Останнє характеризується, насамперед якістю рівня життя в сучасній інтерпретації. Цьому критерію відповідають основні країни ЄС, США, Японія і ряд інших. Це, перш за все. Високий рівень доходу на душу (per capita). Зростання громадського продукту на душу населення відображає характер підвищення рівня життя.

Виділяється індекс людського розвитку, який включає ряд принципових характеристик рівня життя в країні.

За іншими елементами національних особливостей цивілізаційної характеристики суспільства виділяються цінності. Серед них системне сприйняття явищ, співвідношення духовного початку і матеріальних пріоритетів, колективізм і параметри соціального захисту з боку інституцій держави. Важливим є досягнення взаємодоповнюваності соціо-культурних цінностей та об'єктивних чинників національного розвитку.

В цілому економічна система держави повинна розглядати потреби особистості в пріоритетах господарських і правових відносин у поточному періоді та їх оптимізацію в перспективі.

Саме в цьому випадку формуються і розкриваються повною мірою суспільні цінності людини. Порушення стандартів рівня життя породжує нелегальну міграцію, що породжує соціально-економічну нестабільність у системі промислово розвинених країн.

Тому ринкова економіка повинна забезпечувати задоволення нормальних потреб людей при жорстко обмеженій доступності ресурсів. При постійному зростанні чисельності населення, при розширенні потреб посилюються проблеми обмеженості параметрів землі, води, сировини, енергії та інших видів факторів економічного зростання. Водночас необхідно вирішувати ефективно найважливіші завдання всебічної оптимізації рівня життя. Виникає і посилюється проблема захисту навколишнього середовища.

8.6. Ринок морської торгівлі

Будь-який ринок, як економічна категорія і реальність являє собою цілісну систему економічних відносин між покупцями і продавцями на основі визначення вільних цін. Останні формуються на характері збалансованості попиту і пропозиції та реальності витрат на випуск продукції або виконання робіт, в даному випадку транспортних. Саме особливість морських транспортних послуг і міжнародний характер взаємин між вантажовласниками та операторами перевізного процесу і формують особливості глобального ринку морської торгівлі.

Сучасний ринок морської торгівлі являє собою процес оптимізації провізної здатності флоту (дедвейту) щодо величини вантажопотоків зовнішньої торгівлі, як особливої форми попиту. З боку попиту виступають учасники світової торгівлі, що зумовлюють величину і напрямки вантажопотоків. З боку пропозиції формується спеціалізація судновласників по типах флоту і його типорозмірному ряду, що враховує особливості технології морського безпечного перевезення пасажирів і вантажів.

Кожен вид ринкових відносин удосконалюється за окремими стадіями розвитку. Це історичний процес пізнання ринку як економічного явища. Але особливо складним є глобальний ринок морської торгівлі. По-перше, він не забезпечує необхідних інформаційних потоків для прийняття рішень судновласницькими структурами. По-друге, в основі його лежать ймовірнісні процеси взаємин різних держав. По-третє, в системі ринку морської торгівлі

формуються складні відносини між вантажовласниками, сервісними компаніями і безліччю судновласницьких і портових підприємств.

Ринок починає піддаватися більш глибокому осмисленню не тільки як економічний процес, але і як механізм просування ринкового продукту до покупця. Складний механізм ринку морської торгівлі включає в себе не тільки вантажопотоки і пропозицію тоннажу, але і взаємини судновласницьких структур і суднобудівної галузі. Крім них є виробники, посередники, і більше того, вищевикладене визначення ринку не враховує відтворювальний аспект характеристики ринку.

Ринкові зв'язки існують тільки за наявності вільної купівлі (фрахтування), тобто продажу послуги перевезення, Порушення однієї з умов, чи то адміністративне регулювання розподілу ресурсів виробництва, територіальні обмеження, підриг механізму конкуренції, наближає модель до жорсткого типу господарських зв'язків.

Ринкові відносини характеризуються не тільки прямими зв'язками, коли виробники, спираючись на власні ресурси і можливості, пропонують до продажу на ринку ті чи інші товари, формуючи діапазон вибору споживачів. Одночасно з'являються нові сегменти послуг, що регулюють конкурентоспроможність. Так, виникнення альтернативних державним реєстрів вільної реєстрації флоту знижує економічний відтік грошових ресурсів судновласників.

Для більш повного розуміння ринкових відносин в економічній теорії вводиться поняття вільного конкурентного ринку. Це деяка ідеальна модель ринку, в якій конкуренція штучно не обмежена. Найбільш близький до цієї моделі сегмент трампового судноплавства без елементів глобальних операторів. Торгівля формується між безліччю рівнозначних судноплавних компаній і вантажовласників на принципах вибору доступної для сторін ціни - фрахтової ставки.

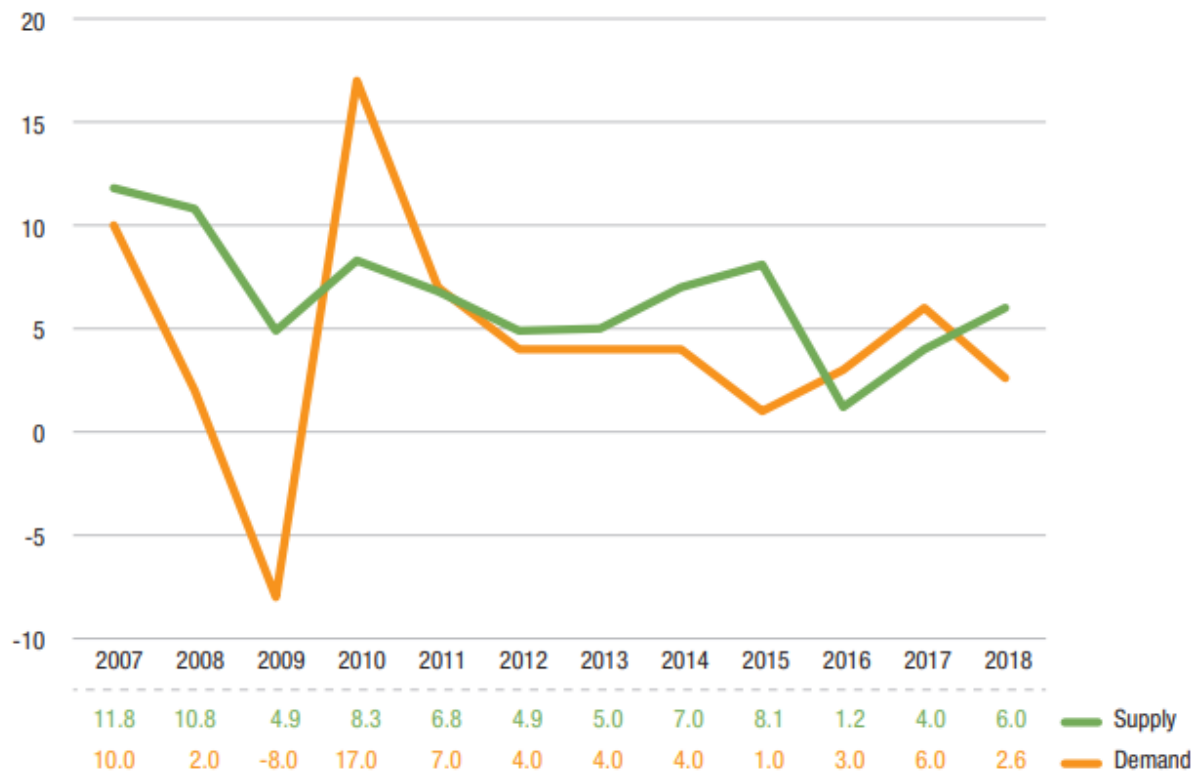
За пріоритетною економічною метою класичною формою стає ринкова ситуація, що кожен продавець прагне продати свій товар дорожче, а будь-який споживач хоче купити товар дешевше. Однак існує така точка збалансованої рівноваги, в якій інтереси продавців і покупців збігаються. У цьому випадку ринкова ціна стає ціною, що задовольняє обидві сторони.

У системі ринку морської торгівлі існують міжнародні рейтингові агентства, які досліджують основні характеристики зміни співвідношень між вантажопотоками і параметрами дефрейту торгового флоту. На цій підставі формуються індекси зміни фрахтових і тарифних ставок за перевезення вантажів.

Механізм збалансованості судноплавного ринку дозволяє зробити нормальну судноплавну компанію бездефіцитною, оскільки будь-яка

платоспроможна потреба задовольняється. Однак можливості ринкового механізму не безмежні, що і підтверджується циклічністю розвитку ринку морської торгівлі та банкрутством окремих судновласників. Складність досягнення збалансованості на ринку морської торгівлі відображає графік співвідношення попиту і пропозиції (рис. 8.3).

Тобто цінова характеристика реально відображає найважливіші кількісні співвідношення виробництва, споживання та ресурсного забезпечення господарської діяльності.

Source: UNCTAD secretariat calculations. Demand is based on data from figure 1.5, and supply is based on data from Clarksons Research, *Container Intelligence Monthly*, various issues.

Рисунок 8.3. Особливості зміни попиту та пропозиції на ринку морської торгівлі

Ринок морської торгівлі стимулює впровадження науково-технічних досягнень і поліпшення якості суден і перевізного процесу в межах інтересів судновласницьких компаній. Але при цьому ринок не в змозі фінансувати фундаментальні наукові дослідження, оскільки ніхто не може дати гарантію їх результативності і можливості успішного застосування в господарському житті. Саме тому в Україні характерна ситуації знаходження торгового флоту в сірому або навіть в чорному списку, тобто в стані, що не відповідає конкурентному позиціонуванню на міжнародному ринку зовнішньоторговельних відносин.

Це, зокрема, і зумовило свого часу надлишок тоннажу контейнеровозів, що утворився в період високого зростання економіки Китаю. І навпаки, чим нижча ціна, тим менша пропозиція і флот починає виключатися з експлуатаційного стану.

Ступінь зміни обсягу суднобудування у відповідь на збільшення фрахтових ставок характеризує відносну еластичність пропозиції. Досягнення параметрів збалансованості пропозиції стає, коли його величина змінюється на більший відсоток, ніж ціна. Але в системі сталого розвитку морського транспорту, що вимагає значних капітальних вкладень для розширення пропозиції ця закономірність не проявляється в ряді сегментів.

Існує зворотна залежність ринкової ціни від попиту і пропозиції. По-перше, чим більший попит, тим вища ціна і навпаки. По-друге, чим більша пропозиція, тим нижча ціна і навпаки. Це демонструють результати спеціальних дослідження та аналітичних оцінок, зокрема, Review of Maritime (рис. 9.4).

ІМО бере активну участь у сфері морської безпеки як ключового компонента у глобальній боротьбі із загрозою знову та у підтримці безпеки морського транспорту та глобального ланцюга поставок загалом.

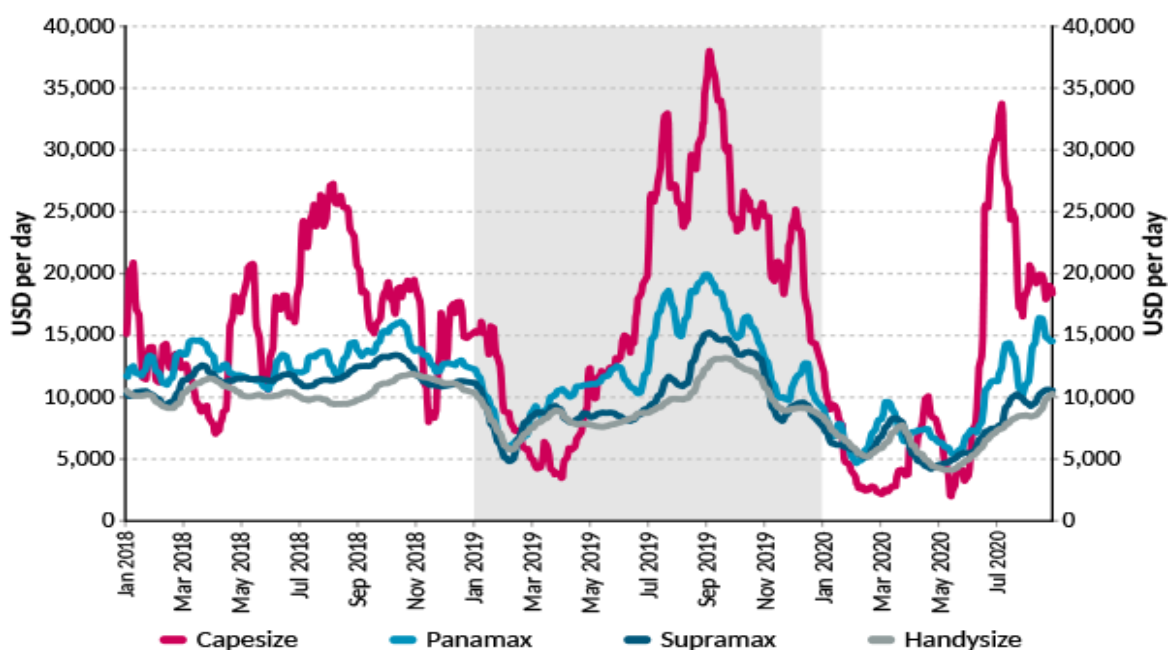

Рисунок 8.4. Ставки тайм-чартеру для балкерів, січень 2018 р. - липень 2020

Глобальний ринок морської торгівлі, як демонструють показники (рис. 8.4), відображає складність прояву сукупності різноманітних економічних чинників, що зумовлюють цінову циклічність ринку морських транспортних послуг.

Тому нееластична пропозиція проявляється в системі морського транспорту. На жаль, вона не змінюється при підвищенні або зниженні ціни. При втраті цінової характеристики з ринку морської торгівлі йдуть окремі судноплавні компанії.

Тим не менш, багатоаспектність розвитку ринку морської торгівлі зумовлює зростання провізної спроможності флоту, що гарантує стійкість світової торгівлі. Однак важливо забезпечувати збалансованість провізної здатності флоту на основних маршрутах, щоб уникнути негативних фрахтових циклів.

Mutual recognition between exporting, transit and importing administration to eliminate unnecessary duplication of controls in international supply chains.

Meanwhile, spot-market rates increased in the Atlantic and Far East. A healthy \$45.000 per day was paid for one voyage from Europe to the Far East. The average rate came in at between \$36.000 and \$37.000 per day.

Контрольні питання

1. Назвіть ознаки вільного ринку.
2. Як пов'язане виробництво продукції або послуг з доступністю необхідних ресурсів?
3. Що представляють і відображають моделі економічних систем?
4. Як формуються ринкові виробничі відносини?
5. Чим обумовлені особливості глобального ринку морської торгівлі?
6. Сутність цивілізаційних впливів на параметри національної економіки.
7. особливості формування збалансованого стану ринку морської торгівлі.

Глава 9.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ

9.1. Ринок праці та робочої сили

Параметри економічного розвитку країни зумовлюють потребу в різних ресурсах. Особливу роль серед них займають різного рівня фахівці. Масштаби виробничого потенціалу країни, з одного боку, чисельність працездатного населення, з іншого, утворюють умови ринку праці. При будь-якому техніко-економічному рівні виробництва ринок праці, як одна з найважливіших ресурсних представляючих, зумовлюється параметрами розвитку національної та глобальної економіки. Цей сегмент ринкових відносин зумовлює собою поєднання трьох складових.

У формі попиту розглядаються об'єкти, що зумовлюють потребу в робочих місцях (чисельність судів зі штатним розписом). В якості пропозиції розглядається чисельність фахівців, які бажають влаштуватися на відповідне робоче місце. Для торгового флоту - близько 1,7 мільйона моряків основних спеціальностей і рівня компетентності. Третьою характеристикою ринку праці є норматив оплати праці. Цей параметр зумовлюється характером збалансованості попиту і споживання та наявністю певних норм і стандартів.

Для забезпечення ефективності ринкових відносин за критеріями збалансованості необхідно мати достатню кількість спеціалістів різного рівня. З урахуванням зазначеного суто конкурентний ринок праці характеризується наступним:

1. Велике число підприємств конкурують один з одним при наймі конкурентної праці. Для ринку морської торгівлі - це кількість судноплавних компаній з урахуванням чисельності та спеціалізації суден.

2. Численні кваліфіковані працівники, незалежно один від одного пропонують даний вид праці.

3. Ні фірми, ні працівники не здійснюють контроль над ринковою ставкою заробітної плати. Вона формується за співвідношенням попиту і пропозиції в нормальних умовах стану глобального ринку морської торгівлі.

Параметри ринкового попиту на даний вид праці (фахівців) можна визначити шляхом підсумовування кривих попиту на працю окремих підприємств, в даному випадку - штатного розпису судноплавних компаній - рис. 9.1. однак необхідно враховувати зростання вимог до компетентності фахівців. Останнє і зумовлює завдання підготовки фахівців за сучасними вимогами

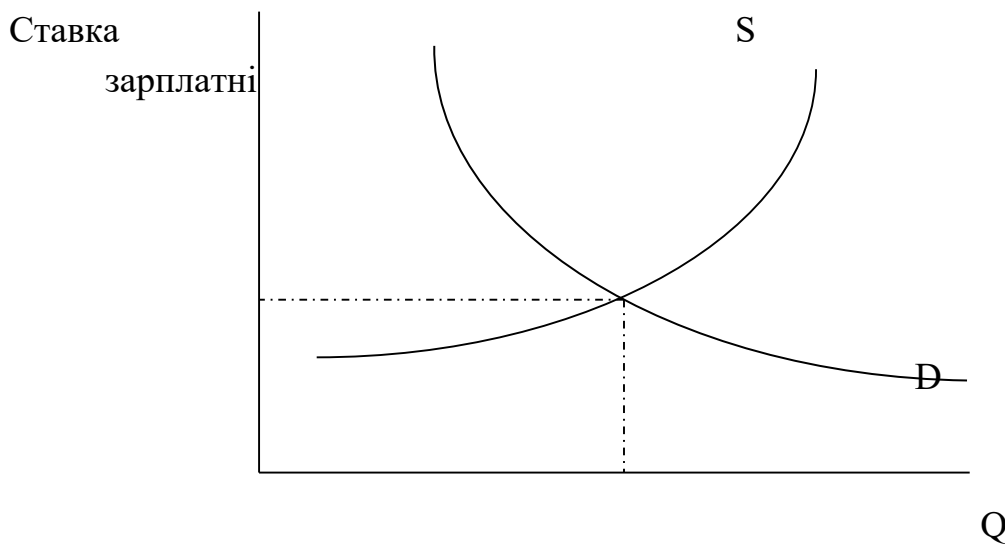

Рисунок 9.1. Взаємозв'язок пропозиції і попиту на конкурентному ринку праці

Параметри ринкової пропозиції засновані на вільній конкуренції на вільні робочі місця за критеріями якості та продуктивності. Крива пропозиції піднімається вгору за наявності таких характеристик. За відсутності безробіття компанії змушені платити вищі ставки заробітної плати. Тому що необхідно відволікання фахівців від інших варіантів працевлаштування. На морському транспорті це контролюється ІТФ. У сегменті газозовів встановлюються найвищі посадові оклади внаслідок більш складних умов роботи та залучення фахівців з цієї причини.

В умовах повної зайнятості підприємства (провідні судноплавні компанії) повинні платити більш високі ставки, щоб залучити працю з альтернативних компаній, що представляють робочі місця. Вищі ставки, з іншого боку, стимулюють пошук роботи тими, хто не входить до складу робочої сили. Це демонструють азійські країни на ринку праці моряків внаслідок кількісної достатності населення.

Крива ринкової пропозиції праці залежно від несприятливого поточного стану певної галузі є кривою втрачених можливостей. У цьому випадку не повною мірою формується задоволення.

Рівноважна ставка заробітної плати та рівноважний рівень зайнятості визначаються на перетині кривих пропозиції та попиту праці. Поряд з цим в конкретних умовах формуються альтернативні стани ринку робочої сили.

Модель монопсонії утворюється при монопольному становищі роботодавця, коли підприємство диктує чисельність працівників і величину заробітної плати. Часто це провідний виробник в регіоні. У морському судноплаванні - це сегмент

контейнерного флоту і круїзних лайнерів (рис. 9.2). Крім того, в окремих випадках таку позицію займають морські порти в моногородах. Тому необхідний комплексний розвиток приморських зон на кластерних принципах.

Особливе положення з процесом збалансованості праці на наступних етапах розвитку торговельного судноплавства в цьому відношенні виникає внаслідок розширення технології автономного управління роботою окремих типів суден.

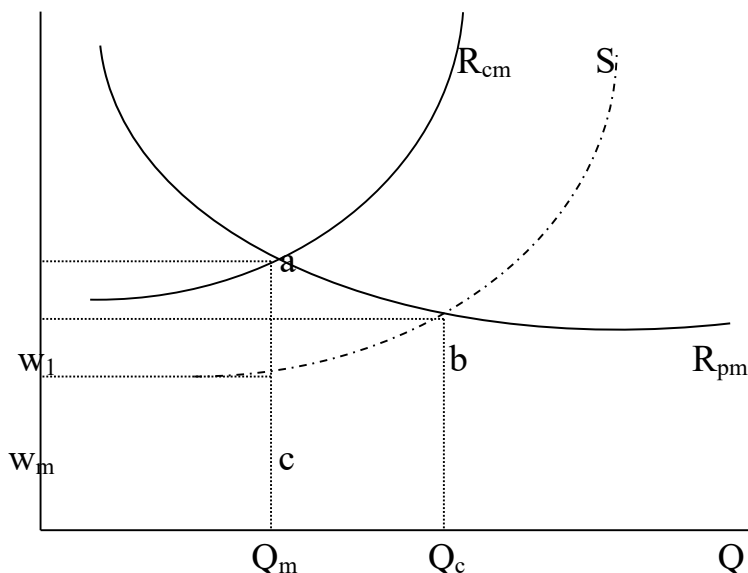

Рисунок 9.2. Становище монопольного ринку праці

На монопольному ринку праці крива граничних витрат на ресурси праці наймача (R_{cm}) розташована вище кривої пропозиції праці (S). Зрівнюючи R_{cm} з попитом на працю R_{pm} в точці a , монополіст буде наймати Q_m робітників (менше, ніж в умовах конкуренції - Q_c) і платити ставку заробітної плати - W_m менше конкурентної - W_c .

Тому важлива консолідація фахівців. Представлення інтересів працівників профспілкою, скажімо у формі ІТФ (рис. 9.3), орієнтованим на підвищення заробітної плати, змінює конкурентний стан ринку праці. Це ґрунтується на принципі підвищення попиту на працю і досягається за допомогою низки умов:

- а) збільшення попиту на продукти праці;
- б) підвищення продуктивності праці на основі інноваційних технологій;
- в) зміни ціни на інші фактори виробництва.

Тому професійні об'єднання працівників, з одного боку, формують вимоги до збалансованості ринку праці. З іншого боку, з урахуванням ролі зайнятості та формування попиту на блага інституційні організації контролюють умови і рівень оплати праці.

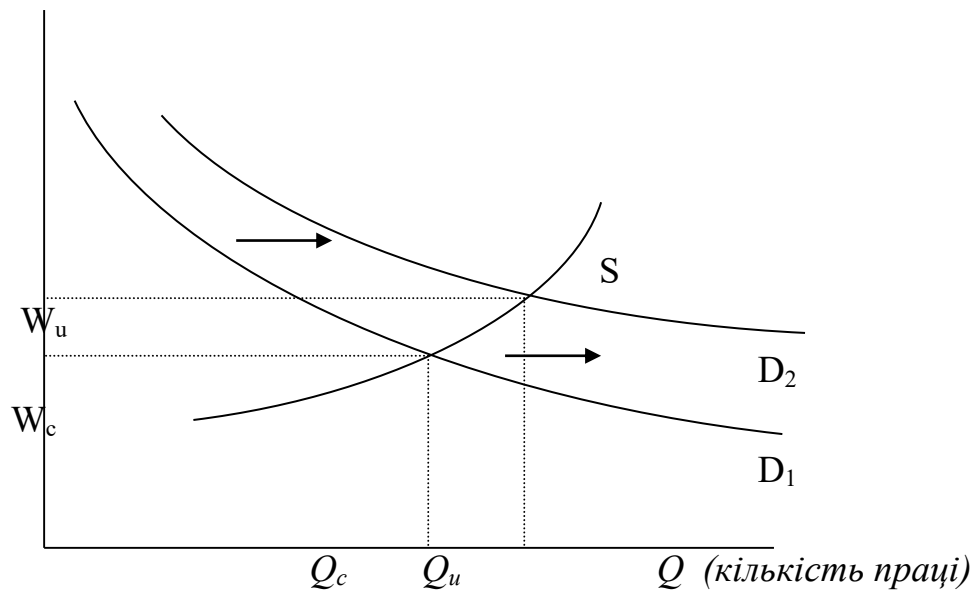

Рисунок 9.3. Вплив профспілки на стан ринку праці

Якщо спеціалізована профспілка може розширити (посилити умови відпочинку за нормами, що знижують скорочення штатів судів) попит на працю з D_1 до D_2 , то ставка заробітної плати може збільшитися з W_c до W_u і число робочих місць з Q_c до Q_u . Таким чином формується новий стан ринку праці.

Залежно від поточного стану основних параметрів національного економічного зростання слід розрізняти дві групи макроекономічних завдань управління демографічною політикою. Держави повинні розробляти спеціальні економічні та соціальні програми зі стимулювання народжуваності (рис. 9.4).

У цьому аспекті виділяються етапи управління демографічними процесами з урахуванням довгостроковості реалізації будь-яких проектів. Серед них виділяються:

- визначення вихідного стану керованого об'єкта (сучасні демографічні процеси за спеціальними показниками);
- визначення характеру проблем, що зумовлюють нормалізацію стану об'єкта управління;
- розробка методів впливу на керований об'єкт (інструмент демографічної політики);
- розробка методів контролю зміни стану керованого об'єкта.

Слід розрізняти дві проблеми і завдання збалансованості національної економіки. Це активна економічна політика держави і демографічна політика, що враховує виниклі проблеми чисельності громадян країни. Тобто держава повинна забезпечувати умови збалансованості зайнятості населення

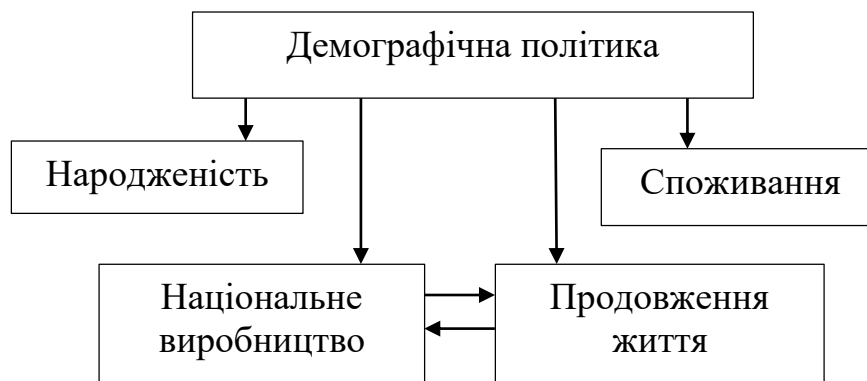

Рисунок 9.4. Завдання формування демографічної політики

На жаль, в Україні відсутній процес розвитку народонаселення відповідно до перспективних позитивних тенденцій розвитку економіки. Розрізняють економічні та соціальні завдання управління демографічною політикою. Демографічна політика орієнтується на регулювання народжуваності, оптимізацію споживання, досягнення високої тривалості життя. Найважливішим фактором є розвиток виробництва.

Управління демографічними процесами - цілеспрямоване формування найбільш бажаних з позиції обраних критеріїв у довгостроковій перспективі типу відтворення населення або закріплення параметрів існуючого типу, шляхом здійснення комплексу взаємопов'язаних заходів. Головним стає досягнення збалансованості попиту і пропозиції на ринку праці з мінімальними ризиками формування дисбалансу за критеріями безробіття.

9.2. Управління збалансованістю ринку праці

Праця поряд з капітальними активами і землею найважливіший економічний ресурс розвитку. Він є процесом свідомої людської діяльності. У ній виділяється певна соціально-економічна мета. В основі мети в свою чергу лежить прагнення до видозміни природних ресурсів для задоволення сформованих певних соціальних та економічних потреб.

Праця, в кінцевому рахунку, стає основною умовою економічного стану країни і рівня життя людини. Однак спочатку потрібен певний цільовий розвиток виробничого потенціалу країни і людини, як особливого виробництва продукції і послуг. У процесі праці розрізняють основні аспекти його оцінки:

- доцільна діяльність фахівців на основі раціоналізації поділу праці;
- предмет праці (фізичний, інтелектуальний, творчий);

- ефективність засобів праці, за допомогою яких людина впливає на предмет праці (лопата, навігаційна система судна, головна силова установка судна).

Ринок праці, як і будь-який товарний ринок, заснований на попиті і пропозиції. Попит в даному випадку виступає у формі потреби на зайняття вільних робочих місць та виконання робіт, а пропозиція - в наявності необхідної робочої сили або бажання змінити місце роботи. Попит і пропозиція здійснюється в конкурентній боротьбі між працівниками за заняття робочого місця або виконання роботи і між роботодавцями за залучення потрібної робочої сили як за своїм кількісним, так і за якісним складом.

Конкретна праця боцмана, помічника капітана, моториста і будь-які берегові фахівці створюють споживчу вартість - перевезення пасажирів або вантажу як корисну послугу. Одночасно праця як сукупність витрат робочої сили створює вартість виробленого товару або наданих послуг, у нашому випадку перевозний процес.

У цьому відношенні розрізняють продуктивну працю - ту, яка бере безпосередню участь у процесі відтворення певного способу виробництва, його продуктивних сил і виробничих відносин.

При цьому розрізняють три форми доданої вартості, яка стає основою чистого результату власника капітальних активів:

- праця, витрачена працівниками зі створення надбавкового продукту;
- праця понад працю необхідну;
- виражає відносини між безпосередніми працівниками та власниками засобів виробництва (екіпаж судна щодо власника судна). Це і формує фактично чистий додатковий дохід власників засобів виробництва.

З переходом до ринкових відносин і відповідно до вдосконалення структури економічних відносин склалися передумови для виникнення конкурентного ринку праці, тобто вільної пропозиції конкретної праці в сегменті його попиту, обумовленого раціональною підприємницькою діяльністю власників засобів виробництва (суден).

До системи передумов, що зумовлюють формування параметрів ринку праці відносяться:

- подальша інтенсифікація виробництва, яка посилює процес вивільнення робочої сили;
- розширення свободи вибору місця та способу застосування робочої сили;
- наявність робочих місць у громадському виробництві (державному або колективному);
- активність індивідуальної трудової діяльності;
- зростання чисельності найманої праці;

- розширення можливостей самостійного визначення місця проживання всередині країни або за її межами;
- принцип самостійності підприємств у питаннях визначення чисельності та складу працівників.

Таким чином, робоча сила, будучи товаром, реалізує себе на ринку праці, що являє собою соціально-економічні відносини з приводу найму робочої сили та її використання між роботодавцем і працівниками - фахівцями.

На ринку праці фіксуються ставки заробітної плати та умови зайнятості. Все це відбувається з урахуванням професії, масштабу роботи, зайнятості. У системі морського транспорту, що виступає глобальною умовою стійкості міжнародних економічних відносин, формуються умови вільні поза межами громадянства участі у світовому ринку праці. Особливо чітко це реалізовано на ринку праці моряків.

Він організовується як за загальноекономічними правилами, так і відповідно до специфічних особливостей глобального ринку морської торгівлі. Одночасно формуються глобальні та регіональні механізми забезпечення стійкості функціонування ринку праці моряків, незалежно від прапора реєстрації судна.

Відповідно до цього функціональна зайнятість - це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб на основі отримання ними заробітної плати. Принциповим стає пошук відповідних компетентності робочих місць у сегментах переваги або доступності.

Фактори і закономірності розвитку окремих держав та їх участі в міжнародних економічних відносинах формують тенденції і параметри ринку праці (рис. 9.5). слід розрізняти дві умови формування належних параметрів національного ринку праці. По-перше, достатня чисельність майбутніх працівників. По-друге, діяльність різногалузевої системи підготовки фахівців за відповідним рівнем компетентності.

Іншою умовою стає збалансованість розвитку підприємницьких структур.

При невідповідності пропозиції та попиту праці в національному просторі формується міжнародний ринок праці та механізм міграції. Це формує не тільки стандарти працевлаштування, але й негативне явище – потоку нелігалів до економічно розвинутих країн. Але цей потік за рівнем невідповідності компетентності фактично не формує ринок праці.

На національному або міжнародному ринку праці ніякої купівлі - продажу в прямому сенсі не відбувається. Він забезпечує різну форму взаємин носіїв праці та її користувачів. Тому найважливіша роль належить державі щодо забезпечення соціальної справедливості шляхом регулювання зайнятості або перекваліфікації. А щодо ринку праці моряків ці завдання вирішують міжнародні морські

організації. Результатом їхньої діяльності і з'явилася Конвенція про працю і принцип оплати праці у світовому судноплавстві.

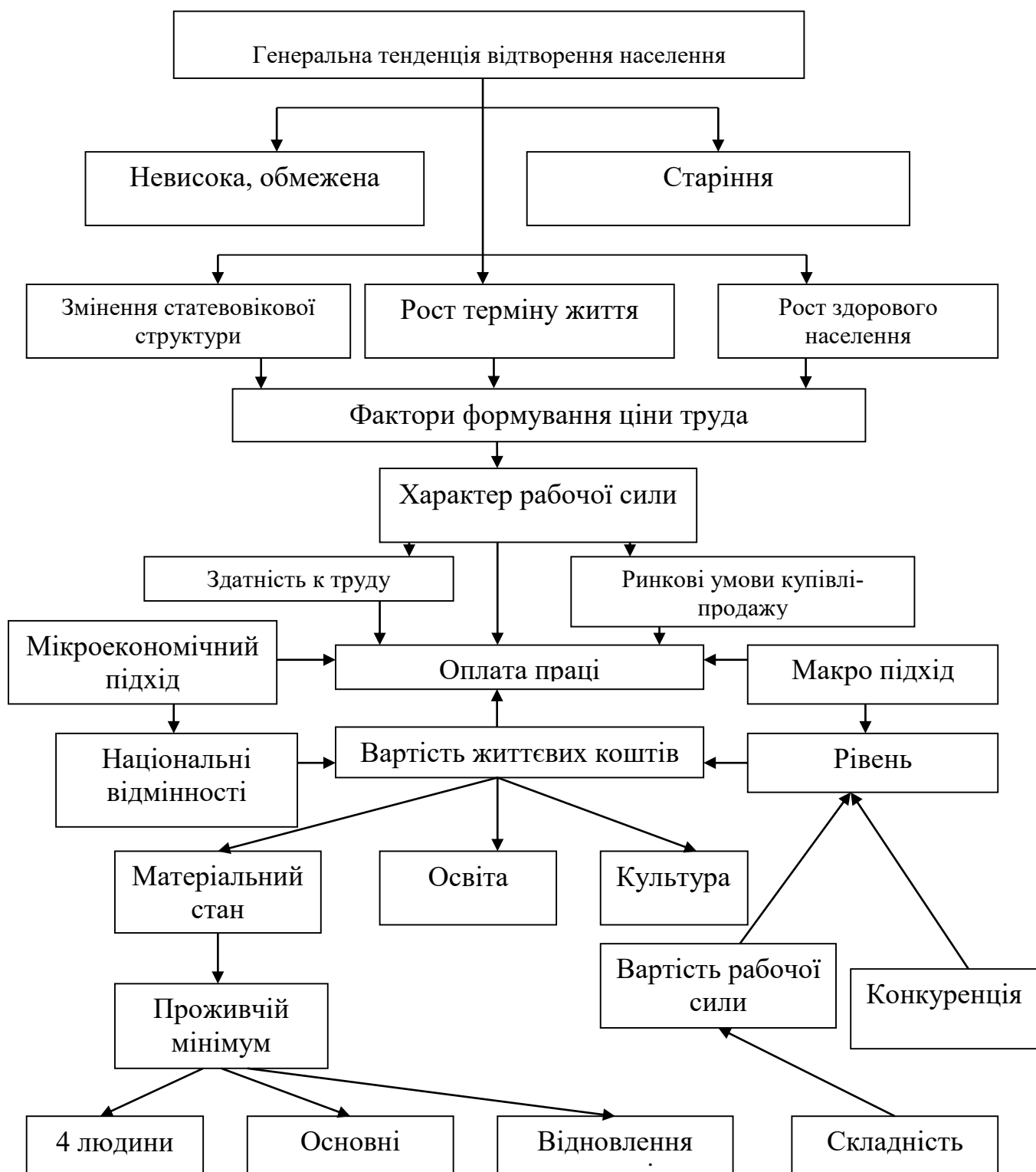

Рисунок 9.5. Основні фактори формування ринку праці

Величина конкретного ринку праці визначається як трудовими ресурсами, так і масштабами розвитку продуктивних сил. Для будь-якого товарного ринку притаманні свої особливості. Характерною рисою ринку праці, що відрізняє його від будь-якого товарного ринку, є те, що найм і використання робочої сили відбувається на основі добровільності як працівника, так і роботодавця, і забезпечення соціальних гарантій з боку держави.

Принциповим стає раціональне нормування процесів і прийняття правил формування основних параметрів ринку праці. Необхідно чітко сформулювати національну політику зайнятості відповідно до посилення протиріч у проблемних ситуаціях національної економіки.

Складність управління збалансованістю ринком праці обумовлена низкою тенденцій. Перша полягає в концентрації робочих місць на окремих підприємствах, що формують певні умови. При цьому зберігається залежність від циклічності економічних процесів і використання інноваційних технологій, що знижують потребу в робочій силі. Тому зростає роль уряду в регулюванні стану ринку праці.

9.3. Безробіття та його види

Ринок праці в національному господарстві повинен знаходитися в рівноважному стані. Складна сукупність факторів економічного розвитку країни з урахуванням параметрів капітальних активів, обсягу виробництва, податкової політики зумовлює мінливість стану ринку праці.

Сталий економічний розвиток будь-якої країни відрізняється нормалізованими темпами виробництва і відповідним рівнем зайнятості громадян. Найважливішою ознакою задоволеності життям є наявність хорошого робочого місця. У цьому відношенні використовується певна структуризація жителів окремих регіонів. Населення, що володіє робочою силою, залежно від положення на ринку праці ділиться на ряд категорій.

Працездатне населення - ті громадяни, хто за віком і станом здоров'я здатні працювати. Зайнятість розмежовується за сферами додатку праці:

- ринковий (не інституційна зайнятість);
- неринковий сектор економіки - інституційна частина.

Зі складу дорослого населення виділяється інституційна група, зайнята поза ринковою системою (держапарат, армія, поліція) . Вона не впливає на параметри речення різних видів благ.

Все інше населення належить до неінституційного. До складу зайнятого населення включаються, ті, які працюють у ринковому секторі виробництва продукції та послуг - $\mathcal{C}_3$.

Сукупну робочу силу економічної системи формують зайняті і безробітні - $\mathcal{C}_B$.

Одним з видів катастрофічних проблем розглядається рівень безробітних. У США, які пережили в XX столітті катастрофічне безробіття, використовується така ознака безробітного:

1. Протягом попереднього тижня не мав роботи.
2. Протягом попередніх 4 тижнів шукав роботу.

При цьому враховуються особливі випадки, у зв'язку з чим, в робочу силу не включаються ті, хто не відповідає вимогам пошуку роботи. Це ж стосується і зневірених знайти роботу.

Вони не включаються до складу робочої сили. $\mathcal{C}_{HPC}$.

Таким чином чисельність робочої сили в поточному стані країни враховується в межах

$$\mathcal{C}_{pc} = \mathcal{C}_3 + \mathcal{C}_6 \quad 9.1$$

З урахуванням відсічених факторів соціально-економічного та демографічного положення склад неінституційного населення представлений такою структурою:

$$\mathcal{C}_{ни} = \mathcal{C}_3 + \mathcal{C}_6 + \mathcal{C}_{HPC}. \quad 9.2$$

З урахуванням реальної виробничої ситуації рівень зайнятості розраховується за умовою

$$y_3 = \frac{\mathcal{C}_3}{\mathcal{C}_{ни}} \quad 9.3$$

У свою чергу рівень безробіття відповідно до зазначених умов визначається співвідношенням:

$$y_b = \frac{\mathcal{C}_b}{\mathcal{C}_3 + \mathcal{C}_b} \quad 9.4$$

Норма безробіття розраховується у відсотках. Люди, які не мають роботи і не займаються її пошуком, не зараховуються до робочої сили. Рівень безробіття змінюється по ходу ділового циклу.:

$$e_{\text{ин}} = \frac{\mathcal{Q}_\text{б}}{\mathcal{Q}_\text{з} + \mathcal{Q}_\text{б}} 100 = \% \quad 9.5$$

Збалансованість стану національної економіки повинна управлятися за найважливішими параметрами, що характеризують оптимізацію безлічі результатів. Найважливішим показником ефективного соціально-економічного стану країни вважається рівень залучення населення до складу реальної робочої сили

$$u_{\text{WF}} = \frac{\mathcal{Q}_\text{з} + \mathcal{Q}_\text{б}}{\mathcal{Q}_{\text{ин}}} \quad 9.6$$

Рівень і динаміка показників ринку праці залежить від демографічного, вікового, етнічного, соціального складу населення та активності ринку праці.

У загальному вигляді безробіття характеризується:

- поширенням - охоплення робочої сили;
- тривалістю - середній термін на одного працівника часу пошуку роботи.

Короткострокова - менше п'яти місяців.

Довгострокова - понад 6 місяців.

Певний рівень безробіття - нормальний стан економіки.

Повна зайнятість досягається тоді, коли чисельність зайнятих не змінюється з розширенням ефективного попиту.

При цьому вимушене безробіття, залежне від нестачі ефективного сукупного попиту, дорівнює нулю.

Безробіття відображає мобільність і гнучкість ринку праці. Це природне безробіття. Воно фіксується нормою безробіття при нормальній інфляції і дорівнює 6 відсоткам.

Слід мати на увазі, що жодні ресурси не можуть використовуватися на 100 відсотків. Необхідні резерви, які коливаються в межах 5 відсотків загальної потреби.

Слід розрізняти дійсне і фіктивне безробіття. У першому випадку людина може і хоче працювати, але ринок праці не задовольняє це бажання.

Другий відображає індивідів, які не бажають працювати за власними уявленнями інтересів.

При цьому в реальних умовах розрізняють відкрите або приховане безробіття.

Особливе місце належить технологічному безробіттю, яке виникає при впровадженні нової технології (докери в портах Європи, автоматизація в торговому судноплавстві).

Добровільне безробіття формується часом пошуку більш вигідних пропозицій.

Соціальні витрати безробіття - при зростанні Δe_6 на 1 відсоток на 2% зростає загальна смертність, самогубства на 4,1 відсотка, вбивства - на 5,7%, ув'язнених - на 4 відсотки, плюс зростання витрат з цих причин.

Економічні втрати країни по безробіттю включають різні складові, представлені виразом 9,7

$$\eta \Theta = \mathcal{C}_6 \mu \rho_c + \mathcal{C}_6 t_B \rho_{cp} + \mathcal{C}_{CP} t_P W_{3П} \quad 9.7$$

Перший доданок відображає відповідну втрату випуску продукції і ВВП, що знижує пропозицію і формує проблему швидкості руху грошей.

Закон Оукена свідчить, що при зростанні безробіття на 1 відсоток ВНП падає на 2,5 відсотка.

Друге - утримання безробітних.

Останній доданок відображає зміст штату соціальної сфери.

Головним слід використовувати стратегію недопущення масового безробіття - гострої соціально-економічної проблеми і загрози існуванню суспільства.

Фрикційне безробіття - пов'язане з переміщенням людей з однієї місцевості в іншу, з підприємства на підприємство. Для цього потрібно 1 - 3 місяці часу.

Структурне безробіття - професійна та територіальна невідповідність між вільними робочими місцями та безробітними внаслідок структурних зрушень в економіці. Тривалість сягає 6 місяців.

Сезонне безробіття - обумовлене особливостями коливаннями виробництва в окремих галузях. Це відноситься і до трудомістких сегментів сільського виробництва (полуниці), і освоєння природних ресурсів.

Циклічне безробіття - залежить від розгортання бізнес-циклів. У будь-якій умові важливі заходи адміністративного регулювання зайнятості за критеріями життєвої необхідності.

Потенційні втрати через безробіття за законом Оукена враховують зміни обсягу виробництва

$$\frac{(Q_{nz} - Q_f)}{Q_f} = a(u_f - u_{nz}), \quad 9.8$$

де Q_{nz} - випуск при повній зайнятості;

Q_f - фактичний обсяг виробництва при реальній зайнятості;

$a = 2.5$ - коефіцієнт, що відображає зв'язок безробіття і макроекономічного випуску;

u_f - фактичне безробіття;

u_{nz} - норма безробіття при повній зайнятості (природна норма безробіття - 6 відсотків).

Слід мати на увазі що запобігання безробіттю значно економічніше витрат в результаті здійснення заходів після її розгортання. Так, свого часу кредитування державою додаткових робочих місць в США при створенні нових робочих місць істотно збільшило обсяг ВВП.

В умовах глобалізації економічних відносин безробіття стає одним з проблемних факторів сталого розвитку країни, який відображає диференціацію пріоритетів зайнятості по регіонах. Це чітко проявляється порівнянням економічних результатів з країнах Євросоюзу та України.

9.4. Концепція зайнятості населення

Та умова економічної стратегії, що ринок праці являє собою ринок ресурсів праці як товару зумовлює умови формування параметрів зайнятості за різними спеціальностями. Рівноважна ціна робочого часу і кількість праці обумовлюються співвідношенням попиту і пропозиції в окремих галузях. Тому залежно від демографічної ситуації проблемами зайнятості населення повинні бути стурбовані крім підприємницьких структур, націлених на прибутковість роботи, державні та регіональні інституційні органи. Головним стає досягнення соціально-економічної збалансованості наявності робочих місць відповідно до професійної орієнтації населення.

При цьому необхідно враховувати особливість ринку праці, яка обумовлюється характером об'єкта купівлі-продажу - часу професійних фахівців. При цьому ціна на ринку праці не завжди відображає вартість підготовки фахівця і рівня їх компетентності.

У будь-якому реальному стані економічної системи країни центром прийняття відповідних управлінських рішень стає облік функцій ринку праці. Вони повинні чітко визначатися роллю праці в житті суспільства і окремої особистості:

- соціальна - забезпечення нормального рівня доходів та умов трудової діяльності;
- економічна - раціональне залучення, розподіл і використання праці.

При цьому істотно розрізняється становище агентів ринку праці: підприємців та працездатного населення. Останнє має з соціально-економічних міркувань з певним ризиком обирати спеціальність і рівень підготовки.

Попит на робочу силу визначається потребою роботодавців у найманих працівниках для виробництва товарів і послуг з урахуванням впливу на потік витрат сукупного попиту.

У свою чергу слід враховувати, що пропозиція робочої сили визначається потребою людей в наявності нормальних умов для відтворення і досягнення добробуту.

Зайнятість населення залежить в свою чергу від характеру прояву та реалізації детермінантів попиту - параметрів виробництва та пропозиції праці:

- рівня всієї сукупності цін,
- закономірностей формування підприємницьких витрат,
- рівня заробітної плати,
- продуктивності праці,
- чисельність населення,
- кваліфікаційно-професійний склад, діяльність профспілок, податкова система, культурні традиції.

При цьому на макроекономічному рівні необхідно мінімізувати прояв негативних факторів. Особливу значимість має залежність між інфляцією і безробіттям, яка в разі адаптивних очікувань видається у вигляді рівняння:

$$P_{t1} = P_{co} + b(u - u''), \quad 9.9$$

де P_{co} - рівень розглянутих параметрів минулого періоду (скоригований);

b - рівень реакції цін на рівень безробіття;

$u - u''$ - відхилення фактичного безробіття від його природного рівня.

При цьому навіть при методично чіткому плануванні очікувану інфляцію точно врахувати не можна. Однак у системі державного управління мають бути розроблені відповідні інструменти, що протидіють некерованості процесу.

Одночасно стверджується, що поступово створюються умови чіткого виведення та аналізу розвитку інфляції. Запропонована доктрина раціональних очікувань, заснована на економічній політиці держав і прогнозах. На жаль, ці підходи не реалізовані в Україні.

Головним стає управління зміною співвідношення між заробітною платою та прибутком, а, отже, і рівнем зайнятості на основі інвестиційних та управлінських рішень.

У цьому випадку для аналізу та прийняття рішень використовується рівняння кривої Філіпса

$$u = u^* + h(p - p^e), \quad 9.10$$

де p - темпи інфляції;

p^e - очікуваний темп інфляції;

h - коефіцієнт, що відображає реакцію безробіття на помилку в прогнозі інфляції;

u - рівень фактичного безробіття;

u^* - рівень природного безробіття.

Ця форма оцінки не враховує вплив тимчасового лага.

Важливо зосередити увагу на висновках теорії раціональних очікувань щодо:

- темпів зростання цін у попередньому періоді не враховуються;
- при помилках в прогнозах фактична інфляція стає вище очікуваної;
- монетарна політика ефективна тільки в тому випадку, коли вона не передбачувана.

Фактично зберігається теза: «Для того, щоб поєднати загальну продуктивну працю із загальним навчанням, необхідно, очевидно, покласти на всіх обов'язок брати участь у продуктивній праці» [ВІЛ т. 2. «Перли народницького прожектерства» с. 486].

Системною характеристикою нормалізованого стану ринку праці розглядається стан, що зумовлюється умовами досконалої конкуренції. Тобто, заробітна плата (як форма ціни праці) повною мірою збалансована з кількістю, якістю праці та компетентністю працівників (рис. 9.6).

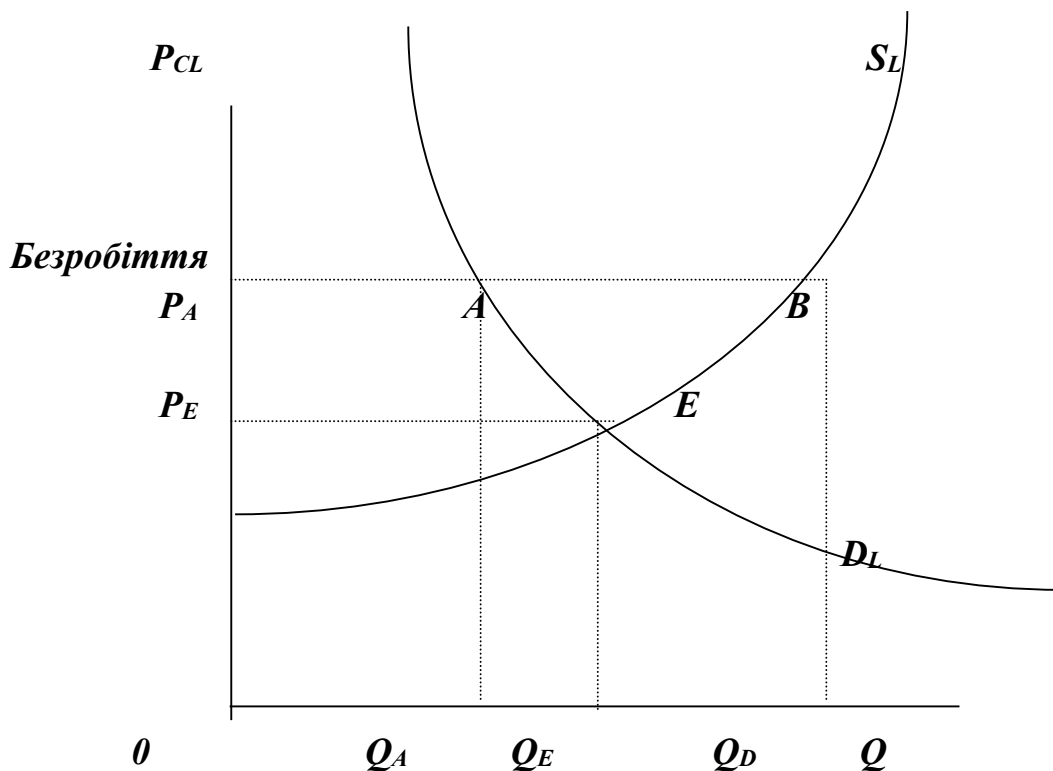

Рисунок 9.6. Формування та стан ринку праці

При перевищенні заробітної плати рівноважного рівня виникає нова ситуація на ринку праці. З позиції підприємця ризиком стає можливість зниження ефективності виробництва щодо конкурентів.

Фірма орієнтується на параметри, відображені точкою А, а працівники або профспілка прагнуть досягнення положення, що фіксується точкою В. Така невідповідність цін попиту і пропозиції праці формується періодично.

У більшості розвинених країн встановлено мінімум заробітної плати. У США - 9 доларів на годину.

При цьому розрізняється номінальна або виплачена заробітна плата, що відображає прожитковий рівень.

У той же час реальна заробітна плата розраховується за кількістю товарів, яку можна придбати при даному рівні цін.

$$Z_{\text{пр}} = \frac{Z_{\text{пн}}}{\text{індекс цін}} \quad 9.11$$

Принциповою метою економічної системи стає всіляке забезпечення хорошими робочими місцями всіх, хто їх потребує. При цьому пріоритетом стає створення не поодиноких робочих місць, а сконцентрованих у стійких виробничих структурах. Нечисленні колективи та індивідуальні підприємці схильні до більш високого ризику втрати стійкості в системі циклічних коливань.

Однак необхідно мати на увазі, що при високій інфляції формується досить низький рівень безробіття. Тобто зростання цін при збільшенні сукупного попиту, із зростанням реального національного продукту вище природного рівня. Тому розширюється виробництво, що веде до скорочення безробіття.

Отже, низький рівень безробіття зумовлює можливість появи високою інфляцією. Зазвичай розглядається на макроекономічному рівні взаємозв'язок між трьома факторами: рівнем інфляції, рівнем безробіття та рівнем заробітної плати. Відповідно до цього і приймаються необхідні рішення.

Відсоток інфляції дорівнює відсотку зростання заробітної плати зменшений на відсоток зростання продуктивності праці. Тому найважливішим у розвитку стає вибір напрямків підвищення продуктивності праці. Тим не менш, найважливішим завданням всіх рівнів управління залишається забезпечення роботою всіх бажаючих, щоб уникнути зростання злиднів і духовної деградації громадян.

9.5. Міграція трудових ресурсів

У загальному вигляді міграція населення, тобто зміна попереднього місця проживання відображає прояв тенденції принципової відмови від первісного регіонального розміщення суб'єкта. Існує безліч причин активізації міграційних процесів.

Міграція трудових ресурсів формується на основі свободи переміщення робочої сили в умовах відкритого ринку праці. Таким чином внаслідок різких відмінностей рівня зайнятості та оплати праці по регіонах виникає міграція трудових ресурсів. В якості основного рушійного мотиву виступає пошук більш високої оплати праці. Міграція характеризується мобільністю трудових ресурсів у межах внутрішніх регіонів і на рівні міжнародного виробничого ареалу. Так громадяни України мігрують по всьому світу, концентрація в Європі сягає 4 мільйонів людей, в Росії - 3 мільйони.

У низці країн внаслідок незбалансованості соціально-економічного становища та нерівномірності розміщення жителів по регіонах і щодо розташування підприємств формуються чотири форми внутрішньої міграції:

- безповоротна;
- маятникова;
- сезонна;
- епізодична.

Серед головних функцій міграції трудових ресурсів виділяє забезпечення територіальної мобільності на національному ринку праці. Але, при слабкості

вітчизняної економіки починає домінувати міжнародна міграція. Так, частина країн Євросоюзу встановлюють ліміти не тільки на українських фахівців.

При цьому слід мати на увазі, що моряки, які працюють на іноземних суднах, фактично не утворюють контингент мігрантів внаслідок особливих механізмів формування та використання робочих місць. Робочі місця на транспорті переміщуються в географічному відношенні незалежно від національних кордонів. Моряки, як правило, не вимагають дозвіл на проживання на іноземних суднах. Робота заснована за тимчасовим контрактом без кордонів держав.

Особливо виділяється соціальна функція міграційних процесів. Головним стає доступність до підвищення життєвого рівня працівників, зміна їх соціального статусу. Цей механізм та інструментарій забезпечує найбільш повну реалізацію потенційних здібностей людини.

На характер і параметри особливо трудової міграції впливає складна сукупність факторів і обмежень формування нормалізованого життєвого рівня, серед яких виділяться:

- економічні (стагнація національного господарства),
- соціальні (неможливість мати гідний рівень, безпеки і дозвілля),
- природно-кліматичні,
- екологічні,
- демографічні (наплив мігрантів до ЄС з країн Африки),
- етичні,
- політичні чинники.

Міжнародна міграція - це пошук роботи поза територією дії громадянства працівника. Вона стає загальною закономірністю економічної глобалізації і нерівномірності розміщення продуктивних сил по країнах,

До основних факторів її формування належить:

- нерівномірність процесів економічного зростання;
- низький рівень розвитку країни з надлишковим населенням;
- хронічне безробіття;
- неекономічні чинники;
- неадекватність якісних параметрів ринку праці (кваліфікація).

Легальна міграція, так за умовами окремих періодів розвитку США щорічно необхідний був приплив понад 500 тис. кваліфікованих працівників.

Нелегальна міграція формується внаслідок незбалансованого напливу іноземців у пошуках роботи на території промислово розвинених країн. Особливо це стосується потоку мексиканців у США. Такі мігранти негативно впливають на рівновагу ринку праці, оскільки згодні на оплату в рази нижче, ніж громадяни

країни. Одночасно формується відтік частини ВВП, що і зумовило виникнення бар'єрів у формі стіни на кордоні держав.

Одночасно широко використовується принцип ПМП для висококваліфікованих фахівців пріоритетних галузей. Країна надає постійне проживання з перспективою набуття громадянства.

У новітній історії України внаслідок катастрофічного обвалу економіки широко використовується тимчасова міграція у формі виїзду на заробітки у виробничо-аграрний комплекс зарубіжних країн.

При цьому розрізняють особливі закономірності та економічні мотиви міграції у формі:

- пошуку відповідної роботи або роботи за характеристиками, що перевищують країни-громадянства;
- кращих умов праці;
- отримання якісної та доступної за вартістю освіти.

Стандартно всі форми міграції зумовлюють нерівномірність демографічного та економічного розвитку і проблемні політичні умови. Крім того, безпорадність національної держави для окремих особистостей зумовлює не тільки особистісний пошук вирішення проблеми, а й масову нелегальну міграцію.

Особливе місце належить витоку умів, що формує річний дохід економіки величиною 1 мільйон доларів для приймаючої держави в розрахунку на одного фахівця. Особливо активно формує активний стан національної економіки за рахунок залучення громадян іноземних держав Каналу.

Міграція поступово перетворюється на один з факторів збалансованості розвитку низки регіональних і національних виробничих підсистем.

9.6. Особливості ринку праці моряків глобальної транспортної індустрії

За сукупністю представлених вище умов формується міжнародний ринок праці моряків. Однак він має низку внутрішніх відмінних особливостей розвитку. Формою попиту розглядається параметри реалізації провізної спроможності світового торгового флоту. У формі пропозиції виступають наміри фахівців, незалежно від громадянства, укласти контракт на роботу з оператором іноземної судноплавної компанії. При цьому сформувалася нерівномірність наявності флоту у морських держав і обмеженістю відповідної потреби фахівців - громадян країни.

Залежно від співвідношення попиту (чисельності суден та спеціалізації дедвейту) та попиту на зайнятість (наявності фахівців) формується ринкова ціна праці моряків - посадові оклади. ІТФ, враховуючи, що норма прибутку

судновласників свого часу зростала за рахунок більш низької оплати праці, встановила нижній рівень ставок оплати праці за категоріями моряків.

Всього на глобальному ринку морської торгівлі потрібно близько 1,6 - 1,7 мільйона членів екіпажів для різних морських суден. У низці розвинених держав з урахуванням складних умов роботи моряків, відірваність від комфортних умов берега, наявність специфічних форм ризиків і загроз, які бажають працювати громадян на судах національних судновласників недостатня.

Тому і формується міжнародний ринок праці моряків на основі використання фахівців країн з надлишковою чисельністю населення (Індонезія, Філіппіни, Індія) і країн, де готуються висококласні фахівці, а параметри національного флоту цих країн обмежені (Україна).

Таблиця 9.1

Окремі параметри глобального ринку праці моряків

Морські держави	Чисельність населення, млн. людей	Число моряків, тис.	Число офіцерів, тис.	Відсоток моряків до числа населення
Китай	1409,5	243,6	101,6	0,017
Філіппіни	104,9	215,9	72,5	0,206
Індонезія	264,0	143,7	51,3	0,054
Росія	144,0	97,1	48,0	0,067
Індія	1340,2	86,1	70,0	0,006
Україна	42,0	70,0	40,0	0,156
Глобальний	7000,0	1450,0		

Щоб уникнути незбалансованості умов роботи моряків в єдиному ринку судноплавства на міжнародному рівні формуються стандарти, правила та умови правомірності, насамперед, оплати праці. Фактично встановлено стандарти соціальної відповідальності судновласницьких структур.

У загальному вигляді ринок праці моряків використовує принцип інтеграційних відносин, в основі яких лежать територіальні відмінності в наявності робочих місць (флот провідних морських держав) і наявність вільних фахівців морських професій у державах з активною демографічною ситуацією щодо національного торговельного флоту.

З урахуванням різних факторів формування глобального ринку морської торгівлі виникають різні форми асиметрії. Склалася ситуація досить високих темпів нарощування провізної здатності і при традиційних формах підготовки

морських фахівців спостерігається незбалансованість попиту і пропозиції офіцерів (табл. 9.2).

Компетентність фахівців в умовах активних інноваційних процесів розвитку зумовлює якість реалізації виробничого потенціалу сучасного торговельного флоту.

Таблиця 9.2

Характер зміни складу ринку праці моряків

Характеристика	Роки		
	2015	2020	2015
Пропозиція	774000	789500	805
Попит	790500	881500	952500
Дефіцит/профіцит	-16500	-92000	-147500
Відсоток	2,1	11,7	18,3

Зростанням витрат на оплату праці та наявність дисбалансу попиту і пропозиції на ринку праці моряків посилюється розробка, створення і використання автоматизованих суден. Негативні чинники економічного розвитку 2020 року певним чином порушили наведені розрахунки.

Техніко-економічні та інноваційні напрямки розвитку торговельного флоту істотно коригують кількісні та якісні параметри ринку праці моряків, що і відбивається на програмах їх підготовки. Посилення вимог до рівня знань і компетентності відповідно до зростання вимог до системної безпеки судноплавства і зумовлює зміну привабливості різних груп диференціації моряків.

Контрольні питання

1. Відзначте фактори формування ринку праці.
2. Охарактеризуйте економічні проблеми безробіття.
3. Які головні аспекти та результати управління зайнятістю населення?
4. Опишіть основні фактори і результати міграції трудових ресурсів.
5. Чим визначаються особливості формування ринку праці моряків?
6. Найважливіші напрямки і завдання оптимізації стану ринку праці.
7. Сформулюйте умови досягнення збалансованості на ринку праці.
8. Принципи формування та забезпечення потреби праці в торговельному судноплавстві.

Глава 10.

ОПТИМІЗАЦІЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ

10.1. Власність і виробничі відносини

Виробничі відносини - це суспільна форма розвитку та використання продуктивних сил на основі принципів досягнення найважливіших цільових завдань. Такі відносини реалізуються в процесі раціонального виробництва, обміну, розподілу і споживання матеріальних і духовних благ. Такою ж суспільною формою є і процес створення об'єктів **власності** та відповідних виробничих відносин. Ці категорії мають схожість і відмінність.

Стандартний процес виробництва продукції, робіт і послуг відповідно до очікуваного ринкового попиту пов'язаний зі створенням і присвоєнням двох видів цінностей:

- предметів природи через процес праці;
- засобів виробництва, робочої сили, предметів споживання та послуг через систему суспільних відносин.

Інший тип присвоєння результатів праці та природних ресурсів формує відносини власності, Він відбувається між людьми представляючими юридичних осіб, у всіх сферах суспільної діяльності.

Власність - це економічні відносини між людьми з приводу привласнення засобів виробництва, результатів праці, продукції, послуг, об'єктів інтелектуальної праці в усіх сферах діяльності. Відносини власності на засоби виробництва утворюють соціально-економічну форму з'єднання особистісних і матеріальних чинників виробництва.

Відносини власності різних ресурсів охоплюють всю сукупність виробничих відносин, що зумовлюють ефективність господарювання. Поняття власності включає економічні та юридичні категорії.

Власність в економічному сенсі - це реальні відносини між людьми щодо присвоєння різних видів майна. В економічному відношенні виявляються дві сторони господарських відносин: об'єкт і суб'єкт.

Економічне ставлення, яке засноване на пріоритетній ролі власності на реальні ресурси може бути більш точно відображено у формулі:

- суб'єкт - майно - інші суб'єкти.

В економіко-правовій державі формується єдина система стандартних відносин власності, яка повинна чітко відображати такі елементи:

- присвоєння факторів і результатів виробництва;
- господарське використання матеріальних та інших засобів;
- економічну реалізацію власності.

Присвоєння відображає певний економічний зв'язок між людьми, який встановлює чіткі відносини до розглянутих речей як до своїх. Тобто голоаним стає отримання економічних переваг для владальника.

Присвоєння може поєднуватися з прямо протилежним ставленням - відчуженням. Тоді між власником і підприємцем виникають відносини господарського використання майна. Останній отримує можливість тимчасово володіти і користуватися об'єктом чужої власності. На морському транспорті цей процес реалізується у формі бербоут-чартеру. Оператор на основі договору з реальним власником виробляє умови використання суден і характер відшкодування їх вартості реальному власнику.

Змістовно власність головним чином капітальних активів і ресурсів реалізується економічно, якщо приносить дохід її власнику. Такий дохід являє собою весь створений продукт або його частину, які отримані завдяки застосуванню праці та засобів виробництва.

Значить, система економічних відносин власності охоплює від початку і до кінця - весь господарський процес відтворення. Вона пронизує і складає серцевину соціально-економічних відносин між людьми з виробництва, розподілу, обміну і споживання благ і послуг.

Вся система відносин власності породжує у людей економічні матеріальні, майнові інтереси. На жаль, рухома власними інтересами максимізації виручки, людина може вступати в конфлікт з інтересами всього суспільства. Це широко виникало в Україні при формуванні нових власників при переході країни на ринкові економічні відносини.

Власність характеризується трьома ознаками: володінням, розпорядженням, використанням. Реальні продуктивні сили і нормальні відносини власності та відповідні виробничі відносини формують суспільний спосіб виробництва. Саме він і зумовлює диференціацію рівня життя в країні.

Необхідно пам'ятати, що реально існують і принципово розрізняються тільки дві форми власності - державна і приватна. Всі інші майнові утворення (акціонерні товариства, кооперативи та ін.) є похідними від названих двох форм: або об'єднана державна, наприклад, Українське Дунайське пароплавство, або об'єднана приватна, або, нарешті, змішана власність. У структурі останньої виділяється українська судноплавна компанія «Укрферрі».

Централізація управління власністю має чіткі переваги в критичних ситуація. Це дозволило СРСР вирішити завдання індустріалізації і з початку Другій світової війни до 1943 року забезпечити більш високий рівень виробництва необхідній зброї для фронту.

Але в умовах СРСР утворилася і зберігалася перехідна форма власності - колективна неподільна. Вона належала за законом всім членам даного трудового колективу разом взятих і жодному з членів конкретно. В умовах сучасної України вона була ліквідована у формі пайового розділу землі колишніх колгоспів між членами.

Продуктивні сили більш революційні, їх стан визначається науково-технічним прогресом і фінансуванням. Тому виробничі відносини безперервно вдосконалюються і вносять різноманітність у утримання та види власності.

Індивідуальна власність, корпоративна, акціонерна, державна, інтегрована (Загальний ринок), ESOP - різноманіття, які в реальних умовах досягнення якості управління проявляють системні переваги.

Вирішення сукупності протиріч між продуктивними силами і виробничими відносинами визначають суспільний прогрес, який відображається в економічних системах.

У США сімейні фірми дають лише 3 відсотки продуктів. Половина працівників, зайнятих у сімейних фірмах формує 10 відсотків сільгосппродукції. Друга половина зайнята у великих господарствах і забезпечує 90 відсотків продукції. Цим пояснюється ефективність американської організації економічних відносин, а, отже, і країни в цілому.

Після реформи 1861 року Росія на душу населення збирала 1/3 зерна порівняно зі США, Канадою та Аргентиною. При цьому населення на 70 відсотків було сільськогосподарським. Україна ж нині збирає понад 60 мільйонів тонн зерна і виявилася одним із найбільших його експортером, що пов'язано зі зміною виробничих відносин у системі нових характеристик впливу конкретизації власності на результати праці.

Водночас залишаються суперечливими відносини до приватної власності на найважливіший ресурс країни - землі. У Біблії (Старий Завіт, третя книга Мойсея, 25. 20 - 23) сказано: "Землю не повинно продавати назавжди, бо Моя земля; ви прибульці й поселенці в Мене".

Відомі вчені М. Кондратьєв і Чаянов були проти приватної власності на землю. Цей принцип реалізований державною політикою в Ізраїлі з урахуванням впливу використання землі на рівень життя нації.

Найбільш ефективною формою власності є та, яка об'єднує володіння потенціалом і привласнення власником доданої вартості. У цьому випадку досягається оптимальність зусиль праці та доцільності використання надбавкового продукту не тільки на споживання, а й на розвиток.

Світова спільнота однозначно сформувала принцип диференціації форм власності. Кожна держава та регіональні спільноти мають у своїй власності

господарські об'єкти, природні ресурси, історико-культурні цінності. До критеріїв вибору публічних форм власності належать:

- об'єктивна необхідність правових гарантій доступу всіх громадян та доцільність державного управління - залізничний транспорт, поштовий зв'язок, національні природні парки;

- формування парето-ефективності в системі народної освіти та охорони здоров'я, дорожнє будівництво, комунальне господарство.

Частка державного сектору в економіці деяких країн досягає - Австрії - 25 відсотків, Франції - 22,8, Греції - 22,3 відсотка, Італії - 20 відсотків, Німеччини - 15. Природно, державна власність в оптимальному розмірі повинна зберегтися після приватизації і в Україні.

Муніципальна власність закономірно формується і відображає особливості управління об'єктами, які відображають особливості виробництва на регіональному рівні.

Приватна власність формується на рівні фізичних або юридичних осіб на основі ініціативних дій, трудового внеску або іншої законної форми присвоєння ресурсів. Ця форма власності жорстко пов'язана з прагненням ефективного використання ресурсів для її примноження.

Привласнення являє собою економічний зв'язок між людьми, який характеризується ставленням до речей як до своїх. Виробництво відображає форму та особливості присвоєння людьми різноманітних природних ресурсів та енергії для створення продукції, яка здатна задовольнити систему потреб.

Принциповим стає юридичне визначення власності на пріоритетність прав власника на майно. При цьому формуються правила реалізації будь-якої форми власності. Держава отримує частину доходів підприємців-власників, які беруть участь у створенні всіх видів бюджету, тим самим формується характер суспільної власності.

Цим принципом у реальних господарських і виробничих процесах окремих держав формуються та реалізуються економічні відносини (рис. 10.1) власності у формі:

- присвоєння факторів,
- господарське використання,
- економічна реалізація власності.

Характер виробництва продукції та послуг, параметри присвоєння результатів і ресурсів характеризується юридичними аспектами володіння, приналежності досягнутих результатів. Принциповим слід розглядати економічну діяльність до використання капітальних активів і відповідальності за ймовірні негативні наслідки.

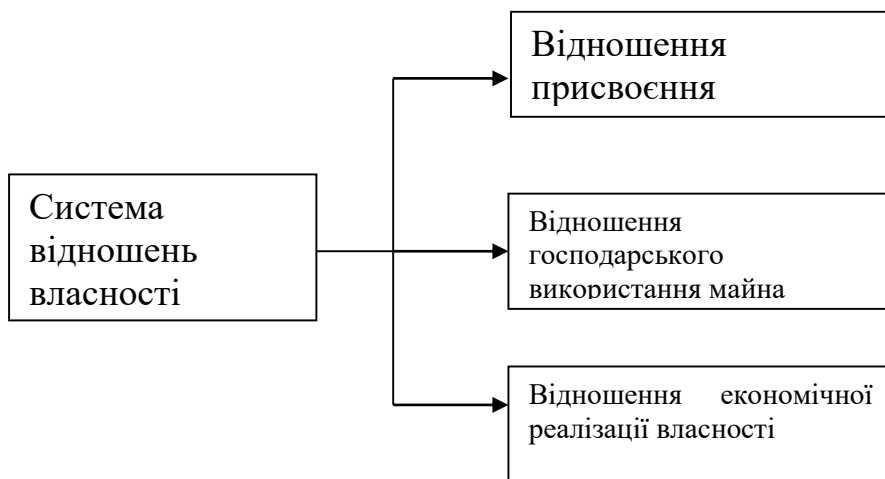

Рисунок 10.1. Формат відносин власності

Відношення відчуження формується при переході власності в інші верстви товариства без відшкодування вартості (барщина, часткова оплата праці).

Слід розрізняти соціально-економічні характеристики власників, які отримали капітал у спадщину або у формі, що відрізняється від нормальних ринкових підходів, від власника, який створив об'єкт на основі ініціативного підприємництва. Найважливішою характеристикою такого об'єкта стає його капітальна вартість, яка сформована на основі реальної здатності оптимізувати результати праці.

Власник коштів не завжди займається прямою виробничою діяльністю. Майно часто здається в користування на певних умовах. Виникають відносини господарського використання (тимчасового володіння) - оренди (рис. 10.2). У торговому судноплаванні формуються взаємини між судновласницькими компаніями (за належністю капітальних активів) і операторські компанії, що використовують флот реальних власників для отримання доходу на основі мистецтва управління (менеджменту).

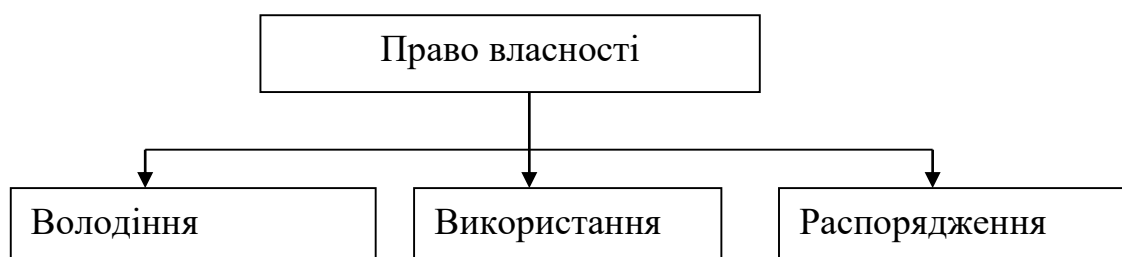

Рисунок 10.2. Структура менеджерських відносин на основі власності

Володіння - це основна форма різнобічного володіння певним економічним потенціалом. Слід відрізнити поняття власність і володіння. Володіння може бути у формі оренди - тимчасове. Головною гарантією власності виступає форма правової підстави володіння.

Користування це форма і право продуктивно (для реалізації на ринку) або особисто споживати для задоволення інтересів споживчих якостей об'єкта. Передбачено право передачі за договором або законом за відповідними умовами та критеріями.

Розпорядження виступає у формі права змінювати привласненість (належність) майна. Цей процес здійснюється на основі угоди купівлі - продажу, дарування, обміну. Законність процесу ґрунтується на чіткому правовому забезпеченні.

В економічно розвинених суспільствах чітко розрізняються широко використовувані типи присвоєння, створені на основі купівлі, будівництва, поглинання або злиття:

1- загальна нероздільна з урахуванням принципів освіти - первісно общинна формація; сімейна група; колективні відносини; державна власність.

2 - Приватне привласнення. Розрізняють дві особливості використання. По-перше, кошти належать працівнику - особиста власність. По-друге, засоби виробництва належать особистості, яка приваблює найману працю. У цьому випадку формується відношення приватного присвоєння за законами рабовласницького феодального або капіталістичного способу виробництва. В останньому випадку використовується принцип оцінки вартості робочої сили.

3 - Спільно-пайова: акціонерна, кооператив, товариство, господарські товариства (асоціації, спілки), спільна (шлюбний контракт).

Фактично в сучасних соціально-економічних системах (цивілізаціях) має місце функціональний поділ прав власності, узагальнення форм присвоєння, обумовлене рівнем розвитку країни.

Особливо складними виявляються соціально-економічні наслідки при помилках у виборі форми власності на землю. Саме це і стримує перехід України на ринок землі.

Кожна форма власності при ефективному економіко-правовому механізмі забезпечує основні функції. У державній формі Ізраїлю знаходиться електро-, газопостачання, 40 відсотків стратегічного машинобудування. Всі автозаправні станції - державні. Здаються в оренду в приватне обслуговування ветеранам армії, але не випадковим комбінаторам. Земля продається тільки під забудову. У сільському господарстві її використовують аналоги колишніх колгоспів.

У Франції ефективно працюють державний Марсельський порт і відповідна судноплавна компанія. У Голландії у власності портів виділяється значна частка міської влади. Це ж має місце і в порту Вентспілс. Всі основні порти Китаю - державні. Вони працюють високоефективно, не поступаючись за результатами відомим приватним у Великобританії.

Принциповим в використанні капітальних активів в усіх формах власності залишається ефективний менеджмент. Його форма суттєво диференційована по окремим країнам. Формуються підсистеми з колективним володінням капітальних активів працюючим контингентом.

В системі ринку морської торгівлі ефективність обумовлюється відповідністю менеджменту та капітальних активів флоту та портів вимогам. Тому досягається ефективність використання об'єктів різних форм власності.

10.2. Особливості присвоєння економічних об'єктів

Формування власності ґрунтується на раціональному вирішенні пріоритетів людського капіталу. Згодом присвоєння економічних об'єктів здійснюється на принципах спеціальних ринкових відносин. З позиції характеру присвоєння слід розрізняти об'єкти, створені природою і є національною власністю.

З точки зору об'єкта присвоєння в економічних відносинах, особливий інтерес представляють такі форми, як інтелектуальна власність, власність на засоби виробництва (капітальні активи) і на землю.

В основах економічних відносин сучасних індустріальних країн виділяється акціонерна форма власності. З позиції ефективності і справедливості важливо враховувати розподіл статутного капіталу між власниками і працівниками, що досить чітко демонструє структура ESOP.

Процес передачі певної частки майна в колективну - пайову форму власності працівників стає глобальною умовою світової тенденції. Цей процес практично почав реалізувати Г.Форд, випустивши акції для залучення коштів працівників підприємства. Колективна власність знижує ризики втрат і підтримує певною мірою ліквідність.

Щоб зі знанням справи розбиратися в економіці у всіх формах прояву інтересів, слід суворо класифікувати власність на типи, види і конкретні форми. Для цього важливо розрізняти типи економічного присвоєння за такими вирішальними критеріями:

- за класами суб'єктів власності;
- за принципами присвоєння;

- за вирішальними можливостями вільно ділити майно між окремими власниками на їх розсуд;

- за характером економічної психології власника.

Історично спочатку виник клас спільної нероздільної власності.

Клас загальної нероздільної власності формує відповідну економічну психологію. Для неї характерні:

- колективістська свідомість, гранично лаконічно висловлена в приказці «Один за всіх і всі за одного»;

- колективна турбота спільних власників про інтереси окремих людей;

- безкорислива взаємодопомога в колективній праці та сімейному побуті;

- ідеологія зрівняльного розподілу суспільного багатства;

- ставлення до загальної нероздільної власності як такої, що не належить особисто нікому;

- відсутність безпосереднього зв'язку особистого інтересу кожного працівника з інтересами всього суспільства.

Загальне нероздільне присвоєння проявляється в ряді конкретних форм історичного розвитку:

- первіснообщинна;

- сімейна;

- колективна;

- державна власність.

Приватне присвоєння означає, що окремі люди отримують право і реальність ставиться до майна як до особистого джерела створення основних форм багатства.

Як вище зазначалося приватне присвоєння має два види, які істотно розрізняються між собою. Власність на засоби виробництва людини, яка сама трудиться, і власність на засоби виробництва особи, яка застосовує чужу працю.

Класом спільно-пайової власності органічно поєднані основні принципи загального та частого присвоєння. Спільно-пайова власність робить певний вплив на риси економічної психології:

- колективістська індивідуалістична свідомість;

- працівники підприємств певною мірою не відчужені від узагальненої власності;

- учасники об'єднання піклуються про стійке становище і прибутковість всього підприємства;

- у людей є розуміння залежності добробуту кожного від загальних доходів;

- приватний економічний інтерес органічно збігається із спільним інтересом колективу підприємства.

Спільно-пайова власність на капітальні ресурси виступає в конкретних формах:

- акціонерне товариство кооператив;
- товариство;
- великі господарські об'єднання підприємств;
- спільні підприємства;
- спільно-пайове майно подружжя, що укладає відповідний шлюбний контракт.

Форма спільно-пайового присвоєння може мати різний соціально-економічний зміст і використовуватися в інтересах переважно приватних осіб, визначених соціальних груп і держави.

Порівняння зазначених форм присвоєння підводить до певних висновків (рис. 10.3). вони певною мірою відображають складність системного управління капітальними активами за критеріями нормалізованої ефективності та збереження ліквідності.

По-перше, жодна з цих форм не може бути визнана безумовно кращою за всіма критеріями. Те, що є перевагою в одній формі присвоєння, відсутнє в інших.

По-друге, кожен вид власності може розраховувати на великий успіх тільки в межах правильно обраної ніші, місця в структурі національної економіки.

По-третє, неможлива взаємозамінність відомих форм господарювання.

По-четверте, для задоволення стандартних потреб суспільства по-своєму необхідні всі без винятку розглянуті форми виробництва благ і видів послуг. Саме це положення з урахуванням неоднозначної доступності необхідних ресурсів зумовлює диференціацію держав за рівнем життя.

Рисунок 10.3. Диференціація розвитку форм власності

Саме форма використання власності в системі виробництва продукції та послуг з урахуванням особливостей використання особистої або найманої праці обумовлює економічні відносини та особливості організації суспільних відносин.

З філософської точки зору майнова нерівність долається не переділом багатства, але зниженням вимоги до наявності його в інших. Нерівність повинна враховуватися здатністю оцінити об'єктивність цього положення. Вартість окремих суден коливається від кілька тисяч доларів до сотень мільйонів доларів.

Одночасно світова статистика в системі глобального ринку морської торгівлі характеризує особливості концентрація уваги окремих судновласників на масштабах позиціонування у світовій судноплавній індустрії. Але не характер власності (приналежність бренду), а вміння управляти активами зумовлює ефективність віддачі капітальної вартості судна.

10.3. Функції та процеси приватизації

Закономірно і обґрунтовано як основу сучасного ринкового господарства розглядається різноманіття формування і використання різних підсистем власності. Однак залежно від виникнення революційної ситуації або прийняття рішень власником змінюється форма володіння. Досить часто державна або муніципальна власність на основі соціально-економічних рішень переходить до володіння підприємцями. Тобто реалізується принцип приватизації зі створення приватної або колективної власності.

Зазвичай залежно від пріоритетів і характеру державного регулювання реально формується співвідношення відомих форм власності з метою певної збалансованості суб'єктів володіння. Організаційно розглядаються переваги власності окремих громадян і організацій, ступінь збереження або трансформації державної власності та її суб'єктів, вибору меж муніципальної - місцевих органів влади.

Головним стає забезпечення рівноправності форм власності та визначення необхідних масштабів їх формування. Кількість і різноманіття об'єктів власності, в кінцевому рахунку, відображає економічний статус країни.

Розрізняють альтернативні форми трансформації власності на капітальні активи. Особливо виділяються помилкові: націоналізація і приватизація. Вважається, що приватизація в багатьох відношеннях значно складніша, ніж націоналізація, якщо її проводити в жорсткому правовому полі. Націоналізація здійснюється або революційним шляхом вилучення об'єктів у реальних власників, або у формі викупу.

Економічний сенс приватизації полягає у створенні нормальних умов для появи класу власників, які отримали в особисту власність частину громадського майна шляхом: викупу; отримання в дарунок або спадщини; махінації; створення власною працею основного капіталу; організації нового господарства об'єднанням раніше розрізнених коштів; перерозподілом раніше створеного майна цивілізованим методом.

Ефективністю і справедливістю відрізняються, як показує досвід, 1, 4, 5 форми створення власності. Бо в умовах обґрунтованого уникнення ризику втрати капітальних активів забезпечується зростання виробництва.

В інших випадках ефект виступає у формі привласнення майна у формі нерухомості з подальшим його перепродажем. Саме це і сталося в Україні після тотальної приватизації ефективних підприємств. Рівень приватної власності перевищив показник низки європейських держав, а результативність народного господарства не зросла, а знизилася.

На ефективність розподілу капітальних активів та їх подальшого використання впливають методи проведення приватизації, її цілі та виконавці.

Приватизація об'єктів державних підприємств України - це відчуження майна, що перебуває в загальнодержавній, або власності державних підприємств, на користь фізичних і недержавних юридичних осіб.

Приватизація капітальних активів або природних ресурсів здійснюється на основі таких принципів:

- законності,
- надання пільг на придбання державного майна членам трудового колективу підприємств, що приватизуються;
- забезпечення соціальної захищеності та рівності прав громадян України в процесі приватизації;
- пріоритетного надання прав громадянам України на придбання державного майна;
- безоплатної передачі частки державного майна кожному громадянину України;
- приватизації державного майна на платній основі застосування приватизаційних паперів;
- дотримання антимонопольного законодавства;
- повного, достовірного та своєчасного інформування всіх громадян про всі дії з приватизації;
- надання права трудовим колективам на вибір форми власності та придбання своїх підприємств.

На жаль, створені в Україні акціонерні компанії на основі досить чіткого підходу, в ряді випадків виявилися не дієздатними через зміни імпорتنих ринкових потоків подібних благ. У низці випадків недобросовісного акціонерного правління фірми опинилися в стані банкрутства. В інших випадках навіть металургійні акціонерні товариства, незважаючи на наявність попиту на продукцію і ефективність галузі в цілому, не забезпечили справедливий розподіл прибутку по акціях.

10.4. Завдання та принципи роздержавлення

Збалансованість наявності різних форм володіння, насамперед, капітальними активами обумовлює і різноманіття підприємницьких структур. Це зумовлює потік пропозиції і необхідну платоспроможність працівників.

Тому формування збалансованої ринкової економіки зазвичай характеризується різноманіттям форм власності, насамперед, на економічні ресурси і в необхідній мірі на природні ресурси. В історичному аспекті для окремих держав цей процес формувався природним шляхом. Для умов України однією з перехідних умов від економіки, заснованої на державній власності, до ринкової використовуються інструменти роздержавлення. Воно реалізується зазвичай у формі нормалізації розподілу державної власності внаслідок зменшення її питомої ваги.

Роздержавлення капітальних активів різних галузей народного господарства здійснюється з урахуванням складності управління об'єктами на цьому рівні. Часто використовується механізм акціонування, оренди або викупу. Вважається, що конкретний підприємець досить ефективно використовує об'єкти власності.

При цьому необхідно враховувати раціональне прагнення активних особистостей до вирішення проблем на основі формування нових відносин до праці. Принципово необхідне підвищення ступеня економічної свободи, створення широкого сегмента приватної власності на основі активного та ініціативного підприємництва, що забезпечує раціональне створення заощаджень і формування на їх основі капітальних активів.

Історично доведено, що змішана економіка являє собою найбільш поширену систему при будь-якій формі господарської діяльності. Різномасштабність підприємств формує умови необхідної збалансованості ринкових відносин: пропозиції, попиту та цінових характеристик, орієнтованих на реальний купівельний платоспроможний попит.

Слід мати на увазі, що, незважаючи на наявність великої кількості товаровиробників, реальних або нормальних ринкових відносин може і не

виникнути. Держава не повинна абсолютною мірою розпоряджатися або відчужувати вироблену продукцію, як було в умовах соціалізму. Це ж проявилось при створенні Державного підприємства АМПУ, що відчужує доходи портів, сформовані на основі належного їм виробничого потенціалу

Різноманіття форм власності на капітальні активи необхідне, але недостатня умова ринкових економічних відносин. Реальна самостійність власників капітальних активів характеризується переважанням економічних інтересів, що реалізуються ефективними методами управління.

Тому система державного регулювання спочатку повинна бути націлена на роздержавлення, тобто відхід міністерств і відомств від господарської діяльності до реалізації політики конкурентного розвитку. У державній формі власності можуть знаходитися в основному найважливіші економічні підсистеми за критеріями досягнення соціально-економічної справедливості та системної безпеки функціонування і розвитку країни.

У цьому аспекті особливо виділяється компетентність власників виробничих підсистем народного господарства. У судноплавному комплексі України представлені різні власні підсистеми: приватні компанії, бербоут-чартерні оператори і короткостроковий власний менеджмент.

Зрештою, основним завданням приватизаційних технологій має розглядатися подальше підвищення ефективності використання виробничого потенціалу у формі зростання пропозиції. Одночасно при створенні нових робочих місць розширюється попит і зростає грошовий потік в державі. Крім того, прогнозується зниження економічних функцій державних інститутів і зниження впливу некомпетентного управління. Саме некомпетентність органів управління зумовила падіння ефективності роботи виробничої інфраструктури України.

Треба мати на увазі, що додавальний продукт перетворює власність з необхідної умови існування людини на стан реальної свободи за характером можливостей подальшого розвитку. Але цей процес повинен ґрунтуватися на справедливості оплати праці.

У цьому аспекті слід відзначити розвиток дедвейту торговельного флоту на основі сучасної підприємницької діяльності в системі пріоритету різних форм володіння.

10.5. Особливості приватизації капітальних активів в Україні

Власність формується і являє собою характер відносин між людьми з приводу створення капітальних активів, володіння, використання та

розпорядження. Власність поширюється і на сукупність різних матеріальних і духовних благ. При цьому виділяються умови їх виробництва (створення).

Економіко-правове значення власності в ринкових умовах зумовлює доцільність створення економіко-правових умов формування різноманітності форм власності. У цих умовах зростає ймовірність появи компетентних управлінців, що і демонструє створення акціонерних судноплавних компаній Укррічфлот і Укрферрі.

Власність формується, насамперед, завдяки результатам праці, за факторами спадщини та в процесі інституційних і правових перетворень (націоналізації або приватизації).

Протягом життєвого циклу та історичних переходів будь-яка форма власності не залишається незмінною. Залежно від умов і завдань відбуваються постійні рухи у зміні складу власників, а, отже, і форм власності.

Приватизація означає перетворення загальнонародної власності на приватну. Наприклад, в історії Великобританії залежно від приходу до влади лейбористів або консерваторів залізничний транспорт змінював свою власність. При консерваторах він передавався за формою викупу в приватні руки, як низькорентабельний. Нові власники для підвищення прибутковості зазвичай ліквідували діяльність напрямків, де була збитковість, незважаючи на наявність соціальної затребуваності.

Зрештою, внаслідок використання різних механізмів та інструментів приватизації формуються взаємини між чотирма, раніше згаданими, основними підвидами диференціації власності.

Будь-яке економічне реформування має відображати певну традиційність, що відображає цивілізаційні характеристики суспільства і завдання підвищення рівня життя громадян:

- економічна діяльність не сприймається як цінність першого порядку;
- особистість не розглядалася як найважливіший інституційний об'єкт, не виділялася з середовища;
- влада ґрунтувалася на принципах високої концентрації.

На жаль, приватизація в постсоціалістичному просторі почалася без ретельної підготовки, обґрунтувань і розрахунків. У більшості країн СНД спочатку реалізований принцип приватизації, заснованої на віртуальній оцінці внеску окремих громадян на основі вавчорів. Це формально цінний папір, що свідчить про право і величину власності на національну власність працівників і утриманців.

Головним принципом на поверхні представлявся відхід від державної монополії власності. Але непродуманість призвела до монополізації на рівні

окремих олігархічних структур, які згодом не забезпечили збалансовану ефективність національної економіки.

На жаль, з низки причин безсистемною виявилася спроба формування класу реальних власників, тобто представників, так званого третього класу. З певного часового відрізка почалося падіння рівня індустріалізації України.

На першому етапі до 1997 року з державної власності близько 70 відсотків промислових підприємств пішли в приватний сектор. Частка державної власності залишалася в межах 30 - 35 відсотків. Поспішність цього складного стратегічного процесу і зумовила зниження ефективності виробництва з одночасною втратою робочих місць.

На другому етапі приватизації зміна державної форми власності ґрунтувалася на продажу об'єктів на аукціоні. Це стосувалося пакетів акцій, що перебувають у державній власності. Саме тому суднобудівна промисловість опинилася у власності іноземних компаній, які з різних причин не забезпечили завантаження потужностей. Інша частина акцій опинилася у власності осіб, які ніякого відношення раніше не мали з суднобудуванням. Достатньо згадати ефективний раніше завод «Ленінська кузня», власники якого за 25 років не спустили на воду жодного транспортного судна.

Сукупність різних умов і факторів трансформації базисного стану власності не призвела до створення в Україні ефективних власників економічним потенціалом з низки причин:

- підприємства, що перебувають у власності трудових колективів (3/4), фактично не стали об'єктами ринку капіталів;
- безоплатна приватизація не забезпечує припливу коштів, а сприяла, в кінцевому рахунку, до зосередження основних фондів в руках олігархів;
- на аукціонах ціни не відповідали номінальній вартості, а відображали цілі інвесторів або стан підприємства.

Реальний процес роздержавлення досить складний. Так Великобританії знадобилося десятиліття, щоб приватизувати десять великих державних підприємств. При цьому був клас заможних людей. В Україні за цей час приватизовано 70 відсотків власності при фактичній відсутності багатих людей, здатних викупити підприємства вартістю десятки і сотні мільйонів доларів. Наслідком виявилось фактичне руйнування досить високоіндустріальної країни і перетворення її на експортера зерна, напівфабрикатів і сировини.

Тому і зростаємо дефіцит рахунку поточних платежів і необхідність запозичення грошових коштів у глобальних кредиторів (МВФ, Світового банку та ін.).

Зрештою, приватизація капітальних активів і природних ресурсів, інтенсивно проведена в Україні, підтвердила особливість характеристики власності, представленої свого часу Прудом: «Власність є крадіжка». Як демонструють скандинавські ераїни всі форми власності за відповідними умовами використання забезпечують системну ефективність працюючих.

Нівелювання цього положення забезпечується тим часовим володінням за умовою формування доходу власника та оператора. В цьому аспекті на моському транспорті поширене використання бербоут-чартеру.

10.6. Власність у глобальних економічних відносинах

Єдність розвитку глобальних економічних відносин фактично заснована на закономірності процесу формування результату, запропонованої ще К. Марксом. Це стосується формування вартості за трьома складовими: капітал, необхідна праця і додавальна праця. Саме останній внаслідок істотної відмінності по країнах зумовлює пересування капіталу і результатів його використання по країнах світу. Крім того, саме іноземний капітал переміщаючись країнами формує зміну володіння на період пріоритетів операційної діяльності. Це демонструють, наприклад, зернотрейдери, що будують відповідні стивідорні комплекси в Українських портах з вивезенням прибутку. Цю стратегію чітко реалізують глобальні портові компанії WP Dubai і Hatchison, які по всьому світу зумовлюють проекти концесійного управління капіталом.

Ці та інші приклади, що обумовлюють трансформацію економічних відносин між суб'єктами (власниками) та об'єктами (майном), повніше можна простежити по ланцюгу суб'єкт - майно - інші суб'єкти (інші власники або невластники).

Власність, тобто належність економічних ресурсів фізичним або юридичним особам зумовлює як форму організації господарської діяльності, так і характер формування та використання грошових потоків у національних і міжнародних відносинах.

У цьому відношенні і розрізняють економічний і юридичний сенс формування власності:

економічний - це реальні економічні відносини між людьми щодо присвоєння та господарського використання всього майна;

юридичний - відображає порядок оформлення майнових зв'язків у законах і положеннях.

Власність як економічна категорія і система реальних цінностей значною мірою зумовлює соціально-економічний статус держави в цілому і окремих її складових. Тим не менш, розрізняються за ступенем наявності загальнонаціональної власності. Головним в її результативності залишається

якість управління ресурсами. У німеччині ефективними залишаються державна авіакомпанія і залізничний транспорт. В Україні ця ж форма власності не забезпечує ефективність залізниці. Українські приватні компанії виявляються мало ефективними порівняно із зарубіжними.

Розрізняються 3 головні соціально-економічних питання власності в глобальних аспектах:

- представник **якої держави** присвоює результати виробництва?
- які економічні зв'язки потрібні для кращого використання виробничих факторів і умов?
- **кому** належать доходи?

З урахуванням цього та інших характеристик система економічних відносин власності на глобальному рівні включає:

- присвоєння факторів і результатів виробництва;
- господарське використання матеріальних та інших засобів;
- економічну реалізацію власності.

Привласнення - це економічний зв'язок між громадянами держав, що встановлює їх ставлення до ресурсів і до результатів використання, як до своїх. Привласнення неможливе без виробництва продукції, що протікає в рамках певної форми власності. Це демонструють судноплавні компанії, що реєструють флот у реєстрах інших держав.

Відчуження - протилежне ставлення процесу присвоєння. Ця ситуація виникає тоді, коли вироблені продукти конкретним працівником, присвоюють «чужі» (інші). Наприклад, ставлення між феодалами і кріпаками. Це ж положення виникає і в умовах реалізації піратських та інших кримінальних дій.

Відносини господарського використання майна виникають між власником і підприємцем (оператором), коли останній тимчасово володіє об'єктом чужої власності у формі оренди (договір про тимчасове користування) або концесії (договір між державою і приватною особою про тимчасове користування). У торговому судноплавстві - це бербоут-чартер.

Якщо власність приносить дохід (прибуток, податок, платежі), то власність **економічно** реалізується. Основним результатом такої реалізації стає **чистий дохід** - це новостворений продукт, отриманий в результаті додатку праці та використання засобів виробництва. Саме тому показнику капітал, основний об'єкт власності, вибирає регіони найбільш сприятливі з позиції максимізації прибутку.

Зрештою, власність являє собою найважливішу мету підприємницької діяльності, одночасно характеризує рівень життя і соціально-демократичний лад держави. Це чітко демонструють скандинавські країни, що забезпечують такі умови формування та використання власності капітальних активів, які б

максимально забезпечували соціальну справедливість для громадян країни. Тому ці країни не належать до пріоритетних з позиції іноземного капіталу до формування прибутку на відміну від України. В Україні ж непривабливість для іноземного капіталу для більшості сегментів з високою доданою вартістю обумовлена ризиками політичного плану.

Контрольні питання

1. Розкрийте принципи формування власності.
2. Як пов'язані власність і виробничі відносини?
3. Сутність і форми приватизації економічних об'єктів.
4. Цілі та форми приватизації капітальних активів.
5. Які умови, завдання та форми роздержавлення власності?
6. Особливості та проблеми зміни структури власності в Україні.
7. Фактори ефективного використання виробничого і природного потенціалу.

РОЗДІЛ 3. МАКРОЕКОНОМІКА

Глава 11. ГРОШІ І ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ

11.1. Гроші як економічна категорія

Засобом вираження вартості всіх видів капітальних активів, товарів або послуг в умовах розвиненого виробництва є гроші. У цьому відношенні гроші являють собою загальну особливу форму товару. Для досягнення цього положення грошова форма оцінки вартості у своєму розвитку пройшла кілька етапів, розвиваючись і використовуючи інноваційні технології.

Зрештою, гроші виявилися найбільшим винаходом людства, яке обумовило розрахунок раціональності дій людини. Поняття грошей з'явилося в сьомому тисячолітті до нової ери. Було встановлено, що споживча вартість одного товару щодо іншого формує сутність грошей.

Гроші, в кінцевому рахунку, це особливий товар. Цей особливий вид товару відіграє головну роль - загального еквівалента при обміні продукції. У цьому відношенні гроші виконують функцію вирівнюваності продукції або послуг за ступенем задоволення чіткої потреби.

Оскільки самі гроші в прийнятій формі є загальновизнаним втіленням вартості продукції, то вони стали виступати в якості свого роду еталоном - вимірювачем вартості виробничого потенціалу, всіх товарів і послуг.

Однак необхідна жорстка і чітка оцінка сутності самих грошей. У зв'язку з цим досить згадати афоризм У. Гладстона - навіть любов не зробила більшого числа людей дурнями, ніж мудрування з приводу сутності грошей.

Ціна товару виражається у відомій кількості грошового товару - золота. Кількість золота вимірюється його вагою. Певна вагова кількість золота приймається за одиницю його маси. Ця одиниця, встановлена державою в якості грошової одиниці, називається масштабом цін. Побічно всі ціни товарів виражаються в певній кількості вагових одиниць золота.

Розглядається суперечливість впливу грошей на благополуччя і життєве становищем людей, що іноді приписується якимось нібито надприродним властивостям самого золота. Тим часом у такому разі непоміченим залишалося те, що гроші діють не самі по собі, а використовуються послугами операторів, що вступають у певні економічні відносини.

Історично в процесі економічного розвитку спільноти склалися і поступово отримували практичну реалізацію чотири форми вартості, які мають наступну відмінність.

1. Проста - певна кількість товару А обмінюється на певну кількість товару В. Основним недоліком стає те, що обмін речі на річ здійснюється не регулярно та випадково за кількістю та пропорціями.

2. Повна (розгорнута) - до процесу обміну включені товарні цінності праці, що призвело до стану товару у відносній формі вартості по відношенню до безлічі інших товарних цінностей. Цей стан формується з розвитком виробництва. Одночасно зі зростанням продуктивності ресурсів і випуску продукції виникає необхідність досягнення справедливості обміну. Початок цієї ситуації пов'язаний з появою поділу праці. Починається регулярний обмін товару на товар за еквівалентом відносної вартості.

3. Розгорнута форма вартості обумовлена розвитком масовості виробництва, зростанням продуктивності ресурсів і випуску продукції. Посилюється необхідність справедливого обміну. З'являється спеціалізація в поділі праці. Починається регулярний обмін товару на товар за еквівалентом відносної вартості.

У цих умовах економічних відносин мінові пропорції наближалися до витрат праці, який лежав в основі виробництва. У цей період ще не сформувалися умови загального товарообміну. Прямий обмін обмежений конкретними споживачами. (Шкуру ведмеда не всім можна було збути).

4. Загальна - заснована на виділенні ролі основного предмета обміну (солі, зерна, шкур). Розвиток виробництва, поглиблення поділу праці, розширення кола товарообміну викликало необхідність виникнення загального засобу обміну - спеціальної грошової одиниці - частини золота або срібла.

У цьому відношенні гроші грають функцію особливої форми порівняння конкретної цінності окремих продуктів. Гроші стають особливою формою «терезів». За їх відсутності або «поломки» використовується бартерна форма обміну - товар на товар.

До основних недоліків здійснення бартерних товарообмінних операцій відноситься:

- пошук зацікавленого саме в товарі, підготовленому до обміну;
- неспівпадіння часу реалізації товарообмінних операцій для партнерів;
- неспівпадіння кількості продукції або виду послуг за порівнянною оцінкою.

У цьому відношенні використовувані реальні гроші забезпечують нормальні економічні дії:

- будь-який обмін за прийнятими критеріями та умовами;
- суттєво знижують витрати обігу;
- стимулюють розвиток спеціалізації виробництва і товарно-ринкових відносин.

Економіка не може нормально функціонувати без необхідної кількості грошей. При їх нестачі настає економічна стагнація. Виробництво продукції та надання послуг зупиняється. Багато підприємств закриваються, деякі назавжди. Цей важкий період для України тривав протягом 1993 - 1997 років, до появи національної грошової одиниці.

Історично за якісними характеристиками, а саме однорідності, кількісної ділимості, збереження і портативності в якості одного товарного еквівалента виділилися золото і срібло.

Залежно від характеру і спрямованості суспільних зв'язків гроші перетворюються на об'єкт, який може створювати позитивні результати, якщо націлені на користь суспільства, і зло, коли грошові кошти сприяють пригніченню людей. Останнє і характерне для України, особливо в період 2014 - 2020 років.

Реально сприймаються гроші в умовах окремої країни, по суті справи, являють собою кристалізацію товарної вартості. Цей процес виражається через сутність грошей. При реальній грошовій системі формується справедливий товарний обмін. Ця умова істотно порушена США у формі випуску 15 трильйонів не покритих реальною товарною масою доларів, у формі компенсації втрат від падіння виробництва в 2020 - 2021 роках.

Реальність грошової маси відображається фактичною вартістю продукції, створеної працею громадян конкретної країни. Тому принциповим стає вимір результативності національної економіки в світовий валюті. Тому праця моряків на світовому ринку морської торгівлі забезпечує країну повною стабільністю.

11.2. Сучасна інтерпретація функції грошей

Широко використовується інший підхід до розкриття сутності грошей, який заснований на обліку їх функцій. Головним стає досягнення економічного стану, коли гроші стають основним регулятором ринкових відносин.

У сучасних умовах розрізняють п'ять стабільних функцій грошей. Функції грошей розглядаються у формі прояву їх сутності. У загальному вигляді гроші виступають як інструмент економічних відносин у суспільстві. За допомогою цього інструменту визначаються ціни товарів і послуг, здійснюються процеси реалізації благ та здійснення платежів і формування накопичень.

Теоретично з урахуванням практичного значення чітко сформульовані основні функції грошей, які зумовлюють їх ефективне використання.

1. Засіб обігу. Функція засобу обігу - гроші відіграють роль посередника в реалізації товарів. З тривалістю обороту золоті гроші зношувалися, поступово

втрачали свою цінність. Тому їх замінили паперовим еквівалентом в Китаї в ХІІ столітті, в Росії - в 1769 р.

Рівняння обміну виступає у формі, що враховує потребу кількості грошей з урахуванням кількості обігу платіжної одиниці протягом року щодо сумарної вартості товарної маси (рис. 11.1). тому оптимальність використання грошей в часі відображає ефективність національної економіки.

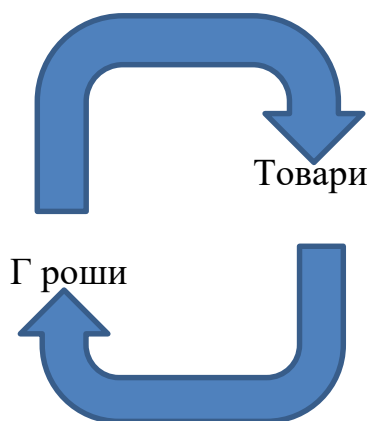

Рисунок 11.1. Форма товарообмінних операцій

У цьому відношенні гроші забезпечують потенціальну та реальну можливість раціональне використовувати результати територіальної спеціалізації та поділу праці.

2. Міра вартості - вартість усіх товарів виражається в грошах, що забезпечують порівняння вартості різних товарів. Це обумовлено загальною закономірністю формування витрат праці на виробництво будь-якої продукції. Відмінність витрат праці враховувалася величиною золотого еквівалента.

Вагова величина золота, прийнята в країні за грошову одиницю, утворює масштаб цін. Спочатку ця кількість визначалася в назві грошей. Грошова одиниця дозволяє порівнювати відносну вартість різних благ і ресурсів на основі встановлення цін.

Номінальна вартість грошей відрізняється від реальної, яка чітко пов'язана з динамікою ринкових цін. Інфляція веде до втрати вартості грошей і до прагнення обміну на інші товари, тобто функція багатства паперових грошей зникає.

Макроекономічна рівновага досягається при тотожності цих потоків.

3. Функція заощадження (цінності) - засіб накопичення. Висока ліквідність грошей формує основний вид зберігання багатства. Гроші витягуються з обороту і зберігаються, як гарантія досягнення майбутньої потреби. Накопичення дозволяє придбати матеріальні цінності більше вартості.

4. Функція платежу - Вона чітко проявляється при оплаті комунальних послуг і товарів у кредит, виплаті заробітної плати. Це також різні форми надання та погашення грошових позичок. Гроші стає засобом боргових зобов'язань.

Різні боргові відносини визначили створення такого засобу обігу як вексель. Банки скуповують звичайні векселі і розраховуються банківськими векселями, тобто кредитними грошима.

5. Функція міжнародних грошей. Гроші виступають на глобальному ринку в рамках міжнародної купівлі-продажу. Частіше у формі золота і за договірних умов як світові гроші сформувався долар. Гарантія його стійкості раніше прив'язувалася до золота. В даний час долар, як засіб міжнародних економічних відносин зумовлений його обов'язковим використанням в сегменті сирої нафти та ін. товарних груп і регіонів (економічних об'єднань).

Цю ж функцію виконує і євро. Національна грошова одиниця стає виконувати цю функцію при досягненні пріоритету національного виробництва в глобальній економіці.

Функція засобу обігу реалізується, коли гроші виступають фактично в якості посередника при обміні товарів і послуг. Цю функцію можуть виконувати тільки реальні гроші. Функція грошей як засобу обігу реалізується на основі товарообмінних операцій. Однак кількість грошей обігу зумовлюється параметрами вартості товарної маси. В даному випадку гроші не затримуються довго в руках покупців і продавців і переходять з рук в руки, виконуючи розглянуту функцію швидкоплинно. Ця обставина призвела, зрештою, до заміни повноцінних грошей неповноцінними.

З урахуванням поточних економічних проблем держава стала замінювати повноцінну золоту монету на викарбувані неповноцінні срібні та мідні знаки. Цим було доведено, що повноцінні грошові кошти - при виконанні ними функції засоби обігу - можна замінити символами вартості.

Функцію збереження вартості (накопичення багатства) - фактично можуть виконувати тільки реальні гроші. Інфляційні процеси не дозволяють сучасній паперовій грошовій одиниці зберігати багатство внаслідок циклічних і політичних катастроф.

При продажу товарів у кредит гроші виконують функції платіжного засобу або забезпечують оплату за раніше придбаний товар, коли настає термін погашення заборгованості. У такій ролі сучасні грошові кошти використовуються і поза сферою товарного обігу у випадках, якщо виплачується заробітна плата, виконуються всякого роду фінансові зобов'язання.

У міжнародній торгівлі здійснюється найважливіша функція світових грошей: останні стали виступати в ролі загального еквівалента в господарських взаєминах

усіх країн. Але для збалансованості і відповідності ефективності таких грошей слід створити відповідні умови.

Переміщення грошей з однієї країни в іншу відбувається при переказі підприємцем своїх грошових коштів для їх зберігання за кордон за відповідним курсом обміну. У даному випадку гроші виступають як суспільна матеріалізація багатства.

Саме це в сучасних умовах оптимізації виробничого процесу передбачає уточнення сутності та ролі грошей у суспільстві. Уточнення та удосконалення грошового обігу в умрвах глобальних економічних відносин потребує відповідних законів та інструментарію.

11.3. Кейнсіанська теорія грошей

Існують альтернативні погляди на гроші, як на основний механізм та інструментарій управління стійкістю економічних відносин. Проблемою стає вибір методів управління стабільністю економічних відносин підприємств і громадян. При цьому особливе місце займає характер прояву нестійкості ринкової системи за складною сукупністю факторів.

Принциповим у господарському розвитку стає розкриття взаємозв'язку пропозиції грошей та формування величини номінального ВВП. У цьому аспекті найголовнішим виявляється оптимальність управління грошовою масою в державі за критеріями розвитку реального сегмента економіки.

Відповідно до цього процесу встановлено взаємозв'язок, який відображає, що якщо кількість грошей зменшується, зростає процентна ставка, але знижується номінальна за критеріями розвитку реального сегмента економіки по зростанню ВВП (Y). Це головний показник грошового (платіжного) стану країни.

$$Y=C+I+G+N_{ex} \quad 11.1$$

Достатньо нагадати, що до подій 2014 року ВВП України сягав 200 мільярдів доларів. Але внаслідок приходу до влади неспеціалістів ВВП обвалився до 90 мільярдів доларів. Це і призвело до подвійного обвалу вартості української грошової одиниці та відповідного зростання цін і падіння рівня життя народу.

Найважливішим стає досягнення відповідної економічної інформованості Центрального банку про реальний стан національного господарства за параметрами факторів, що впливають на характеристику грошового обігу. За відсутності відповідних обсягів валютних запасів Україна змушена постійно

вдаватися до зовнішнього запозичення. Однак ця стратегія вирішуючи тимчасово проблеми, зумовлює зростання боргу.

За цих умов реалізувався принцип зниження державою ролі реалізованої монетарної політики. При цьому одночасно формується помітне зростання фіскального навантаження на бізнес і істотно посилюється дефіцит державного бюджету.

Найбільш реальною умовою досягнення необхідної збалансованості державного бюджету стає збільшення випуску продукції з високою доданою вартістю, про що свідчить досвід розвитку Японії та Німеччини. Це обумовлене ефективністю використання ресурсів, особливе робочої сили. Рівень виробництва обумовлює параметри життєвого рівня громадян. Нажаль в Україні ця складова не відповідає нормативним стандартам.

Економічні та системні особливості вибору та реалізації грошово-кредитної політики окремої держави представлені на рисунку 10.2. Цей процес досить складний з організації та результативності. Принциповим залишається вибір напрямків і форми оптимізації виробництва на основі ефективної структури виробництва.

Негативний стан національного виробництва обумовлює інфляційні процеси, що зніжують рівень життя в країні. Одночасне з імпртом інфляції падає рівень національної грошової одиниці.

Саме оптимальна грошово-кредитна система держави розглядається як основний інструментарій збалансованості національної економіки. Тільки в цьому положенні досягається відповідність параметрів виробництва, раціональність і повнота споживання громадянами конкретної країни. Нестійкість грошової системи не дозволяє стійко розвиватися національній економіці, не стимулює активізацію інвестиційної діяльності і веде до зниження рівня життя громадян країни.

Це й обумовлює зростання ролі долара в забезпеченні збереження накопичень робітниками, у яких формуються збереження відповідне поточних витрат. Тому розширюється міграція на тимчасову працю українців в країни зі стійкою національною валютою, наприклад, євро.

Елементи структури грошової системи	
Елементи системи металічного грошового обігу	Елементи папіро-кредитної системи грошового обігу
1. Грошова одиниця в речовинній формі	Грошова одиниця в готівковому обігу (фізичном) і безготівковому обігу (відсутність фізичної форми)
2. Масштаб цін – ваговий зміст грошового металу в грошовій одиниці	Масштаб цін відсутен
3. Види державних грошових знаків, які мають закінчену платіжну силу	Види державних грошових знаків і характер забезпечення платоспоможності
4. Регламентація емісії банкнот і монет	Регламентація готівкового та безготівкового обігу
5. Визначення валютних курсів по зіставленню золотого змісту національної грошової одиниці	Визначення та забезпечення порядку обміну національної валюти на іноземну
6. Інститути, що виконують емісійні функції та регулюють обіг грошей	- « -

Рисунок 11.2. Основні складові грошової системи стійкої економіки

У цьому відношенні поява біткоіна, однієї з форм криптовалют, відображає незбалансованість соціально-економічного становища споживачів. Це демонструється обмеженістю доступу громадян окремих країн, насамперед, до такої технології накопичення багатства. Ринкова економіка визначила різне угруповання грошей за їх функціями. Це формує особливості структуризації грошової системи. У цьому аспекті розрізняють грошові агрегати, що служать вимірювачами грошової маси в обігу.

З урахуванням характеру макроекономічного управління грошовим обігом прийнято наступне угруповання грошових агрегатів:

M1 - включають готівкові гроші, що забезпечують необхідні економічні процеси, рахунки до запитання, інші чекові вклади, частково кредитні картки.

$M2 = M1 +$ термінові вклади невеликих розмірів та інші легко ліквідні заощадження.

$M3 = M1 + M2 +$ строкові вклади великих сум;

$M4 = M3 +$ депозитні сертифікати великих комерційних банків.

Грошовий обіг у поточних умовах держави являє собою рух грошей у процесі обслуговування товарообігу та розрахунків у господарстві. Це:

- готівковий грошовий обіг.
- просування грошей у безготівковій формі.

В цілому Дж.М. Кейнс, формуючи механізм виходу США з кризи в 1928 - 1931 роках, особливу увагу приділив методам оптимізації грошового обігу і структуризації цього виду ресурсів. Відповідно до класичних функцій головним стає збалансованість поглядів з позиції макроекономічних інтересів.

На жаль, порушення цього стандартного становища в Україні в умовах зниження ролі реальної товарної маси і зумовлює втрату вартості національної грошової одиниці. Ім а жаль, не розроблене інструментарій, що забезпечував би використання валютних коштів моряків за гарантією їх зростання на принципах інвестиційних ресурсів.

11.4. Види грошей, як форма відображення їхньої ролі

Відповідно до функцій і ролі грошей у простому і комплексному товарообігу достатній тривалий період знадобився для створення сучасних видів грошей. З ускладненням товарно-грошових відносин у суспільстві і з розширенням форм міжнародної торгівлі постійно трансформуються види грошей, які обслуговують певні ніші соціально-економічних відносин.

Повторимо, першими видами грошей у господарському обороті були товарні аналоги грошей, а саме предмети, що мали стійкий попит - худоба, хутра, тютюн, риба, сіль та інш.

При виникненні необхідності спеціального товару-грошей повинна бути вирішена проблема матеріалу виготовлення. Необхідний матеріал для виготовлення грошей повинен відповідати ряду жорстких вимог, серед яких виділяються:

- безумовна сприйманість сутнісних характеристик суб'єктами товарних відносин;
- зносостійкість;
- портативність;
- однорідність;
- ділимість;

- впізнаваність
- мінімальний ризик підробки.

Спочатку за цими гарантованими вимогами дорогоцінні метали і стали першими грошима. Тільки протягом певного часу стали використовуватися їх замітники з урахуванням їх кількісної обмеженості та упевненості в справедливій адекватності.

Але з урахуванням посилення ролі сучасних інноваційних та інформаційних технологій виділяється і вимога зниження ризику втрати заощаджень. Тому і виникають електронні гроші - беткоїн та ін.

В якості грошової одиниці була сформувалана срібна гривня за ваговим стандартом, який характерний і для Великобританії, яка за період входження ЄС не перейшла на євро. Але в історії гривні подальший її поділ на окремі дрібніші одиниці шляхом рубки срібних злитків зумовили сприймати її в якості національного грошового символу.

Традиційно гроші у формі злитків (фунтів) були великовагові і володіли високою номінальною вартістю, що ускладнювало розширення торгівлі поодинокими товарами.

Тому в окремих країнах з'явилися форми національних металевих грошей різного номіналу - талери, дублони, червонці, імперіали, рублі.

Функція обігу для грошей - швидкоплинна. Це наштотхнуло на вибір способів здешевлення грошового матеріалу. Таким чином з'явилися фактично знаки - представники справжніх грошей (паперові гроші). Вони відображають зобов'язання держави.

Це фактично примусовий курс, наприклад, сформований у 2014 році обвал гривні більше трьох разів, знищив заощадження багатьох громадян України. Країна опинилася в статусі найбіднішої в Європі. Тому стійкість таких грошей залежить не тільки від динаміки цін, а й від зміни державної влади і недовіри населення до держави.

Паперові гроші не використовуються як засіб накопичення, вони не детермінуються потребою товарообміну. Емісія, тобто додатковий випуск суми грошей обумовлена державними витратами, які часто виникають внаслідок безграмотності влади.

З часом крім традиційних грошей в державі залежно від сфери використання різних форм розрахунків виникає необхідність і можливість створення кредитних видів гроші:

- вексель,
- банкнота, чек.

Банкноти формуються на основі кредитних відносин в економічних напрямках діяльності. Банкноти повинні мати необхідну стійкість і на основі золотої гарантії банків. Тому повинно забезпечуватися золотим запасом банків, що випускають відповідні банкноти.

Вексель являє собою безумовне зобов'язання виплатити певну суму у встановлений термін.

У стандартних економічних умовах розрізняють особливості використання векселів:

- абстрактність - не зазначається причина боргового зобов'язання;
- безперечність;
- звертаність - як засіб обігу готівки.

Особливе місце банкноти в грошовому обороті характеризується низкою ознак;

- випускається Центральним Банком,
- умовно розмінна на золото.

Найбільш повно про різний масштаб грошового регулювання в умовах країни свідчить положення про дії відповідних операторів. Виникає "Фіксоване прив'язування валюти... Центральний банк намагається зафіксувати валютний курс на певному рівні «... за допомогою»... операцій на відкритому ринку... і контроль над капіталом "[Фрост, с. 71]. Складність цих дій підкреслюється періодичним виникненням проблем в зоні євро, з одного боку, і чітким формуванням ролі китайської грошової одиниці, з іншого.

Найважливішим залишається збереження ролі реалізованої сучасної системи грошей, як найважливішого механізму стимулювання ефективності господарської діяльності. В Україні обвал національної грошової одиниці з 1,9 гривні за долар до 28 обумовлений відсутністю повноцінного виробництва національної продукції з високою доданою вартістю та її експорту. Одночасно сформувався стійкий відтік валютних коштів олігархічними структурами в зарубіжні банки.

11.5. Завдання оптимізації стану грошового обігу

Для управління економічною стійкістю вибирається форма організації грошового обігу в країні. У цьому відношенні слід враховувати, що паперові гроші свою споживчу вартість і свою вартість отримують внаслідок суспільної оцінки. Вони повинні функціонувати як справжні гроші, виступаючи як самостійне знаряддя обігу, засоби платежу і накопичення. Головним виявляється довіра суспільства до національної грошової одиниці.

У будь-якому випадку гроші є найважливішою рушійною силою економіки. Тому неконвертованість національної грошової одиниці посилює економічні процеси аж до їх розвалу. Це і сталося з СРСР, і особливо болісно це відбивається на валютному курсі грошової одиниці сучасної України.

В останні роки СРСР до 50 - 69 відсотків нових доларових банкнот, що випускаються Федеральною резервною системою США, осідали в соціалістичній економіці. Таким чином відбувалася доларизація у формі зміцнення цієї валюти за рахунок рубля (національної грошової одиниці), що в кінцевому рахунку і призвело до девальвації національної грошової системи.

Реальний економічний зміст формування офіційного курсу національної грошової одиниці зумовлюється низкою складних соціально-економічних передумов:

- рівнем виробництва та ефективністю господарської самостійності підприємств;
- оптимальністю розподільних відносин у русі матеріальних і фінансових ресурсів у межах раціонального адміністрування;
- сталого функціонування товарних, грошових і кредитних ринків;
- наявності вільних товарних ресурсів;
- нівелювання монополізму виробників;
- доступ до іноземної валюти всім, здатним її заробити або викупити;
- пріоритетність сталої ефективності виробництва та якості товарів;
- конкурентоспроможність експортного потенціалу за кількісними та якісними характеристиками;
- орієнтація цін на попит і пропозицію і на світову структуру і кон'юнктуру;
- стабілізація економіки та антиінфляційна політика;
- зниження дефіциту державного бюджету;
- поступове прийняття обмежених форм конвертованості гривні;
- статистика валютно-фінансового становища України (рахунок поточних платежів, видатки бюджету із зовнішньоекономічної діяльності);
- стимулювання діяльності іноземного капіталу та полегшення репатріації прибутку.

Вся перерахована сукупність дій та гарантій відповідно до грошової політики Національного банку і зумовлює роль і цінність тимчасового національного грошового обігу.

Сучасна грошова система характеризується низкою методично чітких положень щодо управління грошовим обігом і складається з таких підсистем:

- грошової одиниці;
- масштабу цін;

- видів грошей;
- емісійного комплексу;
- державного апарату.

Характерними рисами сучасної грошової системи будь-якої держави є:

- скасування офіційного золотого змісту;
- перехід до нерозмінних на золото кредитних грошей;
- випуск грошей в обіг не тільки в порядку банківського кредитування, а й для покриття витрат уряду;
- переважання безготівкового обороту;
- збільшення багатоаспектності державного регулювання грошового обігу.

Використовуються різні методичні підходи до визначення спожитої кількості грошей.

$$M = \frac{p_c \cdot Q - R_{VC} + C_D - C_B}{\bar{n}} \quad 11.2$$

де R_{VC} - вартість товарів, проданих у кредит;

C_D - сума платежів за зобов'язаннями;

$\bar{n}$ - число обертів;

C_B - сума взаємопогашених платежів.

Грошовий ринок - найважливіша складова частина фінансового ринку. Основною його частиною є грошова маса.

Грошова маса являє собою сукупність готівкових і безготівкових форм грошових коштів. Обсяг і кон'юнктура грошового ринку представляють попит і пропозицію на гроші.

Пропозиція грошей - сукупність платіжних засобів, що звертаються в економіці. В обіг гроші випускаються казначейством і емісійним банком.

Параметри пропозиції за умовами потреби розвитку формують грошові агрегати, представлені вище.

Пропозиція грошей контролюється Центральним банком за критеріями збалансованості національної економіки.

Крива пропозиції - це вертикальна лінія. Це означає, що емітент відповідне конкретного стану змінює параметри грошового потоку.

Попит на гроші обумовлюється їх функціями в реальній системі виробництва і споживання благ.

Крива загального попиту на гроші позначає загальну кількість грошей, яку населення і фірми хотіли б мати для угод і придбання цінних паперів при даній величині ставки відсотка.

Широко відома формула кількості грошей К. Маркса і І. Фішера, представлена раніше. Головним стає досягнення збалансованості грошового кошту виробництва та грошової маси при розрахунку швидкості обігу:

$$M \cdot V = P \cdot Q \quad 11.3$$

де M - кількість грошей в обігу;

V - швидкість обігу грошей;

P - середньозважений рівень цін;

Q - кількість товарів і послуг.

Кембриджський підхід деяким чином спрощує загальний сенс розрахунку потреби грошей на макроекономічному рівні за відповідністю орієнтації користувачів та параметрів продуктивності макроекономіки:

$$M = K \cdot P \cdot T \quad 11.4$$

де K - частка річних доходів, які населення бажає мати в грошовій формі;

T - фізичний обсяг виробництва.

Більш точно реальна потреба грошей за часом використання відображається системою рівнянь:

1. Попит на номінальні грошові повинен ураховувати залишки та забезпечувати досягнення рівності

$$M^B = KPV \quad 11.5$$

2. Функція пропозиції грошей

$$3. M^S = M^{-S} \quad 11.6$$

3. Реальна умова рівноваги економічної системи відображається вимогою ринкової рівноваги

$$M^S = M^D \quad 11.7$$

Для підтримки рівноважного стану макроекономічних відносин запланований попит на масу грошей повинен бути рівним пропозиції, що запланована за окремими умовами.

У цьому аспекті на основі досліджень сформульована доктрина переваги ліквідності Дж. М. Кейнса:

1. трансакційний мотив - необхідність поточних угод;
2. спекулятивний мотив - невизначеність майбутніх змін норми відсотка;
3. мотив обережності - ризик втрат.

Для забезпечення економічної стабільності в державі необхідно підтримувати стійкий адекватний довгостроковий темп зростання грошової маси. У цьому аспекті найважливішими обмеженнями розглядається економічне зростання і параметри експортно-імпортних операцій.

У збалансованих умовах розвитку держави грошовий ринок має дві сторони:

- норму ставки відсотка;
- мережа фінансових інститутів.

Вони в певному поточному стані національної економіки і рівня життя громадян країни забезпечують взаємодію ринкового попиту і пропозиції. Нажаль ця умова в Україні не досягнута.

Рівновага попиту та пропозиції формується при певній номінальній ставці відсотка (рис. 11.3). Саме вона виступає у формі оцінки реальності грошей у стимулюванні економічного зростання в основних сферах господарської діяльності.

Відповідно до зазначеного Національний банк встановлює величину ключової ставки з позиції стимулювання інвестиційної діяльності або обмеження можливих інфляційних процесів.

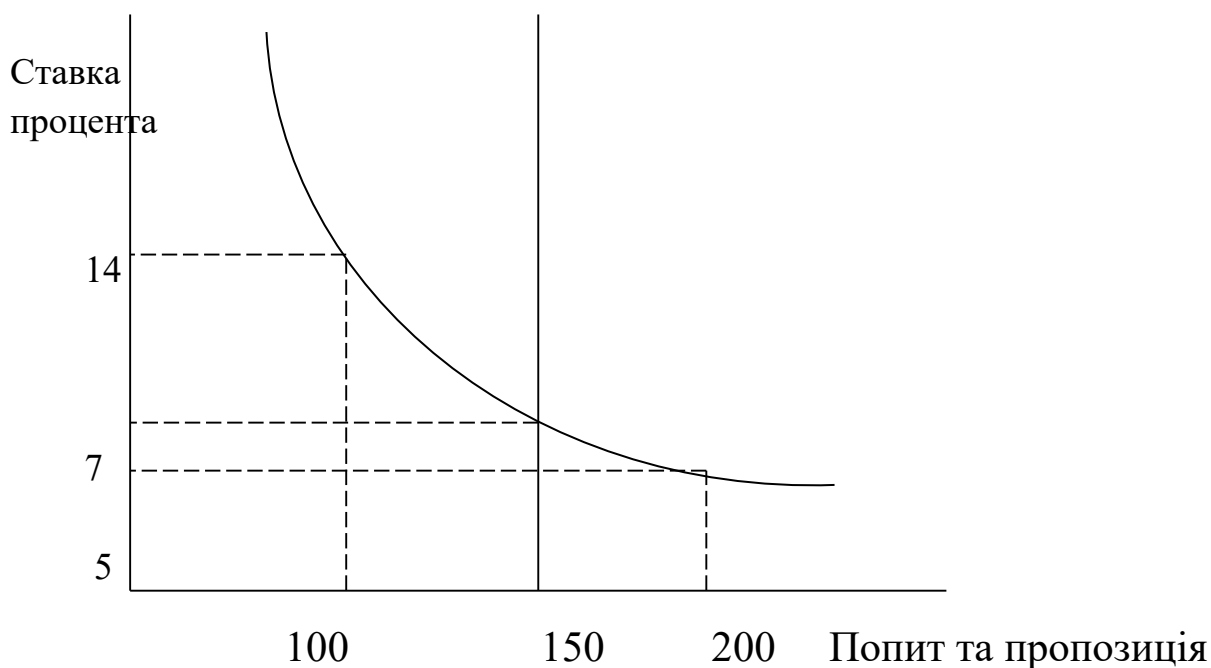

Рисунок 11.3. Принцип формування рівноваги на грошовому ринку

Закон грошового обігу є найбільш чутливим до зміни в національній економіці за кількісними і якісними параметрами зростання. Він упевнено демонструє окрему прояву, як тільки формується порушення будь-якої з його складових виробництва і споживання.

При нижчій ставці відсотка господарські агенти, що мають залишки, будуть прагнути збільшити кількість грошей у своїх авуарах. Ставка підніметься і рівновага відновиться.

Будь-яка нормальна держава повинна прагнути до зменшення грошової маси в обігу. Тому постійно розширюється використання різних форм безготівкового обороту при формуванні товарообігу: електронні гроші, векселі.

Грошовий ринок чутливий до стану економіки. Тому потрібне його регулювання, щоб уникнути платіжної кризи. При цьому значна частина грошей знаходиться поза банками і їх маса в обігу збільшується. Зменшення кількості грошових коштів найважливіша проблема макроекономіки. Один з методів - наповнення ринків товарами.

Надлишковість грошей в обігу веде до зростання цін і зниження купівельної спроможності. Саме лібералізація цін у 1993 - 1994 роках всупереч закону грошового обігу обрушила грошову систему України без розвитку конкурентного ринку виробництва.

Для нормальної роботи економіки необхідно, щоб грошова маса відповідала тій кількості товарів і послуг, які реально існують в країні.

Графік рівноваги попиту на гроші (L) і пропозиції грошової маси визначається параметрами випуску національного продукту (Y) і обліковою ставкою національного банку.

Крива LM (попит і пропозиція грошей) відповідає такому стану ВВП і процентній ставці, для якого попит на гроші (L), дорівнює пропозиції грошової маси (M).

Логіка побудови збалансованого взаємозв'язку представлена на графіку (рис. 11.4). Пинциповим стає утримання реальної вартості гроше як з позиції виробника, так і урахуванням намірів населення.

Рівень пропозиції грошей в певному часі (MS) фіксований у розрахунковому періоді. Попит на гроші (MD) залежить від їх ціни, яка виступає у формі відсотка при масштабах економічного розвитку. Останні відображаються обсягом реального ВВП (Y).

Крива попиту на відповідні грошові кошти - MD (U_2) відображає потребу необхідного характеру забезпечення господарського обороту. Межею поточної рівноваги розглядається випуск національної продукції - U_2 . Вона в свою чергу за

рівнем ціни повинна відрізнятися якістю і конкурентним дизайном для формування попиту.

Рівень поточного попиту на гроші в точках А і В формує співвідношення між рівноважними процентними ставками r_1 і r_2 . Відповідно до цієї характеристики грошового обороту, що фактично дзеркально відображає реальні економічні процеси, повинна формуватися банківська система країни. Вона повинна чітко отстежувати збалансованість виробництва та попиту, а також відповідну активність інвестиційних процесів.

На другому графіку відображено характер поточного зростання ВВП (y) країни за найважливішими складовими реального економічного розвитку підприємницьких структур. Кожному характеру поєднання поточного обсягу національного виробництва (y) відповідає рівень поточної відсоткової ставки з урахуванням окремих вимог. Тобто відсоткова ставка грає своєрідну ціну діяльності спеціалізованих підсистем країни.

Саме реальність економічної ситуації та її сприйняття та формування відображає якість державного управління та збалансованість підприємницького потенціалу країни. Порушення цього положення не забезпечує реалізацію стимулюючої ролі пропозиції грошей. Можливе їх знецінення щодо маси продукції та послуг, що і сталося в Україні.

Необхідно своєчасно та симетричне враховувати, що в сучасних економічних відносинах участь у міжнародній торгівлі стає одним з найважливіших факторів реальності національної грошової одиниці. Саме експортна складова за умовою переваг забезпечує відповідні параметри стійкості.

В реальних умовах економічного розвитку країни не обхідне уховувати сучасні аспекти управління економічним розвитком і грошовим обігом. З цієї позиції розробляються і реалізуються стратегії використання безготівкового грошового обороту, що скорочує не тільки поточні витрати, але і забезпечує збалансованість маси грошей.

Принциповим стає використання платіжних картків, що обумовлює додаткові можливості своєчасного використання грошей їх власниками та банківською системою в межах поточних залишків.

Тому окреми країни реалізують принцип обмеження потоку наявних грошей і передбачають безнявний обіг.

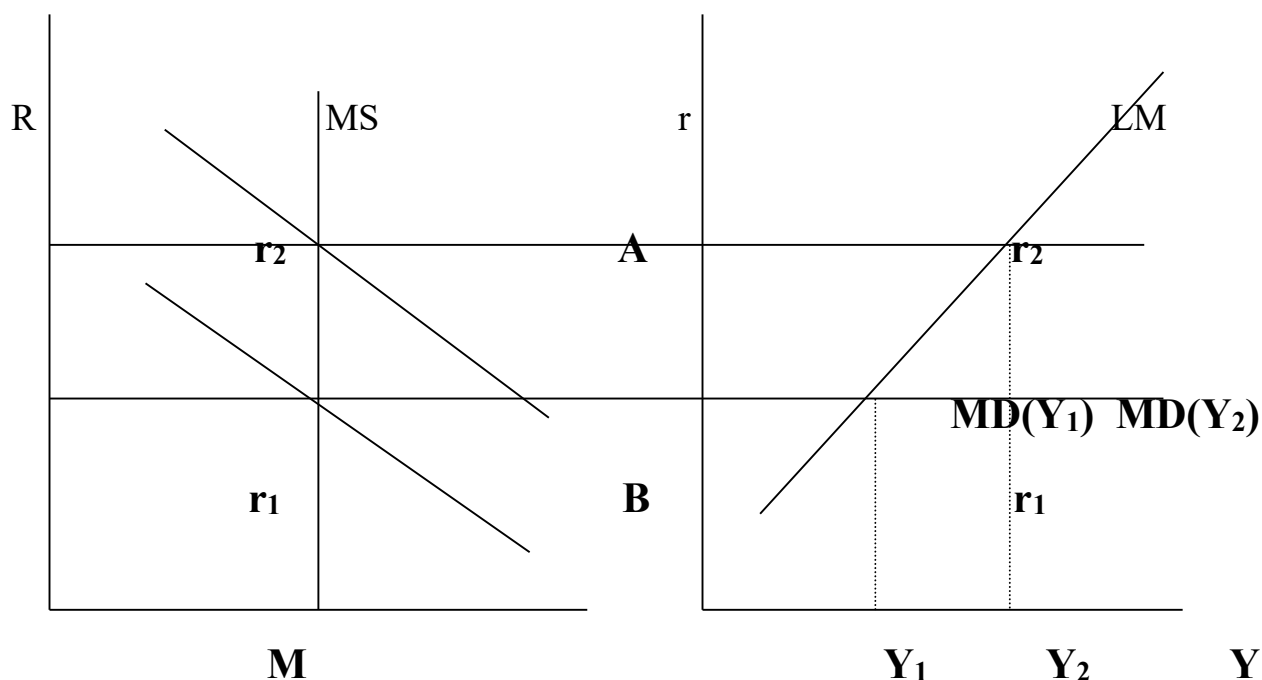

Рисунок 11.4. Принцип формування рівноваги на грошовому ринку

На рис. 11.4 представлена лінія, що з'єднує точки перетину їх значень, формує лінію LM - збалансованості попиту і пропозиції грошей за критеріями ліквідності. Порушення цього принципу банківською системою США в період пандемії 2021 року зумовила дисбаланс національних грошових систем, прив'язаних до долара. Тому ряд провідних економік світу розробили заходи щодо посилення національної грошової одиниці на принципах відходу від долара.

У цьому відношенні розрізняють типи національної грошової системи залежно від обраної і реалізованої форми функціонування грошей в ринковій економіці країни. Зазвичай формується співвідношення двох типів грошових систем:

- система металевого обігу. Грошовий товар безпосередньо обертається і виконує функцію грошей;
- система обігу кредитних і паперових грошей.

Це дозволяє вибрати механізм управління збалансованістю попиту на гроші та відповідної пропозиції щодо реального стану економіки. Головним залишається дотримання збалансованості обсягу товарного попиту та платоспроможності споживачів. Саме ця вимога була порушена і підтримувалася, починаючи з 2015 року, протягом тривалого періоду.

Порушення цього принципу і зумовило втрату довіри до національної грошової одиниці України. На жаль, в основі цього положення лежить втрата виробничого потенціалу і слабкість експортного сегмента.

11.6. Циклічність економічних відносин

Однією з жорстких проблем стійкості грошового обігу є принцип циклічності зміни економічних результатів, що впливають і на характер грошового ринку в країні і щодо базових валютних курсів. Слід мати на увазі, що всі економічні процеси оцінюються параметрами стійкості грошової системи за критеріями кількісних і якісних характеристик економіки.

Одним із законів розвитку природи є циклічність зміни наступних природних та економічних станів технологічних процесів. У цьому відношенні розрізняють сонячні цикли, циклічність зміни складових чергового року. Добова циклічність зумовлює особливості короткострокових змін у житті людини і необхідності врахування особливостей діяльності безперервних видів виробництва, наприклад, морського транспорту. Фактично цикл це особлива, універсальна абсолютна освіта матеріального світу.

Їх стійка закономірність зумовлює вимоги до форм управління ефективним позиціонуванням господарської діяльності.

Але найбільш складними з високою часткою ймовірності прояву виявляються економічні цикли, в основі яких лежать різні закономірності і випадковості. Тому і виникла теорія циклів, яка вивчає причини коливань економічної активності в часі, що різко змінює цінність грошової одиниці.

Одночасно слід розрізняти економічну кон'юнктуру у формі напрямів і ступеня зміни сукупних показників, що розраховуються величиною грошового потоку залежно від характеру зміни умов господарської діяльності.

На природу циклів вперше звернув увагу К. Маркс, згодом теорія розвивалася іншими дослідниками, однак, до кінця повною мірою вона не розкрита, що підтверджується «несподіванкою» прояву останньої глобальної фінансово-економічної кризи 2008 - 2009 років. Тим не менш, з одного боку, визнається детермінованість змін, а, з іншого, не визнається існування чіткої періодичності. Заперечення положень циклічності враховує вплив на економіку серії незалежних імпульсів (рис. 11.5).

Перша стадія циклу (1) - рецесія проявляється у формі кризи або спаду виробництва, падіння цін, з'являється затоварення, зростання безробіття, зростання кількості банкрутств, знецінення основного капіталу. Різке падіння спостерігається в машинобудуванні і менше в системі споживчих товарів. Виникає гостра потреба в грошах для погашення боргів і тому норма банківського відсотка істотно зростає. Період спаду триває не менше 6 місяців. Особливо падає зайнятість в галузях реального інвестування економіці.

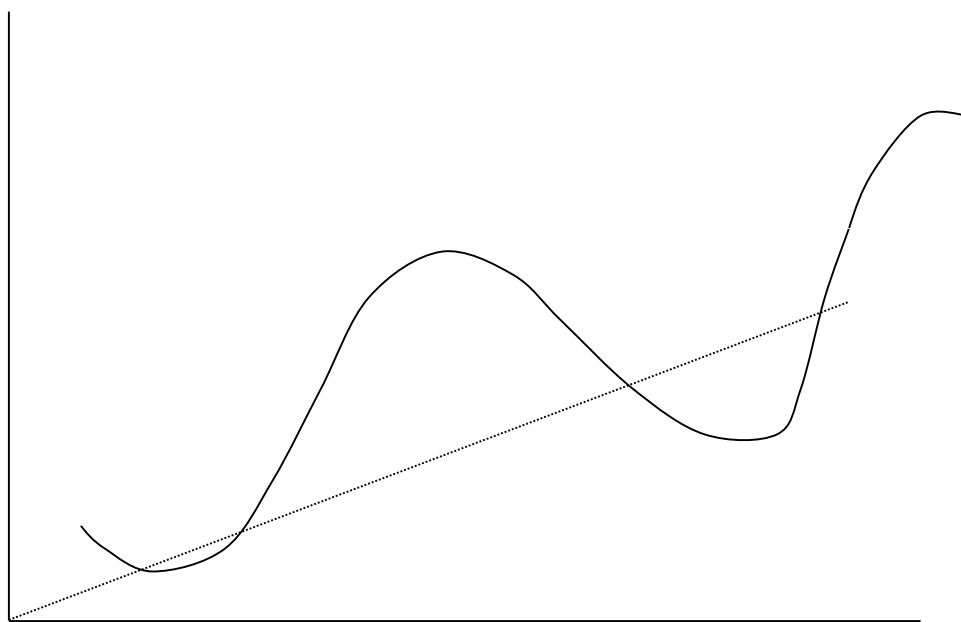

Рисунок 11.5. Характер формування економічної ситуації

Депресія (стагнація) - 2. На цій фазі відбувається пристосування господарювання до нових умов. Помилки зумовлюють безладність дій господарських підсистем. Виробництво в цей період не зростає і не падає. Проблеми пов'язані з падінням процентної ставки на капітал, бо формується недовіра підприємця до кон'юнктури. Негативним стає період розгортання масового безробіття при низькому рівні заробітної плати.

Нарешті, виділяється час, з якого починається скорочення товарних запасів, що призводить до припинення падіння цін. Пропозиція споживчих благ перестає обганяти попит і встановлюється рівновага при сформованому рівні цін. У цьому стані формуються умови для виходу з кризи на основі оптимізації цін на засоби виробництва, здешевлення кредиту.

Рівень виробництва та зайнятості досягає нижчого показника щодо базисного відліку. Тривалість фази коливається в межах «короткий - тривалий» часовий період.

При появі інвестиційної та інноваційної можливості відновлення відтворення на новій технічній базі формується відновлення економічного зростання.

Пожвавлення (3) - це період відновлення капіталовкладень на основі інвестиційних проектів. Виробництво розширюється до рівня передкризового стану. У зв'язку з цим скорочується безробіття, зростає рівень оплати праці, що

забезпечує розширення попиту на споживчі блага. Відзначається зростання процентних ставок на кредитні ресурси.

Пожвавлення в галузях, що постачають засоби виробництва, формує кумулятивний ефект у взаємопов'язаних концепціях господарської діяльності.

Підйом (бум) 4 характеризується розвитком нововведень і прискоренням темпів економічного зростання. У підвищенні темпів економічного зростання значну роль відіграє випуск нових товарів. Відзначається стійке зростання капітальних вкладень, заробітної плати, процентних ставок, курсів корпоративних цінних паперів. При швидкому зростанні витрат відзначається збільшення ринкових цін.

Звернемо увагу на цикли, вперше представлені К. Марксом, які пов'язані з грошовим обігом.

Традиційно соціально-економічна система розвинених країн ґрунтувалася на ресурсах, що надходять з інших систем. Тому зазвичай переглядається розміщення продуктивних сил, що призводить до відновлення економічного зростання відповідно до принципу циклічності.

Про складність управління свідчить диференціація понад 1380 типів циклів. Найбільш часто розглядається 6, але на практиці головними залишаються 4. Достатньо згадати концентрацію уваги на окремих характерних аспектах економічних циклів:

Кітчена 2 - 4 роки - товарні.

Жугляра 7 - 12 років - інвестиційні.

Коваля 16 - 25 років - доходу.

Кондратьєва 40 - 60 довгі хвилі технічного прогресу.

Форрестера - 200 енергія.

Тоффлера - 1000 - 2000 розвитку цивілізації.

В умовах формування реальної економічної циклічності середньорічні темпи збільшення ВВП характеризують процес нерівномірності сформованого виробничого зростання (рис. 11.6).

Тому важливо оцінювати потенційний ВВП країни, який відображає тенденцію можливого реального зростання в перспективі. Це довгострокові виробничі можливості конкретної економіки при стабільності цін.

Велика криза в США продемонструвала не тільки економічні втрати від безробіття, але втрату гідності людей, здатних працювати. Тому в умовах 2020 - 2021 років при кризовому стані країн внаслідок непередбаченого спаду, розвинені економічні держави реалізували спеціальні заходи підтримки працівників і підприємницьких структур.

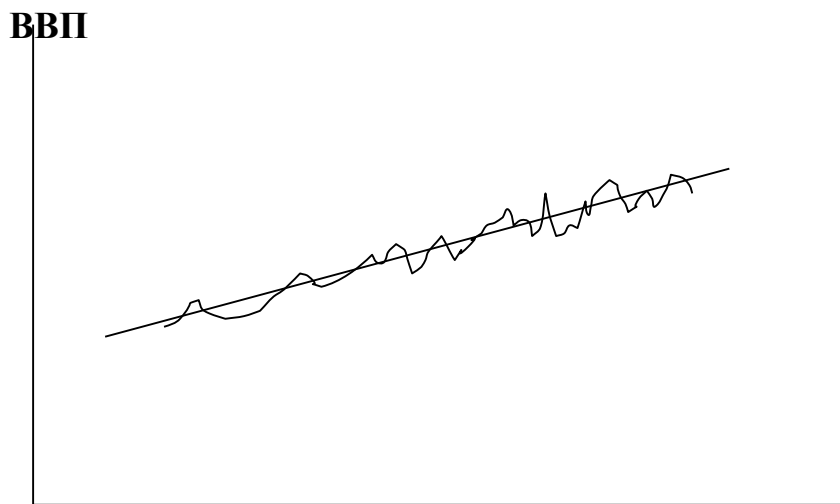

Рисунок 11.6. Характер циклічності економічного зростання та оцінка потенційного розвитку

Фактичний обсяг ВВП періодично відхиляється від потенційного напрямку в силу ділових циклів. Тому важливо мати стратегію антициклічного управління, націленого на утримання потенційного тренду зростання. Використовуються різні підходи до забезпечення зниження відмінного впливу циклічності. Але це досягається при прояві внутрішніх умов. Що доточи до глобальних кризових явищ головним слід розглядати скорочення рівня та строку економічного падіння.

У реальних економічних відносинах для окремих економік формується розрив ВВП між фактичним і потенційним показниками. У цьому аспекті розрізняють:

- рецесію - малий розрив;
- депресію - великий розрив.

Так в останній фінансово-економічній кризі світова економіка обвалилася на 4 відсотки, українська на 15 відсотків, російська на 7,5 відсотка, економіка постіндустріальних країн - на 3 відсотки. Це наслідок реальності економічної бази країни.

Це зумовлюється характером реалізації заходів, націлених на досягнення збалансованості сукупного попиту та пропозиції. Крім того, важливо досягнення ситуації, при якій досягається наявність достатнього рівня ресурсів у національній економіці в цілому і у громадян країни.

Однак, ціни у монополій, за деяким винятком, не знижуються з падінням рівня випуску. Спостерігається різке зниження тарифних ставок на морські перевезення вантажів. Падіння грошового потоку згодом призводить до збитковості судноплавних компаній.

Контрольні питання

1. причини появи грошей як економічної категорії
2. сутність грошей як економічної категорії.
3. Що відображає функція грошей
4. Особливості кейнсіанської теорії грошей.
5. Як впливає роль грошей на формування їх видів?
6. Назвіть основні завдання оптимізації грошового обігу.
7. Як економічні цикли змінюють цінність коштів?
8. Сформулюйте основні фактори, що зумовлюють зміну позиції національної грошової одиниці.

Глава 12.

ОКРЕМІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

12.1. Соціально-економічні системи

Економічна система представляє особливу сукупність всіх видів економічної діяльності людей, націленої на виробництво, обмін, розподіл і споживання товарів. Крім того, найважливішою характеристикою є регулювання такої діяльності відповідно цілям суспільства за соціально значущими параметрами. Параметри виробничого потенціалу і повномасштабне задоволення потреб суспільства залежить від рівня ринкових характеристик країни. У цьому відношенні: економічна підсистема, як найважливіша частина держави включає чотири елементи:

- продуктивні сили країни, здатні в необхідній мірі забезпечити пропозицію різних видів благ,
- виробничі або відносини власності,
- організаційно-економічні відносини,
- господарський механізм.

Будь-яка доцільна діяльність людини і спільнот передбачає оптимізацію умов нормалізації споживання. При цьому однією з умов такої діяльності є складність вирішення основного завдання: оптимізації виробництва та створення соціальної задоволеності громадян. Тому зусилля націлювалися і на вдосконалення знарядь виробництва продукції або розширення життєвого простору.

У попередні історичні епохи соціально-економічний лад суспільства базувався, як правило, на одній панівній формі власності - первісний лад, рабовласницький, феодалізм, класичний капіталізм, соціалізм і сучасні постіндустріальні економіки соціальних стандартів.

Капіталізм у його класичній формі не витримав випробувань часом внаслідок концентрації уваги лише на зростанні прибутку та ігнорування потреб працівників. Відбулися відомі соціально-суспільні революції. Але вже наприкінці ХХ століття західна економіка включає в якості основних елементів ті некапіталістичні, які не є формами одноосібного присвоєння - державну і спільно-пайову власність. Це зміцнило її і зумовило пристосування до абсолютно нових умов - науково-технічної революції і постіндустріальної стадії виробництва і раціональності використання праці робітників.

Це певною мірою і послабило єдність соціалістичних економічних відносин. Необхідно враховувати, що в системі соціально-економічного розвитку зростає

роль усвідомлення особистісних інтересів. Будь-який учасник створення матеріальних цінностей зацікавлений у формуванні власності.

Загалом ядро держав Євросоюзу на сучасній стадії розвитку соціально-економічної системи фактично відображає характер розвитку на умовах пост капіталістичної системи. Однією з характеристик якої є пошук шляхів взаємодії праці та капіталу на основі принципу соціально-економічної збалансованості.

Державний соціалізм - це штучна соціально-економічна система, для якої характерна абсолютна монополізація власності державою. У руках держави опинилася вся система відносин привласнення. Власність народу на основні засоби виробництва була перетворена на монопольну безроздільну власність держави. Державний апарат монополізуючи капітальні активи, зосередив у своєму управлінні народне господарство. Держава в максимальній мірі централізувала у себе основну масу продукції та фінансових коштів, що випускається всіма підприємствами.

Початок реформування державної моделі управління відкрив перехідний період від державного соціалізму до нової соціально-економічної системи в країнах Східної Європи. Залежно від використання об'єктивних економічних законів і правових умов діяльності апарату управління і формується ефективність економіки Чехії, Польщі, Угорщини та неефективність економіки України.

Оскільки зруйновано державний монополізм на власність як основи соціалізму, формується за певних умов створення класу ефективного власника. Реформування передбачало створення багатуукладної економіки, що включає всі типи присвоєння:

- загального нероздільного;
- приватного;
- спільно-пайового.

Зрештою, правова держава регулює структуру і характер розвитку відносин власності та володіння в країні. Важливо встановити гарантії формування та використання власних ресурсів у правовому полі господарських відносин.

І, навпаки, при трансформації планово-адміністративної системи зміни супроводжувалися великими соціальними ризиками. Лібералізація цін, скорочення державного субсидування, вільний обмін національної валюти і масова приватизація не узгоджувалися з традиційними правовими нормами.

Господарський механізм у будь-якій формі державних відносин повинен забезпечувати раціональність регулювання соціально-економічної діяльності за критеріями нормалізації задоволення життєвим рівнем.

Параметри функціональної діяльності США, розвитку Китаю відображають той факт, що кожен елемент прийнятої економічної системи являє собою складну

підсистему, що функціонує за певними правилами і причинно-наслідковими зв'язками, законами і протиріччями.

Найбільш складними в економічній системі є відносини власності або виробничі, які включають відносини між людьми з приводу присвоєння: засобів виробництва, результатів використання праці, досягнень науки (інтелектуальної власності), інформації, результатів вдосконалення організації праці, послуг та ін. Стабільність системи обумовлюється оптимальністю співвідношень між формами власності.

Господарський механізм регулює економічні співвідношення між окремими підсистемами та елементами виробничого комплексу країни. Він являє собою:

- систему форм і методів раціонального використання економічних законів;
- дозволу фінансових та організаційних протиріч між підсистемами;
- функції реалізації відносин власності;
- узгодження економічних інтересів.

Вирішення основних завдань нормалізованого поточного розвитку та стабільного функціонування економічної системи держави залежить від характеру її справжньої демократичності. Останнє визначається соціально-економічними стандартами, виробленими всіма структурами світової спільноти:

- ступенем демократизації виробничих відносин;
- ступенем участі громадян-фахівців в управлінні та їх впливом на вдосконалення господарського механізму.

Цілісність та організованість конкретної економічної системи залежить від формування та послідовної реалізації спільної чіткої мети. Мета повинна бути внутрішнім імпульсом діяльності, а не просто проголошенням намірів. При цьому традиційне позиціонування економічної системи у вузькому господарському плані націлене на максимізацію збалансованості виробництва щодо попиту і формування прибутку. Досягнення іншого має вписуватися в короткі часові рамки.

Саме порушення цього становища не дозволило Україні розвиватися протягом новітньої історії державного будівництва. Найбільш значних втрат країна зазнала в системі виробництва продукції з високою доданою вартістю та необхідного розвитку морської транспортної індустрії. Це і обрушило найважливішу соціально-економічну характеристику країни - досягнення повної зайнятості працездатного населення.

ЄС знаходиться у процесі переговорів щодо угод про взаємне визнання програм ділових партнерів з деякими сусідніми державами та з основними торговими партнерами. Але залишається підхід до збереження пріоритету експортного призначення економіки союзу.

Але розвиток окремих держав зостається основним джерелом покращення рівня життя громадян, тому відповідна державна влада повинна ураховувати особливості оптимізації стану.

12.2. Макроекономічні цілі і показники

Макроекономіка являє собою частину економічної теорії, що розглядає закономірності, цілі розвитку і сталого функціонування національного господарства в цілому. Кожна політично незалежна країна прагне до створення ефективного цілісного національного господарства. Окремі його складові формують систему, що характеризується наявністю чітких прямих і зворотних соціально-економічних зв'язків. При оптимальному взаємовідношенні структурних складових національної економіки: виробничих підсистем, інституційних утворень формується прямий, ефект синергії та емерджентний ефект.

Цими властивостями особливо відрізняється економіка Японії та основних країн Євросоюзу. Останні завдяки концентрації необхідних ресурсів та еластичності їх територіальної трансформації формує зростання продуктивності праці. Це і зумовлює системні пріоритети позиціонування провідних країн у міжнародних економічних відносинах.

Держава, як цілісна економічна структура, крім створення умов для ініціативного розвитку структури виробництва повинна забезпечувати стабільність рівня життя населення і вирішувати проблеми системної безпеки.

Розрізняють чотири найважливіші цілі управління макроекономічним розвитком.

По-перше, досягнення нормалізованого економічного зростання, яке відображається величиною валового національного продукту. При цьому найважливішим завданням залишається раціональність використання природних ресурсів і збереження навколишнього середовища. Приклад вирубки карпатських лісів для максимізації експортної виручки при порушенні природної рівноваги в регіоні підкреслює дискредитацію цієї мети.

По-друге, досягнення повної зайнятості працездатного населення країни. Кожна розумово і фізично розвинена людина повинна продуктивно працювати. На жаль, ця мета не реалізована в новітній історії України.

По-третє, досягнення становища, при якому забезпечується стабільність рівня цін і стабільність національної грошової одиниці. В Україні ж протягом 2014 - 2021 років ціни на продовольчі товари зросли в кілька разів при падінні національної грошової одиниці більш, ніж в три рази.

По-четверте, досягнення зовнішньоекономічної рівноваги. На жаль, падіння рівня життя в Україні пов'язане і зі зниженням зовнішньоторговельного обороту в два рази при одночасному формуванні дисбалансу між експортом та імпортом, що і призвело до зростання зовнішньої заборгованості і до потреби зовнішнього запозичення.

Для реалізації конкретних необхідних щодо стратегії розвитку соціально-економічних завдань, що забезпечують досягнення цільових параметрів розвитку національного господарства використовуються стандартні інструменти макроекономіки.

Вони включають, по-перше, політику регулювання доходів і політику співвідношення заробітної плати та рівня цін. Найважливішим обмеженням стає досягнення нормалізованого співвідношення між високими і низькими рівнями оплати праці. Несправедливість формування цього інструменту в Україні чітко демонструється орієнтацією ціни комунальних послуг на європейський рівень при українській заробітній платі, яка нижче середньоєвропейської в кілька разів.

Одним з найважливіших інструментів досягнення збалансованості стану національної економіки є вибір грошової політики. В основі її лежить альтернатива уповільнення зростання маси грошей або прискорення зростання маси грошей щодо стану виробництва і споживання товарної маси.

При цьому, перш за все, слід враховувати, що ринок не може регулювати грошовий обіг. Тут присутність приватного інтересу абсолютно виключена. Тому забезпечення економіки потрібною кількістю грошей є монопольною функцією держави.

З урахуванням особливостей формування системи загальнодержавних потреб реалізується фіскальна політика, як третій інструмент стимулювання ефективної господарської діяльності. Сюди входить планування і контроль урядових витрат і вибір щадної податкової системи.

З урахуванням ролі зовнішньоекономічних відносин у формуванні життєвого рівня в структурі макроекономічного інструментарію виділяється зовнішня економічна політика. Головним стає ефективна участь у міжнародному поділі праці та формування активного платіжного балансу. На жаль, в Україні в структурі експорту переважають в основному сировинні продукти з низькою доданою вартістю.

Характер стану макроекономіки країни оцінюється системою базових стандартних показників. Серед них виділяються:

- національне багатство;
- валовий громадський продукт;
- національний дохід;

- валовий внутрішній продукт і валовий національний продукт країни (табл. 12.1);

- ВВП на душу населення - per capita;

- індекс людського розвитку;

- індекс щастя.

Перераховані показники використовуються для оцінки потенційного і реального національного багатства країни, загального стану економічного зростання по галузях, тісноти взаємозв'язку підсистем народного господарства. Це забезпечується раціональністю формування виробничих відносин на основі оптимального управління та раціонального використання ресурсів. Все це, в кінцевому рахунку, і зумовлює якість життя громадян країни.

Саме багатоаспектність управління результатами, що характеризують економічний стан країни, життя і діяльності громадян характеризує демократичність і правову збалансованість.

Особливо слід звернути увагу на необхідність управління особистим доходом громадян.

Таблиця 12.1

Структура формування основних макроекономічних показників

№ пп.	Початкові показники	Макроекономічні результати				
		Наявний дохід	Особистий дохід	Національний дохід	Чистий національний продукт	Валовий національний продукт
1	Зарплатня найманих робітників	X	X	X	X	X
2	Рентні платежі	X	X	X	X	X
3	Відсотки	X	X	X	X	X
4	Дивіденди	X	X	X	X	X
5	Доходи підприємців		X	X	X	X
6	Податок на прибуток корпорацій			X	X	X
7	Нерозподілен ий прибуток корпорацій			X	X	X
8	Косвені				X	X

	податки на бізнес					
9	Амортизації відрахування					X

Таким чином утворюється взаємопов'язана і цілісна структура формування макроекономічних результатів, що дозволяє оцінювати збалансованість розвитку, характер справедливості державного регулювання економіки і можливість порівняння окремих підсистем макроекономіки.

Головним залишається досягнення нормалізованого життєвого рівня населення країни та реалізація права обрання місця реалізації сформованої власної компетентності. Однак нерівномірність рівня цього результату по країнах формує нерегульовану міграцію, яка як показує практика останніх років не сприяє розвитку ні базових, ні цільових країн.

У світовому аспекті ведеться оцінка і рейтинг окремих країн, що і відображає характер їх успішності або проблемності розвитку. На рис. 12.1 представлено цілі та інструменти макроекономіки. Головними питаннями є вибір системи і показників результативності народного господарства та формування інструментів управління сукупними результатами.

У системі стандартних цілей економічного зростання в країні принциповим залишається об'єктивність використання стандартного інструментарію в управлінні ефективністю поточного стану країни.

Цілі	Інструменти
Випуск: Висший рівень, Швидке зростання	<i>Податково-бюджетная політика:</i> Державні витрати, Податки
Зайнятість: Високий рівень зайнятості трудоу ресурсів	<i>Кредитно-грошова політика:</i> Регулювання грошової маси, Вплив на відсоткові ставки
Стабільність: На підставі сбалансованості цен вільного ринку	<i>Політика доходів:</i> Директиви по прямому контролю

Рисунок 12.1. Взаємозв'язок цілей та інструментів їх досягнення

Для вимірювання запланованого і фактичного економічного зростання використовуються спеціальні показники, згруповані за основними

результативними ознаками. Найважливішими розглядаються кількісні результати і оптимальність структуризації економіки, здатної конкурувати на світовому рівні.

Серед основних - річна величина ВВП, рівень безробіття, темп інфляції. Але вони зумовлюються параметрами економічного зростання найважливіших галузей національної економіки.

Для основних завдань і досягнення макроекономічних цілей використовуються інструменти політики, що представляють собою економічні змінні, які знаходяться під контролем і можуть вплинути на досягнення мети.

Особливе місце в управлінні економічною стійкістю займає податково - бюджетна політика. Це використання податків і державних витрат як інструментарію впливу на економіку.

Крім того, в системі макроекономічних пріоритетів виділяються: кредитно-грошова політика країни; валютні курси; політика Центрального банку.

Відповідно до цілей і напрямків соціально-економічного розвитку підсистем країни розрізняють дві форми планованих державних витрат. Вони зумовлюють завдання соціально-політичної системи країни.

Перша - державні закупівлі (використання грошей на придбання озброєння, будівництво доріг, виплата платні суддям і прокурорам).

Друга - державні платежі за програмою підвищення життєвого рівня громадян: на підвищення доходів різним бюджетним організаціям, пенсіонерам і безробітним.

Це впливає з політики, що зумовлює ефективність співвідношення приватного (підприємницького) і державного секторів економічних відносин. У цьому відношенні слід відзначити практичні дії Президента США Ф.Рузвельта при реалізації програми відновлення промисловості країни після великої депресії 30 років XX століття. Була врахована роль національного виробничого сегмента в сформованих умовах.

Особливе значення в оцінці національної економіки займає показник з розвитку людського потенціалу. Це індекс людського розвитку - ІЧР. У ньому враховуються найважливіші характеристики поточного статусу держави: ВВП на душу населення; тривалість життя і рівень освіченості. Один з найвищих індексів є у Норвегії. Україна в свою чергу входить у другу сотню країн. Зазвичай замикають список Нігер, Афганістан і Сьєрра Леоне.

Цей статус щорічно уточнюється, що стає підставою оцінки характеру спрямованості державного управління.

12.3. Цільові завдання макроекономічної рівноваги

Досягнення макроекономічної рівноваги вважається найважливішою метою розвитку країни. Воно різноманітне, тому відрізняється певною складністю. Тільки окремі держави характеризуються макроекономічною рівновагою, наприклад, Швеція, Швейцарія, ФРН і Японія. Макроекономіка як особлива наукова галузь поряд з механізмом управління ефективністю стану національного господарства займається вивченням господарських процесів в країні як єдиного цілого за критеріальними показниками:

- нормалізований сукупний рівень виробництва, спожитого ринку продукції;
- ефективний рівень зайнятості працездатного населення;
- загальний рівень цін, що стимулює виробництво та споживання продукції і послуг.

Відповідно до завдань сталого економічного зростання національного господарства до основних проблем макроекономіки з позиції головної мети слід віднести:

1. Забезпечення стабільності виробництва в галузях національної економіки та зайнятості населення, незважаючи на особливості формування економічних циклів.

В якості загальної умови необхідного соціально-економічного розвитку розглядається реакція на реальність поточної ситуації в країні. При цьому важливо враховувати різноманіття форм прояву циклічності, яка відображає чергування періодів почергового розширення обсягів виробництва та стиснення.

Для зниження негативного впливу таких коливань використовуються складна політика податково-бюджетного та кредитно-грошового регулювання. Головним стає не допущення розгортання граничного кризового стану за рівнем безробіття. Саме це стало головною проблемою при виведенні США з кризи тридцятих років XX століття в стратегії Дж.Кейнса, коли кожен четвертий опинився в групі безробітних. Була створена індустрія громадських робочих місць з будівництва автомагістралей, спортивних споруд та ін.

Змінилася точка зору на ефективність державного управління. Розвиток починається з прийняття правомірності формування державного дефіциту. Це ґрунтувалося на збільшенні державних витрат без збільшення ставок податків. Але випуск грошових коштів не повинен призводити до інфляції.

2. При цьому в системі ефективного управління макроекономічними процесами розвитку принципової значущості набуває стратегія стримування антиінфляційних процесів, незважаючи на різноманітність джерел їх формування.

Відомо, що різкі зміни цін призводять до економічної неефективності, чого фактично не уникла Україна. У нормальній економіці ціни використовуються як вимірник цінності. У період інфляції населення робить помилки в оцінці ситуації і істотно бідніє. У той же час з'являється група олігархів. Проявляється принцип перерозподілу цінності між групами громадян країни.

Тому для підтримки рівня життя народу стабільність цін стає головною метою управління макроекономічними параметрами. Економічна збалансованість в основних країнах ЄС обумовлена достатньою чіткістю вирішення цього завдання.

3. Найважливішим стратегічним завданням стає забезпечення нормальних темпів економічного зростання. Його підтримка протягом 10 і більше років зумовлює зростання реальної заробітної плати та рівня життя. Найважливішу роль у цьому процесі відіграють інвестиції. Тому найголовнішим фактором стає активна політика держави в підтримці базових галузей.

Слід враховувати внутрішню складність і наявність зовнішньоекономічних протиріч у досягненні макроекономічних цілей країни:

- зменшення бюджетного дефіциту пов'язане з уповільненням зростання виробництва в короткому періоді;
- високі темпи випуску продукції в тривалому періоді потребують інвестицій, що скорочує споживання;
- зростання випуску і зайнятості підвищують ціни і заробітну плату, що провокує зростання інфляції.

Саме з цими завданнями протягом усього періоду політичної незалежності України жоден уряд не впорався. Народне господарство внаслідок економічних помилок відрізняється різким зростанням цін і збідненням населення.

Найважливішим цільовим завданням стійкого макроекономічного розвитку стає досягнення рівноважних темпів зростання найголовніших складових валового внутрішнього продукту (ВВП). Цей цільовий показник стану країни бере участь у визначенні і рейтингу розвиненості економіки.

ВВП - характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць - резидентів.

ВВП - це вартість за рівнем поточного ціноутворення виробничого та реалізованого обсягу кінцевих товарів і послуг (вартість проміжної продукції, щоб уникнути повторного обліку, не розглядається).

ВВП - це економічний результат, який враховує діяльність тільки резидентів. До резидентів належать ті суб'єкти, які мають центр економічних інтересів на економічній території цієї країни.

Крім усіх видів доходів ВВП включає в себе величину споживання основного капіталу (у вітчизняних умовах - це амортизація). Саме ця частина не може бути спрямована на інші цілі.

Існує два методи обчислення ВВП. З одного боку - це сума доходів кінцевих користувачів, які спрямували кошти на купівлю товарів і послуг. З іншого - сума доходів суб'єктів господарської діяльності від реалізації виробленої протягом планового періоду продукції та послуг (рис. 12.2).

Виробничий метод обчислення ВВП зводиться до обліку валової доданої вартості по всіх галузях економіки, додавання податків за вирахуванням субсидій на продукти, послуги (включаючи імпорт). Додана вартість дорівнює валовому випуску (pcQ) мінус проміжне споживання.

Випуск включає ринковий випуск і неринковий випуск. Ринковий випуск оцінюється в основних цінах виробника без податків, але з урахуванням субсидій. Неринковий випуск враховує тільки витрати виробництва.

Випуск, тобто обсяг надання на ринок усіх видів продукції та послуг, включає:

- товари та послуги, поставлені іншим економічним одиницям;
- товари, вироблені для власного кінцевого споживання або накопичення з урахуванням запасів;
- деякі послуги, вироблені для власного кінцевого споживання (проживання у власному житлі).

Виробництво товарів і послуг тіньової економіки має включатися в сферу виробництва. Однак масштаби цього процесу істотно знижують бюджетні ресурси і обмежують рівень соціального становища основних споживачів.

Тобто формується дисбаланс показників-результатів, які зумовлюють рівень життя працівників.

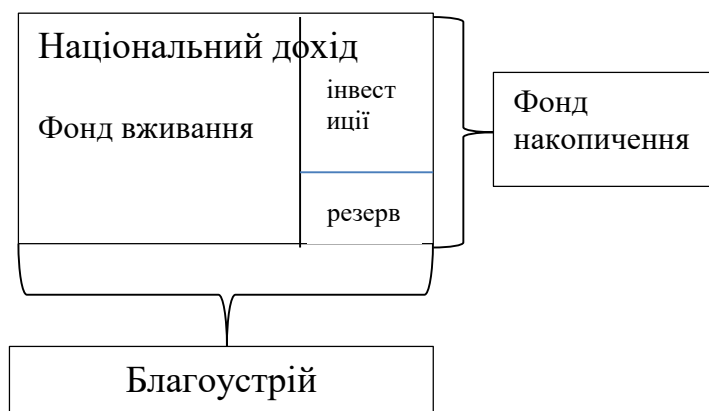

Рисунок 12.2. Формування збалансованості макроекономічних результатів

Випуск матеріальних благ оцінюється вартістю ресурсів включених у вартість матеріальних благ, створених виробничими одиницями - резидентами. Але найважливішим фактором виступає споживча вартість, тобто корисність з позиції споживачів даних видів продукції (автомашин, продуктів харчування, одягу, напоїв).

У сфері обігу продукції за відповідними цінами випуск, тобто величина доходів торговельних мереж, вимірюється величиною торгової націнки за вирахуванням податку на додану вартість. Цей інструментарій обумовлюється спеціальними положеннями.

Проміжне споживання в процесі виробництва - це витрати на придбання матеріальних ресурсів і послуг (транспортних, юридичних, фінансових) для поточних виробничих цілей. Цій грошовий потік формує виробничий капітал підприємства, для повернення якого важливе скорочення часу від процесу виробництва до моменту реалізації продукції на ринку.

Валова додана вартість розраховується у формі різності цінової оцінки параметрів виробництва і загального загальної величини проміжного споживання (вартості використаних ресурсів і напівфабрикатів).

Зрештою, ВВП у цінах кінцевого використання дорівнює сукупності доданої вартості кінцевого продукту плюс податки і мінус субсидії.

Визначення ВВП розподільчим методом засноване на обліку первинних доходів:

- оплати праці найманих працівників;
- податків на виробництво і на імпорт;
- субсидії на виробництво та імпорт;
- кінцеве споживання товарів і послуг;
- валове накопичення;
- сальдо експорту та імпорту.

У цьому аспекті особливо слід зазначити оплату праці як винагороду у грошовій та натуральній формі, яка має бути виплачена роботодавцем працівнику за результатами праці включає: заробітну плату; відрахування роботодавців на соціальне страхування.

Але в економічному відношенні це частина доданої вартості, яка зумовлена раціональністю використання праці. Головним стає рівень продуктивності праці та компетентності спеціалістів.

12.4. Макроекономічна рівновага

Макроекономічна рівновага є найважливішою метою розвитку і являє собою досягнення балансу між потребами і можливостями формування параметрів ефективного стану народного господарства. Основою прийняття відповідних управлінських та господарських рішень є врахування характеру постійного руху навколо стану «рівновага - нерівновага».

Головна рівновага характеризується адекватністю грошової, вартісної форми всієї сукупності потреб і результатів виробничої та соціально-екологічної діяльності. В цей же час досягнення сукупності приватних товарних рівноваг формує загальну збалансованість економічних відносин виробників і всієї сукупності споживачів.

Необхідно враховувати, що споживачі реальних благ і послуг та їх виробники прагнуть досягти максимальної корисності в розрахунку на витрачену грошову одиницю.

Національний продукт, в кінцевому рахунку, агрегує потік товарів, робіт і послуг та грошових коштів. Це вартість усіх товарів, послуг і робіт, вироблених за календарний рік у системі поточного рівня цін. Національний продукт включає всю сукупність кінцевого виробництва благ, готових до споживання. У цю номенклатуру не включається проміжна продукція, призначена для подальшої переробки і виготовлення кінцевого результату.

Особливе значення для макроекономічної рівноваги становить досягнення відповідності доходів, призначених для поточного споживання та обсягу випуску споживчих продуктів і послуг. Останні кількісно і якісно повинні відповідати за ціною характеристикою платоспроможності громадян країни.

Однак відзначається диференціація виробничої структури країни. Так у період реформування економіки США Ф.Рузвельт звернув увагу на становище, що 600 великих компаній контролювали дві третини промислового виробництва, десять мільйонів дрібних підприємств - одну третину. Це й ускладнювало досягнення збалансованості виходу з кризи.

При будь-якій структурі національного виробництва сума заробітної плати, отриманої у всіх сферах соціально-економічної діяльності, повинна бути забезпечена товарною масою, створеною у відповідному сегменті промисловості, сільському господарстві та в сервісному секторі. Принцип управління системною економічною рівновагою представлений на рис. 12.3.

Кінцевою метою економічної діяльності в національному господарстві вважається нормалізоване забезпечення товарами і послугами конкретних потреб людей (достатня кількість житла, продовольства, освіти, розваги...). Саме

При будь-якому використанні природних ресурсів головним залишається справедливість розподілу багатства і продуктів. Цей принцип повинен реалізуватися соціально справедливою державою.

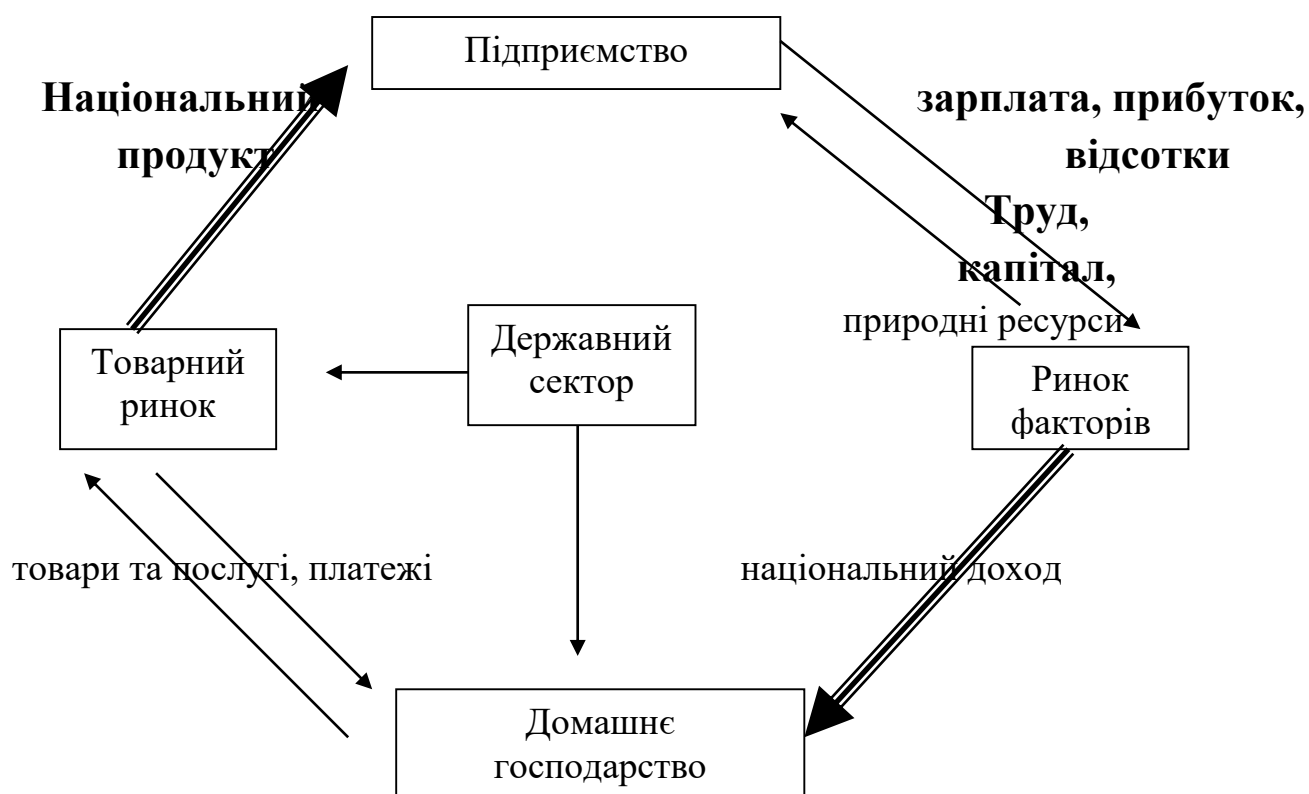

Рисунок 12.3. Механізм досягнення макроекономічної рівноваги

Поряд з перерахованими результатами один з найважливіших показників стану макроекономіки - **національний дохід** зумовлює добробут і параметри перспективного розвитку народного господарства. Він ураховує заробітню плату та всі грошові потоки без витрат на ресурси, з яких формується ціна продукції. Це на макрорівні фактичне додана вартість.

Необхідно прагнути до того, щоб головним чинником економічного зростання було більш повне, інтенсивне використання ресурсів і потужностей. Саме це обумовлює порівняльну позицію країни у світовій економіці.

За цією умовою колишній СРСР істотно програвав передовим країнам з ринковою економікою. На одиницю національного доходу в порівнянні з США капітальні вкладення були в 1,5 рази більше, стали в 1,9, електроенергії в 1,2 рази,

нафти - в 2, цементу в 1,8 рази більше. Тобто макроекономічний результат був вельми витратним.

Центральним показником у системі макроекономічної рівноваги є цінова характеристика господарства. Відповідно до динаміки цін розглядаються номінальні та реальні параметри.

Номінальні показники відображаються в поточних інфляційних цінах будь-якого сегмента ринку.

Реальні економічні параметри поточного стану ринкових відносин розраховуються в базових цінах з урахуванням впливу інфляційних змін. Необхідно враховувати, що індикатори поряд з підприємницькими цілями відносяться до умов розвитку.

Індекс споживчих цін відображає зміну цін репрезентативного споживчого кошика. Це набір товарів і послуг типовий рівню та структурі річного споживання домогосподарств.

Індекс цін виробника відображає зміну цін, що встановлюються промисловістю для реалізації продукції. Проводиться вибірка по 2000 підприємств і 6000 видів продукції.

Для розрахунку макроекономічних показників використовується система національних рахунків (СНР). Вона являє собою звід балансових економічних таблиць. У них відображаються витрати суб'єктів господарської діяльності на купівлю товарів, а також доходи від результатів господарської діяльності.

Вони розраховують зведені показники (рахунки) ВВП, капітальних вкладень, доходів і витрат населення і державних установ, зовнішньоекономічних операцій.

Сума витрат у СНР характеризує потік витрат (рахунок), що забезпечують виробництво продукції. Однак необхідно враховувати форму обмеженості виробничих витрат.

Сума доходів, тобто другий спосіб планування та обліку кінцевих результатів відображає розподіл ВВП за цільовим використанням.

Два підходи повинні забезпечити рівність результатів, тому дозволяють контролювати реальність ситуації.

Обсяг витрат (потік), вироблених в даному році дорівнює грошовому доходу, отриманому від виробництва продукції, виробленої в даному році.

Сукупність витрат при розрахунку ВВП включає найважливіші складові виробничого процесу:

$$\text{ВВП} = C + I_v + G + X_n, \quad 12.1$$

де С - особисті споживчі витрати населення на купівлю товарів поточного споживання, тривалого користування та оплати послуг;

Iv - валові приватні внутрішні інвестиції (придбання обладнання, будівництво, приріст запасів обігових коштів);

G - державні закупівлі товарів і послуг;

Xn - чистий експорт.

Розрахунок параметрів ВВП за доходами характеризує структуру та порядок її утворення за складовими джерел доходу суб'єктами господарської діяльності, а також включає розподіл коштів, не пов'язаних з виплатою доходів

$$GDP = Z + R + k + p + A + Nb, \quad 12.2$$

Z - винагорода за результативність праці найманих працівників (заробітна плата);

R - рентні платежі, тобто дохід власників землі, будівель, споруд;

k - доходи власників грошового капіталу;

p - прибуток корпорацій;

A - амортизаційні відрахування;

Nb - непрямі податки на бізнес (акцизи, ПДВ, податок на майно, мита, ліцензійні платежі).

Валовий внутрішній продукт в СНР обчислюється в поточних цінах. Таким чином враховується номінальна величина річного виробництва, що відображає цінову динаміку розвитку країни.

Для контролю збалансованості розвитку розрізняють два підходи до вимірювання ВВП.

Номінальний - у фактичних ринкових цінах, які формуються низкою умов протікання виробничої діяльності.

Реальний ВВП - розглядається в постійних цінах якого- то базового року.

Для оцінки реального стану національної економіки необхідно виключити інфляційний вплив. Відповідний вплив характеру зміни рівня середніх цін оцінюється за допомогою спеціального показника - дефлятора.

Дефлятор розглядається, як особлива форма коректора, який відображає зміну цін у структурі національного господарства по широкому колу продуктів і послуг. споживчого та інвестиційного призначення під впливом ринкових тенденцій.

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Дефлятор ВВП (індекс цін)}} \quad 12.3$$

В іншій інтерпретації дефлятор ВВП дорівнює відношенню обсягу виробництва поточного року (Q_{it}) в цінах поточного року (p_{it}) до обсягу виробництва поточного року в цінах базового року (p_{sn})

$$I_p = \frac{\sum p_{it} Q_{it}}{\sum p_{i0} Q_{it}}$$

Крім цього підходу в системі оцінки впливу динамічності цін використовуються різні індекси, що відображають характер взаємовідносин у системі формування стану національної економіки та рівня життя населення.

При цьому уряди окремих країн на підставі оптимізації бюджетних стратегій регулюють соціально-економічні аспекти життєвого рівня громадян.

Наприклад, обсяг державних послуг і споживання в Швеції перевищує 27 відсотків ВВП. Що вважається не допустимим щодо виробничих складових економіки.

Динаміка реального ВВП досить повно відображає зростання рівня розвитку окремих країн. Тому формується світова статистика, що відображає рейтинг реального становища народного господарства. Незважаючи на наявність бізнес-циклів за довготривалий період спостерігається поступове збільшення ВВП і підвищення рівня життя в розвинених країнах. У низці з них досягнуто нормалізоване задоволення життєвих потреб.

Висока зайнятість - низьке безробіття - наступна найважливіша мета макроекономічної політики.

У системі основних критеріїв оцінки ефективності стану національної держави з позиції цього параметра розглядається наявність високооплачуваної роботи та стабільних робочих місць щодо чисельності громадян країни.

Порушення цієї умови і зумовлює виїзд за кордон на роботу до 8 мільйонів українців.

Стабільні ціни - третя макроекономічна мета при наявності вільних ринкових відносин. Функціонуюча без втручань поза ринкова економіка історично демонструє найбільш високу ефективність. Але даний спосіб організації господарської діяльності вимагає певного коригування з боку макроекономічних інститутів. Головним правилом має бути положення, що визначає рівень цін збалансованістю попиту та пропозиції.

При зміні зовнішніх і внутрішніх умов випуску продукції головним залишається недопущення різкого коливання цін. Бо цей процес не тільки спотворює економічні рішення, а й зумовлює кризові інфляційні процеси.

12.5. Сукупний попит і сукупна пропозиція

Для аналізу поточного стану макроекономічної системи використовується метод рівноваги. Складність підходу полягає в необхідності врахування сукупного, агрегованого попиту у вартісному вимірі. Враховується платоспроможний попит населення в масштабі національного господарства, який характеризується величиною коштів, призначених для придбання благ і послуг для поточного споживання. Пропозиція виступає у формі обсягу за виробничою річної національного продукту.

Структура сукупного попиту зумовлюється і характеризується станом основних операторів на ринку благ. Розрізняють в цьому аспекті чотири суб'єкти макроекономіки, які в силу певних закономірностей впливають на загальне положення. Це:

- домогосподарства,
- фірми,
- держава,
- закордонні учасники пропозиції та попиту.

Сукупний попит відображає загальний обсяг товарів і послуг, який може бути придбаний при даному рівні цін і по структурі, що відповідає конкретним потребам громадян країни.

Сукупна пропозиція - загальна кількість товарів і послуг, яка може бути вироблена відповідно до сформованого рівня цін. Тобто фактично не враховується реальна індивідуальна потреба у кількісному натуральному вимірі

Але, постійний рух цін створює труднощі з аналізом сукупного попиту з боку громадян і фірм і сукупної пропозиції з боку виробників та імпортерів. Рівновага в цьому аспекті характеризується відповідністю сукупного попиту і пропозиції. Важливо, щоб вироблений товар за вартістю та номенклатурою відповідав сумі сімейних бюджетів за цим сегментом ринку.

У процесі розробки програми розвитку важливо, щоб стан рівноваги відображали:

- індекси поточного стану виробничої системи та споживчих очікувань;
- промисловий (діловий) цикл і його фази.

Величина сукупного попиту в країні характеризується параметрами: натурально-речової та вартісної форми. У цьому полягає складність

прогнозування в умовах неповноти інформації про реальні наміри громадян з урахуванням невизначеності бюджету домогосподарств, особливо в нестабільних соціально-економічних умовах, характерних для України.

Реальна натурально-речова форма сукупного попиту відображає суспільні потреби населення, фірм і держави в товарах і послугах відповідно до їх реальної платоспроможності.

Отже, структура сукупного попиту у вартісному вираженні являє собою суму всіх грошових витрат, які можуть бути реалізовані для придбання товарів і послуг та на оплату робіт.

Складність визначення сукупної пропозиції внаслідок необхідності використання особливих критеріїв, що зумовлюють завдання досягнення та утримання збалансованості економіки обумовлена необхідністю обліку:

- системи обмінних курсів (плаваючих, фіксованих);
- ступеня замінюваності вітчизняних і зарубіжних товарів;
- ступеня відкритості економіки (капітал, праця, блага).

Поточне споживання, як було розглянуто вище, залежить від рівня цін (обернено пропорційна) - рис. 12.4. саме цей параметр характеризує якість макроекономічного управління і створення нормальних умов економічного зростання.

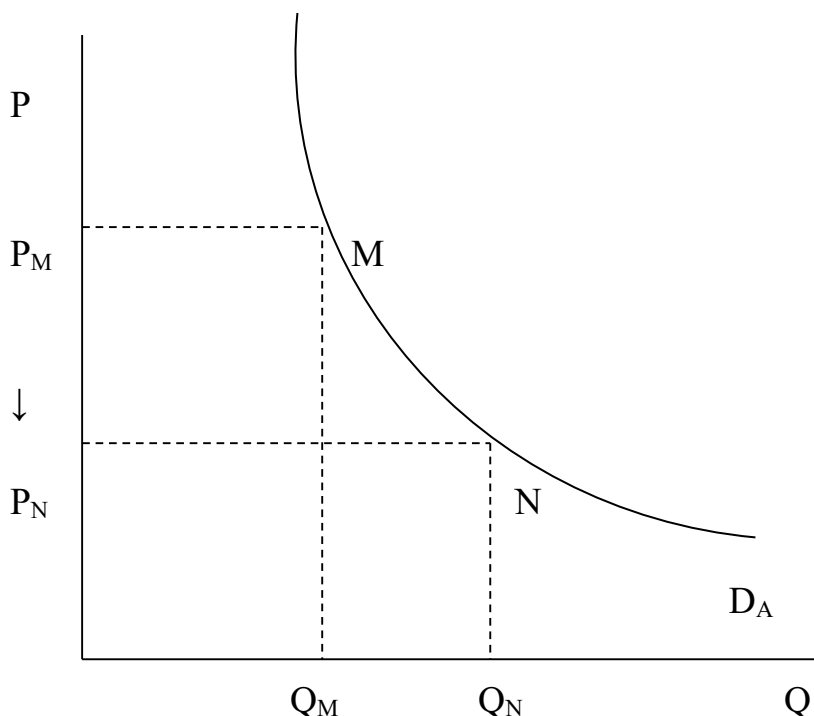

Рисунок 12.4. Характер зміни попиту за факторами ціни товарів і послуг

Негативна залежність споживання від цін за макроекономічними характеристиками жорстко проявилася в період новітньої історії України. Особливо якщо доля зростання цін на послуги житлово-комунального господарства та на бюджет поточного споживання благ. Не був реалізований механізм збалансованості цін в основних підсистемах економіки, тому параметри поточного споживання формувалися за залишковим принципом.

У системі високорозвинених економік світу складною проблемою стає необхідність врахування впливу нецінових факторів формування сукупного попиту і пропозиції. Це характеризується доступністю ресурсів і мінливістю системи сприйняття реальності розвитку з боку споживачів при нормалізованому задоволенні потреб.

Падіння макроекономічної пропозиції та попиту в Україні значною мірою обумовлено зниженням реальної чисельності населення. Тому в сегменті виробництва продукції за винятком продуктів харчування відзначається системний застій. Країна орієнтована на імпорт товарів з високою доданою вартістю, що і веде до дефіциту платіжного балансу.

Одночасно для власників земельними ділянками зростає рівень факторних доходів. Це ж стосується і доходів від вирубки лісів для експорту сировинної деревини.

Серед факторів, що зумовлюють формування і реальність впливу інституційних стимулів або обмежень макроекономічної пропозиції і попиту, виділяється рівень податків і трансфертних платежів.

Рівень добробуту населення, в кінцевому рахунку, характеризується наявністю у громадян цінних паперів і нерухомості. Це одна зі складових активності інвестиційного сегмента держави (І). Тому і формується державний економічний сегмент, який в середньому досягає 30 відсотків макроекономічних параметрів.

Активність стану національного господарства жорстко обумовлена наявністю боргу у споживачів і реальністю кредитних ресурсів банків для бізнес-структур і споживачів.

Залежно від соціально-економічних і політичних умов формується конкретні характеристики оптимістичності або песимістичності очікувань. Саме це і ускладнює досягнення збалансованості стану національної економіки.

На рисунку 12.5 відображено характер впливу оптимістичності або песимістичності оцінки зміни макроекономічної ситуації.

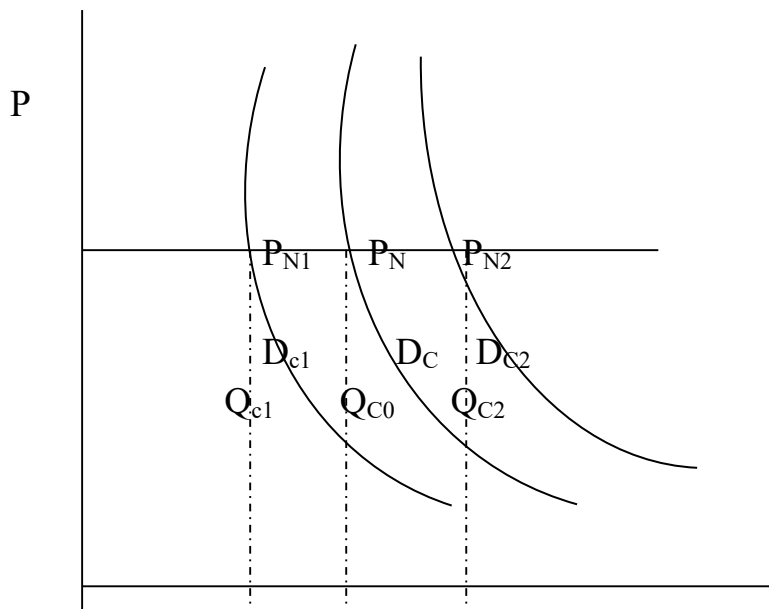

Рисунок 12.5. Зміни макроекономічного попиту за факторами розвитку

Дані рисунка фактично демонструють здатність або негативний вплив державних структур управління на стан економіки. Табто за теорією Дж. М. Кейнса держава повинна поряд з підприємницькими структурами забезпечувати нормалізоване використання потенціальних робітників.

Крива сукупного попиту D_c - це кількість товарів, послуг і робіт, які споживачі готові придбати при можливому рівні цін. У цьому випадку товарний і грошовий сегменти економіки країни знаходяться в рівновазі. Така ситуація характерна для основних постіндустріальних економік Євросоюзу.

Рух уздовж D_c відображає зміну сукупного попиту залежно від динаміки загального рівня цін (p) в національному господарстві в конкретному часовому періоді.

Ця залежність описується рівнянням кількісної теорії грошей, що відображає умови збалансованості грошової маси (M), швидкості обігу грошей (V) і кількості товарів (Q), яка забезпечує стійкість економічної рівноваги.

$$M \cdot V = p \cdot Q \quad 12.5$$

Тоді кількість грошей, що гарантує збалансованість економічної ситуації має бути дорівнює.

$$M = \frac{p \cdot Q}{V}, \quad 12.6$$

а повномасштабний попит по купівельній спроможності може бути визначений за умовою

$$Q = \frac{M \cdot V}{P} \text{ или } D_a = \frac{M \cdot V}{P} \quad 12.7$$

Отже, логіка економічної поведінки користувачів за параметрами попиту (D_s) на рівні держави в цілому залежить від грошової маси, швидкості їх обігу і відповідного рівня цін.

$$D_s = f(M, V) \quad 12.8$$

Реальні умови реального розвитку виробничого потенціалу України підтверджують теоретичні положення про те, що сукупний попит знижується під впливом різноманітних факторів:

- підвищення рівня відсоткової ставки (вона фактично не займала жодного стану за рівнем стимулювання економічного зростання);
- ефекту касових залишків - тобто знецінення фінансових активів (облігацій, термінових рахунків);
- рівня і різноманітності податків;
- інвестиційних витрат фірм.

Все це проявляється, в кінцевому рахунку, через зміну грошової маси і швидкості обігу грошей (рис. 12.6). головним слід забезпечити збалансованість поточного попиту з виробництвом на основі купівельної спроможності громадян країни.

Графік AS складається з трьох частин:

- горизонтальної, що відображає зростання виробництва при незмінних цінах;
- висхідної, що відображає вплив двох факторів збільшення ВВП - прирощення обсягу випуску зі зростанням цін;
- вертикальної - економіка досягає вищої точки виробничих можливостей і починає превалювати ціновий фактор.

Зрештою, сукупна пропозиція залежить від рівня і коливання цін на спотовому ринку, що обумовлюється платоспроможністю майбутніх покупців.

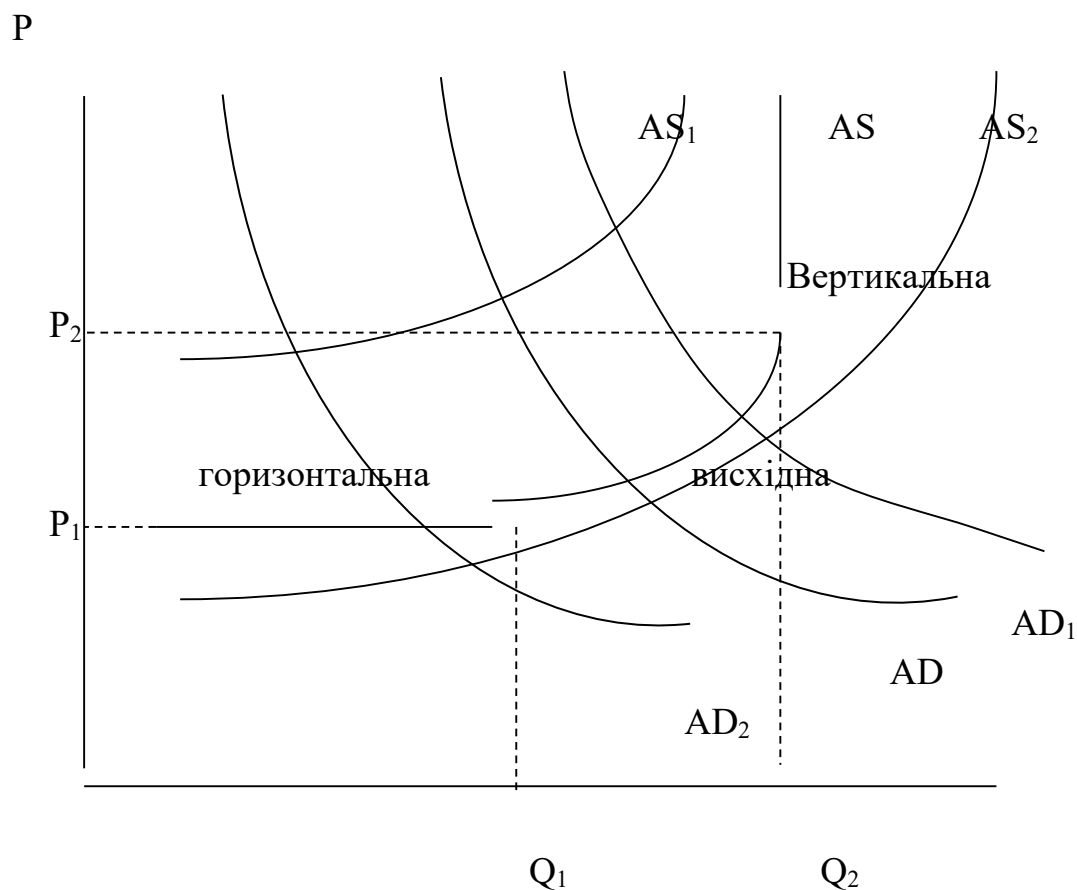

Рисунок 12.6. Формування сукупного попиту і пропозиції

Досить чітко демонструється пріоритетність цін. Тобто на параметри стану AS істотним чином впливають і нецінові детермінанти:

- ціни на ресурси (земля, праця, капітал);
- зростання продуктивності ресурсів;
- правове регулювання (податки, субсидії).

Прояв певних факторів зміни цінових характеристик виробництва зрушує криву сукупного попиту - AD. Такому відповідно зростанню платоспроможності формується стан A_1D_1 , що відображає збільшення пропозиції грошей.

У той же час такі ситуації, як зниження попиту на нафту на світовому ринку зі зростанням її ціни, призводить до скорочення сукупного попиту, чому відповідає положення A_2D_2 .

Сукупна пропозиція - це вартісне вираження загальної кількості кінцевих товарів і послуг, вироблених в економіці в розрахунковому періоді - синонім ВВП або ВВП - AS. Саме це і зумовлює дотримання збалансованості з купівельною спроможністю громадян країни і туристів.

Здатність національних економічних об'єктів виробити необхідний обсяг продуктів і послуг залежить від кількості, якості та продуктивності застосовування факторів виробництва.

Сукупна пропозиція включає в себе суму заробітної плати, рентних платежів, відсотків на капітал і прибутки.

Цінові фактори показують рух по кривій, а нецінові зрушують сукупну пропозицію в меншу або більшу сторону (в право - при зменшенні витрат), вліво (при збільшенні витрат):

Рівновага на відповідному спеціалізованому товарному ринку ($D_A = S_A$) концентрується в точці E.

У реальному житті стан характеризується маятниковими змінами в межах рівноваги - нерівноваги.

При стані $D_A > S_A$ можливі два варіанти виходу на рівновагу:

- підвищити ціни, не змінюючи обсяг виробництва;
- розширити випуск продукції (збільшення провізної спроможності національного флоту, як це робить Китай).

При стані $D_A < S_A$ альтернативними розглядаються такі варіанти:

- скорочення виробництва;
- зниження цін без зміни обсягу випуску продукції.

Складність такого управління за критеріями досягнення збалансованого стану економіки підкреслює важливість жорстко дотримуватися системи ринкових принципів і компетентності та відповідальності державних органів управління. Особливе значення набуває альтернативність здійснення купівельної спроможності.

12.6. Управління макроекономічними процесами на основі методу «витрати - випуск»

Ефективність макроекономічного управління системним розвитком жорстко зумовлюється параметрами базового стану національного господарства та якістю управління з позиції загальної системи інтересів.

Рациональний економічний розвиток заснований на закономірностях формування раціональних витрат і перетворення їх на сукупність кінцевих результатів. В основі будь-якого розвитку лежить принцип подвійності обліку господарської діяльності галузей і секторів економіки за ознаками:

- 1 - споживають продукцію,
- 2 - випускають різноманітну продукцію для власних потреб та інших секторів.

Кількісні зв'язки параметрів попиту і виробництва продукції відображаються технологічними коефіцієнтами. Вони характеризують середні витрати продукції одного сектора в продукції інших секторів.

Таким чином враховуються не тільки кінцеві результати, а й валовий громадський продукт. Головним стає збалансованість споживання ресурсів і випуску продукції.

При раціональному виробництві системно ВВП дорівнює проміжному продукту окремих складових народного господарства плюс додана вартість на наступних стадіях формування кінцевого результату.

Це дозволяє формувати пропорції обміну ресурсами між галузями, а не просто обмін запасами між домашніми господарствами і бізнесом.

Тобто, в реальних економічних відносинах бізнес-структур необхідно простежувати міжгалузеві зв'язки і потоки ресурсів. Видобуток руди забезпечує виробництво сталі, яка використовується в машинобудуванні, суднобудуванні і в інших галузях.

Загальний принцип «витрати - випуск» полягають в описі економічної системи шляхом вираження процесів і продуктів через інші продукти і процеси (редукція).

Основоположник сучасного балансового підходу В. Леонтьєв на основі моделі загальноекономічної рівноваги Л. Вальраса розробив матричну модель і шахову таблицю запасів, що забезпечують послідовність їх використання. Таким чином відображається взаємозв'язок обсягу кінцевого попиту на продукцію і запасів ресурсів.

Моделі міжгалузевого балансу були розроблені економістами для загальнодержавного підходу, але без ринкових аспектів вільного руху. Враховувався в основному централізований розподіл і не розглядалися як структурні складові безперервності обміну і виробництва.

Модель 3-п призначена для визначення обсягу запасу продукції кожної галузі для задоволення реального попиту. Залежність випуску від обсягу кінцевого попиту представляється в матричній формі та у вигляді рівняння

$$X = (E - A)^{-1} \cdot y \quad 12.9$$

де X - обсяг виробництва;

Y - обсяг попиту;

$(E - A)^{-1}$ - характеризує коефіцієнт повних витрат на одиницю продукції (непрямі прямі).

Тоді забезпечується необхідна для стійкості країни галузева рівновага

$$\sum_{i=1}^n X_{ik} \cdot p_i = \sum_{j=1}^n X_{kj} \cdot p_k \quad 12.10$$

Перший твір являє собою суму рахунків галузі К, як покупця проміжної продукції в інших галузях.

Другий твір відображає суму рахунків вартості випуску продукції галузі К.

I - проміжний продукт по галузі.

11 - склад кінцевого продукту (споживання, валові інвестиції, сальдо зовнішньої торгівлі).

111 - Амортизація та елементи чистої продукції - Z.

1Y - Разом - Валовий громадський продукт.

Відображається міжгалузева рівновага у формі рівності товарів

$$X_{ij} P_i = X_{ji} P_j \quad 12.11$$

Загальна макроекономічна рівновага для відповідного формування ВВП і задоволення кінцевого попиту має враховувати збалансованість грошового і товарного ринків

$$\sum_{j=1}^n Z_j P_j = \sum_{i=1}^n Y_i P_i \quad 12.12$$

Зрештою оптимізація макроекономічних пропорцій на рівні держави досягається через механізм регулювання попиту і пропозиції. Особливу роль грають власники капіталу і праці. У системі морського транспорту це ринкова вартість суден і відповідна компетентність плавскладу і менеджменту операторських компаній.

Порушення цього підходу і зумовлює перетворення України на сировинний придаток світової економіки. Одночасно низький техніко-економічний рівень флоту українських судновласників обмежує їх можливість роботи у високоорганізованих сегментах балкерних вантажопотоків.

12.7. Основна характеристика загальної економічної рівноваги

Економічна рівновага в системі макроекономічних відносин зумовлює необхідність досягнення найбільш раціонального співвідношення окремих параметрів ринку. При реальному збалансованому стані це зумовлює і грошову стійкість. Саме порушення цієї закономірності в 2015 році обумовило знецінення гривні в 3 рази, що й посилює зuboжиння значної частини населення.

Обсяг реального національного продукту у вартісній формі в незмінних цінах з урахуванням темпів сформованої інфляції формує стан збалансованості або рівноваги економіки. Головним є повна відповідність цінових характеристик реального випуску продукції необхідному грошовому потоку.

У національній економіці найважливіше значення належить реальному ВВП. Перевищення вартісних характеристик над реальною вартістю продукції та послуг характеризується параметрами інфляції. Для стримування процесу знецінення економічних результатів важливо, щоб потенційний обсяг виробництва відповідав структурі і параметрам попиту. На жаль, на рівні виробництва часто реалізуються спекулятивні мотиви виробників і посередників.

Реальному обсягу виробництва в кожному спеціалізованому сегменті національної економіки (Q) повинен відповідати певний рівень зайнятості і можливості потенційного зростання робочих місць без загрози для стійкості економіки. Параметри безробіття повинні знаходитися в межах не більше 4 відсотків.

Головним у цьому процесі стає умова виробництва продукції всією сукупністю фірм, реалізація якої при сформованому рівні оплати праці, формує необхідний попит на працю. Останній у свою чергу виступає в якості одного з найважливіших факторів раціонального виробництва.

Ця умова і зумовлює, що працівники пропонують робочу силу і людський капітал, отримуючи винагороду і формують подальший стійкий попит на продукцію.

Принциповим слід розглядати нормалізацію структури витрат всередині держави. Важлива збалансованість розвитку на основі потоку сукупного особистого споживання, інвестицій і державних витрат. Їх співвідношення з доходами і визначає економічну рівновагу.

Цей процес зумовлює пропорції ВВП на споживання і накопичення. Останнє при раціональному використанні і формує ефективність подальшого розвитку і гарантії підтримки в період кризових ситуацій, подібних пандемії 2020 року. Вона характеризується мультиплікатором.

Мультиплікатор - це коефіцієнт, що показує залежність зміни доходів від зміни інвестицій. Таким чином враховується стійкий зв'язок між змінами автономних інвестицій та ВВП.

Збільшення інвестицій призводить до збільшення національного доходу більшою мірою, ніж початкове зростання інвестицій. Тобто інвестиції призводять до наростаючого ефекту. Таким чином відображається вплив витрат в одній сфері на розширення виробництва і зайнятості в інших. Тому інвестиційна активність - найважливіша характеристика держави.

Мультиплікатор - числовий коефіцієнт, що відображає перевищення зростання доходів над коефіцієнтом зростання інвестицій. Тобто він відображає ступінь впливу цього виду витрат на подальше зростання доходів.

$$M = \frac{\text{Приріст ВВП}}{\text{Приріст-інвест}} = \frac{\Delta \text{ВВП}}{\Delta I_v} \quad 12.13$$

З іншого боку, мультиплікатор виводиться і з граничної схильності до заощадження. Але головною умовою залишається нормалізована платоспроможність населення країни.

$$m = \frac{1}{1 - M_{pc}} = \frac{1}{M_{ps}} \quad 12.14$$

Тобто це величина зворотна граничної схильності до заощадження, отже

$$\Delta \text{ВВП} = \frac{1}{M_{ps}} \times \Delta I_v \quad 12.15$$

Ефект мультиплікатора пов'язаний не тільки зі зростанням споживчих витрат. Інвестиції значною мірою впливають і на зайнятість в реальному секторі економіки. Тобто зростання попиту на товари спонукає розширювати виробництво, наймати робітників.

Початкові інвестиції в довгостроковому аспекті дають поштовх розширеному відтворенню. Воно в свою чергу породжує не тільки приріст прибутку, але і нові інвестиції і нові робочі місця, що і характеризує стійкість розвитку.

Якщо для будівництва доріг держава інвестує 40 мільйонів доларів при $M_{pc} = 0,8$, то ефект при прийнятих умовах відповідне економічних нормативів зростає в наступному порядку

$$m = \frac{1}{1 - MC} = \frac{1}{1 - 0.8} = 5$$

Тоді приріст ВВП відносно інвестицій зростає пропорційно цьому коефіцієнту. Саме тому при проблемному стані національної економіки використовуються інвестиції для створення об'єктів масового використання - доріг, спортивних споруд та ін.

Витрати держави, що сформовані на доходах підприємницької виробничої діяльності, відображаються в структурі бюджету, тому вони повинні бути ефективні і забезпечувати національне економічне зростання і соціальну справедливість.

Державні витрати роблять такий же вплив на сукупний попит, як реальні споживчі витрати жителів країни і підприємницькі інвестиції, це як відоме доказане виходом США з відомої депресії.

Подібно інвестиціям державне фінансування обумовлює формування мультиплікаційного ефекту. При формуванні та реалізації державних проектів, скажемо дорожнього розбудівництва фактичне породжуються вторинні, третинні і тому подібні споживчі витрати (рис. 12.7). Необхідно враховувати ту обставину, що витрати одних виробничих підсистем формують доходи підприємницького сегмента. Саме цей оборот і його швидкість зумовлюють стійкість виробничої діяльності та розвитку.

Тому принциповим слід розглядати наявність стимулів до формування нових робочих місць в національному просторі.

Совок. расх.

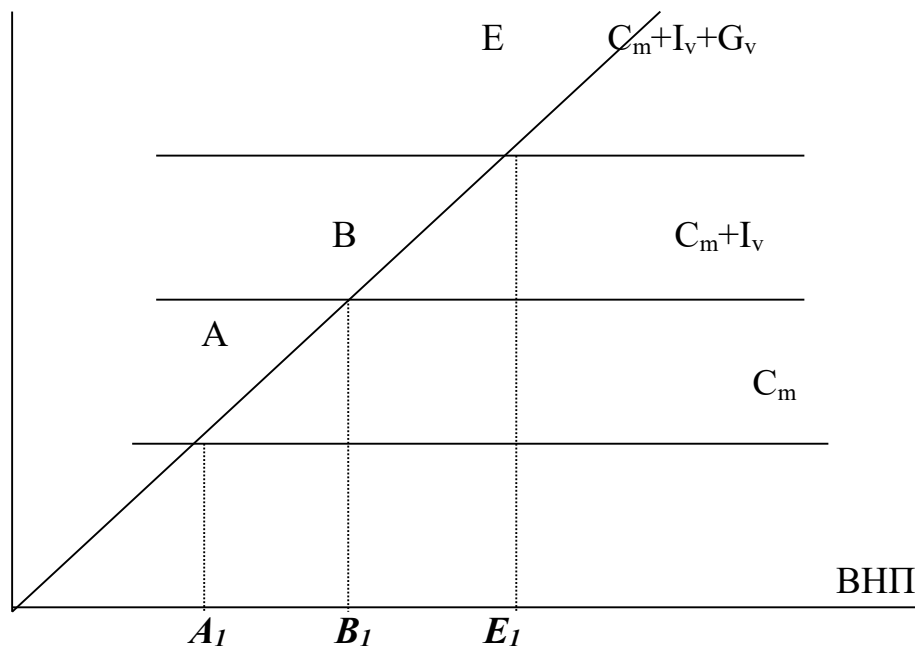

Рисунок 12.7. Мультиплікатор складових зростання ВВП країни

Мультиплікатор, обумовлений виділенням державних витрат на будівництво об'єктів довготривалого використання, показує прирощення ВВП внаслідок раціонального виділення державних грошових ресурсів на закупівлю певного виду товарів, виробництво яких потребувало нових робочих місць. Заробітна плата цих працівників підвищила попит на продукцію інших сегментів.

$$m_g = \frac{\Delta GDP}{\Delta G_m} \quad 12.16$$

Показник можна вивести з урахуванням граничної схильності до споживання (MPC). Саме ця умова як є наслідком раціонального розвитку, так і зростання добробуту

$$m_g = \frac{1}{1 - MPC} \quad 12.17$$

Отже, реальне прирощення валового внутрішнього продукту зумовлюється системним забезпеченням жорстких умов економічного зростання на основі активізації підприємницької діяльності

$$\Delta GDP = \frac{1}{1 - MPC} \cdot \Delta G_m = m_g \cdot \Delta G_m \quad 12.18$$

Зміна величини державних витрат викликає пропорційну зміну доходів постачальників продукції, робіт і послуг. Саме на цій умові будується практика участі держави в економічному розвитку країни на основі створення суспільно значущих об'єктів: доріг, спортивних споруд, культурних центрів та ін. Це і дозволило США вийти у Великій депресії і розвиватися Білорусі без наявності природних копалин.

Ігнорування цієї стратегії в Україні і зумовило тривалість процесу її перманентного кризового стану. Відсутність реального розвитку промислових підприємств обмежує потреби в робочій силі і в зростанні попиту.

12.8. Управління макроекономічною рівновагою

Управління макроекономічною рівновагою на національному рівні розглядається як процес становлення збалансованості сукупного попиту і сукупної пропозиції на всіх взаємопов'язаних ринках відповідно до системних економічних принципів.

У структурі такого підходу на ринках спеціалізації кінцевих продуктів виробники орієнтовані на максимізацію доходу, а споживачі повинні отримати максимум корисності щодо вартості продуктів або послуг.

На ринку факторів виробництва (наприклад, морських транспортних суден) всі виробничі ресурси повинні бути ефективно використані, а граничний дохід всієї сукупності ресурсів дорівнює сумі граничного доходу кожного ресурсу.

У цьому відношенні модель економічної збалансованості національної економіки (Л. Вальраса) передбачає, що попит і пропозиція зрівнюються по кожному виду товарів послуг і ресурсів, сукупного попиту і пропозиції

$$\sum_{i=1}^{n+1} P_i S_i = \sum_{i=1}^{n+1} P_i D_i, \quad 12.19$$

де $i = 1, 2, \dots, n$ - кількість товару;

i - вид товару;

$n + 1$ - гроші як товар.

Передбачається, що сформується необхідний прояв результативності досконалої конкуренції. Принциповим у системі держави стає досягнення рівності сукупного виробництва та структури попиту з боку споживачів на основі їх відповідної платоспроможності.

Рівновага в такому випадку у зв'язку з удосконаленням виробництва одними структурами ускладнюється наслідком того, що співвідношення постійно змінюються. Таке різноманіття розвитку зумовлює наявність альтернативних підходів до вибору теоретичних положень.

Наприклад, концепція рівноваги А. Маршалла орієнтована на те, що виробники і споживачі взаємно пристосовують плани продажів і покупок (рис. 12.8). однак в реальних умовах цей процес коригується тимчасовими особливостями.

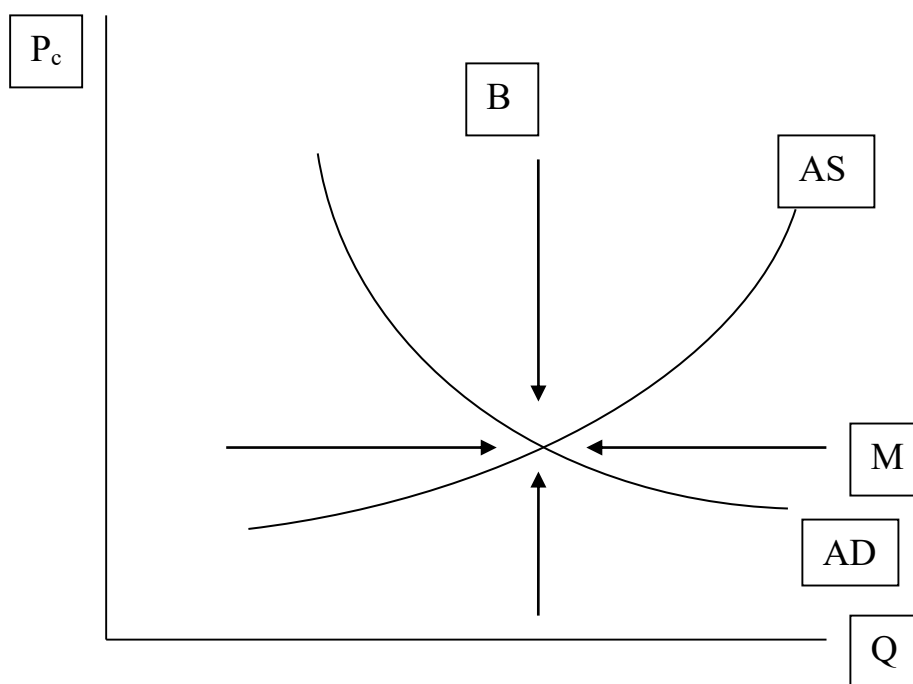

Рисунок 12.8. Підходи до управління макроекономічною рівновагою

До макроекономічного управління підходять як до ймовірнісному процесу. В основі лежить коригування очікувань економічних агентів ринку. Адже рішення про обсяги виробництва та попиту приймаються в різний час. Виробництво засноване на планах підприємств. Тобто, параметри пропозиції прийняті раніше при неповній інформації про стан всіх споживчих підсистем країни.

Попит на сукупність благ і капітальних активів заснований на поточній економічній кон'юктурі і сприятливій реакції споживачів в режимі діючих цінах.

Тому розрізняються підходи до вибору варіанту розвитку. Розглядаються теорії екстраполяційних, адаптивних і раціональних очікувань.

Тоді рівноважна ціна в обумовленому сегменті економіки розрахункового періоду подається у формі

$$P'_{ctex} = P'_{ct-1} + \varepsilon(P'_{ct-1} - P'_{ct-2}), \quad 12.20$$

- Коефіцієнт очікувань.

Завдання раціонального вибору збалансованості виробничої структури з урахуванням стійких сформованих звичаїв споживання, а не пристосування сукупної пропозиції до сукупного попиту описується умовою

$$P'_{ct} = P'_{ct-1} + \eta, \quad 12.,21$$

У даному випадку замість порожній розглядається коефіцієнт адаптації, тобто враховуються помилки минулого. Саме цей фактор певною мірою підкреслює заздалегідь державного керівництва оптимізувати поведінку.

Модель прогнозу рівноважних обсягів виробництва і цін у системі раціональних очікувань:

- 1) поточний попит в цілому і по групі товарів і послуг зумовлюється поточною ціною

$$2) Q_{Dt} = a - bP_t + U_t \quad 12.22$$

- 3) пропозиція всієї сукупності товарів і послуг заснована на очікуванні (попередній) ціні

$$Q_{st} = c + d\varepsilon_{t-1}P_t + V_t \quad 12.23$$

- 4) Раціональне очікування виробників
- 5)

$$6) \varepsilon_{t-1}P_t = P_t^e(x_t) \quad 12.24$$

4) Тоді і формується рівновага, яка відображає збалансованість національної економіки та якість макроекономічного та підприємницького управління

$$Q_{Dt} = Q_{st}^e \quad 12.25$$

U_t, V_t - випадкові помилки,

a, b, z, d - постійні даної системи, що характеризують реальні форми зв'язку S, D і P

x_t - все, що впливає на ціни;

є очікуваний параметр.

В основу функціональної діяльності та розвитку народного господарства України покладено монетаризм Фрідмана. Ця економічна теорія реалізується в США в післякейнсіанську епоху. Грошова маса розглядається як визначальний фактор формування макроекономічних пропорцій і стабільності. Встановлюється зв'язок між масою грошей і ВВП. При цьому використовується принцип мінімізації соціальних програм і максимально допустимого податкового тягара регулювання грошових потоків у системі підприємництво - бюджетна система.

Зрештою головним результатом розвитку економіки країни стає структура і величина національного багатства (рис. 12.9). В основі його формування лежать вимоги ефективного використання природних та економічних ресурсів. При цьому в управлінні слід враховувати наявність ризиків стабільного зростання, що зумовлює нормалізацію резервів.

Особливого значення в цьому процесі набуває принцип і методологія управління нормативністю формування сегмента задоволення соціальних потреб, структура яких з економічним зростанням розширюється

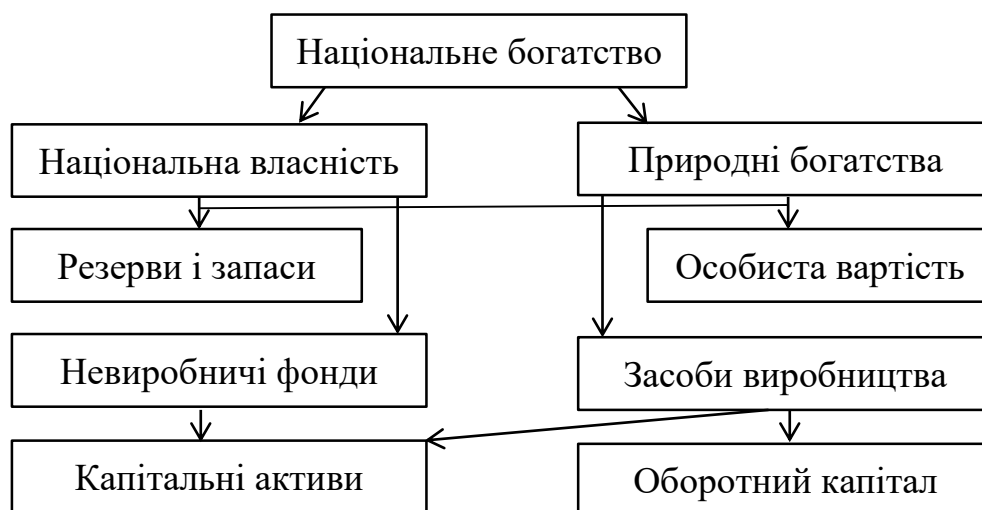

Рисунок 12.9. Структура національного багатства країни

Величина окремих складових економіки країни і характеризує величину національного багатства. З урахуванням особливостей національного господарства формується економічна кон'юнктура макроекономічного функціонування. З урахуванням зазначеного вище вона включає процентну ставку, норму прибутковості активів, рівень цін, рівень інфляції, рівень безробіття.

Національне багатство відображає не тільки рівень життя населення, а й умови розвитку економічної системи. Структура національного багатства,

представлена на схемі, зумовлює поточні та перспективні завдання послідовного інвестиційного розвитку.

Слід мати на увазі, що економічна теорія має справу не зі стабільною рівновагою, а з постійним її порушенням за типом формування системи «рівновага - нерівновага».

Загальна економічна рівновага по Л. Вальрасу з урахуванням попереднього зауваження зводиться до "стану, при якому ефективна пропозиція та ефективний попит на продуктивні послуги зрівнюється на ринку послуг; ефективна пропозиція та ефективний попит на продукти зрівнюються на ринку продуктів і, нарешті, продажна ціна дорівнює витратам виробництва, вираженим у продуктивних послугах "[Вал].

Останнім часом поширений підхід, що розглядає умови забезпечення рівності між сукупним попитом AD і сукупною пропозицією AS в національній економіці. Особливе місце це займає в глобальному економічному змаганні.

Сукупний попит являє собою агрегований грошовий попит на елементи реального ВВП при відповідному рівні інфляції. Відповідно до кількісної теорії грошей (M) сукупний попит визначається як

$$AD = M * V : P_c \quad 12.26$$

Формула відображає дію закону убуття попиту і залежність його від основних економічних параметрів: маси грошей, швидкості їх обігу (V) і цін на товари і послуги (P_c). Цим і зумовлюється економічний статус державного управління.

Водночас сукупний попит у країні залежить і від динаміки норми відсотка, ліберального режиму імпорту, активного податково-інвестиційного режиму.

Сукупна пропозиція відображає розміри створюваного національного продукту і породжуване масштабами відтворення. Однак необхідно враховувати особливе положення в цьому процесі належить зміні цін. Форма сукупної пропозиції фіксує зміну питомих витрат при виробництві ВВП, залежить від пріоритетів і кризових точок економічного зростання.

Цим і ускладнюються вимоги до рівня компетентності фахівців державного управління. Це обмеження в Україні на всьому протязі новітньої історії не відповідало основним стандартам соціально-економічного розвитку.

Контрольні питання

1. Що включає поняття соціально-економічні системи?
2. Що розкривають макроекономічні цілі і показники?

3. Опишіть цільові завдання досягнення макроекономічної рівноваги.
4. Які критерії і показники макроекономічної рівноваги?
5. Механізм досягнення збалансованості сукупного попиту і пропозиції.
6. У полягає управління макроекономічними процесами?
7. Опишіть характеристики загальної економічної рівноваги.
8. Сутність керування параметрами макроекономічної рівноваги.
9. Проблеми розвитку в умовах динамічності економічної діяльності.
10. У чому полягає раціональність формування структури витрат?

Глава 13.

ХАРАКТЕРИСТИКА МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КРАЇНИ

13.1. Фінанси - сутність і роль

Головне в стійкості підсистем національної економіки зводиться до досягнення - нормальної організації та управління грошовими потоками. Ці потоки відображають реальність життєдіяльності основних підсистем країни, насамперед, характером співвідношень попит - пропозицію протягом розрахункового періоду. У цьому відношенні принципове значення належить фінансам.

Фінанси - економічний термін, що означає систему грошових коштів (ресурсів) у процесі їх створення, руху та особливостей використання. Це найважливіший підсумковий показник стану як виробників продукції і послуг, так і споживачів, але особливої уваги заслуговує макроекономічний рівень. Це один виснажливих показників сосояння конкретної економічної підсистеми.

Крім того, важливим стає цільовий розподіл потенціалу держави, використання грошових коштів. Зрештою, фінанси відображають економічні відносини господарських суб'єктів у певному часовому періоді. Зрештою, це основа планомірної освіти, розподілу та використання коштів для забезпечення поточного та розширеного відтворення.

Економічні відносини відображають складну сукупність взаємних розрахунків між господарськими суб'єктами. Внаслідок використання різних структур і механізмів і формується обіг грошових коштів і реальне використання грошей.

Через прийнятий фінансовий механізм уряд реалізує основні функції з управління з урахуванням системи відносин у національному господарстві. Економічні відносини формуються і протікають між підприємствами і державою (різними відомствами), між підприємствами і банками, між окремими підприємствами, а також у відносинах всередині підприємства.

Фінанси, в кінцевому рахунку, - це жорсткий індикатор стану і зростання всіх складових національної економіки. Від кількісних і якісних характеристик фінансів залежить активність господарської діяльності, економічність і конкурентоспроможність позиціонування країни на світовому ринку. Якщо уряд України доводить до підпорядкованих підприємств планові ресурси в другій половині року, то державні порти не можуть не тільки розвиватися, а й працювати стійко. Придбання ресурсів та своєчасність оплати праці потребує постійної поточної наявності фінансових коштів. Чисельність працівників фінансового департаменту великих судноплавних компаній досягає 100 фахівців.

У загальному вигляді фінанси представляють систему відносин з приводу формування, розподілу та використання фондів коштів або ресурсів за грошовою оцінкою. Цей процес потребує створення особливих установ, що організують раціональний обіг коштів.

Фінансові відносини на будь-якому рівні управління розвиваються паралельно товарно-грошовим відносинам в системі маркетингу. Для цього формуються достатні фінансові ресурси, які являють собою кількісно визначену і спеціально призначену цільову суму грошових коштів.

У господарській діяльності реальних економічних підсистем країни розрізняють фінанси:

- господарських суб'єктів;
- населення;
- держави.

У підсумку, фінанси економічних суб'єктів відображають і являють собою сукупність господарських зв'язків між юридичними особами, юридичними особами і державою, між юридичними особами і населенням. Фінансові можливості цих відносин відображаються взаєморозрахунками, в основі яких лежать чисті грошові потоки, а не товарні (бартерні) потоки.

Державні фінанси виступають, насамперед, у формі державного бюджету: що відображає співвідношення джерел доходів і сукупності напрямів витрат. Стійкість бюджетної системи утворюють міжгалузеві, територіальні та соціальні пропорції. Така умова і здійснює перерозподіл ВВП.

Всі потреби за соціальними стандартами при достатності державних фінансів реалізується на основі фінансування повномасштабних програм підтримки здоров'я, розвитку освіти, зокрема, захисту навколишнього середовища. Особливе місце в системі бюджетних фінансових відносин займає:

- економічний моніторинг;
- створення земельного кадастру;
- допомога ветеранам, інвалідам.

Державні фінанси забезпечують обороноздатність країни. У свою чергу військові витрати виступають імпульсом розвитку машинобудування, оптики, зв'язку.

Державні фінанси в нормальних системах управління використовуються для підвищення конкурентоспроможності національної економіки, прискорення реалізації інноваційних технологій, подолання регіональної нерівномірності розвитку.

Сукупність заходів з оптимізації економіки і соціальних умов з використанням централізованих грошових ресурсів утворює характер фінансової політики держави.

Важливіша характеристика - якість і справедливість фінансової політики гарантується і забезпечується наявністю і чіткістю реалізації розподільних і контрольних функцій.

У цьому відношенні державне управління має ґрунтуватися на врахуванні важливості чіткого управління реалізацією основних функцій всієї сукупності фінансів:

- обслуговування кругообігу коштів підприємств у процесі виробництва;
- розподіл грошових коштів між господарськими та інституційними об'єктами;
- контрольна.

На жаль, в Україні протягом всієї новітньої історії фінансова система перебувала в пасивному стані. Тому країна і опинилася за основними критеріальними параметрами у другій половині відповідного рейтингу глобальної економіки. Відсутність стандартних гарантій у формі конкурентного виробництва зумовлює жорсткі обмеження для залучення міжнародних фінансових ресурсів по лінії Міжнародного валютного фонду.

Гарантиї ефективного стану фінансової системи розглядається повномасштабність діяльності національних промисловості. Запозичення з окремих джерел – спосіб зниження тимчасових кризових явищ. Системні запозичення не гарантують підвищення якості життя і тому, що звертати слід з наростанням відсотків.

13.2. Номінальні та реальні заощадження

Вся сукупність грошових надходжень і фінансів населення внаслідок раціональної діяльності утворюють доходи сімей. Видаткову частину бюджету формують різні види витрат на придбання благ і оплату послуг і різних ресурсів. Перевищення доходів над витратами формує величину заощаджень. Заощадження, в кінцевому рахунку, формують відкладений попит на придбання в майбутньому в основному дорогих капітальних активів.

При цьому в реальних умовах функціонування економічних систем і особливо під впливом тимчасових факторів, що знаходяться в процесі фінансові ресурси і капітальні активи змінюють свою базову характеристику. У цьому відношенні використовуються відмінності номінальної та реальної вартості.

Перше це математичне відображення готівки. З позиції реальної цінності враховується зміна ціни щодо базового стану.

У системі реальних фінансових відносин особливу роль відіграє фактор часу. Номінальні грошові змінні - категорія, яка використовується по відношенню до тих даних, які не очищені від впливу інфляції. Протягом реального часу відбуваються зміни, що відхиляють формовані результати від базисних характеристик

У системі основних положень розвитку економічна теорія використовує наступна сукупність номінальних показників стану та розвитку господарських підсистем. Це:

- номінальна процентна ставка,
- номінальний валютний курс,
- номінальний ВВП,
- номінальний сукупний попит,
- номінальна заробітна плата,
- номінальні доходи.

У системі розвитку і внаслідок прояву ряду зовнішніх факторів істотно можуть змінитися очікувані характеристики. У цьому відношенні реальні параметри - категорія, що використовується в економіці по відношенню до тих даних, які підраховані з урахуванням впливу інфляції і, таким чином, відображають економічний стан, який міг би бути, якби не було інфляції.

Реальна процентна ставка вартості використання позикових коштів дорівнює номінальній процентній ставці за мінусом рівня інфляції. Саме цей показник суттєво впливає на параметри інвестиційної діяльності.

Реальний ВВП - вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених нацією за певний період (рік), виражений у цінах базового року. Реальний ВВП дозволяє більш точно визначити, наскільки дійсно виріс ВВП, а не внаслідок зростання ціни. Для цього можна використовувати прямий метод підрахунку реального ВВП.

Це робиться множенням фізичного обсягу кожної групи товарів, вироблених у поточному році, на ціни, які були в базисному періоді, тобто якщо б збереглися ціни базового періоду. Таким чином виявляється сукупний вплив, певною мірою, не тільки некерованих факторів.

Іншим методом визначення реального ВВП є його розрахунок через номінальний ВВП і дефлятор ВВП, який конвертує номінальну вартість товарів і послуг у реальну

$$\text{Реальний ВВП} = \frac{\text{номінальний ВВП}}{\text{дефлятор ВВП}}$$

13.1

Реальна заробітна плата розраховується за кількістю товарів і послуг, яку можна придбати за отриману заробітну плату при поточному рівні цін. З іншого боку, таким чином розкривається купівельна спроможність заробітної плати.

Параметри споживання як найважливіша мета життєвих інтересів формується в процесі використання благ, спрямованих на задоволення поточних потреб людей. В економічному аспекті воно відображається сумою грошей, яка витрачається населенням для придбання необхідних благ для життя.

У розвинених економічних відносинах нормалізовані споживчі витрати досягають чотирьох ВВП. Для оцінки споживчої поведінки в певному часовому періоді використовується показник - індекс споживчого настрою.

Для цього ведеться вибірка показників по 2400 людям з різних регіонів, різних вікових груп з оцінкою наступних аспектів:

- як змінилося становище сім'ї за 6 останніх місяців;
- як зміниться матеріальне становище в майбутні 6 місяців;
- яким буде розвиток економіки протягом майбутнього року;
- яким буде розвиток економіки в найближче п'ятиріччя;
- сприятливість обстановки для здійснення великих витрат.

При цьому подальше зростання споживання залежить від темпів економічного розвитку в майбутньому періоді. Воно ж у свою чергу обумовлюється активністю реалізації інвестиційних проектів. Сума власних інвестиційних ресурсів залежить від можливості та параметрів заощаджень.

Заощадження номінально відображають відстрочене споживання. Кількісно характеризуються частиною доходу, яка в поточному періоді життєвого циклу розглянутої соціально-економічної підсистеми не споживається. Заощадження забезпечують майбутнє виробництво і задоволення зростаючих потреб.

Заощадження - економічний процес, пов'язаний з раціональністю використання і розподілу доходів (). Раціональність заощаджень характеризується рівнем інвестиційних ресурсів.

Реальне споживання (C), як відомо, утворює найважливішу частину ефективного попиту

$$I_c = C_m + S_v \quad 13.2$$

де C_m - особисте споживання;

S_v - заощадження - накопичення.

Рівень споживання залежить від рівня доходу. Саме цей показник розглядається при встановленні рейтингу реального стану держави

$$C_m = f(I_c) \quad 13.3$$

Але величина реального доходу споживачів є основним фактором і заощадження

$$S_v = f(I_c) \quad 13.4$$

При невідповідності доходів необхідним видаткам використовується принцип ефективного за напрямками використання заощаджень попередніх часових періодів. Тому постійно виникає проблема додаткових заощаджень та додаткового споживання. Споживання змінюється не тільки відносно доходом, а й від граничної схильності до споживання

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta I_c} \quad 13.5$$

Це по Дж.Кейнсу гранична схильність до заощадження щодо потреб майбутнього стану економіки розраховується на підставі реально сформованих співвідношень

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta I_c} \quad 13.6$$

$$MPS + MPC = 1 \quad 13.7$$

$$MPS = 1 - MPC \quad 13.8$$

де - ΔS - приріст заощаджень за розглянутий період;

ΔC - приріст особистого споживання;

Лід Iv - приріст особистих доходів.

Тобто зі зростанням доходу громадян зростає споживання і накопичення при стабільному економічному розвитку. Саме останнє відображає реальність державного управління. Головною проблемою залишається забезпечення необхідного приросту результатів. Це залишається головним показником реальності управління за нормальних зовнішніх умов.

У періоди пасивного стану реального економічного сегменту країни зростає споживання ресурсів, а при інфляції формується ще й втеча від грошей.

Ормується стратегія розширення купівлі товарів тривалого споживання, щоб уникнути втрат від знецінення грошей.

Останнє в Україні демонструється придбанням різних видів осель, тим хто отримує надлишкові кошти (банкіри, члени наглядових рад). Саме це і зумовило формування ринку землі - фактично вічного багатства, яке недоступне для працівників реальної сфери при рівні оплати праці, що склався в країні при падінні сегмента виробництва продукції з високою доданою вартістю.

13.3. Інвестиції та заощадження

Як було розглянуто вище інвестиції, як одна з форм заощаджень, використовуються в якості найважливішого фактора розвитку і формування макроекономічного і ринкового попиту. Ці фінансові кошти на першому етапі реалізації плану розвитку економіки формують нові робочі місця та створюють капітальні активи, які формують наступний етап розвитку внаслідок випуску нових обсягів продукції, послуг та формування додаткових грошових потоків.

Реальний інвестиційний потік зумовлюють підвищення стандартів національної економіки внаслідок оптимізації положення національного виробництва всередині країни і в системі експорту. Особливо ефективно це проявляється при реальності вибору стратегії інноваційного розвитку виробничих підсистем.

Закономірно необхідна величина інвестиційних ресурсів (I_v) формується за умовою, що відображає характер утворення грошового потоку за критеріями накопичення, здатного задовольнити раціональні витрати (C_m) при певній величині заощаджень

$$I_v = I_c - C_m$$

13.9

Але зі зростанням подальшого обсягу виробництва продукції та її реалізації формується нова величина заощаджень (рис. 13.1), яка може використовуватися в подальшому періоді.

Одночасно на характер раціональності використання грошового потоку та оптимізації накопичення впливає також формування рівня і характер зміни податків, підвищення цін, параметри відрахувань на соціальне страхування та ажіотажний попит.

У будь-якому випадку головним у системі інноваційних стратегій виявляється досягнення збалансованості грошового потоку і необхідних витрат і

раціональність використання сукупності економічних і природних ресурсів. Саме інвестиційна активність в країні забезпечує не тільки рівень життя громадян, а й активність участі в міжнародному поділі праці.

Саме параметри реального накопичення зумовлюють можливість оптимізації умов необхідного майбутнього розвитку. Однак принципове значення набуває стимулювання пріоритету провідних галузей. За відсутності необхідного обсягу інвестицій, чим характеризувався соціально-економічний період України протягом 2014 - 2021 років, країна виявилася найбільш бідною в Європі

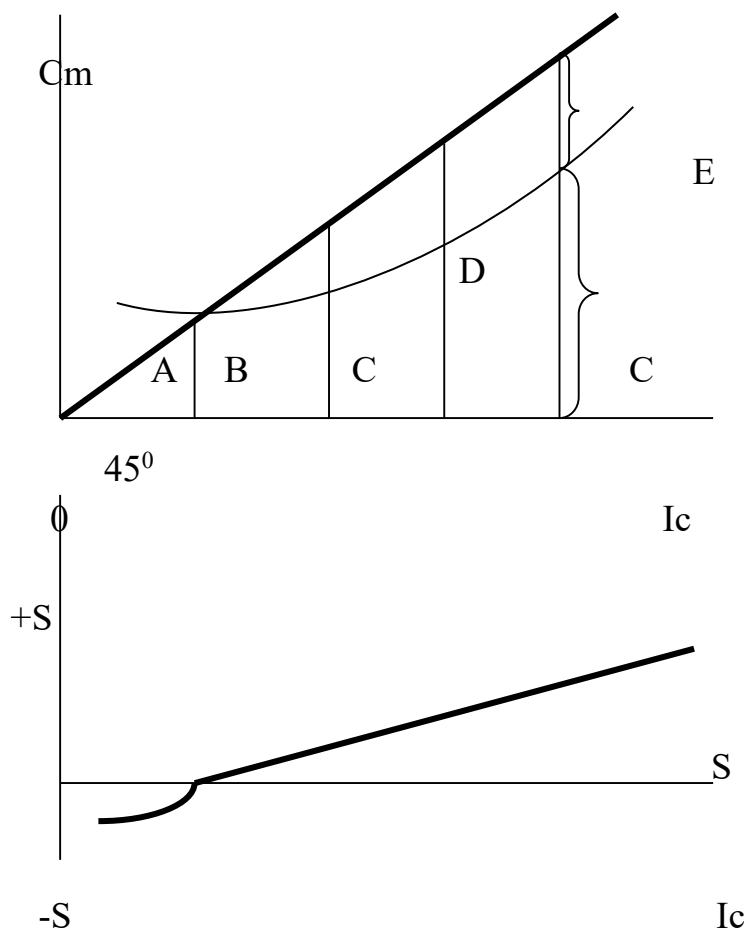

Рисунок 13.1. Характер формування споживання та заощаджень (інвестицій) у поточних економічних процесах

Саме пріоритетна роль інвестиційних ресурсів у системі економічного розвитку зумовлює формування різних видів фондів, що беруть участь у фінансуванні будівництва. Достатньо згадати Міжнародний валютний фонд і Європейський банк реконструкції та розвитку.

При цьому необхідно враховувати, що протягом усього періоду будівництва виробничих підсистем (створення капітальних активів) формуються і нарастають витрати (А). Результати - грошовий потік і запас (прибуток) утворюються після введення об'єкта в господарський обіг (В). Після цього починає зростати чистий дохід (S).

Сформовані та реалізовані в розрахунковому періоді інвестиції, як відомо, в кінцевому рахунку, являють собою довготривалі вкладення різних капітальних ресурсів у різні сфери, галузі та підсистеми народного господарства. Основний з метою розглядається розширення виробництва та відповідного приросту прибутку в розрахунковому періоді.

Про наявність і раціональне виробниче використання інвестицій свідчить екстенсивне розвитку торгового флоту Китаю і реалізація ним концесійних стратегій у формі довготривалої оренди стивідорних комплексів у глобальному ринку морської торгівлі. Не тільки Китай, але корпорація WP Dubai на основі концесійного інвестування зумовлюють не тільки оптимізацію обробки вантажопотоків, але істотне нарощування прибутку.

Інвестиційний процес у загальному вигляді слід розглядати як закономірність становлення виробничої підсистеми держави як повноцінного оператора нормалізованої макроекономічної стратегії. Основою реалізації такої стратегії розглядається активна політика стимулювання основних форм розвитку національних галузей, орієнтованих на приріст доданої вартості.

Останнє і зумовлює найважливіші завдання державного управління соціально-економічними процесами.

13.4. Кредитно-грошова політика

Поточні економічні відносини зумовлюються наявністю різних форм асиметрії. По відношенню до розглянутої проблеми це неспівпадіння наявності вільних коштів у одних власників порівняно з потребами в інших тому і виник механізм платного тимчасового переходу ресурсів туди, де вони здатні забезпечити зростання.

Кредит (від лат. credit - «він вірить») в цьому відношенні являє собою особливу економічну угоду у формі позики (запозичення). Вона здійснюється за правилами надання одним партнером іншому грошей або майна на умовах строковості, поворотності та платності. Кредит, в кінцевому рахунку, найважливіша форма створення та існування позичкового фонду. Він відображає специфічну економічну діяльність у формі реалізації власності на засадах створення спеціалізованого фонду коштів.

Для вирішення сукупності проблем, обумовлених тимчасовим дефіцитом коштів для реалізації інвестиційного розвитку в окремих держав на світовому рівні створено дві глобальні системи - Міжнародний валютний фонд і Світовий банк, які акумулювали грошові запаси економічно розвинених держав.

Однак і всередині держави формуються структури, що володіють засобами для реалізації кредитних операцій. Кредитна угода, в кінцевому рахунку - це взаємозв'язок купівлі - продажу певного об'єкта (інвестицій) за договором і за умовами відкладеного платежу.

В економічній практиці розрізняють дві основних форми кредиту: комерційний і банківський. Тому і існують особливості ринкових відносин у цій сфері.

У цьому відношенні утворюється позичковий фонд, який являє собою частину спеціалізованого грошового фонду, створеного особливою підприємницькою структурою. Головними стають процес формування та процес використання на умовах зворотності тимчасово вільних коштів.

У цьому процесі виникають складні економіко-правові відносини між кредитором і боржником з приводу руху окремих складових позичкового фонду. Найважливішою умовою стає точність визначення вартості майбутнього об'єкта, наприклад, судна. Крім того, важлива оцінка прибутковості проекту і гарантія терміну повернення кредитних ресурсів з урахуванням ставки за кредит. The bank has tried to make a settlement with the owners but so far it has not been successful.

Найважливішою функцією будь-якої форми кредитних відносин слід розглядати забезпечення стійкості мікро- і макросистем при тимчасовому обмеженні власних коштів. В умовах України для стабілізації фінансового становища країни використовуються кредити міжнародного та внутрішнього ринку. У цьому відношенні особливе місце у світовій економіці займає МВФ.

Одночасно за допомогою кредитів національної банківської системи фактично здійснюється перерозподіл капіталу між галузями і суб'єктами з урахуванням необхідності вирішення ситуації, що склалася в національному господарстві.

Найважливіший принцип кредитних відносин передбачає терміновість та сіючасне повернення ресурсів. Така націленність передбачає незаперечливість ефективності використання ресурсів відповідно до розроблених в країні механізму та інструментаріїв управління господарською діяльністю.

Кредитний механізм являє собою форму реалізації обґрунтованих проектів та спосіб використання кредитних відносин. З позиції державних інтересів формується Національним банком облікова ставка, яка і зумовлює комерційну ціну кредиту.

Слід звернути увагу на специфічні форми реалізації різних кредитних відносин. Тому необхідні спеціальні оцінки мінімізації ризиків і допустимості зростання витрат.

Комерційний - використовується при продажу товару з відстроченням платежу. Мета - прискорення реалізації товарів і послуг. Документом угоди комерційного кредиту стає вексель.

Вексель - різновид спеціальних цінних паперів. Це письмове боргове зобов'язання сплати зазначеної суми у строк, що обумовлене. Розрізняють простий і переказний вексель.

Особливо широкий використовується банківський кредит, в основі якого використовуються різні ресурси формування бюджету конкретного банку. Він представляється банками у формі грошової позики на обумовлений термін. За часом дії розрізняють:

- короткостроковий - менше 1 року;
- довгостроковий - більше одного року.

Особливе місце в історії розвитку важливих соціально-економічних підсистем країни займає Державний кредит- позичальником виступає держава, а кредитором - населення. Для цього використовується випуск і реалізація різних цінних паперів.

У виробничих структурах використовується лізинг - безгрошова форма кредиту, форма оренди з передачею в користування техніки з подальшою виплатою їх вартості. У цьому підході право власності на майно залишається за орендодавцем.

Держава не управляє прямолінійно масою готівки і безготівкових грошей. Воно може регулювати значну частину цих грошей за допомогою банківської системи.

Банківська система країни утворена за дворівневим принципом: Національний банк випускає гроші в обіг, тобто здійснює емісію і видає кредити комерційним банкам. Комерційні банки в свою чергу видають кредити підприємствам і приватним особам за ставками, що забезпечують прибутковість установи.

У цьому відношенні формується грошово-кредитна політика, яка являє собою частину економічної політики, спрямована на досягнення цілей загальносистемної збалансованості. Серед них виділяються:

- стабільність зайнятості та цін;
- економічне зростання;
- баланс зовнішніх платежів.

Вона інституційно з позиції стабільності соціально-економічної системи держави реалізується на основі контролю грошової маси за характеристиками:

- величини грошової маси поточного періоду;
- рівня ставок відсотка;
- інших показників, що обумовлюють доступність кредиту.

Вступаючи в кредитні відносини, держава впливає на стан грошового обігу, рівень процентних ставок на ринку грошей або капіталів, на виробництво і зайнятість.

Розміщуючи позики серед населення, держава знижує платоспроможний попит. Якщо за рахунок кредиту фінансуються капітальні вкладення, то зменшується грошова маса в обігу. Виступаючи позичальником на фінансовому ринку, держава сприяє зростанню процентних ставок, зменшенню обсягів інвестицій у виробництво.

За рахунок різноформатних позик, що розміщуються за кордоном, передбачається досягнення економічної стабільності та необхідного розвитку національного виробництва. На жаль, в кращому випадку, часто, особливо, в Україні цей процес тимчасово покриває дефіцит бюджету з подальшим зростанням заборгованості країни.

Необхідно мати на увазі, що кредитні відносини являють собою нормальні в правовому та економічному аспекті форми вирішення проблем тимчасового дисбалансу попиту і пропозиції на грошовому ринку. На морському транспорті з урахуванням високої вартості портового будівництва використовується концесія, а у структурі торгового флоту принцип бербоут-бартеру.

13.5. Державні витрати та джерела їх покриття

Складний процес макроекономічного розвитку і зростаюча сукупність державних витрат призначена для фінансування діяльності основних підрозділів господарської структури країни та вирішення соціальних завдань. Як правило, це в основному некомерційна діяльність: наукові підсистеми та програми, просвітництво, охорона здоров'я, системна безпека та ін.

Заплановані державні витрати як цільового, так і спеціального призначення, а також джерела їх покриття - оподаткування мають три шляхи впливу на економіку:

- вдосконалення процесів загального розміщення національного продукту між приватним і суспільним споживанням та системними інвестуванням;
- на оптимізацію обсягу випуску продукції та формування цін у межах окремих галузей;

- на мікроекономічні показники - коливання сукупного випуску, цін і безробіття.

Ресурси, що необхідні для досягнення поставлених завдань і забезпечення реалізації соціально-економічних програм, відповідні державні органи управління отримують за планом у формі податків і використовує ці кошти для придбання товарів і послуг.

Національна економічна система характеризується диференціацією стійкості за умовами використання таких інструментів: раціональності витрат держави, зміни ставки податку та методів регулювання.

На жаль, у цьому відношенні в Україні не забезпечується нормалізація вимог збалансованості існування двох рівнів влади: державної та регіональної. Рівень поточного стану окремих регіонів демонструє дефіцитність необхідних фінансових ресурсів.

При цьому податкові повноваження розділені між цими рівнями влади. Постійний дефіцит ресурсів і його нерівномірність розподілу по регіонах призводить до дотування одних за рахунок успішної діяльності інших.

При нормально розвиненій економіці основна частина державних витрат спрямовується на програми національної оборони та компенсаційних виплат:

- соціальне забезпечення - 22 відсотки;
- національна безпека та міжнародні відносини - 19 відсотків;
- охорона здоров'я - 18,
- гарантування доходів - 15,
- відсотки за державним боргом - 14 відсотків,
- освіта - 4,
- транспорт - 2,
- природні ресурси - 2,
- наука - 1,
- утримання уряду - 1,
- сільське господарство - 1.

Структура місцевого бюджету: освіта - 50 - 70 відсотків, побутове обслуговування - 10 - 30, охорона здоров'я - 15 - 30, автомагістралі - 5 - 15 відсотків, поліція, пожежники - 10-17.

Головним залишається «подібний рівень управління державними програмами». Однак, це не втілення політичних цілей, а в основному досягнення грошової збалансованості. Це забезпечується не тільки станом профіциту, головним розглядається і при дефіциті підтримання витрат за статтями, що характеризують раціональність розвитку.

Державний бюджет США перевищує 4,0 трл. дол., України - 40 млрд. у кращі часи. Достатньо розрахувати урядові витрати на одну людину і стає ясним рівень державної відповідальності за освіту та охорону здоров'я.

Соціальна підтримка стосується 40 мільйонів американців. У цю групу входять люди старше 65 років, їх чисельність збільшується швидше, ніж працюючих, тому наростає проблема фінансового забезпечення потреб у майбутньому.

У нормальній економіці урядові витрати відіграють центральну роль при визначенні структури споживання, інвестицій і прибутку:

- фінансування НДДКР (інноваційні технології);
- наукомістких галузей - комп'ютерні, літакобудування;
- біотехнології, екологічна рівновага;
- територіальний розподіл населення;
- дорожнє будівництво.

На освіту в США витрачається понад 200 млрд. доларів, що перевищує ВВП України другого десятиліття ХХІ століття. Саме освіту в сучасних умовах зумовлює на основі компетентності майбутніх фахівців оптимізацію умов подальшого розвитку країни.

Але проблемою залишається відсутність конкуренції, а, отже, нерациональна або зловідська система використання коштів. Саме це підтверджує період соціально-економічної діяльності уряду України.

Контрольні питання

1. Опишіть сутність і роль фінансів.
2. Основні ознаки номінальних і реальних економічних характеристик.
3. Які джерела формування інвестицій?
4. Основне призначення і спрямованість кредитно-грошової політики держави.
5. Чи полягає особливість формування державного управління соціально-економічними процесами?
6. Форми та джерела покриття нормалізованих державних витрат.

Глава 14.

ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОГРЕС ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

14.1. Управління стійкістю економічного зростання

Стійкість економічного зростання країни досягається та обумовлюється необхідністю повного забезпечення потреб населення, здійснення умов повної зайнятості. Крім того, принциповим стає розширення участі в міжнародному розподілі праці. Це в свою чергу стимулює необхідний розвиток морського транспортного комплексу.

Управління стійкістю розвитку має бути орієнтоване на припорощення соціально-економічних результатів при довготривалих змінах природного рівня реального обсягу виробництва. Ситуація обумовлюється зміною характеру розвитку продуктивних сил, нерівномірністю виробництва по країнах і посиленням вимог до раціональності ставлення до природного середовища.

У стабільних економічних системах, до яких поряд з індустріально розвиненими країнами відноситься останнім часом і Китай, увага зосереджена на збереження нормалізованих темпів економічного зростання. Головним у досягненні такої позиції стає врахування факторів пропозиції:

- зміни пропорцій та структури народного господарства щодо нових завдань розвитку;
- трансформація інституційної структури відповідно потреб розвитку в умовах, що складаються з часом;
- формування активної й державної політики з урахуванням доцільності стимулювання або стримування зростання;
- усунення причин відставання реального обсягу виробництва від потенційного.

Головне полягає у вирішенні основного протиріччя економіки - узгодження безмежних потреб з обмеженістю ресурсів для їх використання у виробництві благ. Саме тому посилюється вимога до раціональності використання природних ресурсів з урахуванням потреби майбутніх поколінь споживачів.

Тому з урахуванням постійного прояву складної сукупності обмежень у системі оптимізації державних макроекономічних підходів до вирішення проблем сталого розвитку головними інструментами вважаються:

- розширення виробничих можливостей найважливіших галузей національного господарства;
- ефективне використання виробничого потенціалу.

З розвитком суспільства поступово виникають нові потреби, тому розвиток має бути безперервним. Ця умова жорстко порушена в Україні в останні роки,

тому склався неприпустимо низький життєвий рівень громадян. Його підвищення має ґрунтуватися на оптимізації зайнятості на підприємствах, що випускають продукцію з високою доданою вартістю.

В основі розвитку виробничих можливостей лежить не тільки кількісне зростання, але і структурні зрушення в потребах і характері їх задоволення. Виникає тимчасовий розрив у формуванні нових потреб і нового рівня розвитку виробництва. Але реальні можливості не завжди дозволяють розвиватися стійко. Може настати депресія і застій. Тому посилюється значення вибору інноваційних технологій виробничої діяльності.

Стандартним підходом до вибору форм стимулювання розвитку розглядається активізація сегменту продукції з високою доданою вартістю. З урахуванням зазначеного вимірювання економічного зростання здійснюється двома способами:

- досягненням необхідних темпів приросту основних соціально-економічних показників;
- оптимізацією рівня економічних результатів, що припадають на душу населення.

У цьому аспекті важливе стимулювання вибору та реалізації відповідної активності підприємницьких структур, здатних реалізувати національні інтереси. З урахуванням цього державні органи управління реалізують відповідну політику відповідно до основних цілей ефективного економічного зростання, серед яких виділяються:

- збільшення середньодушових доходів;
- збільшення вільного часу;
- оптимізація розподілу національного доходу серед різних верств населення;
- підвищення якості та зростання різноманітності товарів і послуг, що випускаються.

За цими річними результатами встановлюється рейтинг держав, що враховує реальний рівень життя громадян країни. Наприклад, ВВП США досягає 1/3 світової економіки. Це положення певною мірою зумовлює і рівень життя фахівців системи. Цей показник для будь-яких держав відображає межі життєвого рівня.

ВВП України менше в десятки разів ВВП Нідерландів. При цьому вільний вихід продукції до морських шляхів є відсутнім. Сумним є зіставлення макроекономічних результатів як України та Польщі. Остання, як відомо, володіє більш скромними природними ресурсними умовами. Тим не менш, виробництво ВВП на душу населення в Польщі 18 тис. доларів - в Україні в 2013 році - 6,9

тисяч доларів, а 2018 - 2,5 тисячі. Але на початку реформи співвідношення були інші: 5,8 до 5,1. Тобто Польща розвивалася, а Україна займалася суперечливим реформуванням.

У 2001 році Україна експортувала до Польщі товарів більше, ніж імпортувала на \$46 млн. Але вже в 2007 році продали в ринкову систему Польщі товарів на 1284 доларів меншому, ніж купили у них. Ще гірше співвідношення в 2019 році. Проблема спаду виробництва в 2020 році додатково продемонструвала переваги високорозвинених економік.

Ця ситуація демонструє, що в поточних умовах в основі стійкості макроекономічного зростання лежить оптимальність зовнішньоторговельних відносин країни. Головним стає необхідність врахування пріоритетів глобального економічного простору. Пріоритетом слід розглядати розширення виробництва продукції з високою доданою вартістю.

14.2. Рівновага ринкової системи в моделі Хікса-Хансена

Складність управління рівноважним стійким розвитком країни обумовлює альтернативні підходи до вирішення проблеми. Ця модель одночасно описує основні параметри локальної ринкової системи. Предметом управління розглядаються рівноважні рівні національного доходу та ставки відсотка залежно від умов, що склалися на товарному та грошовому ринках. Тобто, для визначення макроекономічної рівноваги в моделі Х-Х інтегруються реальний і грошовий сектор економіки.

Саме їх співвідношення і зумовлює характер формування механізму стійкості національної економіки в цілому та окремих її підсистем. Постійне ускладнення процесів економічного розвитку за зовнішніми факторами обумовлює пріоритет внутрішньонаціональних стратегій розвитку.

На рисунку 14.1 лінія IS зображує співвідношення процентної ставки (r) і рівня національного доходу (Y), при якому забезпечується рівновага на товарному ринку. Введено поняття «витік» і «впорскування» з позиції необхідності і можливості економічних процесів поточного періоду. У структурі перших розглядається сума заощаджень і податків. Друга складова - це сума інвестицій і державних витрат. У нормальному стані національного господарства у всіх точках кривої вони повинні бути рівні.

Крива попиту на інвестиції (IS) відображає необхідність чіткого формування взаємозв'язку заощаджень та інвестицій в макроекономіці. Тільки ця умова сприяє реалізації вимог економічного зростання розглянутої системи. Ця умова фактично реалізована провідними країнами Євросоюзу. За цим критерієм

формується і бюджет ЄС, однак виникає проблема доцільної вартості підтримки окремих проблемних країн.

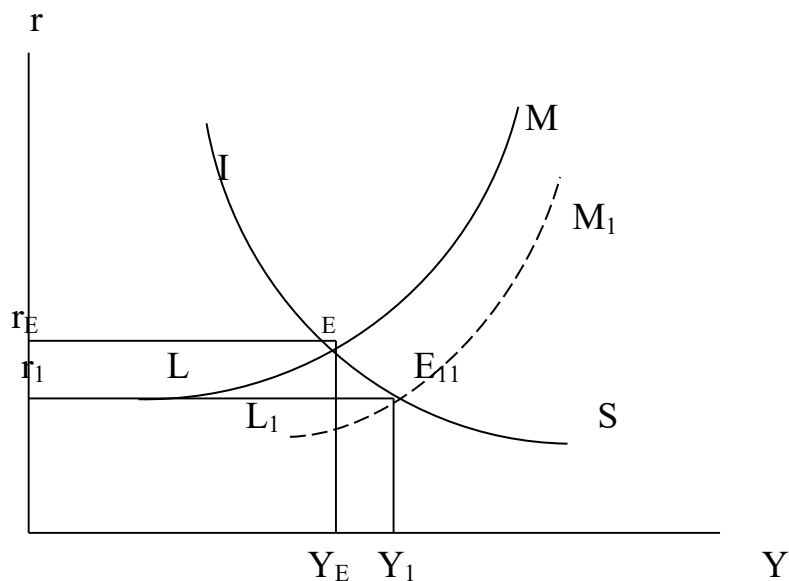

Рисунок 14.1. Графік збалансованості IS - LM

Складність за різними обмеженнями процесів управління макроекономічним розвитком обумовлена необхідністю збалансованого ставлення до підтримки національних підприємницьких структур. У цьому відношенні в розвинених економіках особлива увага звертається на податкове регулювання за загальнодержавними потребами.

Крива LM зображує співвідношення процентної ставки і рівня національного доходу, при якому забезпечується рівновага на грошовому ринку. Будь-яка точка на кривій відображає відповідність попиту на гроші для товарних угод. Визначальним стає рівність егзогенно визначеної грошової маси. Попит на гроші (L) дорівнює їхній пропозиції.

Точка збалансованості - E відображає загальну економічну рівновагу національного виробничого комплексу. У цьому стані не спостерігається положення надлишку і дефіциту грошових коштів в обігу. Всі вільні гроші пов'язані і активно інвестуються. В інших точках кривих формується часткова рівновага або на товарному, або на грошовому ринку.

При відносно стабільному рівні цін, що формуються за стандартними умовами, зростання пропозиції грошей (M) призводить до більш низького рівня кредитних ставок і відповідно формується крива L'M ". Цей стан відзначає характер зростання національного доходу.

У певний період, який відображає зміни у співвідношенні між величиною створеного національного доходу і потоком необхідних інвестицій в країні починається зворотний рух, розглянутих показників уздовж кривої IS. Під впливом нових господарських умов встановлюється нова рівновага між точками стану економічних параметрів E і E' (рис. 14.2).

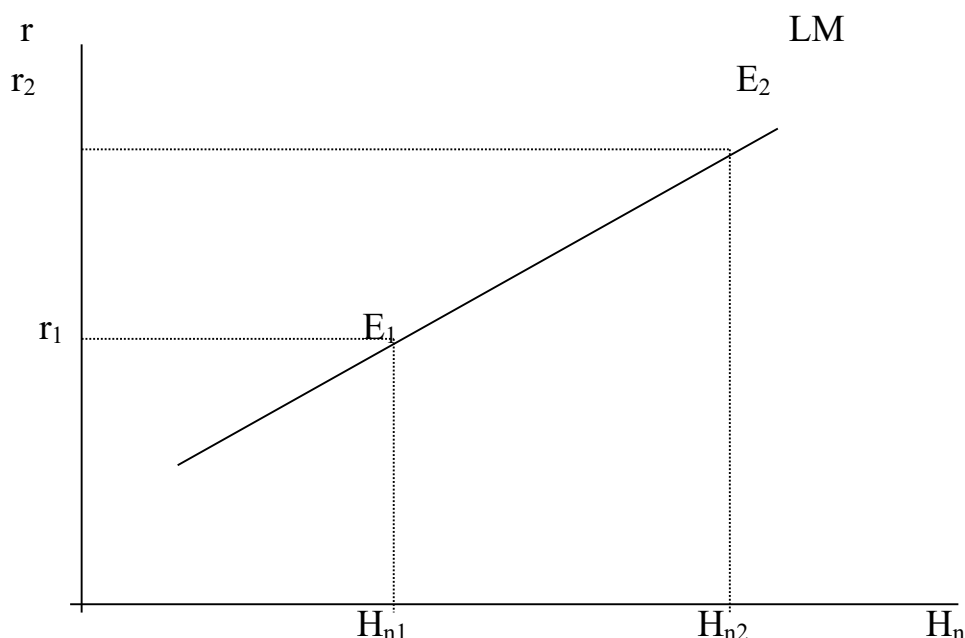

Рисунок 14.2. Адекватність попиту і пропозиції грошей за факторами облікової ставки і національного продукту.

Додаткові державні витрати залежать не тільки від приросту ВВП, а й від величини податкових ставок, що формують бюджетну складову національної економіки. Саме зміна податкової політики дозволяє згодом підтримувати розвиток окремих галузей за рахунок зростання державних витрат. Вони набувають форму інвестиційної підтримки, наприклад, суднобудування в державах з активною морською політикою. Але збільшення податків веде одночасно до зниження особистого споживання. Тому якість державного управління характеризується рівноважною активністю макроекономічних і підприємницьких стратегій розвитку.

У цьому процесі особливе місце належить раціональності використання фактора часу. Найголовнішою його характеристикою розглядається ступінь відображення змін цінності грошей сьогодення і майбутнього періоду. Тому залежно від поточного економічного стану виробничого комплексу країни і

вибирається форма податкового впливу на поточний стан окремих господарств і макроекономіки в цілому.

14.3. Заощадження, інвестиції та макроекономічна рівновага

Збалансованість національної економіки характеризується багатоаспектною рівновагою, в основі якої лежать грошові потоки. Оптимальність управління ними залежить від їх параметрів і вибору раціонального стимулювання. Але принциповим залишається максимізація доступу до грошових ресурсів відносно поточних задач розвитку.

Інвестиційна активність в країні обумовлена складною сукупністю факторів економічного зростання. На мікрорівні головним індикатором розглядається норма прибутку. У макроекономіці найважливішою метою інвестиційних процесів слід розглядати створення ефективних робочих місць і раціональність участі в міжнародному поділі праці.

Тому в реальних економічних умовах формуються і обґрунтовуються альтернативи найбільш результативного використання доступних заощаджень. Головними цілями та обмеженнями розглядаються умови повернення ресурсів на основі економічної ефективності за обмеженнями:

- інвестування у виробничому секторі;
- орієнтація на депозитарій у комерційних банках.

Зрештою, при раціональній державній економічній політиці головним вважається підтримання рівноваги на основі економічного розвитку на базі активної інвестиційної політики. Головним стає вибір критеріїв, що гарантують задоволення зростаючих потреб (рис. 14.3).

Характер розвитку міжнародних економічних і маркетингових відносин повинен відображати проблеми поточного стану національної виробничої системи. Цим і зумовлюється вибір масштабів інвестиційної діяльності. Одночасно увага зосереджується на структуризації інвестиційних потоків у системі обраної стратегії. Подальшою проблемою розглядається пошук необхідного обсягу інвестиційних ресурсів

Система інвестування обумовлена поточними та майбутніми проблемами зростання. Принциповим залишається забезпечення зайнятості робочого потенціалу країни. Особливе місце налжить необхідності оновлення капітальних активів за критеріями конкурентоспроможності на основі розширення інноваційних технологій підвищення продуктивності праці.

Окремо розглядається забезпечення вимог до екологічних стандартів розвитку.

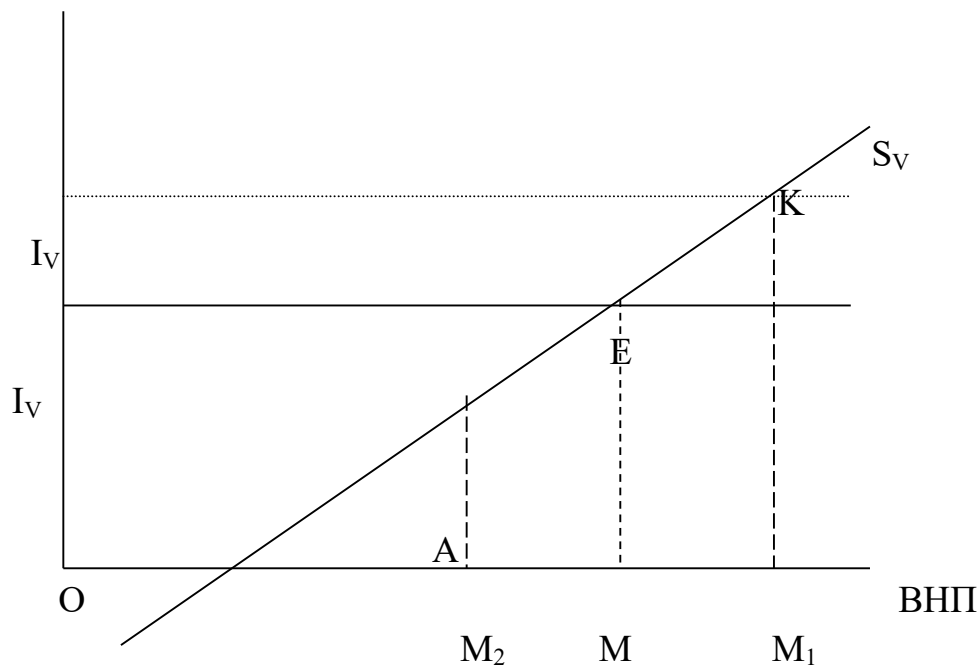

Рисунок 14.3. Вплив інвестицій і заощаджень на ВВП

Річний обсяг інвестиційної потреби можна відобразити у формі постійного рівня (I_v), що відображає взаємозв'язок результатів та інвестиційного потоку. Тому на графіку це представлено у формі прямої лінії. Заощадження населення, як одне з джерел інвестицій змінюються з динамікою обсягу ВВП.

Головним є пошук точки рівноваги річного обсягу ВВП за співвідношенням S_v і I_v . В даному випадку це досягається за умови, коли формується рівність $ВВП = OM$. У точці E $I_v = S_v$, тобто досягається рівноважний стан за поточними умовами.

Точка E відображає економічний стан національної виробничої системи, при якому населення зберігає суму грошей, рівною EM , а фірми отримують можливість на основі запозичення при реалізації розроблених бізнес-планів інвестувати в обсязі EM .

При досягненні заощаджень за рівнем KM_1 і ВВП рівного OM_1 настає ситуація $S_v > I_v$. Тобто при досягнутому досить високому рівню ВВП, населення країни зберігає більше, ніж необхідно для інвестування. Рівень життя дозволяє населенню утримуватися від додаткового споживання. Такі ситуації виникають в країні з уповільненням розвитку, що відповідає сучасному стану Японії та Німеччини.

При комплексі умов настає період, коли формуються певні часові характеристики стану ринку фірми не можуть реалізувати продукцію, що обумовлює зростання товарних запасів. У цих умовах припиняється зростання

виробництва та інвестиційної діяльності. Нарешті, настає період скорочення виробництва, що і веде до зменшення ВВП.

У наступних економічних відносинах формується етап зниження зайнятості населення, зменшуються заощадження, поки ситуація не повернеться в положення, зазначене точкою Е. Саме це було характерно для умов України 1991 - 1997 років. Ця ж ситуація зумовила кризу в США в 1929 - 1931 роках.

При виникненні ситуації т. М2, де $I_v < S_v$, тобто населення зберігає менше, а фірми готові інвестувати, оскільки зростає попит на продукцію, зростає потреба в робочих місцях. Головним стає стимулювання нарощування Q , що впливає на зростання ВВП і на зайнятість. Зростають доходи, заощадження і ситуація повертається в точку Е.

В реальних умовах конкретна точка рівноваги (Е) для кожної конкретної соціально-економічної системи відображає її нормальне положення. Це головне завдання для державної адміністрації.

Тому при реальному русі S_v необхідно вплив на I_v для збереження нової рівноваги. Саме відсутність реальної інвестиційної активності в Україні і зумовила формування ситуації помітного падіння рівня промислового розвитку країни в Європі в періоді 2014 - 2020 років.

Головним стає досягнення оптимального річного обсягу ВВП для вирішення основних стандартних завдань через посилення ролі механізмів споживання та інвестування (рис. 14.4). Точки Е відображають досягнення загальної економічної рівноваги на основі рівності інвестицій реальним заощадженням. В даному випадку враховуються три джерела формування інвестиційного розвитку. Це зумовлює формування відповідних умов для досягнення повномасштабного інвестування відповідне стандартних механізмів реалізації програм.

В умовах вибору сегменту та реалізації стратегії пріоритету позиціонування країни в міжнародних економічних відносинах істотно підвищується роль інвестиційних напрямків розвитку. Формування глобального ринку торгівлі на основі випередження за якістю продукції, цінової доступністю та інноваційними перевагами дозволяє поширювати джерела інвестування об'єктів інноваційних стратегій.

Саме випередження розвитку підсистем національного морського транспорту дозволяє таким країнам, як Китай, Японія, Південна Корея своєчасно постачати національну продукцію на світові ринки та отримувати додаткові кошти з фрахтового ринку. Саме ті держави, крім того Сінгапур формують інвестиційні джерела для участі експорті таких ресурсів.

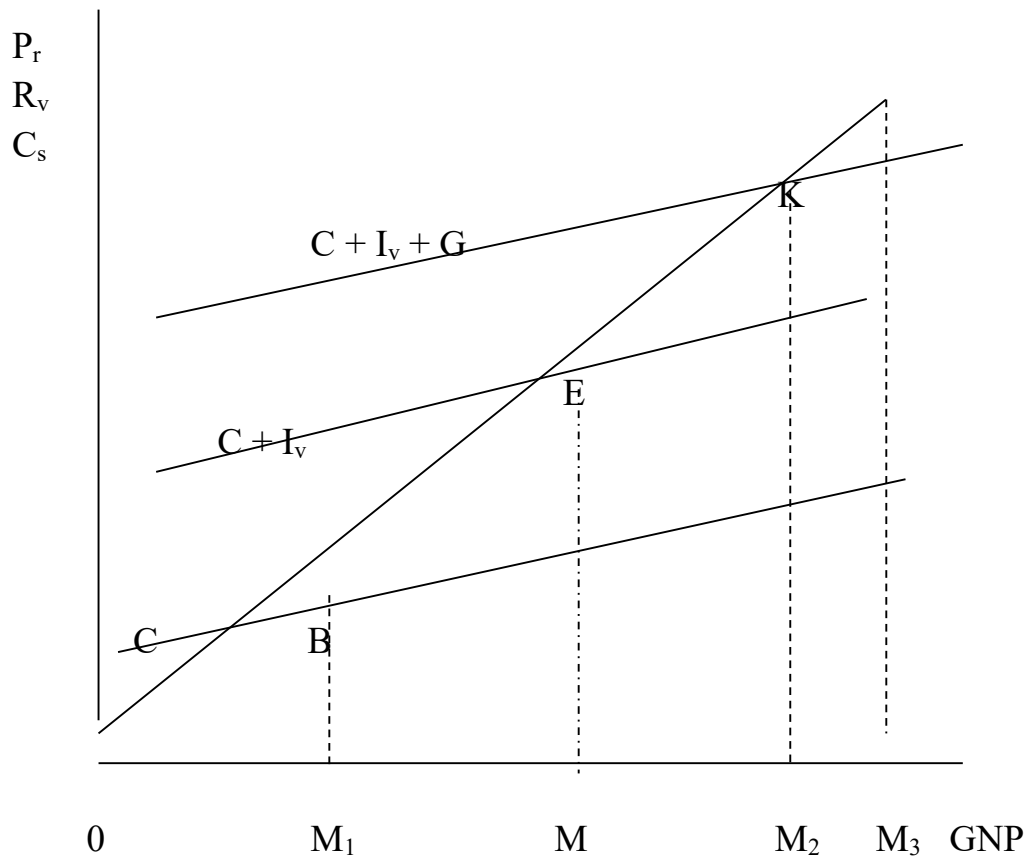

Рисунок 14.4. Інвестиції в системі розширення виробництва

На осі ординат представлені сукупні витрати, рівні параметри виробничих витрат спеціалізованих фірм і поточних витрат населення за потребами. Це відображає величину обсягів реалізованих інвестицій (I_v) і поточного споживання громадян країни (C_m).

Все напрямкі споживання ВВП відображається прямою під 45 градусів, що свідчить про повну відповідність вартості вироблених благ і відповідного споживання.

У будь-якій точці лінії 45 (збалансований стан обсягу виробництва та величини споживання) досягається відповідна величина ВВП, що слід розглядати якістю управління в державі.

У точці В доходи населення дорівнюють його видаткам, тобто доходи (BM_1), повністю спрямовані на споживання. Виникає проблема фінансування розвитку галузей національного господарства.

Фірми ж при розширенні виробництва використовують інвестиції - I_v і сукупний попит збільшується до $C_m + I_v$.

У точці Е досягається рівновага $ВВП = OM$, тобто поточний макроекономічний стан забезпечує необхідний грошовий потік.

Воно ж дорівнює сукупним витратам ЕМ.

При виробництві ОМЗ частина продукції не буде реалізована, бо перевищує витрати населення і всіх видів фірм (ЄМ). Отже, необхідно вивільнення з виробничого сектора частини ресурсів з метою повернення в позицію ОМ. У цьому стані важливим питанням стає вихід продукції на зовнішній ринок з відповідним розвитком транспорту.

Частина продукції ММЗ переходить у форму товарно-матеріальних запасів, фірми знижують виробництво, і система повертається в т. Є, тобто $D_a = S_a$. Тому важливо виробництво продукції, яка конкурентна для реалізації на зовнішньому ринку.

І навпаки, якщо фактичний випуск $ОМ1 < ОМ$ (стан України), тобто фірми виробляють менше, ніж можливості реалізації. Підвищений попит (на національний товар) реалізується за рахунок запасів і подальшого приросту обсягу виробництва (Q).

Щоб уникнути падіння поточного попиту населення країни важлива активна державна політика щодо регулювання сукупного попиту. Це відображено приростом G, тобто програмою зростання державних витрат. Цей кейнсіанський підхід вивів США з Великої депресії 1929 - 1932 років. Держава фінансувала створення громадських робочих місць з будівництва доріг та інших капіталомістких об'єктів, що забезпечувало приріст заробітної плати.

У короткостроковому періоді управління процесами соціально-економічної діяльності при сприятливій ситуації акумулювання заощаджень у фінансових інститутах з подальшим їх інвестуванням розглядається концепція досягнення рівності заощаджень (S) та інвестицій (Iv). Це ж стосується і довгострокового періоду стійкої економічної ситуації і необхідності нарощування основного капіталу (рис. 14.5).

При наявності в національній економіці фактора заощадження оптимальним стає становище, якщо всі ресурси будуть акумульовані для мобілізації коштів для подальшого розвитку. Для власників таких коштів принциповим стає збереження мінімального рівня ризиків. У цьому випадку з'являються послуги фінансових інститутів (інституційні інвестори). $I = S$. Ідеально цей процес організований в сучасному Китаї. Нажаль, в Україні за умов незбалансованості формування заощаджень і ризиків інвестування проблема нормалізованого розвитку не вирішується на протязі ХХІ сторіччя.

Напрямок прирощення національного доходу (NR) внаслідок використання заощаджень в інвестиційному процесі зумовлює не тільки кількісне зростання продукції, а й оптимізацію її структури. Точки E, $Ye1$ відображають динаміку

Рівність заощаджень (S) і попиту на інвестиції (I) забезпечує загальну

Таким чином, рівновага завжди оцінюється в грошовому вираженні, тобто

Збільшення будь-якого елемента витрат формує додаткові мотиви до

Рівноважний стан залежить від характеру формування додаткового

$$MPS = \frac{AC}{AD} \quad 14.1$$

298

AS - додаткові (приростні) заощадження

AD - додаткові (приростні) доходи;

AC - додаткові (приростні) споживання

$$MPS+MPC=1 \quad 14.2$$

За Кейнсом гранична схильність до заощадження зумовлює співвідношення S-MPS і відповідно гранична схильність до C-MPC

Цей рух обумовлено появу (приростом) доходу щодо базового рівня.

Рішення альтернативи інвестування (рис. 14.6) обумовлюється рівнем прибутковості - прирощення чистого доходу.

$$P_r = r \cdot S \quad 14.3$$

При низькій r' реальні інвестиції не здійснюються.

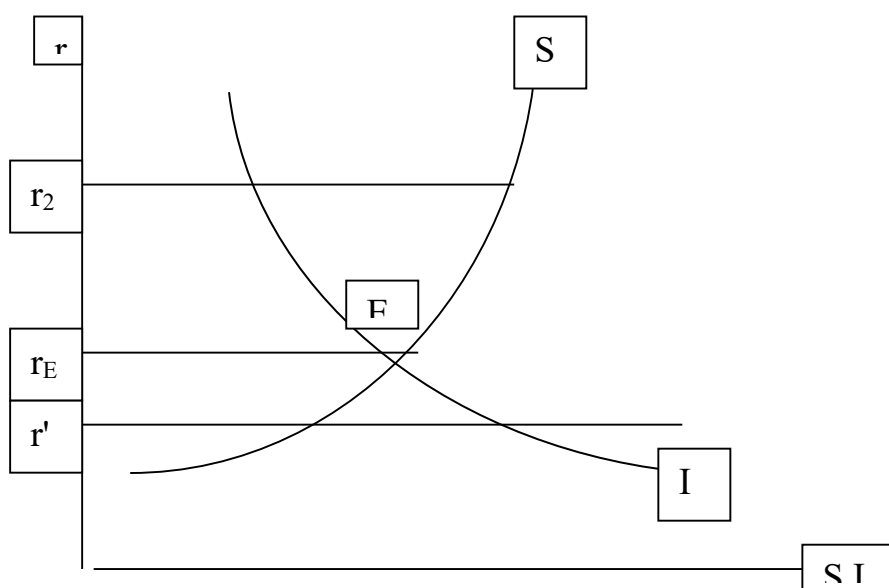

Рисунок 14.6. Формування збалансованості на інвестиційному ринку

Процентна ставка вибирається за різницею номінального індексу цін і рівня інфляції. При високій інфляції ставки фактично обмежують необхідні обсяги інвестування, що і відбувалося в Україні.

Слід пам'ятати, що основним джерелом інвестицій є заощадження населення і підприємств.

$$S = Y - C \Rightarrow I_v \quad 14.4$$

Головна проблема - неспівпадіння власників заощаджень і потреби в інвестиційному розвитку

Відхилення необхідної величини інвестицій (I_v) від параметрів реальних заощаджень (S) порушує економічну рівновагу. Вимога вирішення цього завдання зумовлює пошук додаткового джерела фінансових ресурсів.

Інвестор орієнтується на майбутній прибуток. При низькій нормі прибутку настає період пасивного інвестиційного стану.

Цей період характеризується високими процентними ставками депозитних заощаджень.

Графік показує залежність величини заощаджень, спожитих інвестицій і процентної ставки.

Функція заощаджень $S = f(r)$ - висхідна крива, тому що відображає напрямки майбутнього зростання.

Функція інвестицій $I_v = f(r)$ - падаюча, тому що вилучаються грошові ресурси для фактичного заморожування до моменту початку виробництва продукції на нових капітальних активах, створених за період будівництва.

Рівновага досягається при збігу інтересів і прибутковості від заощаджень та інвестицій.

Порушення рівноваги зумовлено відхилення поточної ставки відсотка від рівноважного стану (r_E).

У кейнсіанській теорії заощадження пов'язуються з доходами $S = f(Y)$, а інвестиції з процентною ставкою $I_v = f(r)$

$$I_v = \sum \frac{P_{ti}}{(1+r)^{ti}} \quad 14.5$$

При досягненні величини процентної ставки, що забезпечує рівність, формується гранична ефективність капіталу. Тому формується активність інвестиційної діяльності підприємницького сегмента.

Складність управління параметрами макроекономічної рівноваги зумовлюється не тільки вимогою відповідності рішень органів вищої влади за критеріями раціонального ставлення до природного середовища. При цьому

повинні дотримуватися і пріоритети підприємницьких структур, чого не спостерігається в Україні, особливо в системі морської транспортної індустрії.

14.4. Менеджмент співвідношенням заощаджень та інвестицій

Принциповим в системі управління стійкістю економічного розвитку країни стає створення умов для накопичення ресурсів та їх раціонального використання в якості інвестицій. Тривалий період порушення цього становища в Україні призвів до фактичного припинення зростання промислового сегмента країни. Тому особливе місце в загальноекономічній рівновазі грає співвідношення:

- приватної рівноваги на інвестиційному ринку - IS і
- приватної рівноваги на грошовому ринку - LM.

З урахуванням зазначеної характеристики слід звернути увагу на те, що загальна економічна рівновага виробничих і ринкових відносин у державній системі включає рівність інвестицій, заощаджень і рівновагу на фінансовому ринку.

Логіка формування кривої IS має певну графічну інтерпретацію (рис. 14.7), що відображає взаємозв'язок основних факторів, що зумовлюють рівновагу в певних часових періодах. Саме збалансованість відображає якість управління економічним зростанням.

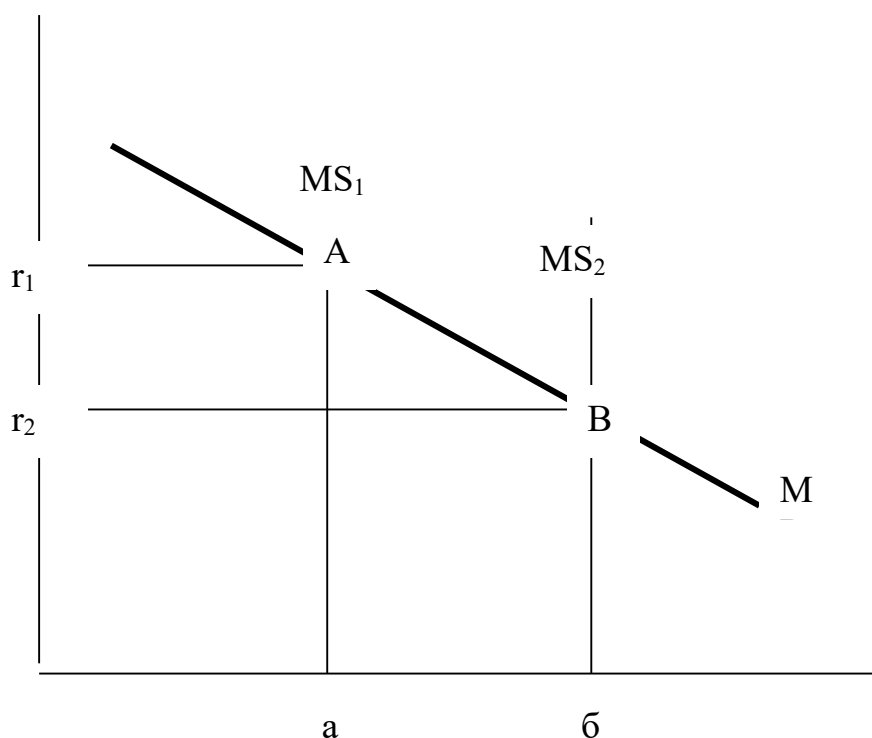

Рисунок 14.7. Ситуація рівноваги на грошовому (фінансовому) ринку

На графіку представлений процес збільшення пропозицію грошей з параметрів $MS1$ до величини $MS2$ внаслідок кредитної емісії центрального банку. Тобто використовується принцип стимулювання економічного розвитку на основі активізації інвестиційної діяльності.

Характер попиту на гроші, а, отже, і відповідна можливість розвитку економічних процесів на основі інвестиційної діяльності розглядається в даному випадку головним чинником економічного зростання. У цьому аспекті принциповим стає питання формування відсотковою ставкою (re), що представлено лінією MD .

Одночасно на графіку чітко видно характер впливу рівня зниження процентної ставка на можливість розширення економічної діяльності. Це представлено переходом рівноважного попиту та пропозиції з A до B .

Саме рух процентної ставки з r_1 до r_2 стимулює збільшення інвестицій з I_1 до I_2 (рис. 14.8). тому Центральний банк з урахуванням конкретних умов встановлює ключову ставку надання грошових коштів комерційним банкам, які зумовлюють кредитні ставки.

Будь-які джерела інвестицій забезпечують зростання виробництва на основі прирощення економічного потенціалу внаслідок створення нових робочих місць і раціонального співвідношення між ринковою ціною продукції або послуг і підприємницькими витратами.

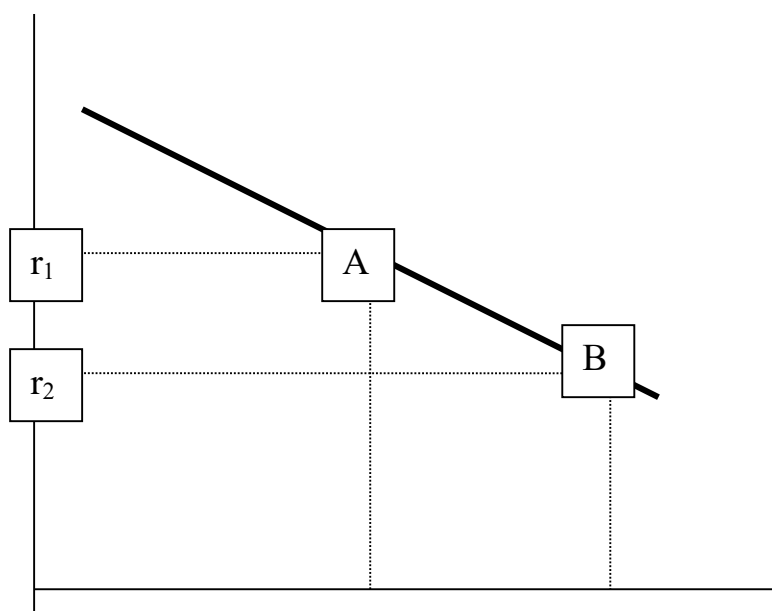

Рисунок 14.8. Графік попиту на інвестиції

Графік попиту на інвестиції в економічній ситуації відображає параметри необхідного будівництва, що забезпечує створення нових робочих місць. Зміни

рівня попиту на необхідні інвестиції на відповідному ринку відображається межами руху економічного стану від A_1 до B при ставках r_1 і r_2 відповідно.

Підвищення попиту на грошові ресурси для досягнення необхідного обсягу інвестицій в об'єкти розвитку та їх відповідна реалізація у виробничому сегменті обумовлює зростання національного продукту. Цей процес відображений зміною стану з Nr_1 до Nr_2 з урахуванням характеру впливу мультиплікатора на ВВП (рис. 14.9).

Цю умову і закономірність економічного зростання зумовлюють одне з пріоритетних завдань уряду. Характер її успішної реалізації підкреслює дієздатність як державних органів управління, так і муніципальних структур. Головними критеріями розглядаються: повна зайнятість на ринку праці, темпи зростання макроекономічних результатів.

Ще один важливий чинник полягає у тому, щоб адаптувати вартість та переваги такого розташування, щоб відобразити поточний клімат, а також визнати важливість бюджетної безпеки, зокрема для розвитку регіонів.

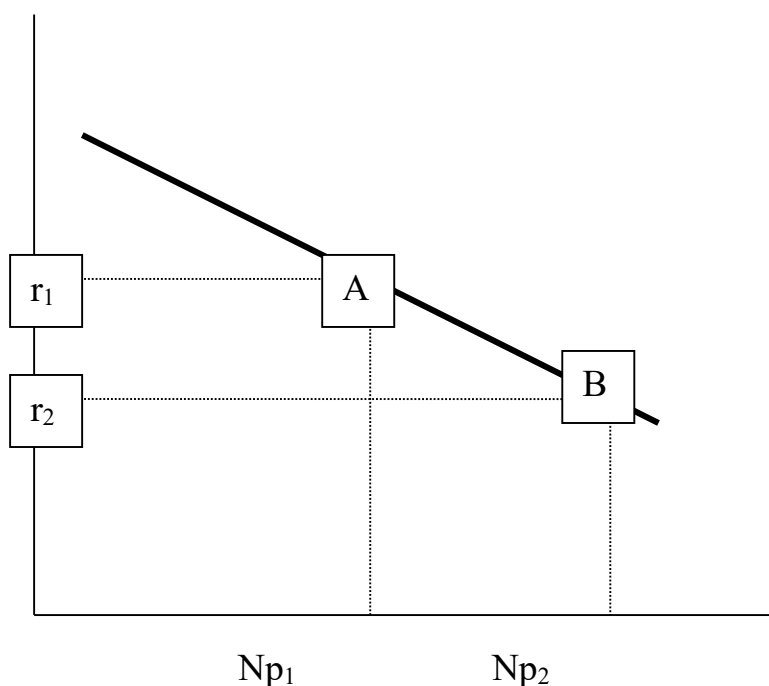

Рисунок 14.9. Мультиплікаційний зв'язок обсягу інвестицій і ВВП

Графік відображає характер позитивного впливу стратегії зниження вартості інвестиційних ресурсів на зростання результативності. Це одна з форм прояву мультиплікатора.

Без розгляду впливу міжнародної економічної складової валового внутрішнього продукту чітко простежується роль стратегії, що передбачає інвестиційне стимулювання розвитку. В її основі лежить оптимізація відповідного рівня поточного споживання (C) і державних витрат (G). В кінцевому рахунку,

підвищення інвестиційної активності (задоволення попиту на інвестиції) з I_1 до I_2 викликає збільшення сукупного зростання макроекономічного результату. Це відображено оптимізацією основних складових головної мети розвитку у формі $ВНП = C + I + G$ (рис. 14.10).

Таким чином, одним з головних завдань державного управління стає не орієнтація на отримання зовнішніх кредитів, а стимулювання розвитку національних галузей. Саме цей грошовий потік зумовлює подальше формування робочих місць і випуск нових видів благ.

Концентрація уваги уряду України на залучення інвестицій з міжнародних фінансових структур не призвела до інвестиційної привабливості національної економіки. До негативних характеристик належить зайва бюрократичність управління, політична нестабільність. Крім того, при відносно низьких темпах розвитку основних держав Європи, США і Японії ніхто з них не зацікавлений у створенні нових конкурентів для їх продукції. Тому важлива активізація внутрішніх ресурсів.

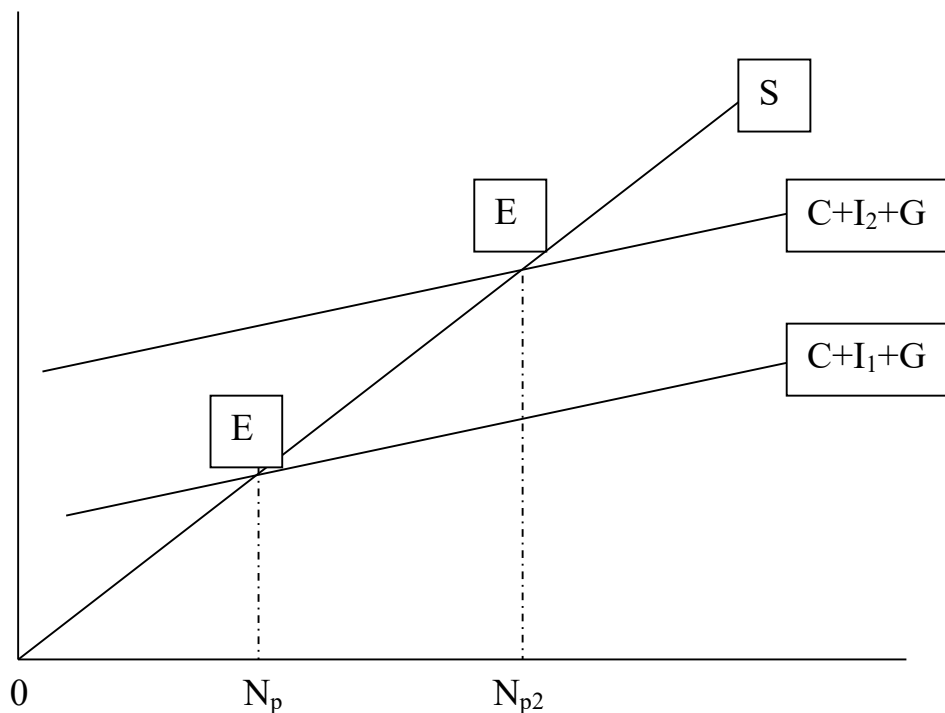

Рисунок 14.10. Характер впливу інвестицій на зростання ВВП

Крива сукупної пропозиції (450) OS , перетинаючи загальний обсяг витрат $(C + I + G)$, утворює положення рівноважного випуску національного продукту підприємствами, при якому величина інвестицій стає рівною заощадженням ($S =$

Г). На жаль, такий приплив іноземних інвестицій в основному передбачає інтереси власників капітальних ресурсів - іноземних компаній.

Головним стає досягнення не тільки зростання потужностей, а й приналежності до національного господарства. Світовою спільнотою звернуто увагу на український зерновий сегмент у морських торговельних портах. Іноземні інвестори на принципах конкуренції наростили потужності зернових терміналів на принципах іноземної власності.

Але останні протягом тривалого часового періоду обумовлюють відтік прибутку і не забезпечує формування національних капітальних активів, діяльність яких зменшує зовнішню заборгованість.

14.5. Управління оптимальністю національного виробництва

У системі цільового управління національним господарством лежить правило, що вартість усіх товарів, робіт і послуг, вироблених протягом поточного року всіма об'єктами виробництва, що належать громадянам держави, формують валовий внутрішній продукт. При цьому враховуються лише готові до споживання та використання товари і послуги без сировини та напівфабрикатів.

Як зазначалося вище у ВВП враховуються результати роботи всіх бізнес-структур, розташованих на території країни. Окремо враховується і роль іноземних інвестицій, що використовують ресурси країни за показником ВВП, тобто враховується результат діяльності бізнес-структур, що належать громадянам країни незалежно від місця їх розташування з позиції глобальної економіки.

На практиці з метою уникнення повторного рахунку робіт та вартості напівфабрикатів при визначенні реальних параметрів виробничої діяльності головним стає максимізація створення доданої вартості

$$GNP = \sum Q_{NP} \cdot p_c = \sum (P_{ri} + \sum W_{zp}) (1 + d_b), \quad 14.6$$

$$N_p = \sum Q_{BNI} p_{ci} - \sum C_{sm} \quad 14.7$$

де Q_{NP} - обсяг реалізованої новоствореної продукції та послуг у натуральному вираженні;

рс- ціна, що відображає додану вартість на всіх етапах виробництва;

Pri - прибуток, сформований у процесі виробництва та реалізації продукції;

Wzp - величина оплати праці;

Np- національний продукт.

Відсоток на капітал, що забезпечує подальшу окупність, повинен контролюватися за умовою, що вимагає нормалізовану послідовність відтворення активів.

$$d_b = \frac{P_{dv}}{\sum K_p} \quad 14.8$$

де P_{dv} - чистий дохід, що включає відсотки за кредитами та дивіденди акціонерів;

K_p- вартість капіталу, що включає частки власників і кредиторів.

В управлінні господарською діяльністю принциповим стає положення, що вироблена продукція повинна бути оплачена в процесі реалізації, що і зумовлює формування відповідності доходу реальній ситуації.

Особливо слід зазначити, що з валового національного продукту віднімається амортизація як гарантія подальшого зростання вартості нового будівництва. Створений чистий національний продукт або чистий національний дохід має забезпечити зростання рівня життя громадян. В цілому реалізується наступний порядок формування кінцевого економічного результату країни:

Оптимізація випуску товарів і послуг обмежується нормалізованим попитом щодо цінових характеристик

$$V = \sum p_{ci} Q_i \quad 14.9$$

Максимізація валової доданої вартості досягається при реалізації наступної умови

$$V_{DC} = \sum p_{ci} Q_i - C_{cr} - C_{su} \quad 14.10$$

де C_{sr} - витрати ресурсів (без інвестицій);

C_{su} - оплата послуг.

Максимізація валового прибутку (валовий чистий дохід) враховує сукупність обмежень, що відображають необхідність обліку лише доданої вартості та обумовлених витрат за чинним законодавством

$$VP_r = V_{DC} - R_{VZ} - H_{FP}, \quad 14.11$$

де R_{VZ} - вартість оплати праці;

H_{FD} - інші податки (на фактори виробництва).

Прибуток чистий формується під впливом відтоку обов'язкових платежів та необхідності розвитку підприємства на основі накопичення реноваційних засобів

$$P_{RN} = VP_r - C_{SAM} \quad 14.12$$

C_{SAM} - амортизаційні відрахування.

Таким чином, структура формування параметрів розвитку макроекономіки представляє механізм збалансованості інтересів макро- і мікроекономіки. Цей процес є збалансованістю вибору механізму та інструментарію організації та управління необхідною величиною кінцевих результатів.

Порушення принципу досягнення оптимальної величини національного продукту зумовлює зовнішню залежність країни. Тому головним стає формування такої національної економічної політики, яка зумовлювала стійкість позиціонування в глобальному ринку товарів і послуг за критеріями національних пріоритетів.

Угода охоплює близько 40 відсотків глобальної торгівлі, і може встановити прецедент, який може допомогти забезпечити як покращену безпеку, так і сприяння глобальній торгівлі.

14.6. Відтворювальна структура національної економіки

У будь-якій країні під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів формується оригінальна структура виробничого комплексу залежно від наявних ресурсів. При цьому повинен використовуватися принцип раціонального розподілу необхідних коштів між підсистемами суспільного поділу праці. У цьому аспекті відповідно до основ ринкових відносин виділяється структура виробництва та споживання.

Кожна країна, відрізняючись національними особливостями, формує необхідний стан економіки і з урахуванням загальних закономірностей. Головним стає нормалізоване забезпечення платоспроможного попиту на продукцію та послуги. На нормалізоване збалансоване формування економічної структури національного господарства впливає складна сукупність факторів:

- ринкова кон'юнктура;

- ємність і рівень монополізації ринку;
- ступінь включення до міжнародних економічних відносин на основі продукції з високою доданою вартістю;
- рівень продуктивних сил;
- параметри науково-технічного розвитку та інноваційних технологій;
- територіальні та інфраструктурні особливості.

Принциповим стає досягнення збалансованості у виробництві та споживанні. Виробництво обумовлюється орієнтацією підприємницьких структур і доступністю ресурсів. Споживання обумовлено чисельністю населення, уподобаннями і душевими доходами. Ці характеристики зумовлюється також кількісними відносинами між макроекономічними показниками, які і відображають сформовані пропорції. Розрізняють такі види пропорцій:

1. Загальноекономічні - без урахування суспільного поділу праці (між ВВП і НД, споживанням і накопиченням, інвестиційним і споживчим попитом).

2. Пропорції, що відображають поділ праці:

- міжгалузеві, засновані на виробничих об'єктах і на, розподіл ресурсів;
- внутрішньогалузеві (зерно і шерсть, залізничний - морський - автомобільний транспорт);
- міждержавні (експорт - імпорт, продуктивність праці по країнах).

Важлива раціональність руху відтворювальної та галузевої структури економіки. Ця вимога націлена на формування певної збалансованості національного господарства до потреб внутрішнього ринку та можливостей виходу на зовнішній ринок.

Відтворювальна структура відображає поділ громадського продукту за функціональним призначенням:

- обсяг засобів виробництва та предметів споживання;
- необхідним і надбавковим продуктом, тобто розподіл між працею і капіталом;
- фонди відшкодування та накопичення.

Галузева структура відображає раціональність відносин основних видів діяльності з виробництва благ. Залежно від масштабів країни формуються зони пріоритетної спеціалізації або повно масштабності виробництва.

У будь-яких обмеженнях економічного розвитку важлива оптимізація використання ресурсів. У цьому відношенні структурні економічні перетворення відображаються двома видами індексів.

Індекс структурних перетворень відображає характер співвідношення між підсистеми національного господарства

$$C = (a_{i1} - a_{i2}), \quad 14.13$$

де i - галузь, 1, 2, ... - періоди;

a - відсоткова частка відповідної галузі в обсягах виробництва та зайнятості.

Індекс схожості двох структур характеризує необхідність реалізації стратегії збалансованості.

$$S = 100 - C \quad 14.14$$

При досягненні ста відсотків галузеві структури знаходяться в сталості.

При 0 - реалізується повна інверсія структурних параметрів економіки.

Інтенсивність структурних змін відображається коефіцієнтом еластичності зростання випуску продукції. Головним стає раціональність використання ресурсів для задоволення поточної потреби

$$\varepsilon_i = \frac{\Delta Q_{BR}}{\sum \Delta Q_{BR}} \quad 14.15$$

Економічна складова розглядається альтернативними співвідношеннями видів стану виробничого процесу та оптимізації задоволення потреби

$\varepsilon > 1$ - висока еластичність росту;

$\varepsilon = 1$ - середні темпи розвитку галузі;

$0 < \varepsilon < 1$ - низька еластичність росту;

$\varepsilon < 0$ - негативна еластичність росту.

Соціально-економічна система вважається розвиненою, якщо переважає промисловий сектор. На жаль, викладений принцип системно порушувався в Україні протягом новітньої історії, тому країна опинилася в залежності від зовнішньоторговельної ситуації.

Нерозвиненість заснована на переважанні сільського господарства і сировинному секторі. Останнє і зумовлює залежність України від зовнішніх кредитів.

У тривалому періоді, що перевищує 10 років, простежуються глобальні пропорційні зрушення:

- випереджаюче зростання промисловості;
- впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- підвищення частки сфери послуг;
- підвищення ефективності промислового виробництва на основі інноваційних технологій.

Чисте економічне благо дорівнює ВВП за мінусом негативних екологічних ефектів у грошовому вираженні. Враховується сегмент позаринкової діяльності підприємств, результати тіньової діяльності підприємств, що виробляють блага, грошове вираження збільшення вільного часу і якості відпочинку.

Загальний економічний результат розвитку країни нівелюється на величину тіньової діяльності підприємств, що виробляють антиблаго і негативні результати монопольної влади та урбанізації. Принциповим залишається питання збалансованості підприємницької діяльності та формування бюджету країни.

Контрольні питання

1. Що являє собою сталий економічний розвиток?
2. Сутність теорії етапів економічного розвитку.
3. Що відображають модель рівноваги ринкових відносин у структурі інвестицій та заощаджень?
4. Як інвестиційна діяльність забезпечує макроекономічну рівновагу?
5. Як досягається оптимальність співвідношення заощаджень та інвестицій?
6. Структурні напрямки оптимізації економічного стану країни

Глава 15.

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ І ЗАГРОЗ

15.1. Інфляція та її види

Реальні економічні умови розвитку окремих держав формують мінливість стану національного господарства за критеріями рівня життя. У цьому відношенні особливе місце займають проблеми стійкості грошового обігу. Одна з проблем полягає в складності досягнення збалансованості попиту і пропозиції та грошового обігу внаслідок прояву глобальних торговельних відносин.

Інфляція в цьому аспекті означає передбачене переповнення сфери обігу грошовими знаками понад дійсну потребу діяльності національного господарства. Тобто не враховується реальна вартість виробленої продукції та послуг. Це призводить до жорсткого знецінення паперових грошей і збіднення працівників і пенсіонерів.

Під час інфляції паперові гроші знецінюються по відношенню: до золота, товарів та іноземної валюти. Внаслідок цього відбувається в першому випадку підвищення ринкової ціни золота в паперових грошах: у другому - зростання цін товарів і в третьому випадку - падіння курсу національної валюти по відношенню до іноземних грошових одиниць, що зберегли колишню реальну вартість або знецінилися в меншій мірі.

Як раніше було показано, чим швидше обертаються гроші, тим менше їх потрібно для обігу. Звідси очевидний закон грошового обігу: кількість грошей необхідних для нормального обігу дорівнює сумі цін усіх товарів, поділеній на швидкість обігу однойменних грошових одиниць.

Темпи інфляція вимірюються за допомогою статистичного показника, що відображає динаміку цін, що склалася - індексу цін. На практиці застосовуються індекси цін, які відображають зміну загального рівня цін, або цін на окремі товари, групи товарів.

У сучасних умовах глобалізації економічних відносин широко використовується індекс вартості життя - індекс роздрібних цін спеціального набору товарів і послуг, що входять до бюджету середнього споживача і складових вартість життя, його прожитковий мінімум.

Інфляція, що свідчить про захворювання грошової системи, а разом з нею і всієї економіки викликає безліч несприятливих наслідків. Вона руйнує господарські зв'язки, посилює спекуляцію і нездорові соціальні явища, веде до зниження рівня життя основної частини населення

Серед факторів появи негативних тенденцій особливо в системі держав з економікою зі слабкими конкурентними позиціями слід згадати помилки уряду,

дії підприємців і кримінальних елементів. Внаслідок цього реальний сектор економіки не забезпечує задоволення зростання потреб.

Зрештою, інфляція за економічним змістом це невідповідність (дисбаланс) попиту і пропозиції товарів. Внаслідок цього формується жорсткий вплив на нестабільність цінових характеристик на продовольчому ринку. Ця ситуація проявляється при певних помилках формування макроекономічної рівноваги у формі зростання цін і відповідного знецінення грошей.

Головним негативним наслідком інфляції розглядається невиправдане зростання загального рівня цін. Внаслідок цього уряд зумовлює знецінення грошових знаків щодо реальних активів. Внаслідок чого і формується диференціація підходу до пріоритетів останніх у структурі багатства. Досить згадати більш ніж дворазовий обвал національної економіки України в 2015 році і падіння курсу гривні з 8 до 25.

У системі протистояння інфляційним ризикам для національної економіки головним стає своєчасність розпізнання причин і сутності дисбалансу в оцінці результатів праці та реальних активів. Пріоритетним стає зростання виробництва продукції щодо реальних потреб.

В умовах циркуляції, які не мають власної внутрішньої цінності паперових грошей та мінливих обсягів, що надходять на ринок товарних мас кількості нав'язаних обігу грошових знаків, може як перевищувати необхідну кількість, так і виявитися недостатньою. При цьому паперові гроші не можуть виконувати функцію скарбів.

Незважаючи на оптимістичність оцінки фінансовими аналітиками становища гривні на початку 2008 і особливо в 2014 роках, не були враховані певні кризові фактори для збереження заощаджень у банках. Станом на 1 листопада 2007 року загальний обсяг кредитів, виданих українськими банками, склав 421 млрд. грн. (при курсі до долара близько 8) Одночасно зростала частка прострочених кредитів особливо в секторі нерухомості. При цьому процедура повернення банкам нерухомості, як застави, не відпрацьована.

Залежно причин і характеру зміни поточного стану національної економіки виділяються особливості і принципи класифікації інфляції:

1. Під впливом державного регулювання:

- явна - наслідок зростання цін, зниження курсу національної валюти;
- пригнічена - зниження якості продукції, зміна асортименту, збільшення дефіциту.

2. По об'єкту:

- національна,
- регіональна, світова.

3. По інфляційних імпульсах:

- імпортована формується при підтримці твердого валютного курсу будь-яке підвищення цін на імпортовані товари експортується в дану країну.

За темпами зростання цін:

- до 10 відсотків - помірна,
- до 20 відсотків
- до 200 відсотків - галопуюча,
- понад 200 відсотків - гіперінфляція.

4. За ступенем адаптації економіки до зростання цін.

- збалансована - ціни ростуть помірно і стабільно. Всі показники змінюються адекватно.

- незбалансована економіка не встигає за різномоментним зростанням цін на продукцію.

5. Від здатності держави впливати на інфляційні процеси:

- контрольована,
- некерована.

6. Залежно від зміни ВВП:

- справжня;
- уявна - спостерігається зростання реального ВВП, потім під тиском зростання витрат - зростання номінального ВВП.

7. За точністю прогнозу:

- прогнозована,
- непрогнозована.

8. За факторами походження:

- попиту,
- витримок.

Для контролю реальної цінності грошей найголовнішим розглядається ліквідація розбалансованості попиту і пропозиції на основі імпортозаміщення. Розглядаючи інфляцію, як наслідок порушення ринкових законів за відсутності регуляторної політики уряду, стає очевидним процес стимулювання підприємницької діяльності, що веде до оптимізації ВВП.

Інфляція попиту розвивається внаслідок його більш швидкого порівняно з пропозицією. Цей спосіб зростання цін досить чітко представлений графічно (рис. 15.1).

З точки рівноваги кривих попиту D_1 і пропозиції S_1 в позиції A з реальним виробництвом Q_A і відповідної ціни p_A під впливом сукупності перерахованих вище факторів змінюються цінові параметри. Внаслідок цього виникає ситуація доцільності виробництва при нових цінах.

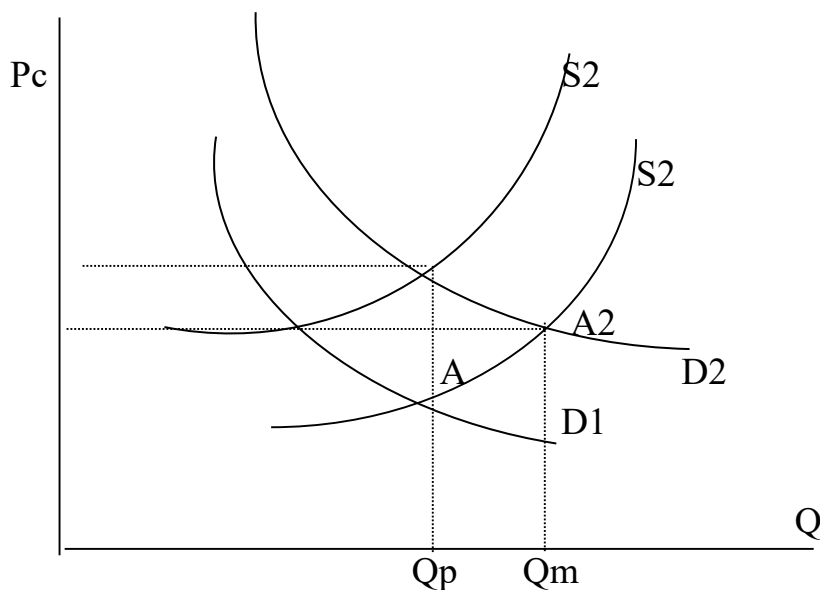

Рисунок 15.1. Розвиток інфляції попиту

При реалізації Національним банком збільшення грошової маси або швидкості обігу відома складова грошового обороту - MV зрушує криву сукупного попиту D вгору до досягнення нового рівноважного рівня.

Реальне розширення обсягу виробництва в національному просторі відбувається з мультиплікаційним ефектом розширення попиту. Але зростаючий попит підштовхує рівень цін.

Це зростання цін на товари та послуги поточного споживання через певний час позначиться на кожному суб'єкті. Збільшиться ціна праці, підвищаться інші витрати.

Внаслідок зазначених змін крива сукупної пропозиції зміщується в положення S_2 на величину зростання цін. Це демонструє характер зміни рівня життя в нових умовах.

Сукупний попит переміститься вгору на величину попереднього приросту попиту.

Все зростання поточного попиту на блага компенсується зростанням цін навколо Q_p . Ця умова демонструє дисбаланс ринкових відносин і ступінь незадоволеності попиту.

Такий стан формується в умовах інфляції, інспірованої попитом. Вона залежить від:

- середньорічних темпів економічного зростання;
- положення на ринку праці та рівня зайнятості;
- динаміки компонентів сукупного попиту;

- здатності агентів прогнозувати зростання цін.

Саме тому в національній економіці повинні насамперед розвиватися сектори, що забезпечують збалансованість задоволення параметри реального попиту і не використовувати імпорт зовнішньої інфляції на основі припливу дорогої імпоротної продукції.

Інший характер змін формується при інфляції, інспірований пропозицією (рис. 15.2). Рівноважний стан національної економіки обумовлено збалансованість рівня оплати праці і сформованою в цих умовах рівновагою попиту і пропозиції. При формуванні імпорتنих потоків з країн з більш високими цінами, що витісняють національне виробництво, формується новий вид інфляції. Це значною мірою виявилось в Україні зі спадом національного випуску продукції. Крім того, при зростанні експорту національної продукції на іноземні ринки з більш високими цінами формується також інфляція імпорту цін.

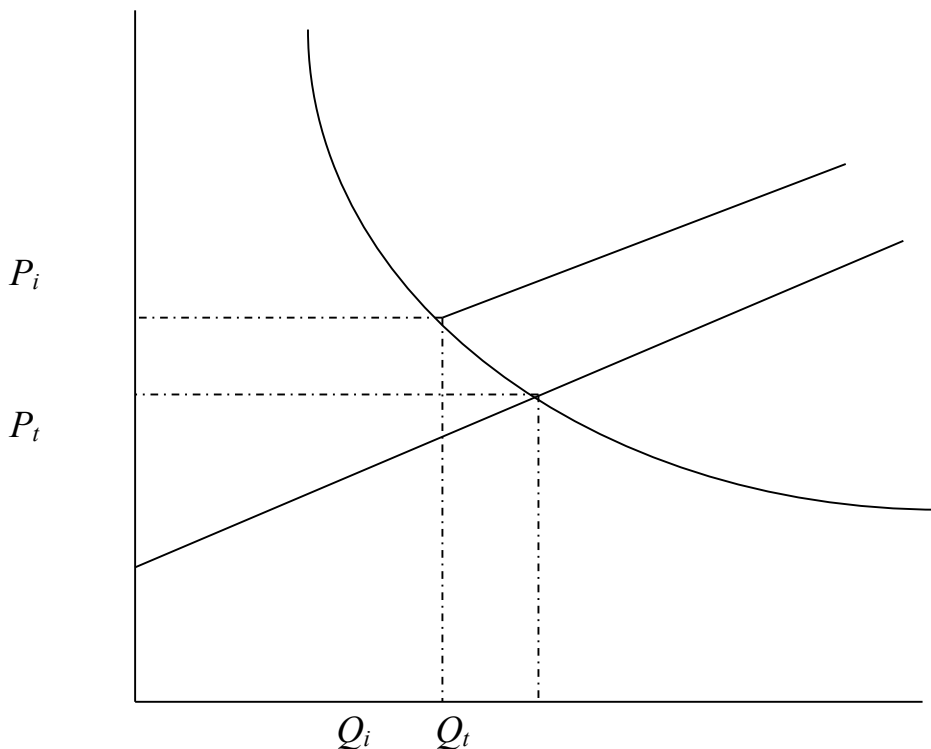

Рисунок 15.2. Інфляція пропозиції

Це функціональний тип інфляційного впливу на економічну ситуацію. В основі її лежить підвищення рівня сукупних цін. Вона формується при зниженні сукупного виробництва, чим і характерний розвиток України останнім часом. Іншим фактором розглядається зростання грошових витрат на придбання ресурсів виробництва. Саме ця ситуація склалася при агресивній приватизації в Україні в 90-ті роки минулого століття. Формування різкого зниження пропозиції (рис.

15.1) зумовлює галопуючу інфляцію. Досить згадати період, коли більшість громадян України виявилися «мільйонерами».

У загальному вигляді інфляція витрат (пропозиції) обумовлена почвою дисбалансу реального розвитку країни, внаслідок чого виникають фактори непропорційності:

- наявністю асиметрії та вузьких місць у виробничому сегменті національної економіки;
- монополізацією структури ринку;
- порушенням закономірностей формування пропозиції;
- зростанням заробітної плати вище зростання продуктивності праці.

Все це і формує негативне соціально-економічне становище працівників. Тобто принциповим залишається задоволення попиту на основі національного виробництва, а не на імпорті товарів з високою доданою вартістю. Така ситуація в Україні склалася внаслідок втрати реальних економічних переваг з 2015 року та переходом на ресурси зовнішнього запозичення.

В Україні в період розвитку державності реалізована політика штучного обмеження доходів населення під виглядом боротьби з інфляцією. Помилково доходи населення прийняті за джерело інфляції. Насправді - це наслідок нерозумної цінової політики при структурній деформації промислового виробництва.

15.2. Соціально-економічні наслідки інфляції

Серед складної сукупності негативних наслідків інфляції особливо виділяються соціально-економічні втрати. Вони впливають з сутності інфляції, як процесу знецінення грошей внаслідок перевищення кількості грошових знаків, які знаходяться в обігу щодо реальної вартості товарів і послуг. Не спостерігається реального зростання економічних параметрів при істотному падінні рівня життя громадян країни.

Головною характеристикою якості державного управління соціально-економічними процесами розглядається стійкість національної грошової системи. У загальному вигляді негативні наслідки інфляції різноманітні і суперечливі щодо громадян і виробничих підсистем конкретної країни.

По-перше, в країні з обмеженим обсягом виробництва формуються умови несправедливого перерозподілу національного доходу і багатства між різними групами суспільства, що призводить до соціальної напруженості в суспільстві.

Як показує практика проходження цього періоду Україною дефіцит бюджету в проблемних ситуаціях покривається через інфляційний податок.

Сплачується він споживачами автоматично внаслідок знецінення грошового капіталу. Це формується у вигляді зниження цінності реальних грошових залишків, внаслідок чого формується особлива макоекономічна вигода ().

Одночасне держава отримує вигоду через монопольне право друкувати гроші для покриття всіх витрат, які виникають внаслідок помилок в управлінні національним господарством. Зайві грошові ресурси знецінюються щодо реальних ресурсів.

Одночасно формується сеньйораж - незбалансовані доходи держави внаслідок різниці між сумою номіналу додаткових банкнот і витратами на їх друкування.

Особи з фіксованими доходами несуть втрати від інфляції внаслідок зниження реальних доходів через паралельне зростання цін. При спробі індексації доходів, ступінь їх збереження обумовлена принципом індексації. Однак розрахунки параметрів індексації, як правило, не компенсують реальні втрати громадян.

При цьому продавці - монополісти в умовах інфляції збільшують свої доходи на основі впливу на ціноутворення незалежно від ступеня збалансованості окремих підсистем ринку.

Власники реальних активів (всіх видів нерухомості) захищені від інфляції внаслідок збереження реальної значущості будинку, автомашини та ін. Тому в умовах економічної нестабільності зростає попит на різні ліквідні капітальні активи.

У процесі формування інфляції програють кредитори і виграють позичальники, які повертають номінальну величину боргу. Одночасно підвищується позичковий відсоток. Через це зменшуються інвестиції. Це в свою чергу веде до скорочення ВВП і подальшого прискорення інфляції.

Інфляція при прогресивній системі оподаткування сприяє вилученню коштів у домогосподарств, знецінюючи їх реальні накопичення. Спостерігається особливість перерозподілу доходів: від старих до молодих членів суспільства.

По-друге, високі темпи інфляції і зміна структури цін ускладнюють планування. Тому зростає процентна ставка і знижуються обсяги капітального будівництва.

По-третє, критичне зменшується політична стабільність, зростає соціальна напруженість. Виникає ризик переходу до нової структури суспільства. За умовою виборів різних гілок влади формується нова ідеологія. Але потрібні спеціалісти високого рівня компетентності.

По-четверте, високі темпи зростання цін знижують конкурентоспроможність національних товарів на спеціалізованих ринках. Для

забезпечення нормального попиту та економічної вигоди спеціальних підсистем збільшується імпорт, зростає безробіття, йде валюта і розоряються товаровиробники.

По-п'яте, зростають обсяги попиту на іноземну валюту, одночасно збільшується витік капіталу за кордон. Починаючи з другого президента України відхід валютних коштів щорічно перевищував 15 мільярдів доларів.

По-шосте, знижується реальна вартість заощаджень у грошовій формі. Це і зумовлює суттєве падіння рівня життя всіх трудових ресурсів і пенсіонерів.

По-сьоме, змінюється структура виробничої діяльності в країні, що і зумовлює значне зменшення реальних доходів усіх видів бюджету.

По-восьме, в умовах помірної інфляції і неповної зайнятості скорочення реальних доходів населення змушує більше і краще працювати. Повзуча інфляція є як платою за економічне зростання, так і стимулом для нього.

По-дев'яте, в умовах формування стагфляції інфляція поєднується з неприпустимо великим безробіттям. Остання проблема відображає повну невідповідність органів усіх видів державної влади цілям, які стоять перед кожним співтовариством.

Вихід економіки країни з кризового становища вимагає особливих економічних зусиль протягом тривалого періоду. Постійне падіння курсу національної валюти України свідчить про те, що протягом періоду політичної самостійності державне керівництво виявилось нездатним до економічного управління.

Постійний прояв в економіці держави інфляційних процесів, обумовлених не природним обмеженням низки ресурсів, а порушенням принципів збалансованості управління макроекономічними результатами зумовлює проблеми вибору напрямків оптимізації розвитку.

15.3. Стагфляція

Серед проблемних завдань національної економіки особливо виділяється стагфляція - це інфляція, що супроводжується зростанням безробіття. Найбільш негативним становищем стає збіг високої інфляції з великим безробіттям. Вона виникає в особливих умовах. Особливий і затяжний характер вона мала в Росії та Україні в 1993 - 1995 роках. Крім загальних властивих закономірностей для країн ринкової економіки в Україні цей стан був пов'язаний не тільки з відомим розвалом виробництва, неадекватністю попиту, пропозиції та грошового обігу, але, насамперед, з помилками, так званого, ринкового реформування і штучного втягування економіки країни в гайдарівську модель перехідного періоду.

Країни, які не допустили подібних помилок (Чехія, Угорщина), фактично не мали ні перехідного періоду між періодом державних пріоритетів і ринкових механізмів, ні стагфляції. Стагфляція як багатофакторне явище в Україні проявилася у формі загального зростання цін, знецінення національної грошової одиниці по відношенню до реальної вартості активів.

У сформованих негативних умовах національного розвитку всієї сукупності підприємств виробничого сектора з високою доданою вартістю не могли поповнити оборотний капітал через відсутність грошей, тому згортали виробництво. У зв'язку з цим виникло приховане і явне безробіття.

При проведенні одночасної сертифікатної приватизації багато виробничих підприємств перейшли в приватну власність. При цьому власники виявилися неефективними менеджерами, але виграли за рахунок придбання капітальних активів. Надалі через нездатність забезпечити реальний випуск продукції активи перепродували, що посилювало відтік робочої сили. Одночасно зростання дефіциту зумовило секторальне зростання цін.

Зниження купівельної спроможності, зростання цін зумовили збитковість сільського господарства, що ще більшою мірою зумовило зростання цін і зниження зайнятості. При цьому жорстка монетарна політика стримування інфляції, не стимулювала створення або генерацію робочих місць.

В умовах некерованої трансформації планової економіки сформувалися умови прояву незбалансованої інфляції, тобто економіка не встигала пристосуватися до змінюваних умов формування витрат відносно зростання результатів. Інфляція через непідготовленість державної влади фактично була некерованою, незважаючи на жорстку монетарну політику.

Для припинення розбалансованості сукупної пропозиції та сукупного попиту використовується активізація грошової пропозиції (зарплата, пенсії) та швидкості обігу грошей.

Між параметрами безробіття і характером розвитку інфляції існує стабільний і передбачуваний зв'язок. Це демонструє крива Філіпса (рис. 15.3), що відображає характер формування інфляції за рівнем оплати праці (W) і ринкових цін на продукцію (p_c). Тобто головною характеристикою макроекономіки окремих держав слід розглядати системну збалансованість параметрів розвитку.

Принциповим слід розглядати формування структури національної економіки за пріоритетами попиту населення та реалізації природних переваг в сегменті експортних технологій. Нажаль, при формуванні Асоціації України з Євросоюзом не було ураховане особливості базових експортно-імпортних відносин. Тому було втрачено окремі ринки експорту продукції українських виробників.

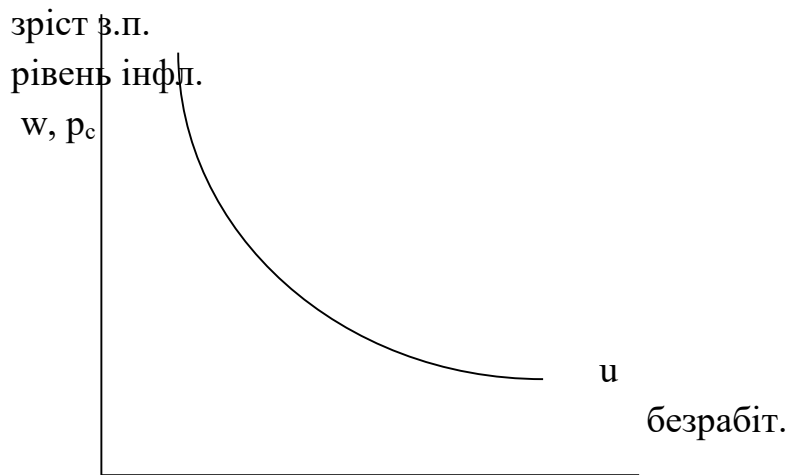

Рисунок 15.3. Співвідношення темпів інфляції і збільшення безробіття

Представлений на графіку (ріс. 15.3) процес спостерігався в економіці України протягом тривалого періоду економічних перетворень. Пояснюється така ситуація негнучкістю ринку праці. Високе безробіття змушує працівників погоджуватися на меншу заробітну плату, що розриває інфляційну спіраль зарплата - ціна. При поганій кон'юктурі і ціни не можуть рости.

Зменшення сукупної пропозиції призводить до одночасного збільшення інфляції та безробіття. Це посилюється інфляцією імпорту замість вітчизняного виробництва.

За складною сукупністю факторів у загальному вигляді стагфляція в країні обумовлена нездатністю реально провести необхідні стратегічні проекти, що відображають проблеми управління:

- зростанням цін на енергоносії;
- продовольчою кризою і зростанням цін на продукти харчування;
- погіршенням умов торгівлі та імпортом інфляції;
- відмовою від політики доходів;
- зниженням продуктивності праці.

Вирішення цих проблем має бути покладено в основу державної економічної політики. Саме цей підхід свого часу продемонстрував Німеччина, Японія, Південна Корея. І сучасне їх положення підкреслює об'єктивність реалізованих стратегій, з одного боку, а, з іншого, демонструє можливість реалізації необхідних заходів.

Серед останніх особливе місце належить управлінню активізацією підприємницького розвитку та формування робочих місць на основі реалізації загальносистемних програм будівництва соціально важливих об'єктів.

15.4. Антиінфляційна політика держави

Найважливішим завданням державних органів управління поряд з різними підходами до стимулювання економічного зростання стає вибір політики збалансованого стану основних параметрів народного господарства за ціновими характеристиками. У цьому відношенні антиінфляційна політика заснована на прямому і непрямому регулюванні ринкових і виробничих факторів, що зумовлюють динамічність всієї сукупності цін.

У цьому відношенні принципове значення належить політиці оптимізації доходів, в основі якої лежить зростання заробітної плати і контроль над відносною стабільністю цін. Основним інструментом вирішення цієї проблеми є системність розвитку національного виробництва найважливіших благ.

Протягом усього періоду, в якому сформувався проблемний стан реального сектора економіки, актуальним стає дотримання закону про заморожування цін і заробітної плати. Стає обґрунтованим реалізація принципу прямого або непрямого регулювання поточної економічної ситуації.

До непрямих відносяться «дефляційні» заходи монетарної та фінансової політики, що передбачають обмеження зростання грошової маси. Одним з антиінфляційних кроків стає підвищення облікової ставки. Одночасно обмежуються державні закупівлі та інвестиції.

Одним із центральних завдань вироблення та реалізації реальної державної антиінфляційної стратегії розглядається характер впливу на активізацію сукупної пропозиції шляхом активного стимулювання підприємництва, що відображається на стані відповідної кривої:

- цільового фінансування пріоритетних напрямків розвитку заснованих видів виробництва та на створенні нових робочих місць загальнонаціонального значення (будівництво доріг);
- селективної підтримки галузей;
- вибору та реалізації протекціоністських заходів.

Антиінфляційна політика держави дає максимальний результат, якщо вона забезпечує зростання пропозиції без відповідного підвищення попиту. Самостійним є розробка політики та управління, які націлені на обмеження параметрів поточного попиту без падіння пропозиції у відповідних сегментах народного господарства.

Держава, по-перше, повинна постійно підтримувати підвищення товарності національної економіки на основі пільгового оподаткування підприємств, що

забезпечують прискорення виробництва на основі інновацій та реалізації товарів і послуг.

По-друге, забезпечення оптимізації співвідношення і стимулювання використання різних форм власності капітальних активів зумовлює грошові потоки і знижує напруженість видаткової частини бюджету. Раціональне роздержавлення дає ефект прямої дії - формує потік акцій, що відволікають інфляційний грошовий надлишок.

По-третє, антиінфляційним маневром держави є споживчий імпорт і часткова реалізація державних стратегічних запасів, а також зміна поточного попиту (підвищення ставки відсотка за вкладами та ін.).

По-четверте, держава підвищує курс національної валюти з метою оптимізації співвідношення між некритичним імпортом з урахуванням зниження цін на такі товари та експортом. Негативним цьому випадку стає подорожчання експорту, що зумовлює погіршення торгового балансу, а також відлякує іноземних інвесторів. Подорожчання експорту в той же час забезпечує більше надходження товарів на національний ринок.

Реальність економічних процесів в національному господарстві внаслідок циклічності економічного зростання (рис. 15.4) зумовлюють складність вибору та реалізації інфляційних процесів. Однією з проблем вважається своєчасність вибору та впровадження необхідних рішень щодо досягнення збалансованого стану попиту та пропозиції.

Складність розробки антиінфляційної стратегії та управління стимулюючим впливом на виробництво обумовлюється наявністю зовнішніх факторів, що зумовлюють падіння випуску продукції та знецінення національної грошової одиниці.

У цьому відношенні важлива злагодженість і об'єктивність вироблення урядом і Національним банком реальних проектів розвитку та реалізації грошової політики. Головним крім створення робочих місць на суспільно значущих об'єктах важливо, щоб нові обсяги заробітної плати враховувалися відповідним зростанням пропозиції.

Реально індекс споживчих цін враховує грошові потоки споживачів на закупівлю фіксованого набору товарів. Розрахунок збалансованості стану враховує характер споживання середньостатистичним городянином за стандартним кошиком, що включає продовольство, одяг комунальні послуги, медичне обслуговування.

Але проблемою залишається мінімізація портеб і фактичне ігнорування характеру прояву фактора часу. Тому потрібне розробляти економічну стратегію забезпечення нормативного стану задоволення поточних потреб.

Темпи инфляции

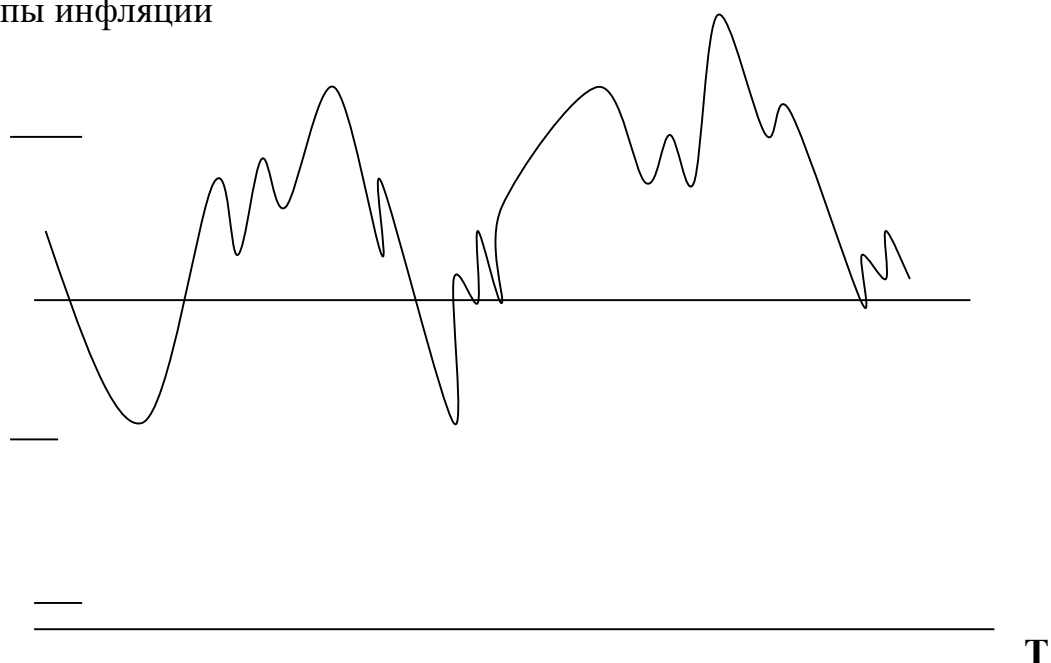

Рисунок 15.4. Принцип формування інфляції

У реальних економічних умовах загальний рівень цін у національній економіці вимірюється індексом споживчих цін. Він повинен чітко відображати характер об'єктивності динаміки виробничих результатів і збалансованість цін на продукти ресурси. Головним стає чіткість відмінності причин інфляційної складової національної економіки.

Сформовані параметри і зумовлюють вибір поточної і перспективної антиінфляційної політики, що зумовлює, в кінцевому рахунку, загальну економічну стратегію стимулювання розвитку країни і досягнення параметрів стійкості розвитку за мінливими зовнішніми і внутрішніми умовами.

Головним у державній політиці, незважаючи на співвідношення форм власності на капітальні активи, забезпечення стійкості виробництва, що забезпечує доходи населення і відповідного сукупного споживчого попиту.

15.5. Категорія щастя

Як вже зазначалося принциповим для громадян країни залишається рівень матеріального забезпечення. При цьому соціально-економічні стандарти життя окремих країн суттєво диверсифіковані. Це зумовлено історичними умовами,

особливістю локалізації, доступністю природних ресурсів і реалізованою державною політикою.

Для оцінки та порівняння умов життя громадян окремих країн використовуються різні методи і механізми порівнянної оцінки якості життя. Але головним залишається величина середньорічного доходу на душу населення країни. Цей показник бере участь у формуванні річного рейтингу окремих країн. Сумарно найбагатша країна світу - США за цим показником істотно поступається низці країн Європи.

Системний економічний розвиток, в кінцевому рахунку, має забезпечувати соціальні стандарти життя громадян країни при мінімізації ризиків негативного прояву різних зовнішніх і внутрішніх загроз. Тому розглядаються різні підходи до оптимізації життєвого статусу населення. Запропоновані спеціальні показники, що відображають ступінь задоволеності рівнем життя в кожній країні.

Індекс людського розвитку - методика оцінки рівня розвитку країни. Вона будується на трьох основних параметрах: тривалість життя, можливість отримання освіти та доступ до засобів, що забезпечують необхідний рівень життя. Ці параметри на основі відповідних формул показують кінцевий індекс. Максимальна його величина 1. Цей параметр жодна країна не досягає. Мінімальна зафіксована для однієї з держав Африки - 0,270.

Загалом розрахунки ІЧР складні і трудомісткі, тому оцінка проводиться періодично. Головним стає отримання достовірних статистичних показників за умовами порівняльності.

З розвитком соціально-економічної системи країни та формування умов ефективного використання вільного часу громадянами вдосконалюється система оцінки рівня задоволення системних потреб особистості. Так у міжнародній економіці фактично виведена категорія щастя. Вона стає альтернативою стандартної системи оцінки результативності, заснованої на розрахунку рівня життя на основі багатства і величини грошових потоків.

У світі над дослідженням соціальної категорії щастя працювали три тисячі вчених. Це підтверджує складність процесу і методів оцінки підвищення ролі особистого сприйняття дійсності, а не тільки одних економічних параметрів.

У Роттердамі в університеті Еразмуса складена загальносвітова база даних про рівень сприйняття щастя по країнах. Головним залишається врахувати всі об'єктивні фактори і національні особливості сприйняття дійсності.

Проф. Руут Вінховен вводить поняття - індекс щастя. Він відносить його до нових макроекономічних показників. Показник називається середня тривалість щасливого життя (HLE).

Методика виведення показника враховує: середню тривалість життя в країні, помножену на суб'єктивну оцінку щасливості свого життя. Цю оцінку дає кожен житель за шкалою від 0 до 1. При індексі, прийнятому за одиницю, рівень щастя дорівнює тривалості життя.

Розрахунки системи відповідних показників по країнах підтверджують, що поточне економічне благополуччя і щастя близькі супутники. Тим не менш, навіть рекордно тривале життя в Японії істотно коригується сприйняттям громадянами країни з урахуванням диференціації різних умов.

Таблиця 15.1

Параметри категорії щастя за країнами

Щасливі країни			Нещасливі країни		
	ВВП на душу	індекс		ВВП на душу	індекс
Ісландія	36.14	0,38	ЮАР	11	0.29
Голандія	38	0.40	Румунія	9	0.43
Швеція	32.5	0.47	Еквадор	4.3	0.55
Австрія	33.7	0.47	Індія	3.5	0.53
Данія	33.9	0.35	Домініка	8.2	0.71
Ірландія	56,49	0.43	Ямайка	4.2	0.7
Бельгія	32.1	0.45	Україна	6.9	0.35
Британія	33.2	0,45	Білорусь	7.9	0.36
США	57,76	0,56	Нигерія	2,42	0.21
Японія	53	0,46	Болгарія	9	0.42

Економічне досягнення і щастя в більшості збігаються, що і демонструють стабільність осіlosti громадян ЄС і міграційні потоки з інших країн. Як би не оцінювали люди міру своєї суб'єктивної щасливості, висока тривалість життя зберігає своє значення.

Тим не менш, використовуються альтернативні підходи до оцінки задоволеності життям в країні. Це, зокрема, стосується і індексу людського розвитку.

Принциповим залишається пошук не тільки методів вимірювання якості життя в країні, але розробка рекомендацій щодо підвищення життєвих стандартів громадян в окремих країнах. З подальшим соціально-економічним розвитком глобальної економіки та окремих країн змінюються і стандарти оцінки задоволеністю рівнем життя.

Контрольні питання

1. Розкрийте сутність і проблеми інфляції.
2. Назвіть негативні наслідки інфляції.
3. Чому інфляція жорстко пов'язана з безробіттям?
4. Складність формування та реалізації антиінфляційної політики.
5. Оцінка рівня задоволеності життям і категорія щастя.
6. Чому жорстко диференційований рівень життя населення земної кулі?

Глава 16.

ДЕРЖАВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

16.1. Економічна роль держави

Найважливішим у стандартних мирних умовах функціонування держави і суспільства стає досягнення благополуччя життя кожного громадянина. Цим завданням і зумовлюється роль держави при будь-якому соціально-економічному устрої. Всі економічні механізми та інструментарій управління повинні бути націлені на нормальний виробництва і споживання у відповідності з демографічною ситуацією і роллю країни в міжнародному поділі праці.

Законодавство має забезпечувати економіко-правові умови конкурентного розвитку національного господарства. Крім того певну роль органи державного управління повинні виконувати за підтримки підприємницьких структур та окремих громадян в умовах нестабільності.

У цьому відношенні розрізняють три основні функції державної системи, зміст яких представлено на інформаційно логічних моделях. Жорстка сукупність вимог соціально-економічної оптимізації націлена на досягнення кінцевого результату (рис. 16,1), а саме:

- ефективності функціонування та розвитку підсистем національної економіки;
- соціально економічна справедливості з позиції рівня життя громадян;
- стабільності господарсько-економічних і політичних умов господарювання та життя громадян.

Ефективність на рівні макроекономіки означає досягнення профіцитного бюджету на основі збалансованості попиту і пропозиції на спеціалізованих ринках. На підставі цієї умови формуються урядові стратегії розвитку (рис. 16.1). Саме вміння поєднувати найважливіші сторони ринкового формування параметрів і раціонального коригування дисбалансу зумовлює раціональність соціально-економічних умов життя в країні.

Складність управління економічною складовою держави полягає в необхідності ураховувати задачі підвищення соціально-економічного рівня життя громадян, створювати умови для розширення виробничого потенціалу підприємницьких структур. При цьому слід ураховувати необхідність виконання обов'язків держави відносно безпеки, забезпечення умов раціонального розвитку освіти та науки. Крім того формуються інші потреби держави в грошових коштах для забезпечення поточних потреб.

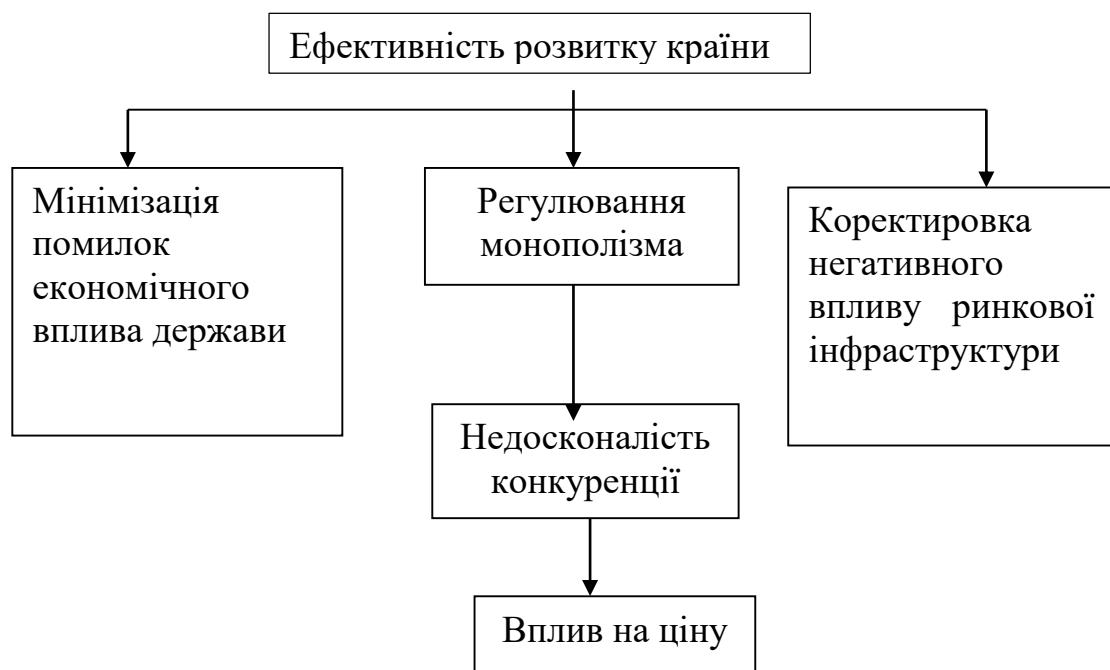

Рисунок 16.1. Основні аспекти ефективної результативності

Видно, що кінцевою метою економічного зростання розглядається досягнення справедливої ціни продукції і послуг як з позиції виробників, так і споживачів. Це має досягатися відповідно до збалансованості основних галузей народного господарства за відсутності безробіття. Саме ця умова і формує початкову збалансованість попиту і пропозиції.

Головним стає підтримка національного виробничого комплексу країни за критеріями забезпечення поточних потреб громадян. Тому важливим залишається створення збалансованої за пріоритетами ринкової структури.

Справедливість полягає у створенні рівних умов для досягнення стандартних параметрів життя всім громадянам країни (рис. 16.2). У цьому відношенні важливо сконцентрувати увагу на мінізації прояву негативних екстерналей. Поряд з тим головним залишається досягнення оптимальних умов, що забезпечують справедливість ціноутворення.

Перезподільна політика повинна ураховувати реальну диференціацію рівня доходності окремих варств населення. В основі її використовується принцип створення державного бюджету та планування заходів, що передбачають підтримку окремих груп населення. Відносно підприємницького сектору слід створити умови, які формують захист від монопольного втручання позасистемних структур.

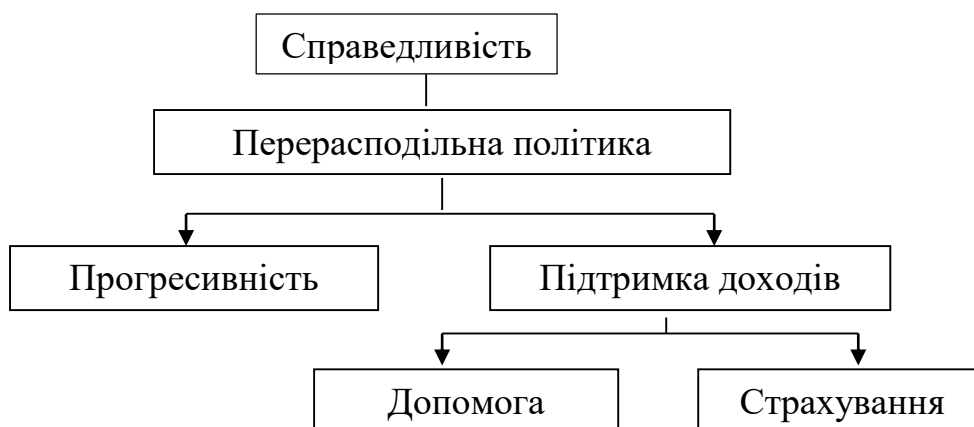

Рисунок 16.2. Загальна спрямованість справедливості

Представлене завдання націленості соціально-економічної політики держави зумовлює формування відповідної доцільної структури принципів господарської діяльності та соціальних стандартів, що передбачають напрямки перерозподілу цінностей в особливих умовах.

Центральною проблемою і завданням державних органів влади незмінним залишається вибір та раціональне використання механізму управління повною зайнятістю робочої сили.

Стабільність полягає у збереженні параметрів життєвого рівня громадян з урахуванням прояву системи ризиків і загроз (рис. 16,3). У цьому відношенні необхідні не тільки відповідні методи управління, а й наявність запасів певної системи ресурсів.

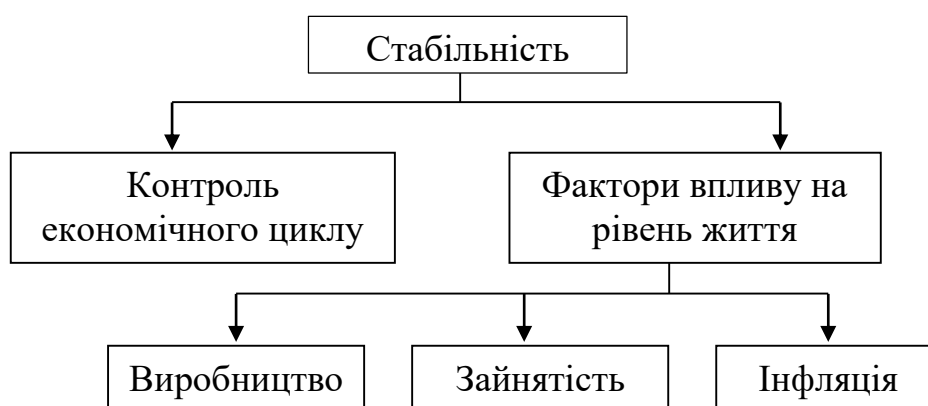

Рисунок 16.3. Цілі та структура державного управління стабільністю

Саме управління соціально-економічними стандартами на основі принципів досягнення економічної стабільності формує реальну політичну систему країни та її спрямованість в умовах нестійкості зовнішнього середовища.

Відповідно до характеру реалізації представлених функцій розрізняють економічні цілі уряду:

1. Економічне зростання, орієнтоване на максимум випуску продукції, оптимальність її якості та досягнення високого рівня життя громадян країни.
2. Повна зайнятість - відповідне заняття повинен мати кожен хто хоче і може працювати відповідно до компетентності.
3. Економічна ефективність - досягнення максимальної віддачі від ресурсів, орієнтація на оптимізацію витрат господарської діяльності підприємств при використанні обмежених виробничих ресурсів.
4. Стабільний рівень цін - уникати інфляції, тобто істотного зростання цін, що згубно для споживачів, і дефляції, тобто падіння цін, що призводить до зупинки виробництва.
5. Економічна свобода, яка передбачає і забезпечує самостійний вибір в управлінні виробництвом, місця роботи та споживчий дії.
6. Справедливий розподіл доходів за принципом жодна група громадян не може перебувати в злиднях, коли інші живуть у розкоші.
7. Економічна забезпеченість - хронічно хворих, непрацездатних та інших утриманців за рахунок суспільних ресурсів держави.
8. Торговий баланс - у міжнародній торгівлі та міжнародних фінансових угодах, що відображає ефективність участі в міжнародній торгівлі. Головним розглядається формування позитивного грошового потоку, що обмежує рівень дефіцитності.

У системі управління соціально-економічною збалансованістю розрізняють наступні важелі державного регулювання підсистем національної економіки:

1. Податки.
2. Мита.
3. Стандарти.
4. Нормативи.
5. Закони.
6. Спеціальні рішення (наприклад, поправка Джексона - Вініка).
7. Економічна блокада (Ірак, Іран, Білорусь, Лівія).
8. Квотування - ОПЕК.

Саме характер формування та реалізація перерахованих важелів та інструментів і зумовлює сучасну диференціацію держав за якістю життя громадян. Це основний критерій демократичності системи управління. Під час

криз для зниження негативного впливу сформованих обмежень допомога повинна виходити від держави.

Особливо чітко це проявлялося принципами і параметрами підтримки підприємств і громадян у розвинених країнах у період пандемії 2020 - 2021 років. Це і зумовило відмінність рівня економічного падіння в окремих державах.

16.2. Економічні функції уряду

Уряд нормально розвиненої країни виконує економіко-політичні функції в управлінні всією сукупністю проблем функціонування держави та її основних складових. Насамперед це підтримання характеристик соціально-економічних систем країни за критеріями якості життя громадян. Особливе місце займають завдання ефективного позиціонування в міжнародному поділі праці.

З урахуванням особливостей поточного стану країни головним стає забезпечення стійкого економічного зростання при мінімізації негативних наслідків прояву зовнішніх ризиків і загроз. З позиції економічної теорії та методів прийняття рішень, як правило, використовуються два альтернативних принципи:

- кейнсіанства;
- монетаризму.

В якості економіко-правового інструментарію урядових рішень щодо напрямів і темпів розвитку слід орієнтуватися на соціально-економічну стабільність за критеріями ефективності, що розглядає наявність:

- правової бази;
- механізму захисту конкуренції;
- інструментарію перерозподілу доходу і багатства;
- принципу коригування розподілу ресурсів;
- стратегії стабілізації економіки.

Стійкість адміністративної та господарської систем держави обумовлюється забезпечується використанням механізмів саморегуляції. Це особливі утворення підсистем управління, вбудованих у функціональні економічні структури, що формують стимули активної виробничої діяльності.

Спеціалізовані функціональні економічні системи, наприклад, морська транспортна індустрія - це саморегулюючі комплекси з підтримки макроекономічної рівноваги на національному ринку з ефективного обміну інформацією, товарами, послугами, технологією, капіталом, робочою силою.

Саморегулюючий принцип такої організації відстежує фактори, що відхиляють макроекономіку від стійкості, і мобілізує механізми та інструменти відновлення рівноваги. Наприклад, своєчасного поповнення національного флоту.

Рівновага за критеріями збалансованості господарських підсистем у національній економіці характеризується заданими макроекономічними параметрами:

- рівень дефіциту державного бюджету не повинен перевищувати 5 відсотків ВВП;
- золотовалютні резерви повинні бути не нижче витрат з імпорту товарів як мінімум протягом 3 місяців;
- відношення поточних платежів не повинно бути більше 20 відсотків річних доходів від експорту;
- критичний рівень безробіття не повинен перевищувати 15 відсотків загальної кількості працездатних.

Раціональне державне регулювання має забезпечувати економічну рівновагу на внутрішньому ринку та формувати параметри стійкості та динамізм зростання щодо тенденції зростання складових глобальної економіки.

В якості одного з підходів розглядається система формування конкурентного середовища: захисту малих компаній від недобросовісної конкуренції з боку монополій. У цьому аспекті особливе значення належить антимонопольному законодавству. Цим обумовлюється рівень конкурентоспроможності на світовому ринку, ступінь ризику економічної діяльності.

Важливий принцип регулювання параметрів імпорту та підтримки національної економіки з виробництва аналогічних товарів. Саме порушення цього принципу в Україні зумовило жорстку невідповідність бюджету реальним потребам.

У цьому відношенні важлива розробка і реалізація спеціальних програм зі стимулювання експорту, головним чином продукції з високою доданою вартістю. Саме цей підхід дозволило Китаю вивести національну економіку на передові рубежі.

Якість урядового підходу оцінюється результатами регулювання грошової маси. Її величина повинна відображати продуктивність праці і забезпечувати виробництво за критеріями стабільності цін.

Про успішність формування системи підтримки внутрішніх цін свідчить оцінка роботи уряду Японії, Данії, Канади та Австрії. Ці країни, незалежно від умов доступності природних ресурсів, розвивають найважливіші галузі.

У багатьох промислово розвинених країнах регулятором інфляційних процесів виступає норма обов'язкового резервування для комерційних банків. Тому на відміну від української європейська банківська система стійка. Проблеми виникають внаслідок прояву системних кризових ситуацій.

При досягненні профіцитного бюджету спеціальними регуляторами забезпечується стабільний розвиток економіки. У цьому випадку держава забезпечує підтримку бізнесу, що сталося в низці країн за умовами пандемії 2020 року.

Система захисту національного виробника починає діяти за умови напливу іноземних дешевих товарів. Це обмежувальні заходи, які проводять різні країни. Стимулюється діяльність підприємств з імпортозаміщення.

Системно до складу функціонального регулювання включаються інституційні організації:

- органи законодавчої та виконавчої влади;
- державні організації;
- асоціації товаровиробників;
- аналітичні та інформаційні центри;
- приватні комерційні структури.

Завдяки появі і раціональному використанню ефективних механізмів макроекономічного регулювання нівелюються прояви негативних наслідків циклічності і криз. Головним стає недопущення різкого падіння виробництва і оптимальність терміну виходу з негативного стану економіки.

У саморегулюючій економічній системі держава перетворюється на координуючий центр всієї господарської системи. Необхідно враховувати, що в сучасних умовах виробництва громадяни країни стають залежними від кількості робочих місць.

Втручання держави в ринкове життя виникає за необхідності: підтримання стійкості макроекономічної рівноваги; забезпечення функціонування механізму конкуренції (антитрестівське законодавство); контролю над ринками з монопольним становищем виробників або продавців.

До системних економічних функцій держави, зрештою, належать:

- підтримання ринкової системи на принципах досконалої конкуренції;
- доцільний перерозподіл доходів і багатства;
- контролю рівня зайнятості та інфляції;
- досягнення соціальної справедливості на основі бюджетних та інших інструментів;
- досягнення національних конкурентних переваг у світовій економіці.

Держава здійснює всю сукупність своїх функцій через урядову структуру. Уряд являє собою владну адміністративну організацію, що виробляє необхідні і чіткі положення, при яких стимулюється економічна активність підприємницького сегмента.

Держава, в загальному вигляді з економічних позицій може розглядатися, як система жорстких відносин з організації спільного життя і діяльності всіх його складових підрозділів.

Крім того, найважливішою метою поточної і перспективної урядової політики розвитку повинна бути стабільність. Особливо необхідні відповідні ресурси з урахуванням того, що фінансові ринки володіють невід'ємною нестабільністю.

Для вибору складних економічних рішень потрібна чіткість оцінки ситуації і жорстка обґрунтованість рішень. Наприклад, Федеральний Президент ФРН призначає на 5 років п'ять видатних економістів до ради експертів з аналізу розвитку економіки. Щорічно до 15.11. вони вручають Канцлеру звіт про економічне становище країни. Річні витрати з реалізації цього інструментарію - 1 млн. євро. Високоєфективна діяльність країни в економічному плані широко відома. Економіка країни входить до п'ятірки найбільших у світі при жорсткому обмеженні власних природних ресурсів.

Однією з головних умов стабільного підвищення рівня життя є визначення справедливості цін у країні, підрахунок кількості безробітних, основна характеристика економічного зростання і параметри зовнішньоторговельного обороту. Як найважливіший інструмент використовується прогноз на найближчий і середньостроковий період.

На основі стратегії Дж. М. Кейнса, що передбачає підвищення економічної ролі держави, США виходили з Великої депресії. Такий підхід почав регулювати пропорції громадського виробництва, створюючи «ефективний попит». Безробітних держава зайняла в програмах будівництва доріг, стадіонів та інших об'єктів. Державне втручання придушувало руйнівні сили ринку, перерозподіляючи ресурси від успішних до проблемних секторів. Це було реалізовано і в Білорусі.

У Швеції в основі соціально-економічного благополуччя громадян країни використовується капіталістична ініціативність у виробництві і високий рівень розподілу доходів за соціальними стандартами. У середньому сім'я займає квартиру з 4 - 5 кімнат. В основі цього лежить досягнення високої прибутковості шведської економіки. Внаслідок розробки та реалізації сукупності програм ВВП на одного жителя країни близько 250 тисяч крон (близько 35 тисяч доларів США).

Соціал-демократичний уряд через податкову систему перерозподіляє грошові потоки, створені ефективною капіталістичною підприємницькою діяльністю. Податок на прибуток встановлено у розмірі 28 відсотків. Крім того, підприємці відраховують до фонду соціального страхування 32,9 відсотків від фонду заробітної плати. Окремо стоїть податок на додану вартість по ряду товарів і послуг - 25 відсотків.

Уряди в конкретних умовах стану країни розробляють і реалізують необхідні програми економічного зростання. За відсутності цього результату внаслідок жорстких зовнішніх факторів, уряд не відповідає основним вимогам і в реальних демократіях позбавляється своїх повноважень.

Але другою силою, що формує державу благоденства виступає політичне кредо. На цьому формується демократичний статус вибору правлячої структури у формі однієї з партій, що займають досить широку позицію.

16.3. Державне регулювання економіки

Державне управління економічними процесами необхідне в межах доцільності досягнення стійкості національної системи. Цей процес повинен бути націлений на ефективність економічного зростання та забезпечення соціальної справедливості. Ступінь державного регулювання обумовлюється традиціями та рівнем розвитку національної економіки. Держава змушена включатися в систему підтримки економічно відносин відповідно завданнями загальної безпеки. Тому в уряді формуються економічні підсистеми з функціями управління.

У сучасному підході відзначається посилення ролі держави в економічному житті суспільства. Це проявляється в розробці системи нормативних актів, спрямованих на регулювання ринку, банківської діяльності, митних правил, бізнесу, цін, соціального захисту населення, заробітної плати, контролю за діяльністю монополій. Особливо стоїть питання зниження ризиків і зовнішніх загроз.

Активна діяльність капіталістичних держав в економічній галузі починається з кінця дев'ятнадцятого століття. Економіка ж до цього періоду функціонування на умовах відкритої конкуренції внаслідок обмеженості рівня технічних рішень більшістю підприємців.

Типова ринкова економічна конкуренція, впливаючи на характер и формування цін і доходів, досить оперативно регулювала дії підприємців відповідно до ситуації на ринку пропозиції та попиту благ. Таким чином досягалася відносна стабільність у суспільстві.

Але в міру розвитку товарного виробництва, його монополізації та ускладнення відтворювальних процесів проявилися негативні сторони вільного ринку. В економіці виникли суттєві проблеми: порушення рівноваги між сукупним попитом і сукупною пропозицією, інфляція, небажане безробіття. Все це відбилося на функціонуванні підприємницьких структур. Періодично зростає кількість банкрутств, небажано зменшується кількість платників податків та знизжаються обсяги бюджетних надходжень.

Щоб уникнути такої ситуації і виникає необхідність державного регулювання економічних процесів. Цей процес зміцнився на базі заходів на подолання кризи 1929 - 1932 років. Жорстокий економічний спад підкреслив обмеженість стратегії вільної конкуренції.

Однак державне регулювання не усуває всі види недоліків ринкового механізму. Тому ризики залишаються на відповідальності рішення підприємницьких структур. Тому необхідні резерви і збалансованість позицій макроекономіки і мікроекономіки.

За час правління соціал-демократи Швеції створили систему потужного соціального захисту. При народженні дитини будь-який батько може звільнитися від роботи до 450 днів. Протягом року він отримує 80 відсотків свого повного доходу. Оплачувана відпустка сягає 5 тижнів.

Про ефективність державного регулювання свідчить і раціоналізація бюджету регіональних складових країни, наприклад, комуни за видатками:

- освіта - 51,9 відсотків;
- соціальна підтримка - 38 відсотків;
- Утримання адміністрації - 6 відсотків.

В Україні ж зміст адміністрації різних рівнів без відповідних результатів суттєво перевищує показники інших європейських держав. При цьому не відновлено економічний рівень не тільки передкризових періодів, але навіть початку державної самостійності.

Ефективність державних відносин залежить від зв'язку економіки і політики. У цьому відношенні принциповим стає розробка економічної політики, що відповідає вимогам зростання добробуту населення країни. Держава формує принципи і організовує форми суспільного життя, утворює інституційну ієрархію.

Держава формує суспільні інтереси, відмінні від приватних з метою досягнення внутрішньої рівноваги. Історично поява держави, зрештою, стає суспільно прогресивним чинником розвитку.

Економічна політика держави є складовою ланкою ринкової системи. Державне втручання для будь-якого уряду є необхідним, незалежно від господарської системи. У плановій системі за державою закріплювалися всі права

з управління виробництвом і споживанням. Це дуже складно, тому виявилось далеко неефективним.

У ринковій економіці перед урядом не стоїть завдання безпосередньої організації виробництва. Воно не має права вільно розпоряджатися всією сукупністю ресурсів.

У ринковій економіці в основі господарських рішень лежить ініціативність підприємців. Але регулюючі функції держави потрібні в іншому аспекті.

Ринковий механізм не може реалізувати всі проблеми збалансованості економічного зростання. На певному етапі розвитку з суто комерційної діяльності випадає частина продуктивних сил - залізниці, пошта, телеграф. Міждержавна інтеграція виводить частину економічних інтересів за національні кордони. З'являються нові соціально-економічні проблеми: оборони країни, науки, екології, відтворення робочої сили. Без прийняття політико-економічних рішень їх вирішити неможливо.

Крім того, ряд ринкових механізмів включає елементи стагнації, насамперед, схильність до досягнення економічної рівноваги при неповній зайнятості робочої сили. У цьому аспекті держава повинна домогтися ефективного попиту і повної зайнятості.

Розрізняють два методичних підходи до характеру регулювання економіки країни:

- кейнсіанська школа - теорія державного регулювання господарського механізму;
- синтез доктрин невтручання держави в господарське життя.

Держава в загальних підходах розглядається як суб'єкт економічної системи, що володіє власністю та господарськими функціями. Головним є досягнення стратегічних цілей суспільства в галузі оптимізації життєвого рівня.

Концепції регулювання розрізняються методами державного впливу на систему ефективного використання ресурсів та запобігання загрозам.

Дж.М. Кейнс і його послідовники вважали, що однією з функцій держави є стеження за станом ринку. Будь-який нерівноважний стан за системою стабілізаторів має трансформуватися за траєкторією збалансованого зростання. Але підходи до вирішення завдання неоднозначні:

- одні стверджують на необхідність зростання витрат держави на суспільні цілі (ліберали);
- інші - державне регулювання економіки забезпечується шляхом максимізації прибутку та збереження консервативної структури економіки (консерватори);

- треті розглядають ефективність кредитно-грошової політики втручання держави в рівень доходів, координацію інвестиційної політики (неокласики).

Необхідно реалізувати спеціальні заходи, націлені на оптимізацію зайнятості трудових ресурсів. Зрештою, державна влада повинна нівелювати властиві ринку недоліки:

- нездатність збереження невироблених ресурсів;
- не регулює охорону навколишнього середовища;
- не оптимізує використання ресурсів загальносвітового аспекту (рибних);
- відсутність гарантії на працю та відпочинок;
- не розвиваються суспільні блага;
- обмежені фундаментальні дослідження;
- нестабільність розвитку з елементами рецесії та інфляції;
- прагнення до монопольного володіння;
- байдужість до непрацевдатних.

Зовнішня політика ринком не регулюється. Однак, стан ринку морської торгівлі впливає на формування державної морської політики. Важливо стежити за платіжним балансом і валютним курсом.

Державне регулювання економіки в умовах ринку являє собою систему заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру з метою оптимізації умов ефективного функціонування народного господарства.

При цьому існує думка про неприпустимість втручання держав в економічні процеси (Хайєк). Але головним залишається недопущення падіння життєвого рівня громадян країн, що і зумовлює параметри раціональності регулювання економічних відносин в країні.

Уряд має сприяти формуванню держави благоденства. Важливо зменшити болючі наслідки економічної залежності громадян.

16.4. Державний бюджет

Будь-яка економічна структура для своєї діяльності повинна мати грошові джерела. Головною ланкою державної фінансової системи є Державний бюджет. Це грошовий фонд, яким розпоряджається уряд. Це основне джерело фінансових ресурсів, на основі яких побудовано адміністрування цільовими витратами, що забезпечують найважливіші завдання сталого функціонування соціально-економічних підсистем держави

Державний устрій країни і реальні можливості функціонування і розвитку зумовлюють структуру бюджетної системи. Бюджетна система являє собою ясність джерел формування доходів та їх спрямованість на реалізацію соціально-

економічних завдань. Але головним слід розглядати об'єктивність формування джерел фінансування державних витрат.

Уряд має забезпечувати потреби та нормалізований стан галузей і видів діяльності загальнонаціонального масштабу: національної оборони, освоєння космосу, базових наукових досліджень та частини вищої освіти. Тому формуються державний і різні форми місцевих бюджетів.

Місцеві органи влади мають зосереджувати основну увагу на фінансуванні розвитку закладів середньої освіти, на забезпеченні громадського порядку, нормалізованому медичному обслуговуванні населення.

Концентрація бюджетних коштів реалізується через розподільчу функцію відповідно до планованих потоків. Це виконує державне казначейство відповідно до нормативної бази участі підприємств і громадян у формуванні дохідної частини бюджету.

Розрізняють бюджетну систему, яку формує сукупність організаційних структур із соціально-економічними, правовими та адміністративними особливостями. На неї впливає тип, економічна складова і націленість правової характеристика державного устрою.

Незалежно від політичної системи держави, але відповідно до рівня розвиненості економіки стандартно реалізуються дві основні функції державного бюджету:

- розподільча та контрольна (рис. 16.4). Головним є нормалізація фінансування соціальних підсистем держави при здійсненні контролю відповідальності та збалансованості.

Принциповим розглядається державне управління нормалізацією макроекономічного зростання і соціально-економічної збалансованості життя громадян країни.

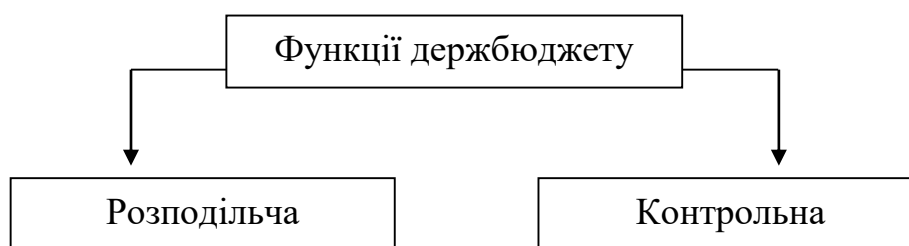

Рисунок 16.4. Співвідношення основних функцій бюджету

Ініціальною розглядається розподільча функція всіх структур державної влади, яка проявляється через:

- концентрацію грошових коштів у спеціалізованих державних структурах;

- використання коштів для реалізації встановлених загальнонаціональних завдань.

Сукупність контрольних функцій реалізується в процесі необхідного відстеження процесів формування та використання грошових потоків. Цю функцію забезпечують: - податкова система, Центральний банк, казначейство, Рахункова палата.

За допомогою бюджету держава здійснює поєднання центральних і місцевих інтересів регіонів через розподіл податків, дотацій, трансфертів. Відповідно до цього формується принцип державного устрою за ступенем централізації або регіоналізації.

Місцеві бюджети формуються за двома грошовими потоками: податкової складової та дотаційної частини.

Регіоналізація інтересів передбачає врахування особливостей формування бюджету за місцевими джерелами і характером потреб залежно від місцевих і системних інтересів.

За системою вимог збалансованості економічних підсистем держави повинна забезпечуватися взаємна ув'язка центрального та місцевих бюджетів.

При дефіцитному державному бюджеті, що характеризується перевищенням потреб фінансування запланованих об'єктів над готівковими коштами, використовується принцип компромісу розподілу фінансових ресурсів з найважливіших соціально-економічних потреб.

До бюджету належать і різні позабюджетні фонди, що мають цільове призначення.

Вони перебувають у розпорядженні центральних і місцевих органів влади:

- пенсійний фонд;
- чорнобильський;
- дорожній;
- соціального страхування.

У США їх 800, що підтверджує рівень розвитку країни і можливість врахування різних потреб. Нижче представлена структура однієї з найбільш демократичної країни у формуванні і використанні бюджетних ресурсів (табл. 16.1).

Таблиця 16.1

Структура бюджету США

Доходи	Відс.	Витрати	Відс.
Податки, акцизи, збори, митні пошліни	85	Охорона здоров'я, освіта, допомога, субсидії регіонам	50

Державна власність та державні підприємства	7	Інвестиції в інфраструктуру, розвиток аграрних компаній, цільові програми	15
Фонди соцстраха та пенсійні	7	Оборона	12
Інші	1	Зовнішня політика	3
		Апарат управління	10
		Державний борг	8
		Інші	2
	100		100

Дефіцит бюджету означає перевищення необхідних витрат над джерелами надходжень. У цьому випадку використовуються запозичення, що формують державний борг. Це стосується США і більшості країн ЄС, а також України. Слід зазначити, що при великому зростанні державних витрат, що перевищує доходи через слабкість національної економіки, виникає проблема покриття бюджетного дефіциту. Держава вдається до допомоги позик, випускає цінні папери, облігації і продає їх населенню, банкам і фірмам. Так утворює державний борг.

Державний борг відображає загальний розмір заборгованості уряду власникам державних цінних паперів. Залежно від ринку розміщення, валюти та інших характеристик державний борг ділиться на зовнішній і внутрішній. Зовнішній борг - заборгованість держави іноземним банкам, громадянам, установам і міжнародним організаціям. Внутрішній державний борг - заборгованість держави громадянам, комерційним банкам, установам країни, які є власниками цінних паперів, випущених урядом.

Профіцит означає повне покриття поточних потреб об'єктів, які перебувають на відповідальності уряду правовими джерелами дохідної частини бюджету держави. До цієї групи держав входять одиниці з понад 180 країн світу.

Бюджетний дефіцит за міжнародними стандартами не повинен перевищувати 5 відсотків ВВП. У США він постійно зростає. У попередні роки він становив сотні мільярдів доларів. Сформувалося стійке зростання дефіциту, який досяг 12 відсотків ВВП і перевищив 1,8 трл. доларів.

Зберігається побоювання обвалу світової торгівлі при нездатності країни сплатити цей борг. Саме тому США в 2019 реалізують так звані торговельні війни, підвищуючи мита на імпорт з Китаю та Євросоюзу.

В якості причин дефіциту держбюджету США розглядаються наслідки фінансової кризи і участь у веденні воєн в Іраку і Афганістані (106 млрд. дол. в 2009 р), різке зниження надходження податків через рецесію і безробіття.

Одночасно уряд використав 1,5 млрд. доларів на боротьбу з наслідками криз.

Найбільш часто борг покривається державними позиками (внутрішніми і зовнішніми) у вигляді випуску цінних паперів, позик у позабюджетних фондів.

Використовується також емісія грошей. Але це пов'язано з виникненням неконтрольованої інфляції. Проїдаються оборотні фонди та амортизація, що і відбувається періодично в Україні.

Тому, щоб уряд країни не приймав неправомірних економічних рішень, Центральний банк є незалежним інститутом держави.

Дефіцит державного бюджету ще не становить небезпеки, бо при кризових ситуаціях стимулює підприємницьку діяльність і споживання. Але не можна допускати постійного зростання дефіциту, бо наслідком стає висока інфляція.

Середньорічний дефіцит бюджету Японії становить в обсязі 450 млрд. доларів, що в 4.5 рази перевищує річний бюджет України.

Дефіцит бюджету Великобританії сягає 300 млрд., Франції - 150, Німеччини - 120, Італії - 95, Канади - 43.

Ще на початку ХХІ століття міжнародні аналітики відзначили збільшений дефіцит поточних рахунків українських фінансових установ по відношенню до ВВП. На 2008 рік прогнозувалося негативне сальдо на рівні 8 відсотків від ВВП. Це вище допустимого рівня. Це визначальний фактор ризику подальшого зростання інфляції. Прив'язка ж гривні до долара при проблемності його стану несе додаткові ризики. Саме вони жорстко проявилися в період 2014 - 2019 років.

Внаслідок щорічного дефіциту Державного бюджету США зовнішній борг країни перевищує 17 трлн. доларів в основному у вигляді зовнішніх боргових зобов'язань. При відмові в зовнішньому запозиченні може настати колапс фінансової системи США, а потім і світової торгівлі.

Бюджетну політику висловлюють - сукупність цілей, інструментів і методів стабілізації та оптимізації державного бюджету. Держава будує свою бюджетну політику, користуючись двома інструментами: регулюванням оподаткування та регулюванням державних витрат. Якщо держава хоче стимулювати платоспроможний попит, подолати спад виробництва і споживання, вона повинна піти на зменшення ставок податку. Фірми зможуть більше інвестувати коштів і збільшити випуск. І навпаки.

Державний бюджет країни, що нормально розвивається, являє собою централізований грошовий фонд, що знаходиться в розпорядженні уряду.

Адміністративні, правові та соціально-економічні особливості поточного періоду формують бюджетну систему країни.

Основні доходи держбюджету - податки і податкові платежі. За Держбюджетом закріплені головні податки: на прибуток підприємств, прибутковий податок, акцизи, ПДВ, митні збори.

До податкових доходів належать: грошові кошти від використання майна, від продажу держмайна, доходи від ВЕС, реалізації запасів. До податкових доходів належать штрафи за порушення податкового законодавства.

Структура дохідної частини бюджету коливається під впливом різних факторів і рівня економічного розвитку. Але останнє і зумовлює надходження до бюджету.

Зазвичай у структурі дохідної частини держбюджету виділяються податкові надходження - 75 - 86 відсотків, решта неподаткові.

Податок на прибуток - 24 відсотки, НДС- 47,2 відсотка, прибутковий з фізичних осіб коливається від 2 до 20 відсотків.

Платежі за використовувані природні ресурси залежать від системи цін і масштабу використовуваних ресурсів - від 3.2 відсотка.

Стандартно з Держбюджету здійснюється фінансування програм розвитку промисловості, сільського господарства, рибальства, транспорту, соціально-культурного комплексу, науки, органів влади, оборони, обслуговування державного боргу.

Витрати на державне управління за критеріями нормального стану коливаються в межах - 1,6 - 3,3 відсотка, на оборону - нормалізовано від 3 відсотків і до потреби.

Особливістю вважається наявність у складі бюджету залучених коштів приватних інвесторів та ін. інвестиційних джерел. Однак це пов'язано з параметрами дефіциту.

Зниження податкових ставок - основна риса ліберальної бюджетної політики. Для цього використовуються пов'язані іноземні кредити. Це в свою чергу обумовлено характером впливу громадян на політику державного устрою.

У конкретних економічних умовах найважливішою з ланок державної фінансової системи є державний кредит. При цьому позичальником є держава.

16.5. Фіскальна політика

Одним з найважливіших макроекономічних завдань державної політики є процес наповнення бюджету всіх рівнів грошовими коштами. Ця система повинна передбачати своєчасність і повноту формування грошових потреб за зобов'язаннями держави. Тому процес регулюється всіма гілками влади.

Головним залишається досягнення збалансованості урядових витрат з податковими та іншими надходженнями.

Урядові витрати призначені для утримання державних інститутів, закупівлі товарів і послуг та фінансування розвитку окремих складових соціально-економічної сфери та безпеки держави. Особливо виділяється потреба фінансування наукових досліджень і підготовки фахівців зі зростанням ролі інноваційних стратегій розвитку країни.

Всі потреби на рівні держави формують витрати, які відображаються у витратах державних структур. Вони повинні бути ефективні і забезпечувати необхідне економічне зростання. За сукупністю цілей і завдань досягнення економіко-політичної стійкості держави фіскальна політика повинна відповідати цілям;

- згладжування коливань економічних циклів;
- підвищення темпів економічного зростання;
- досягнення високого рівня зайнятості;
- стримування інфляції.

Держави розрізняють і реалізують одну фіскальну політику з двох існуючих типів (рис. 16.5). Але головним залишається досягнення збалансованості дохідної та видаткової частини державного бюджету. У класичній ситуації це ґрунтується на раціональному розвитку основних галузей національної економіки.

Саме економічне зростання в пріоритетних галузях, що випускають продукцію з високою доданою вартістю, зумовлює пріоритети позиціонування у світовій економіці. У другому ешелоні пріоритетів розглядається використання пріоритету наявності природних ресурсів.

Рисунок 16.5. Типізація фіскальної політики держави

Представлені альтернативні підсистеми фіскальної політики. Видно, що дискреційна політика зумовлює чіткість реакції на поточні зміни економічної ситуації з боку органів державного управління

Автономна фіскальна політика здійснюється за допомогою стабілізаційного механізму забезпечення податкових надходжень, виплат допомог, субсидій.

Розглянута раніше характеристика потреб сталого розвитку національної економіки фактично зумовлюється чотирма видами (джерелами) витрат, які і забезпечують формування поточного рівня економічного стану держави.

Податок виступає одним з важелів регулювання параметрів ринкової системи. Будь-який податок, прямий або непрямий, неодмінно включається до ціни товарів, що продаються. При сформованому попиті всяке підвищення ціни (внаслідок податку) викликає ефект скорочення покупок товарів які подорожчали. Виробники відреагують на таку ситуацію скороченням виробництва товарів, оскільки попит на них знизиться. Порушення закону попиту і пропозиції не відбулося, але податок створив необхідність переміщення точки цінової рівноваги на більш високий рівень.

Будь-яка судноплавна компанія, що діє на фрахтовому ринку, як і інші підсистеми економічної діяльності, зобов'язана платити податки відповідно до законодавства країни, на території якої вона заснована.

Для мінімізації податкового тягаря слід знати особливості обкладення прибутку в окремих країнах, що і обумовлює широку мережу іноземних реєстрів морських суден.

Практично всі країни оподатковують прибуток компанії, отриманий на території країни незалежно від правової форми ділової активності і прапора компанії (резиденти чи ні).

Окремі країни оподатковують прибуток, незалежно від того, де він отриманий. Компанії вважалися резидентними там, де вони були засновані. Британський суд у постановив, що поняття «офіс» для компанії означає місце, де знаходиться її правління і де проходять збори директорів.

Водночас резидентність у різних країнах визначається різними критеріями. Тим не менш, розгалуженість виробництва на території країни при сучасних альтернативах доступу до інвестиційних ресурсів приводить до того, що найважливішим стає рівень зайнятості трудових ресурсів. Саме кількість робочих місць при конкурентній продуктивності праці формує ВВП і податкову складову державного бюджету.

Вибір і реалізація відповідної політики формування державних податків і витрат має важливе значення в програмі стабілізації економіки. Це видно на графіку (рис. 16.6) зміни тільки витрат (без урахування податків). Порушення цього принципу в Україні - один з факторів тривалості економічної регресії.

Державні витрати впливають на зайнятість населення. Подібно інвестиціям державні витрати володіють мультиплікаційним ефектом, тобто надалі формується більш високий приріст доходів. На цій умові США і виходили з кризи 1929 - 1930 років. Саме ця особливість була використана при створенні нових робочих місць урядом США на будівництвах загальнодержавної значущості, що і зумовило вихід їх кризи, в першу чергу.

Була фактично доведена доцільність поряд з адміністративними методами управління державними потребами застосовувати менеджерські підходи до активізації економічного благополуччя.

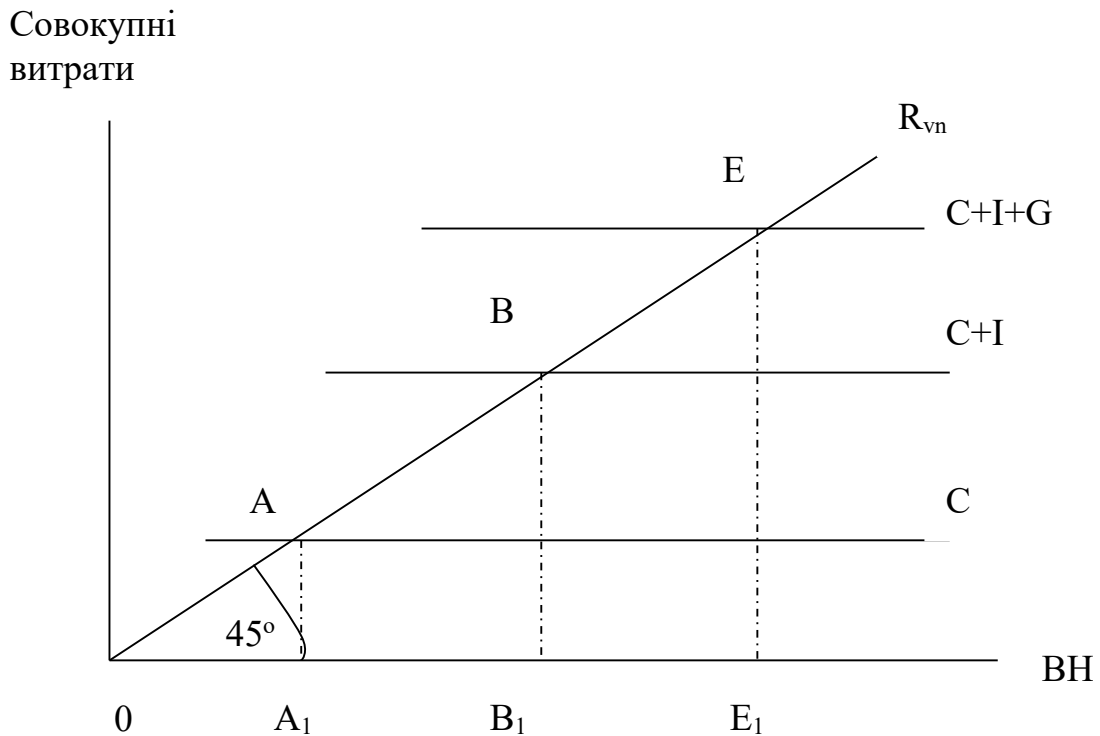

Рисунок 16.6. Фактори економічного зростання по складу потоку витрат

R_{vb} - величина ВВП, спожита населенням, підприємствами і державою. У будь-якій точці цієї прямої сукупні витрати дорівнюють ВВП.

Т.А. відповідає витратам тільки на поточне споживання (C). Воно значною мірою відображає рівень життя при достатності рівня оплати праці.

Підприємства розширюють закупівлі, реалізуючи інвестиційні проекти (I) формування нової виробничої позиції.

У т. В вироблений в країні ВВП дорівнює попиту населення і підприємств (C + I).

Державні витрати (G) доповнюють систему і впливають на розвиток. Приріст ВВП становить, таким чином, BE, тобто враховує величину відповідних витрат.

Точка E показує рівноважний рівень ВВП і відповідність сукупних витрат.

Мультиплікатор державних витрат (K_g) показує прирощення ВВП (ΔGNP) в результаті розширення закупівель державою товарів і послуг (ΔG)

$$k_g = \frac{\Delta GNP}{\Delta G} \quad 16.4$$

Ця залежність використовується при реалізації активної державної політики розвитку національної економіки з урахуванням реальних потреб і можливостей

їх задоволення. У цьому відношенні особливо виділяються Південна Корея, Скандинавські країни і Білорусь.

Вони стимулюють активізацію підприємницької діяльності бізнесу і активно підтримують розвитку тих сегментів, які не відносяться до високо прибуткових, але необхідних для соціально-економічної рівноваги.

Податок на додану вартість платить виробник або продавець товарів, проте більша частина його згодом перекладається на кінцевих споживачів. Тому податкові ставки враховують як макроекономічні цілі, так і необхідність створення раціональних умов для виробництва та споживання.

16.5. Формування податкової системи

Податкова система держави включає спеціальні адміністрації, правила і нормативи перерозподілу доходу фізичних і юридичних осіб в систему макро- і регіональної економік. Податки являють собою обов'язкові платежі, які виплачують підприємства, організації та населення на користь держави відповідно до чинних норм і правил. Податки, в кінцевому рахунку, формують дохідну частину Державного бюджету. Цим визначається увага до податкової політики і до податкової системи. Зрештою, податкові ставки і загальна сума податків впливають на динаміку соціально-економічного стану і розвитку країни і життя суспільства.

У цьому відношенні і формуються стандарти і правила відносини в державі. Наприклад, кожен громадянин Швеції, щороку заповнюючи декларацію, підтверджує: «Я чесно і відповідально запевняю, що моя декларація правдива». У цьому відношенні до третини його величини заробітку швед платить податків у місцеву комуна. Саме це дозволяє виплачувати допомогу з безробіття в межах 1000 дол. на місяць.

Далі діє прогресивна шкала. Максимальна шкала прогресивного доходу з урахуванням величини багатства доходить до 54 відсотків. Тому власники фірм іммігрують, або як це сталося з торговим флотом, відмовляються від подальшого його нарощування.

Але в країні немає бідних і жебраків - це основний результат шведського соціалізму. Враховується принципова відмінність формування багатства на основі використання природних ресурсів або живої праці.

Але кошти з високих податків у Швеції надходять не абстрактній державі, як в Україні, а конкретній комуні. Саме це і зумовлює раціональність і прозорість використання грошових коштів за реальними потребами.

Відповідно до законів країни, в якій реалізується пріоритет права податки - обов'язкові безоплатні платежі, що справляються державними органами. Вони діляться на обкладення діяльності і на обкладення факторів виробництва.

До складу перших входять: податок на додану вартість, податок на прибуток, акцизи, на продаж, з обороту, мита, на імпорт або експорт, окремі види послуг, прибутковий податок.

До групи другої категорії входять податок на землю, на засоби виробництва, на робочу силу.

Процеси формування податкових потоків ґрунтуються на державному законодавстві. Головним залишається встановлення такого рівня податкових ставок, який не знижував би виробничу активність і забезпечував покриття загальносистемних потреб.

Податки, з іншого боку, представляють інструмент централізованого впливу на економічний розвиток держави. Для цього використовується інструментарій формування рівня податкових ставок

Податки, в кінцевому рахунку, виконують складну сукупність господарських функцій (рис. 16.7):

- економічну - формування грошових ресурсів державних за реальними потребами,
- фіскальну - джерело доходів держави;
- перерозподільну;
- стимулюючу.

Фіскальна - це перенаправлення фінансових коштів платників податків на формування грошових фондів держави та регіональних структур шляхом збору податків.

Економічна основа на оптимізації перерозподілу джерел поточного національного доходу, формування зацікавленості в розвитку різних видів виробничої діяльності.

Механізм формування та використання численних податків, що ураховують державні витрати забезпечують стійку соціально-економічну характеристику країни, з одного боку, а, з іншого, зумовлюють пошук шляхів мінімізації економічного навантаження на бізнес. У системі морського транспорту судновласницькі структури використовують механізм реєстрації суден у так званих державах «зручного прапора».

Але система оподаткування бізнесу та ресурсів фізичних осіб не залишається незмінною за умовами змін в системі обмежень розвитку складових національної економіки.

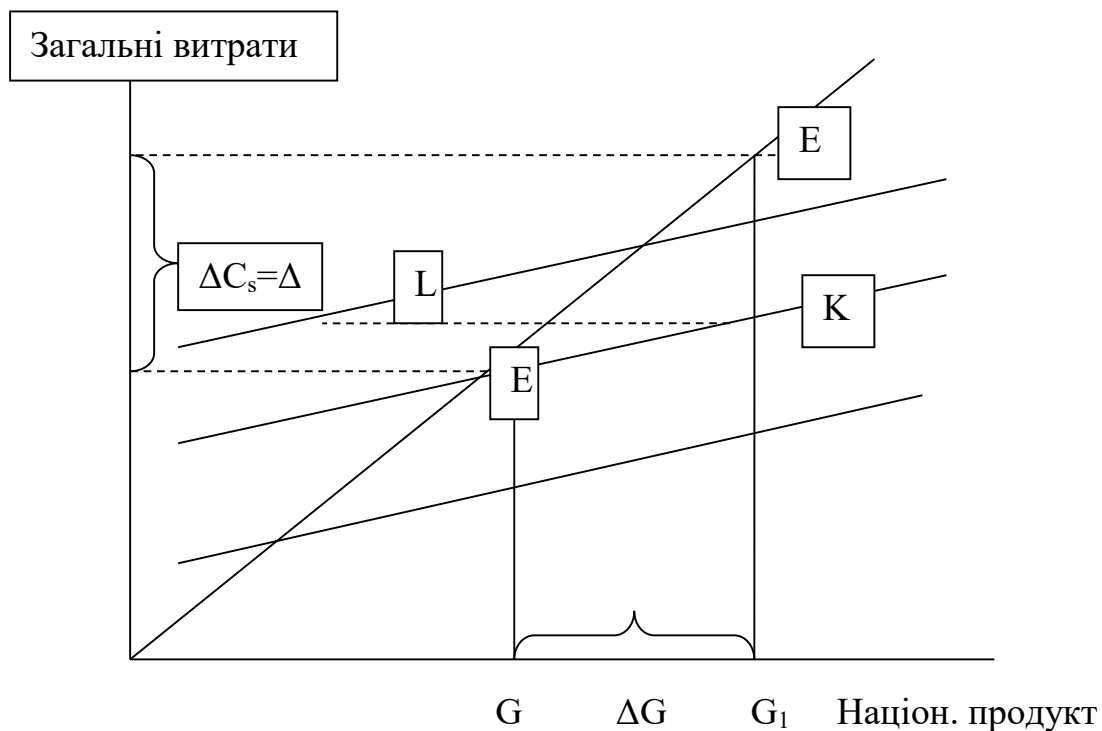

Рисунок 16.7. Економічна функція податків у системі державних витрат

Збільшення державних витрат з G до G_1 викликає зрушення сукупних витрат ($C + I + G$) на $\Delta G = G_1 - G$. Саме ця стратегія відображає роль держави в економічному зростанні на основі раціонального використання державних коштів.

Точка рівноваги E переміститься в положення E_1 . Одночасно зростає національний продукт (ΔG) і інвестиції в ΔI , що зумовлює подальший розвиток.

Це на діаграмі демонструється величиною нахилу LK зі зниженням індивідуального споживання E_1K .

$$\frac{E_1K}{LK} = MPC - \text{гранична схильність до споживання.}$$

Існує чітка структуризація складу та призначення податків (рис.16.8). Слід розрізняти прямі і непрямі податки. Перші встановлюються на певну діяльність. Історично це на сіль, на землю, на конкретні об'єкти. Непрямі в основному враховують грошову оподатковувану базу.

У розвинених економічних системах використовується широка гамма формування податкового потоку. У Німеччині використовується 40 видів податків: общинний, земельний, федеральний, Євросоюзу, прибутковий, ПДВ, собачий, пивний.

Податкова система являє собою складну сукупність платежів громадянами та підприємницькими структурами, форм і методів їх побудови.

Рисунок 16.8. Структуризація системи податків

Для досягнення виваженої за соціально-економічними критеріями податкової системи держави використовуються різні принципи оподаткування:

- одержуючих переваги;
- сплати за можливості;
- потреби макрорівня.

Одним з головних завдань податкової системи - забезпечення стійкості діяльності підприємницьких структур, що створюють робочі місця. Залежно від характеру впливу на величину зборів розрізняють види податків:

- пропорційні;
- прогресивний;
- регресивний.

У цьому відношенні податки стягуються за встановленими державою ставками.

1. Тверді в абсолютній сумі на одиницю обкладення.
2. Пропорційні - однакова процентна ставка щодо оподатковуваної бази.
3. Прогресивні - в їх основі лежить підвищення податкової ставки по мірі зростання оподатковуваної бази.
4. Регресивні ставки передбачають зниження податку в міру зростання доходу.

За факторами платоспроможності та методом справляння податку розрізняють:

1. Прямі - безпосередньо сплачує конкретний платник з урахуванням платоспроможності.

2. Непрямі - платежі, включені до ціни товару (акцизи, мита, ПДВ...)

За методом використання коштів виділяються податки:

1. загальні, що надходять до загальної частини бюджету.

2. спеціальні (цільові) - використовуються на певні цілі (стимулювання або обмеження діяльності).

Особливе місце займає диференціація податків відповідно до державного устрою на:

- централізовані,

- місцеві.

Принципи податкової системи сформував свого часу А.Сміт:

нейтральність, справедливість, простота розрахунку.

Податкова система оцінюється рівнем податкового тягара

$$u'_{nb} = \frac{\sum H\bar{x}}{P_n}; \frac{D_n}{P_n} = u''_{nb} \quad 16.5$$

$H\bar{x}$ - середня сума податку на душу населення;

P_n - платоспроможність населення:

D_n - дохід населення після сплати податку.

Загальний рівень податкового тягара визначається залежно

$$U_{ob}'' = \frac{\sum H_r}{GNP} \quad 16.6$$

де $\sum H_r$ - сума податків.

Постійне вдосконалення податкової системи має йти за напрямом зниження податкового тягара, оптимізації зборів на справедливій основі.

Важливі пільги для стимулювання інвестиційного податкового кредиту, використання прискореної амортизації суден торгового флоту. Прискорена амортизація - фактично податкова субсидія.

Інвестиційний кредит - звільнення від сплати податку на період окупності капітальних витрат. Сума пільг у відсотках від вартості обладнання віднімається від суми податку.

Характер впливу податкових ставок на стимулювання розвитку відображає крива А. Лаффера (рис. 16.9). Досить чітко простежується характер зміни податкових надходжень паралельно зміні ставок нарахування податкових платежів.

Залежно від фази економічного циклу і ряду інших обставин зниження податкових ставок до оптимальної величини сприяє підйому виробництва і зростання доходів підприємницьких структур.

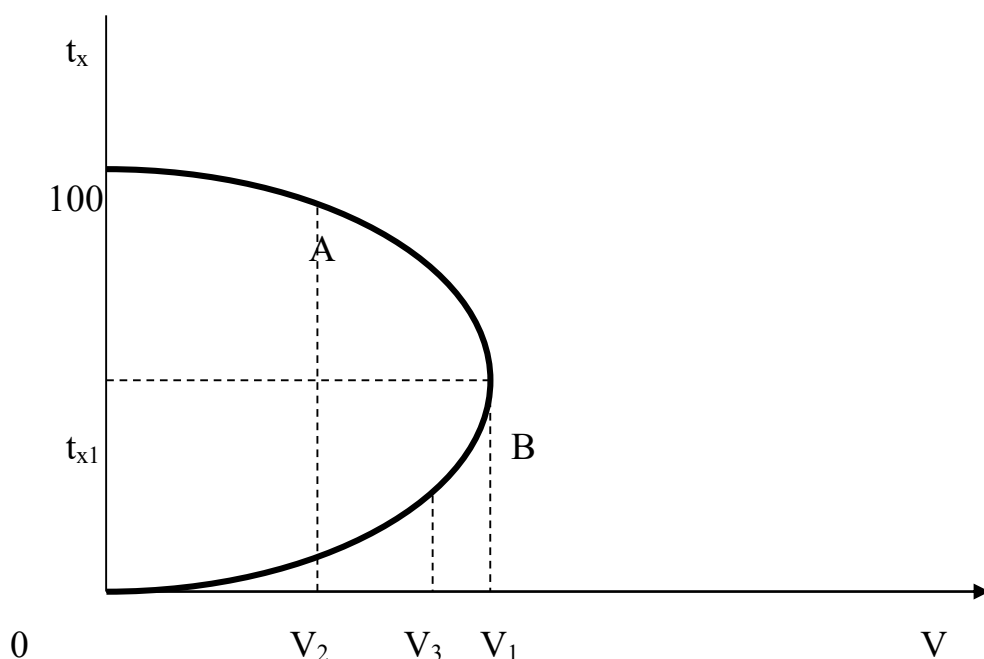

Рисунок 16,9. Характер впливу рівня податкових ставок на зміну величини державних надходжень

Надмірне підвищення податкових ставок на доходи національних корпорацій знижує стимули до капітальних витрат, гальмує НТП, як одну з форм підвищення конкурентоспроможності виробництва, уповільнює економічне зростання. Тому, враховуючи дві ролі оподаткування: справедливого розподілу результатів різного доступу до ресурсів країни та стимулювання підприємницької активності у визначенні податкової ставки враховується особливість поточного стану виробництва

Недоліком значної чисельності чинних податкових систем є розгляд віддачі податків у статистичній системі. Тобто не враховуються динамічні і циклічні коливання.

Система оподаткування впливає на загальну ситуацію в економіці двома способами.

1. Зменшення наявного доходу домашніх господарств, тобто обмежуються витрати споживачів, а, отже, і ВВП.

2. Податки впливаю на ціни благ, тому регулюють діяльність фірм. Через необґрунтовані податки зменшуються інвестиції та розвиток економіки. Для стимулювання інвестиційного процесу використовуються інвестиційні податкові знижки.

Система поточного оподаткування вимагає особливої ретельності обґрунтування при вирішенні проблеми справедливості на основі збалансованості інтересів і можливостей.

Свого часу Міністр фінансів Франції у XVІІ столітті Жан Кольбер сформульований принцип: «оподаткування - це мистецтво общипування гуся так, щоб отримати максимум пір'я при мінімумі писка».

Ще Фома Аквінський визначив податки як дозволену форму грабежу, але погодився з необхідністю платити податки. Перша податкова декларація заповнена в Стародавньому Єгипті.

Королі франків посиляли збирати податки своїх лютих ворогів. Якщо платники податків їх не вб'ють, і вони зберуть податки - добре, а якщо вб'ють – «здорово і ладно з цими податками».

Колишній збирач податків з Тюрингії проблему своєї охорони вирішив методом розведення злих собак, схрещував пінчерів, догів і ротвейлерів і вийшов Доберман.

У Туреччині тривалий час не могли ввести іслам, тому що податки платили тільки невірні, а їх ісламізація призвела б до втрати доходів імперії.

Стародавні ацтеки прив'язували біля дверей неплательщика податків ягуара і відв'язували його після отримання грошей.

Правитель Галлії Ліціній для того, щоб збирати більше податку, ввів у календар два додаткові місяці.

Один східний паша стягував податки з підлеглих жителів на зношування власних зубів.

В аеропортах Женеві і Цюриха кожен літак за зліт платити податок за шум - 300 швейцарських франків.

З 1993 року власники магазинів і ресторанів Венеції прибрали з фасадів будинків навіси від сонця і дощу, тому що був введений податок на тінь, яка лягає на комунальну власність.

У німецьких землях податок на стан ввів король Рудольф фон Габсбург у 1278 році. І в сучасній Німеччині цей податок враховує коштовності, картини, будинки, ділянки, в тому числі, успадковані.

Кожен власник майна, якщо воно перевищує 40 тис. євро на людину платить до місцевого бюджету 0,5 відсотка його вартості, тому кожна громада зацікавлена в багатих громадянах.

Кавовий податок дає Німеччині 1 млрд. євро, трохи менше - пивний податок. Податки на мінеральне паливо забезпечує надходження до бюджету до 20 млрд. євро, на тютюн до 10 млрд. євро.

Введено податок на чайові, офіціанти повинні подавати декларацію. Прибутковий податок (на заробітну плату) враховує шість класів (диференціації) станом сім'ї.

Зрештою важливо, щоб податкова система покликана виконувати такі функції:

Регулювання господарсько-фінансової діяльності підприємств на основі рівнонапружених вимог держави до ефективності виробництва;

Стимулювання пріоритетного розвитку галузей і регіонів, найважливіших науково-технічних програм, експорту товарів та інших стратегічних напрямів економічної політики держави;

Обмеження економічно необґрунтованого зростання прибутку монопольних структур;

Фіскальну - забезпечення стійкої дохідної бази бюджету.

Антиінфляційну - обмеження зростання цін і доходів при підтримці збалансованої вартості суспільних благ і ресурсів, що використовуються на споживання і накопичення.

Система податків будується на основі єдиних принципів для всіх суб'єктів господарювання. Головним є рівнонапруженість податкового вилучення, стабільність у поєднанні з гнучкістю.

За умовами сплати податків Україна перебувала на одному з останніх місць за даними Світового банку. Українська система адміністрування податків - головна перешкода розвитку бізнесу.

Загальний податковий вантаж враховує величину податків і різні платежі. Крім того, враховуються витрати часу працівників підприємств щодо дотримання податкового законодавства, плюс витрати податкового обліку та перевірок.

16.7. Податковий мультиплікатор

Податки представляють інструмент не тільки перерозподілу результатів підприємницьких структур за стандартними макроекономічними потребами, але й механізм стимулювання окремих видів діяльності. При цьому головним стає більш ефективне використання цих коштів у наступних проектах.

У цьому відношенні термін мультиплікатор в економічних процесах розглядається, як інструментарій, що забезпечує стимулювання зростання подальшого економічного результату. Мультиплікатор зрештою відображає характер і рівень впливу конкретного ресурсу на прирощення кінцевого результату.

У системі заходів з розвитку національної економіки податки використовуються в якості раціональної ресурсної основи державного регулювання ефективності господарських відносин. Оптимальність бюджетно-податкової політики реалізується через сукупність заходів уряду щодо регулювання державних витрат та оподаткування. Головним орієнтиром є повна зайнятість і виробництво рівноважного ВВП.

У цьому процесі враховується формування мультиплікативного ефекту. Останнє полягає в більш значних темпах зростання ВВП щодо темпів зростання первинних державних інвестицій, заснованих на раціональному використанні податкових надходженнях. Використання їх у подальшому у формі витрат, націлених на прирощення капітальних активів, що створюють нові робочі місця та приріст продукції і послуг.

Як відомо, в закритій національній економіці рівноважний обсяг виробництва Y – залежить від обсягу споживання – C , інвестицій – I , державних витрат – G .

$$Y = C + I + G \quad 16.7$$

Споживча функція, що відображає стан реальних економічних процесів, набуває форму,

$$C = a + bY \quad 16.8$$

де a – автономне споживання;

b (MPC) – гранична схильність до споживання.

Тоді підставляючи споживчу функцію в макроекономічне тотожність. Отримуємо рівноважний в державі економічних параметрів

$$Y = \frac{1}{1-b}(a + I + G), \quad 16.9$$

де $a + I + G$ – автономні витрати функціонування національного господарства, що незалежні від величини ВВП.

- мультиплікатор, показник який показує, наскільки зростає рівноважний рівень доходу в результаті зростання державних та інших автономних витрат на одиницю.

З урахуванням параметрів оподаткування доходу (Y) модель мультиплікатора має вигляд

$$\frac{1}{1-b(1-t)} \quad 16.10$$

Грошові потоки, сформовані на податкових принципах у подальшому їх раціональному використанні в стратегії оптимізації реальних економічних процесах, також призводять до виникнення мультиплікаційного ефекту (рис. 16.10). Тобто при реальному використанні цієї форми грошових коштів можна досягти більш високих результатів.

Це обумовлене особливістю проявлення життєвого циклу капітальних активів, що створюються на основі тимчасових інвестицій. Діюче підприємство формує прибуток на основі нормативів окпності.

де T_a - автономні податки, що незалежні від доходів (нерухомість, спадщина).

З урахуванням сформованого характеру залежності податкових відрахувань (T) від доходу всіх підсистем народного господарства (Y) формула споживання має вигляд

$$C = a + b(Y - (T + t_x \cdot Y)). \quad 16.13$$

Сумарна зміна доходів, насамперед юридичних осіб, (Y) внаслідок одночасної зміни державних витрат і потоку податків має вигляд і враховує взаємозв'язки раціонального використання грошового потоку за взаємодіючими підсистемами

$$\Delta Y = \Delta G \frac{1}{1 - b(1 - t_x)} - T \frac{b}{1 - b(1 - t_x)} \quad 16.14$$

Видно, що податковий мультиплікатор має менший вплив на зменшення сукупного попиту (внаслідок відтоку певної суми грошових коштів), ніж мультиплікатор державних витрат на його сукупне збільшення.

Зниження податків фактично збільшує доходи споживачів, які відповідно до цього збільшують попит на товари. Це зумовлює необхідність розширення виробництва відповідних благ, зростання зайнятості та збільшення ВВП.

Саме тому слід розрізняти дискримінаційну і не дискримінаційну фіскальну політику. Принципове значення для економічної стійкості країни залишається використання всіх форм створення нових високопродуктивних робочих місць.

У свою чергу за величиною податкових платежів щодо реального потоку доходів, який, з одного боку, формується в реальному економічному середовищі характеризує рівень життя в країні. З іншого, цей процес відображає і результативність (об'єктивність) державного управління.

16.8. Державний борг

Системним завданням і проблемою збалансованого стану національної економіки слід розглядати формування необхідного за потребами грошового потоку. Його величина зумовлюється реальністю стану виробничого сектора і раціональність макроекономічного управління.

Як вже згадувалося державний бюджет може бути як профіцитним, так і дефіцитним. У першому випадку для реалізації всіх державних програм формується відповідна необхідна для витрат величина грошових надходжень. При недостатності реальних надходжень грошових коштів до бюджету виникає необхідність запозичення у зв'язку з чим і утворюється державний борг.

Таким чином державний борг являє собою непокриття реальною грошовою масою запланованих витрат держави. Державний борг - це основна форма пошуку грошових коштів для покриття цільових потреб бюджету поточного та наступного року. Серед основних причин формування сталого державного боргу виділяються:

- тривалий період спаду виробництва, що особливо характерно в новітній історії України;
- зростання граничних витрат, особливо характерно для періоду 2014 - 2021 років в Україні;
- необґрунтована емісія грошей, особливо це спостерігається в США в проблемні періоди;
- зростання витрат з фінансування військово-промислового комплексу;
- зростання обсягів і структури тіньової економіки;
- невиробничі витрати, втрати, розкрадання.

Бюджетний дефіцит покривається різними позиками, насамперед, у формі випуску цінних паперів, що відображають майбутні зобов'язання держави. Це, на жаль, послідовно посилює боргові зобов'язання. Україна стійко використовує кредити Міжнародного валютного фонду під жорсткі вимоги, що гарантують повернення коштів. Поточні позики перетворюються на наступні податки і тактику підвищення цін, що особливо характерно для сучасного періоду функціонування народного господарства України.

Найгірший стан економіки характеризується положенням, при якому старі борги покриваються за рахунок нових позик. Коли заборгованість перевищує річний обсяг ВВП, з'являється загроза стабільності економіки, що і демонструється в Україні.

За формою джерел покриття державний борг підрозділюється на внутрішній і зовнішній. Їх співвідношення зумовлюється реальністю своєчасного повернення боргу.

Внутрішній борг - заборгованість своїм громадянам і підприємствам. Він існує у формі непогашених боргових зобов'язань за випущеними спеціальними цінними паперами.

Зовнішній борг - заборгованість громадянам і організаціям зарубіжних держав. Держава в цьому випадку пов'язана жорсткими зобов'язаннями. Повернення боргу обумовлене виникненням великих накопичень відсотків

зайнятим коштам і гарантується цінними товарами. В Україні прийнято закон про ринок землі, що є прихованою гарантією переходу цього національного багатства в іноземну власність.

Розрізняється прояв таких наслідків формування та управління державним боргом:

- суттєве скорочення можливостей зростання поточного споживання населенням;
- збільшення ставки і структури податків для оплати боргу і відсотків за позиками.

Під впливом постійно зростаючого державного боргу відбувається і перерозподіл доходів різних верств населення, витік національного капіталу за кордон. Останнє характерно для України і почалося з перших років політичної самостійності. Ця стратегія, з одного боку, демонструє наявність проблем в макроекономічному управлінні, а, з іншого, посилює проблеми розвитку через зниження обсягу національних інвестицій. Нові підприємницькі структури побоюються за справедливість ставлення до сформованих коштів у непрозорій економіці.

Державний борг передбачає наявність механізму відповідного управління процесом оптимізації боргових зобов'язань. Це сукупність дій держави з погашення боргу на основі зростання доходів, регулювання суми державних кредитів, залучення нових позик.

У системі управління макроекономічними процесами використовується чіткий механізм та інструментарій погашення державного боргу і відсотків по ньому шляхом:

- рефінансування - випуск нових позик для розрахунку за старими боргами;
- конверсії - зміни умов позики та розмірів відсотків або перетворення його на довгострокові іноземні інвестиції. Іноземні кредитори купують нерухомість і створюють спільні підприємства. Приватні іноземні фірми викуповують у своєї держави зобов'язання боржника і використовують їх для придбання власності.

Така присутність іноземного капіталу скорочує обсяг національних фінансових ресурсів. Так використання концесійних платежів при передачі портів іноземним інвесторам зумовлює відтік валютних потоків у формі прибутку.

Особливе місце займає консолідація - зміна умов позики на основі трансформації термінів погашення короткострокових зобов'язань у довгострокові. Це досягається на основі взаємної згоди позичальника і кредитора.

Обтяжливі умови боргових зобов'язань зумовлюють актуальність досягнення бездефіцитного бюджету. Це ґрунтується на активізації дохідної

частини, стимулюванні інвестиційної діяльності, розширенні податкової бази на основі рентабельності національної економіки.

Контрольні питання

1. Перерахуйте економічні функції уряду
2. Як здійснюється державне регулювання економіки?
3. Як формується державний бюджет?
4. Розкрийте відтворювальну структуру національної економіки?
5. Основні принципи формування та реалізації фіскальної політики.
6. Розкрийте структуру державних витрат і джерела їх покриття.
7. Цілі та методи формування податкової системи.
8. Як проявляється податковий мультиплікатор?
9. Чому формується і як покривається державний борг?
10. Назвіть основні фактори сталого розвитку національної економіки.
11. Сутність зовнішнього державного боргу.

Глава 17.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

Структура національного та глобального ринку

Протягом відповідного часу зумовлюються принципові особливості розвитку національного господарства за критеріями життєвого циклу та оптимізації позиції в міжнародних економічних відносинах. Тому необхідно постійно розглядати і уточнювати характеристики нових тенденцій розвитку у системі міжнародного поділу праці.

Глобальний ринок формується внаслідок пошуку найбільш ефективних форм виходу продукції національних економічних систем в структуру міжнародної торгівлі. У цьому відношенні і формуються глобальний ринок енергоресурсів, глобальний ринок зернових. До таких же систем відноситься ринок морського судноплавства і ринок легкових автомобілів. Головним є відсутність різних обмежувальних заходів і санкцій.

Однак особливе місце зі свободи функціональної діяльності на основі природних конкурентних переваг формується глобальний ринок морської торгівлі. У його основі лежить обслуговування суднами різних операторів потоків світової торгівлі при формах ринкового ціноутворення в системі перевезення пасажирів і вантажів.

Зрештою, будь-яка форма економічних відносин на основі ринкових принципів являє собою сукупність угод купівлі та продажу товарів, капітальних активів і послуг. У цьому відношенні в торговому судноплавстві важливо досягнення збалансованості зовнішньоторговельних товарних потоків (вантажів) і провізної здатності флоту, в основі якої лежить сумарний дедвейт торгового флоту за групами спеціалізації суден.

Про характер проблем збалансованості глобального ринку морської торгівлі свідчать зміни співвідношень темпів приросту вантажопотоків і відповідної реакції судновласницьких і операторських структур (рис. 17.1). Саме реальність оцінки динаміки вантажопотоків і реакції судновласницьких структур на потреби будівництва нових суден зумовлює характер збалансованості ринку морської торгівлі.

Складність досягнення збалансованості стану глобального ринку морської торгівлі зумовлюється пріоритетом реалізації переваг окремими судновласницькими системами і торговельними портами. The supply of capacity reacts much more slowly.

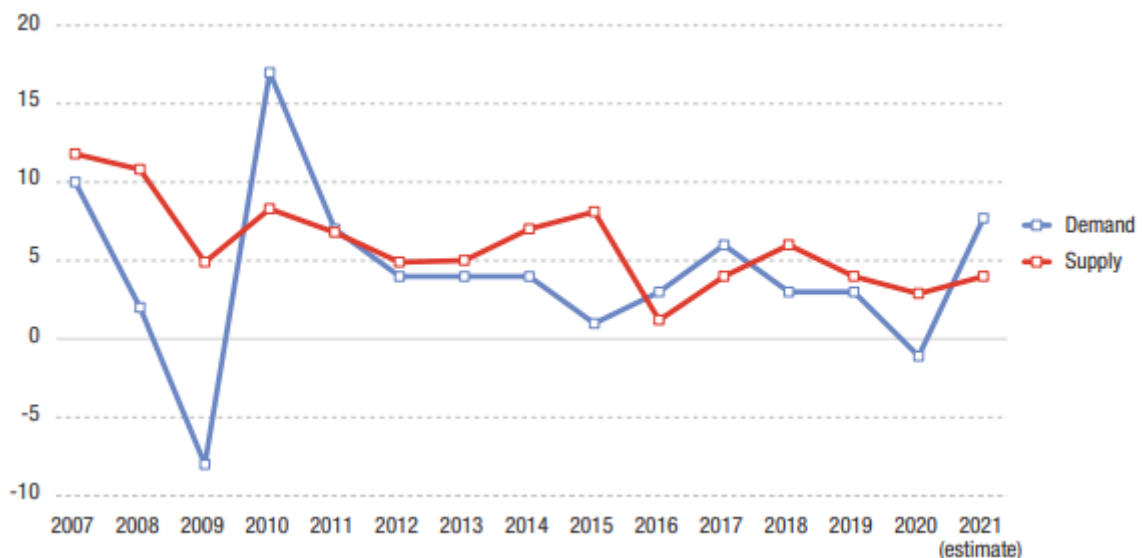

Рисунок 17.1. характер збалансованості попиту і пропозиції в системі ринку морської торгівлі

Джерело: UNCTAD Secretariat calculations, Review of Maritime 2021

Роль і функції глобального ринку морської торгівлі можна правильно зрозуміти, якщо розглянути його в рамках більш широкої економічної системи. Такою системою є товарно-ринкове господарство. Воно складається з двох відносно самостійних підсистем:

- товарного виробництва, транспортної роботи та сукупності сервісних послуг;
- ринку товарообмінних операцій.

Ці підсистеми нерозривно возз'єднуються за допомогою прямих і зворотних зв'язків. Це чітко видно на характері зміни міжнародних обсягів торгівлі та обсягу роботи торгового флоту (рис. 17.2). Саме перевага правового забезпечення свободи потоку конкурентних товарів, капіталу, фінансів і праці обумовлює рівновагу глобальних економічних відносин.

Зараз у високорозвинених країнах реально сформувалася жорстко взаємопов'язана система ринків - єдина сукупність безлічі ринків різного функціонального призначення. Саме економічний потенціал цих країн завдяки наявності інвестиційних ресурсів формує і утримує пріоритети в міжнародному поділі праці.

Фактично необхідне економічне зростання для низки держав в сучасних умовах жорстко пов'язане з міжнародною торгівлею. Тому, незважаючи на принципи СОТ, порушується свобода торгівлі на основі санкційних технологій забезпечення власних пріоритетів. У цьому відношенні і розподіляється виробничий потенціал торгового флоту по провідних конгломератах. При этом

Розділ та фрахтові ставки та ціни на судна негайно реагують на зміну балансу попиту/пропозиції.

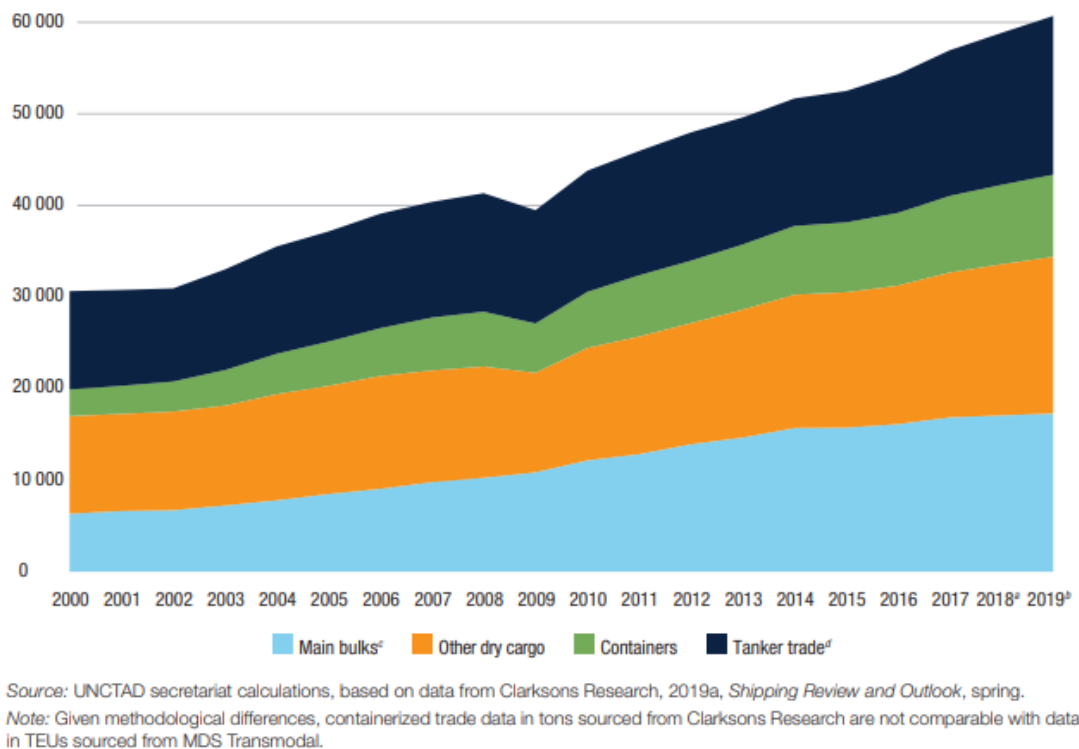

Рисунок 17.2. Динаміка обсягів світової торгівлі на основі морського транспорту

У свою чергу ринок, як економічна система, багато в чому визначає зворотний вплив на процес створення товарів і формування структури послуг. Зворотні економічні зв'язки і складають особливі функції ринку як особливої економічної системи.

Перша функція ринку морської торгівлі полягає в тому, що ринок інтегрує сферу виробництва і сферу споживання в загальний процес активного обміну продуктами і послугами всередині і поза межами держави. Таким чином, стимулюється національний сегмент виробництва і задовольняються реальні потреби. Однак проблемою залишається забезпечення національних пріоритетів у системі загальних закономірностей розвитку та інших операторів.

Інша функція ринку торговельного судноплавства полягає в тому, що він виконує роль головного контролера ефективності процесів формування кінцевих результатів діяльності операторів. Так український сегмент зернових завоював позиції у світовому попиті за якісними та ціновими характеристиками, але обслуговується в основному іноземним флотом. Це відображає неадекватність морської транспортної політики України.

Важлива функція будь-якої форми ринку проявляється в тому, що ринковий обмін служить способом здійснення економічних інтересів виробників і споживачів. Тобто резиденти окремих країн відповідно до абсолютних і порівняльних переваг формують параметри позиціонування серед інших конкуруючих структур.

У сучасній системі глобалізації ринків досить виразно виділяються наступні великі галузі ринкової діяльності національних підсистем товарообмінних операцій:

- ринок споживчих продуктів;
- ринок засобів виробництва;
- ринок різних видів послуг, в їх числі торговельного судноплавства і круїзних технологій;
- ринок праці;
- ринок наукових і дослідно-конструкторських розробок;
- ринок позичкових капіталів;
- ринок цінних паперів;
- ринок валют;
- ринок духовних благ.

З утворенням такого широкого і глибоко розвиненого глобального ринкового простору різко зросла його активна економічна роль. Глобальний ринок став забезпечувати виробництво всім комплексом необхідних матеріальних, науково-технічних, інтелектуальних і фінансових умов розвитку.

Однак навіть вільний глобальний ринок не може реалізувати всі сфери суспільного життя, його функції обмежені. Регулювання цих соціально-економічних проблем суспільства, які не вирішує навіть глобальний ринок дуже відповідально, тому важливі регуляторні функції відповідної національної держави.

17.2. Стан глобального ринку і конкуренція

Розглядаючи це питання слід звернути увагу на твердження: «За рідкісним винятком галузі не народжуються глобальними, але еволюціонують у цьому напрямку» [ПорСт, с. 345]. Це і зумовлює складність і важливість розробки відповідних принципів управління. Економічні процеси розвитку, засновані на ринкових відносинах, зумовлюють дві найважливіших умови оптимізації стану народного господарства. По-перше, це пріоритет формування всіх видів доходів на основі задоволення стандартних потреб і створення нових ніш пропозиції. І, по-друге, забезпечення стійкості позиціонування в сегменті спеціалізації

міжнародних відносинах відповідно до конкурентних пріоритетів. При цьому світові ринкові зв'язки розвиваються за сформованими способами взаємодії продавців і покупців.

У цьому аспекті формується диференціація споживачів, які купують необхідну продукцію та послуги на відкритих світових спеціалізованих ринках товарів, капіталу та сервісного обслуговування. При цьому одночасно формуються конкурентні ціни та особливості пропозиції щодо маркетингових технологій. У глобальному ринку морської торгівлі у зв'язку з високою конкуренцією провідні позиції належать флоту активних морських держав.

Співвідношення попиту і пропозиції диференціюється за різними принципами, що сприяють спрощенню процесів реалізації на міжнародних ринках. У цьому відношенні достатньо згадати реалізацію продукції за безготівковим розрахунком, в основі якого лежать сучасні електронні технології. Цим способом найчастіше купуються не тільки засоби виробництва, а й необмежена товарна номенклатура торгівлі на основі інтернету.

В основі останнього використовується продаж товару накладеним платежем. Для розширення реалізації товару використовується технологія кредитних відносин. Така форма торгівлі передбачає велику кількість товарів, і вона розвивається в міжнародних відносинах до вигоди виробників, споживачів і продавців.

Зазвичай товари закупаються оптом, великими партіями світовими торговими посередниками у виробників на торгових ярмарках і через товарні біржі. На цій підставі формуються порти-хаби, найважливішим представником яких є Сінгапур. Цей маркетинговий принцип формує міжнародні спеціалізовані структури, типу Каргіл у зерновому сегменті.

Роздрібний сегмент торгівлі означає реалізацію переважно споживчих благ у необхідній кількості відповідно до реальної платоспроможності та конкурентних цін. Це і обумовлює диференціацію рівня життя в різних країнах.

Ринкові відносини розрізняються не тільки за розглянутими формами зв'язку між виробниками світових брендів. Важливе значення має характер поведінки і взаємодії цих агентів, що і визначає різні типи ринків світової торгівлі. Залежно від масштабності і партійності товарних потоків і формуються оператори ринку, до яких в нафтовому слід віднести ОПЕК.

Міжнародний ринок в одному важливому відношенні прямо протилежний натуральному господарству. На відміну від цього жорсткого порядку взаємодії виробників і споживачів ринок у міжнародних відносинах, як економічна категорія і реальність здатний забезпечити всім учасникам господарських

відносин максимальний ступінь економічної свободи. Саме це при інших факторах зумовило сучасне становище Китаю

Перш за все, слід відзначити різкого зростання ролі рівня концентрації та спеціалізації виробництва міжнародних корпорацій. Одночасно в постіндустріальних країнах спостерігається розширення масштабів узагальнення економіки. Великі підприємства утворюють сучасні економічні відносини на основі інноваційних форм стратегічних програмних відносин. Це дозволяє уникнути небажаних форм асиметрії розвитку. Тим не менш, різноманіття форм концентрації господарської діяльності призводить до прояву сучасних форм криз, які концентровано виразилися у фінансово-економічних проблемах 2008 - 2009 років і подальшого періоду стагнації світової економіки.

Щоб уникнути ризиків стихійних змін, посилюються глобалізаційні підходи до управління ринковими відносинами. Однак цей процес не забезпечує рівномірність формування доходів по країнах. Одночасно посилюється протистояння на основі або розширення позиції (газовий сегмент), або протистояння при появі нових технологій і рівня економічності. Обидва підходи демонструють США, захищаючи таким чином національні інтереси.

Якщо в минулому виробник товару часто сам продавав його безпосередньо споживачеві, то в сучасних економічних відносинах сформувалися спеціалізовані підсистеми у формі посередників. Вони займаються різними видами торгового сервісу, який не тільки для товарних груп тривалого життєвого циклу охоплює весь період після придбання товарів. Цим відрізняється і світовий зерновий ринок з урахуванням параметрів розвитку регіональних підсистем. В Україні в цьому сегменті особливе місце належить відомим світовим брендам.

Зазначені стратегії призвели до посилення суспільного характеру міжнародних ринкових відносин і перетворили регульований ринок на інститут, що забезпечує складну сукупність соціально-економічних цінностей. В основі його лежить конкурентна перевага та чіткі правові відносини.

Наприклад, глобальний ринок морської торгівлі як особливий соціальний інститут системно об'єднує сукупність зв'язків будівництва суден, їх операторську діяльність, підготовку і розподіл фахівців в єдину цілісну систему. Сучасні структури міжнародного ринку проявляють принципову якість - здатність до збалансованості на основі економічних законів, що визначають динаміку цін.

У міжнародних економічних відносинах як регулятор своєрідних нормативів і правил виступає Світова організація торгівлі. У цьому відношенні виділяються два правила ринкової економіки:

- відмова від присвоєння чужої власності;
- виконання добровільно прийнятих на себе договірних зобов'язань.

Тільки при єдності правил і виконання прийнятих зобов'язань конкурентні підходи перетворюється на механізм, що зумовлює розширення використання інноваційних технологій. Вони забезпечують досягнення пріоритетного положення і регулювання пріоритетів учасників в даному сегменті відносин за законами оптимізації прибутку, а, отже, і структури виробників. Особливо чітко це проявляється в сегменті круїзного судноплавства. Саме тому була втрачена ніша торгового флоту України і виникли проблеми з позиціонуванням портів у транзитних технологіях.

У сучасних міжнародних економічних відносинах зберігається суперечливість поглядів на роль держави в ринкових відносинах. Ф. А. фон Хайєк - противник державного втручання в роботу ринку. Нобелівський лауреат за теорію грошей, економічних коливань, аналіз взаємозв'язку економічних, соціальних та інституційних феноменів. Прихильник різкого, але не тривалого скорочення пропозиції грошей, обмеження безконтрольної діяльності національного банку.

Тим не менш, сенс конкуренції не зводиться до жорсткого протистояння вільних операторів у структурі національної макроекономіки і в міжнародних економічних відносинах. Поряд з цим дії СОТ з позиції інтересів окремих держав можна віднести до системного регулювання економічних відносин на основі ринкових стимулів.

У торговому судноплавстві глобальною проблемою залишається величина збитків по аваріях торгових суден. Вартість посадки на мілину в середньому перевищує 1 млн. доларів. Пошкодження силової установки - 600 тис. дол., а рушіїв - 400. Але особливий статус судноплавства в глобальній економіці продемонстрував контейнеровоз Ever Gevent наслідок блокування Суецького каналу в результаті посадки на мілину. Добові збитки по комплексу витрат перевищували 1,5 млрд. доларів. Загальні втрати світової економіки за сім днів перевищили 3 млрд. доларів.

17.3. Формування глобальної ринкової інфраструктури

Інфраструктура глобального ринку розглядається, як сукупність різних установ, що забезпечують правомірність функціонування всіх видів ринкових відносин. Серед них виділяються жорстко спеціалізовані організації, що вирішують підприємницькі та системні завдання. Достатньо їх перелічити для розуміння складності збалансованого функціонування за критеріями своєчасності досягнення відповідності виникаючим потребам та способом їх забезпечення.

Багатоаспектність інтересів економічних дій у структурі формування та вирішення завдань з комплексного розвитку відображається у складових ринкових відносин. У цьому процесі сформувалася необхідна сукупність інфраструктурних складових. Саме вони забезпечують раціональність відносин:

- Аукціони,
- Ярмарки,
- Біржі (товарні - фондові),
- Торгові будинки,
- Торгова палата,
- Служба зайнятості,
- Інші.

Суспільний поділ праці з позицій міжнародних економічних відносин роз'єднує в необхідній мірі виробників за видами діяльності і одночасно породжує стійкі взаємини між ними. Останнє і посилює спеціалізацію в міжнародному поділі праці. Особливо чітко це формується в глобальному ринку морської торгівлі.

Це зумовлює необхідність формування чіткої структури суб'єктів ринкових відносин. На цій підставі формуються національні пріоритети і міжнародний рівень диференції положення окремих країн. Пріоритетність керування максимізацією грошових потоків зумовлює складну диференціацію вибору параметрів і ресурсів ефективного розташування.

Реально необхідні відповідні обмінні процеси приймають форму міжнародних ринкових відносин, які реалізуються спеціальними підсистемами національної економіки та міжнародними економічними організаціями.

Виходячи з того, що ринок представляє систему економічних відносин між резидентами окремих країн, що охоплює виробництво, розподіл, обмін і споживання. Необхідна складна структура механізму управління власністю з позиції реальних власників, товарно-грошовими зв'язками та міжнародними фінансово-кредитними комплексами.

Крім традиційних форм міжнародного обміну ринкові процеси включають складну сукупність оцінки ситуації для забезпечення поставлених пріоритетів:

- відносини, пов'язані з концесією;
- обмінні процеси спільних підприємств із зарубіжними партнерами;
- процеси найму робочої сили через біржу;
- кредитні відносини на базі міжнародних фінансових структур;
- функціонування міжнародної ринкової інфраструктури.

На будь-якому рівні та етапі розвитку міжнародних ринкових відносин посилюється значення інструментарію та механізму націлених досягнення збалансованості структурних підсистем глобального господарства:

- забезпечення умов правомірності реалізації різноманіття форм власності;
- демократизація виробництва при збереженні раціональності державного регулювання;

- створення міжнародної ринкової інфраструктури, яка об'єднує три основні елементи: ринок товарів і послуг, ринок факторів виробництва, фінансовий ринок.

У цьому відношенні особливого значення набуває комплекс міжнародного правового законодавства та економічних положень, що забезпечують стійкість господарювання в умовах економічної глобалізації.

Глобальні соціально-економічні відносини обумовлюють необхідність створення єдиних правил поведінки учасників будь-яких підсистем. Функції глобальної ринкової інфраструктури найбільш повно розкривають її сутність:

- функція саморегулювання основних процесів у міжнародному поділі праці;

- диференціація стимулювання господарсько - фінансових відносин низкою країн;

- встановлення загальносвітової значущості основних процесів ефективних відносин між країнами;

особливості регулювання мікро- і макроекономічних результатів у національних економіках;

- демократизація найважливіших економічних процесів.

Саме ступінь реалізації цих критеріальних підходів в основних країнах, що забезпечують стійкість становища в світогосподарських відносинах, і демонструє ефективність соціально-економічного становища працівників, підприємств і невиробничої підсистеми країни.

17.4. Глобальна ринкова конкуренція

Конкуренцію слід розглядати не як протистояння між окремими операторами, а к закономірність формування і утримання позиції за критеріями відповідності попиту. Будь-яка форма конкурентного позиціонування економічної підсистеми являє собою процес досягнення переваг підприємств у тому числі і транспортних на ринку спеціалізації за ціновими або якісними характеристиками товару або послуг. Залежно від співвідношення виробників (продавців) і покупців розрізняють стан ринку досконалої або недосконалої конкуренції.

У системі міжнародних торговельних відносин і регуляторних підходів на основі принципів СОТ створюються умови для використання переваг досконалої конкуренції за якісними і вартісними характеристиками. Тому формуються різні взаємозв'язки між макроекономічними структурами.

Ринкова конкуренція, як і ціна входить в структуру механізму та інструментаріїв вибору позиції за поточними цільовими завданнями підприємства або економічної підсистеми в сформованих глобальних відносинах. Це поряд з ринковим ціноутворенням забезпечує регулювання потоку товарів, послуг, грошей, доходів і капітальних активів.

Міжнародний ринок окремих товарів або послуг і різнобічна конкуренція можуть розглядатися в якості синонімів, бо зумовлюють характер мотивації в цільовій поведінці національних виробників та імпортерів продукції і послуг.

Конкурентний ринок у міжнародних відносинах зводиться до неможливості впливати на рівень ціни жодним з національних учасників ринкового процесу. Спроба підвищити ціну веде до неможливості реалізації товару, а її зниження веде до збитків. Саме за цим принципом функціонує трампове судноплавство.

Це особливо характерно для балкерного сегмента глобального ринку морської торгівлі. У контейнерному сегменті, щоб уникнути цінових воєн, утворюються своєрідні об'єднання - альянси. Вони формують угоди за рівнем тарифних ставок і умов взаємодії в обслуговуванні вантажопотоків. Це ж характерно і для експортерів нафти. Щоб уникнути цінових воєн створена організація ОПЕК.

Конкуренція в будь-якому сегменті світової торгівлі виступає в якості найважливішого регулюючого механізму збалансованості попиту і пропозиції. Бо ніхто з рівноправних експортерів самостійно не може вплинути на попит і пропозицію через наявність альтернативні постачальників продукції і послуг.

Участь у конкурентних сегментах ринку морської торгівлі визначається:

- наявністю можливостей для зниження витрат виробництва (великотоннажні судна);
- застосуванням досконалої технології (інтермодальні перевезення);
- поліпшенням якості продукції, робіт і послуг (особливо характерно для круїзного флоту).

Традиційно в системі глобальних економічних відносин досягається рівновага до при забезпеченні наступних функцій міжнародної ринкової конкуренції відносяться:

- досягнення збалансованості попиту і пропозиції (обсягу вантажопотоків і дедвейту флоту);
- узгодження інтересів виробників;

- зниження індивідуальних виробничих витрат (великотоннажні судна, проекти автономного судноплавства);
- формування ринкової ціни (фрахтових ставок).

В умовах вільного виробництва і торгівлі можливе виникнення різних видів монополій. Ці стратегії обумовлені реалізацією конкурентної сили на основі економіки масштабу, про що свідчить положення порту Роттердам. Це ж відображається і в стратегії формування судноплавних альянсів.

Рівноправність впливу за якісними характеристиками продукції або послуг і правилами реакції виробників на попит і формує характер конкуренції. Щоб уникнути неправомірних реакцій окремих держав на зовнішньоторговельні відносини створені досить чіткі правила формування експортних та імпорتنих потоків.

Тим не менш, у ряді випадків, як показали підходи США до вибору санкційної політики щодо імпорту з Китаю, і ринкова економіка в певних умовах стає жорстко регульованою і без планового інструментарію. Це ж стосується і протистояння стратегії поставки в Європу зрідженого сланцевого газу з США проти природного газу з Росії.

17.5. Макроекономічне та міжнародне ціноутворення

Цінові характеристики будь-яких економічних відносин відображають загальні умови розвитку і зумовлюються жорсткими закономірностями. У будь-якому аспекті взаємодія попиту і пропозиції, їх координація здійснюються на основі цінового механізму і конкуренції. Ця взаємодія призводить до формування рівноважної ціни, при якій величина попиту і величина пропозиції балансуються відповідно до конкурентних переваг.

У глобальних економічних відносинах, незважаючи на розширення суперечливих умов, ціна продукції, ресурсів, капітальних активів і послуг на всіх рівнях економічних відносин виступає у формі інструменту регулювання процесів, що формують певний стан розглянутої підсистеми відносин.

Встановлення рівноважної ціни відбувається в умові вільної конкуренції в будь-якому сегменті глобального ринку під впливом загальних тенденцій і специфічних особливостей як попиту, так і пропозиції. Рівноважна ринкова ціна - це ціна, при якій по кожному даному товару або послугі (транспортній роботі) немає ні надлишку, ні дефіциту внаслідок зведеного входу та виходу відповідних операторів.

В умовах конкуренції наявність надлишку, наприклад тоннажу на глобальному ринку морської торгівлі, призводить до зниження ціни (фрахтових

ставок). Реалізація провізної спроможності збільшиться, але не на весь світовий обсяг дефайту або запасів товарних цінностей. Ціни будуть продовжувати зменшуватися, що призведе, з одного боку, до скорочення виробництва, а, з іншого - до поступового збільшення попиту, що в кінцевому рахунку врівноважить попит і пропозицію.

Разом з тим особливості ціноутворення в умовах глобальних економічних відносин демонструє альянс ОПЕК плюс. Це об'єднання основних постачальників нафти на світовий ринок. При задоволенні сформованої ціни на основі збалансованості попиту і пропозиції постачання нафти здійснюється стійко. При появі факторів зниження вартості нафти нижче прийнятої межі, країни входять в альянс узгоджено знижують видобуток нафти до періоду відновлення очікуваного рівня ціни за барель,

Власники товарної маси в будь-якій державі, незалежно від рівня і масштабів торгівлі, зазвичай тримають частину товарів в запасі, щоб оперативно реагувати на зміну попиту. Коли запаси зменшуються і падають нижче запланованого рівня, то постачальники намагаються відновити їх, нарощуючи випуск. На макроекономічному рівні запасами займається оптова торгівля і міжнародні біржі.

У системі міжнародної економіки запаси концентруються в спеціальних хабах (центрах накопичення). Достатньо згадати створення Китаєм такого хаба «Великий камінь» у Білорусі для термінового постачання продукції на ринки Європи. Своєрідним хабом виявився Сінгапур для глобального ринку морської торгівлі. Головним стає час доставки товарної маси на основі її концентрації в пріоритетних регіональних підсистемах.

Збільшення обсягів міжнародного виробництва та пропозиції дещо знижує відповідну ринкову ціну, що дозволяє споживачам придбати більшу кількість товарів. В результаті ринок поступово приходить в рівновагу. Цьому допомагає також міжнародна електронна торгівля.

Одночасно внаслідок відмінності витрат на виробництво стандартної продукції в окремих країнах формується і асиметрія концентрації виробництва по регіонах світу відповідно до відмінності ціни. Саме тому ряд виробників США сконцентрували свої потужності в Китаї, що призвело згодом до торгової війни на основі спеціальних ставок до митних і інших мит.

Зазначене демонструє особливе значення узгодження позиції основних учасників глобального ринку з урахуванням інтересів стабільності. Вирішення суперечок між країнами щодо співвідношення експортно-імпортних операцій на основі односторонніх санкцій, як це продемонстрували США, не призводить до

позитивних результатів для світової економіки. Формується тимчасовий ефект для ініціатора порушення сформованого статусу кво.

Зрештою, рівень ціни в міжнародних товарообмінних операціях, зумовлюється збалансованістю попиту і пропозиції, а також характером впливу на нього міжнародних економічних структур, типу ОПЕС.

17.6. Цілі та зміст сучасної протекціоністської політики

Пріоритет національного економічного розвитку за параметрами зростання ВВП і створення умов повної зайнятості обумовлює необхідність наявності механізмів підтримки підприємницьких структур. Тобто, незважаючи на сучасні закономірності розвитку, виникають проблеми захисту локальних виробників. У цьому відношенні країни залежно від цілей і можливості формують доступні для них напрямки пріоритетного позиціонування національної економіки в системі глобальних відносин.

Сюди належать випадки, обумовлені потребою позаринкової підтримки національного виробника та захисту внутрішнього ринку від агресивних маркетингових технологій з боку інших учасників світової торгівлі. Протекціонізм, тобто обмеження доступу іноземної продукції на внутрішній ринок, певною мірою зберігає робочі місця. Про це свідчать дії США спочатку проти японської автомобільної промисловості і в даний проти експортних технологій Китаю.

Однак в умовах глобалізації і створення Світової організації торгівлі нарастає протидія методам адміністративної підтримки національного товаровиробника. Будь-які санкції проти іноземних компаній є прихованою формою усунення конкурентних позицій альтернативних рішень (проваджень).

В якості відкритих методів протекціонізму використовуються торгові бар'єри, особливі інтереси (розширення експорту сланцевого газу США), введення тарифів, антидемпінгові розслідування, прямий захист галузей, дискримінація іноземної робочої сили. Останнє періодично демонструють США щодо громадян Мексики.

В якості стандартних торгових бар'єрів застосовуються різні підходи, використання яких забезпечує тимчасове зниження розраховуваних втрат:

а) мита на імпорتنі товари. Фіскальні мита на товари, які не виробляються в країні. Протекціоністські - призначені для захисту місцевих виробників від іноземної конкуренції.

б) імпорتنі квоти - встановлюють максимальний обсяг товару, який може бути імпортовано. Наприклад, ЄС щодо курячого м'яса з України.

в) нетарифні бар'єри у формі ліцензування, створення невиправданих стандартів якості продукції. Бюрократичні заборони в митних процедурах.

г) добровільні експортні обмеження - в надії уникнути більш жорстких торговельних санкцій. Це було використання для оптимізації експорту японських автомобілів у США.

Ця сукупність заходів формується з урахуванням поточних особливостей розвитку. Вона забезпечує, незважаючи на переваги вільної торгівлі, вирішення першорядних конкретних виробничих завдань для окремих галузей.

Ефект особливих інтересів реалізується через імпорتنі знижки або експортні субсидії, які зумовлюються завданнями збереження робочих місць (рис. 17.3). Кожна країна залежно від позиції в системі міжнародної торгівлі і в межах правил СОТ вибирає механізм реалізації даної умови.

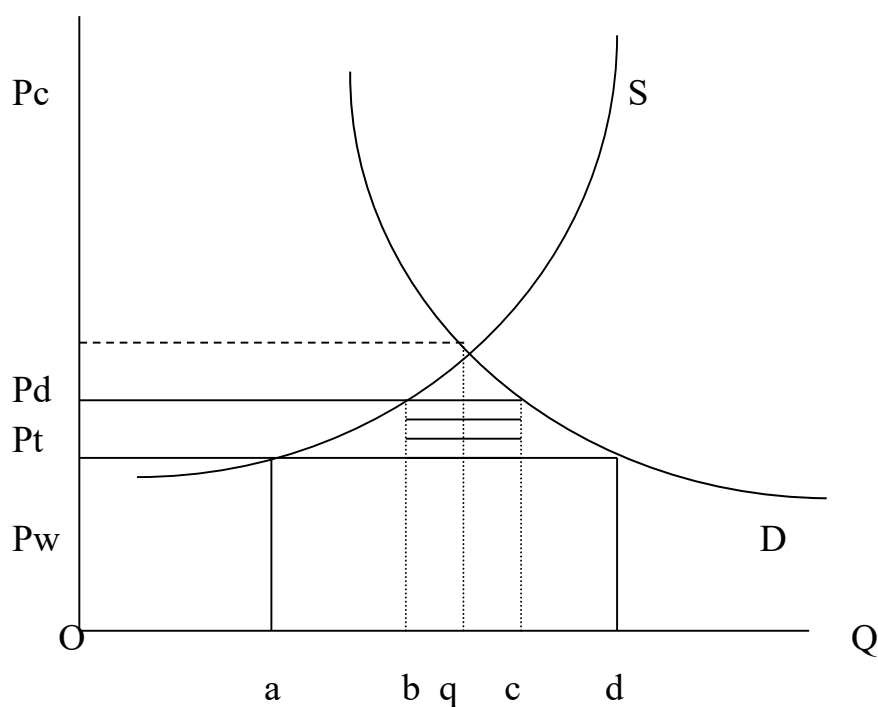

Рисунок 17.3. Економічні наслідки введення протекціоністського мита

Мито $P_w - P_t$ знижує внутрішні потреби з O_d до O_c . Місцеві виробники отримують можливість продавати більше продукції O_b порівняно з O_a за вищою ціною O_p порівняно з O_{pw} . Іноземні експортери зазнають шкоди, оскільки продадуть менше продукції b_c , а не a_d (до введення мита).

Заштриховане поле - величина прийнятого мита. Це одна з форм збереження національних робочих місць. У той же час всякі мита формують дохід бюджету, але обмежують можливості сімей з невисокими доходами.

Саме тому в сучасних умовах глобалізації економічних відносин формується позиція виробників окремих країн. Імпорт якісних товарів, які не виробляється в країні повинен компенсуватися поставками на інші ринки продукції національних брендів. При цьому з урахуванням завдань захисту національного ринку праці стандартним стає принцип імпортозаміщення. Країна розширює внутрішнє виробництво, скорочуючи порівняльні переваги зовнішньоторговельних операцій за окремими групами ресурсів.

Ця стратегія часто реалізується внаслідок оголошення державних пріоритетів. При сучасних методах вибору державного керівництва на основі виборчої системи і формуються пріоритети забезпечення повної зайнятості. Розширюється сегмент абсолютних переваг зовнішньої торгівлі. Для України - це експорт зерна і рослинної олії, проте найбільший ефект у зовнішній торгівлі формує продукція з високою доданою вартістю.

Both the national implementation of the global system and mutual recognition agreements are, in many case, still at an initial stage of their development , and remain a challenge, particularly from the perspective of developing economics.

17.7. Природні монополії та антимонопольне регулювання

Одним з найважливіших результатів економічного розвитку в системі глобальних економічних відносин розглядається концентрація виробництва, проте крім ефекту зниження середніх витрат для виробника важливо досягнення цінової незалежності споживачів від монополізації ринку.

Природна монополія - офіційно визнаний статус компанії на виробництво і реалізацію товарів і послуг за фактором реальності становища, що склалося в економіці. Вони відрізняються мінімальними довгостроковими середніми витратами внаслідок прояву ефекту масштабу виробництва. До природних монополій належать системи, що володіють унікальними природними ресурсами. За цією ознакою сюди належать найбільші круїзні порти і морські канали.

Природні монополії користуються, отриманим від держави правом, операторської діяльності в межах певної частки або регіону ринку. При цьому реалізується принцип державного контролю та регулювання, в основі якого лежить захист прав споживачів. Природні монополії фактично зумовлюють абсолютні переваги продукції і послуг у світовій економіці.

На ринку монополістичної конкуренції діє значна кількість фірм, що продають близькі, але не досконалі товари-замінники. Ключовою характеристикою даної ринкової структури є диференціація продукції (взуття, спортивні товари, круїзний продукт, пиво, йогурт, коньяк). Диференціація товарів

створює можливість обмеження впливу на ринкові ціни, оскільки споживачі зберігають прихильність до конкретної марки.

До таких монопольних структур належать у торговельному судноплаванні торговельні порти, що мають явні пріоритети розміщення за транзитними перевагами. Особливу форму конкурентних переваг набувають контейнерні альянси, тому для їх правомірного функціонування потрібна згода провідних економічних держав, які контролюють власні інтереси.

Природні монополії засновані на формуванні позитивної економії від масштабу виробництва. Цей результат настільки значний, що одна фірма може забезпечити продукцією весь ринковий попит при найменших витратах. При цьому витрати виявляються меншими, ніж при сукупності конкуруючих фірм. Це положення характерне для проекту «Північний потік - 2» щодо морської доставки скрапленого сланцевого газу США.

У цих умовах крива попиту на продукцію монополістичного конкурента має невеликий негативний нахил.

Крім природних монополій виникають монополії пріоритетного позиціонування на ринку. Це великі підприємства (корпорації) і їх об'єднання в картелі та інші конгломерати. Концентрується значна частка виробництва і реалізації продукції за панівними параметрами на ринку. Головна небезпека для споживачів полягає у встановленні монопольних цін.

Тому використовується антимонопольна політика, яка являє собою одну з форм контролю над бізнесом. Головним стає вибір форми заходів, які орієнтовані на забезпечення стандартів досконалої конкуренції.

Головні елементи антимонопольної політики:

- недосконало конкурентні фірми неефективні з позиції ринкової рівноваги, оскільки ціни істотно перевищують граничні витрати, споживачі купують менше товару;

- багато галузей володіють технологіями, що забезпечують значну економію від масштабу (природні монополії), їх дроблення пов'язане з втратою стійкості;

- у тривалому періоді прогрес економіки обумовлений технологічними змінами. Саме великі фірми, що володіють фінансовими ресурсами, обумовлюють інновації;

- при неефективній монополізації або ціна завищується, або якість не відповідає цінності.

Саме тому уряд бере відповідальність і реалізує регулювання діяльності монополій відповідно до завдань збереження робочих місць, позасистемної ефективності щодо цілей монополії. До порушення конкурентної рівноваги різні види санкцій.

Розрізняють два способи боротьби з антиконкурентними зловживаннями:

- заборона певного виду поведінки підприємств (фіксовані ціни);
- обмеження діяльності деяких видів ринкових структур (монополій).

Для цього розробляються спеціальні правові положення економічної діяльності. Але головне контроль не масштабу фірми, а її економічного підходу. У системі морського транспорту слід зазначити встановлення єдиних правил оплати праці членів плавскладу, незалежно від прапора реєстрації судна.

Перш за все, закон повинен попереджати незаконну появу монополій і угод про фіксування цін з позиції виробника, на основі обмеження обсягу випуску:

- підтримання роздрібних цін (виробник не дозволяє продавати нижче певного рівня);
- хижацьке ціноутворення, тобто ціни нижче виробничих витрат з метою розорити конкурентів;
- пов'язуючі контракти;
- цінова дискримінація.

Таким чином, мова йде про поведінку фірми з урахуванням того, ринок як економічна реальність повинен функціонувати за законами збалансованості.

Патент на продукцію будь-якої фірми або технологічний процес, що застосовується при виготовленні матеріальних благ, може служити причиною монополізації ринку.

Сировинні монополії, наприклад об'єднання нафтовидобувних країн, обумовлені володінням і контролем над поставками рідкісної або стратегічно важливої сировини. Саме обмеженість ресурсів (алмазів, нафти) зумовлює характер соціально-економічних відносин у глобальних відносинах.

Контрольні питання

1. чим зумовлюється структура національного та глобального ринків?
2. Якими характеристиками зумовлюється стан глобального ринку?
3. Причини формування глобальної виробничої інфраструктури.
4. Як формується глобальна ринкова конкуренція?
5. Назвіть основні фактори формування цінових характеристик у глобальних ринкових відносинах.
6. Чим обумовлені цілі сучасної протекціоністської політики?
7. Причини виникнення природних монополій та антимонопольне регулювання.

ЗАДАЧА

В сегменті ринку з ознаками сбалансованої конкуренції після досягнення довгострокової рівноваги пропозиції формувалися 100 фірм з функцією витрат у кожній

$$C_{st} = Q^3 - 2Q^2 + 16Q$$

З економічним зростанням і збільшенням попиту в даному сегменті ринку фірми збільшили обсяги виробництва, і сформувалися нові функції витрат в межах

$$C_{st} = Q^3 - 4Q^2 + 20Q$$

Зберігається принцип лінійності галузевої пропозиції

Побудувати графік пропозиції.

1. Довгострокова галузева рівновага характеризується наступним чином:

$$P_c = C_{sa \min}$$

2. Характеристикою галузевої рівноваги при вихідному попиті при середніх витратах рівних є:

$$C_{sa} = \frac{C_{st}}{Q}$$

Що описується рівнянням:

$$C_{saj} = Q^2 - 2Q + 16$$

Обсяг випуску при мінімальних середніх витратах:

$$\frac{dC_{sa}}{dQ} = 2Q - 2 = 0 \Rightarrow Q = 1$$

При цих умовах функціональної діяльності фірм та обсягу випуску:

$$C_{sao} = 1 - 2 + 16 = 15 = p_{co}$$

Отже, у вихідних умовах галузевий обсяг пропозиції дорівнює 100 одиниць продукції при ціні 15.

Після збільшення галузевого попиту (в даному сегменті ринкових відносин, тобто спеціалізації виробництва) середні витрати фірми стають рівними

$$C_{sa1} = Q^2 - 4Q + 20$$

Мінімум досягається за умовою:

$$\frac{dC_{sa}}{dQ} = 2Q - 4 = 0 \Rightarrow 2$$

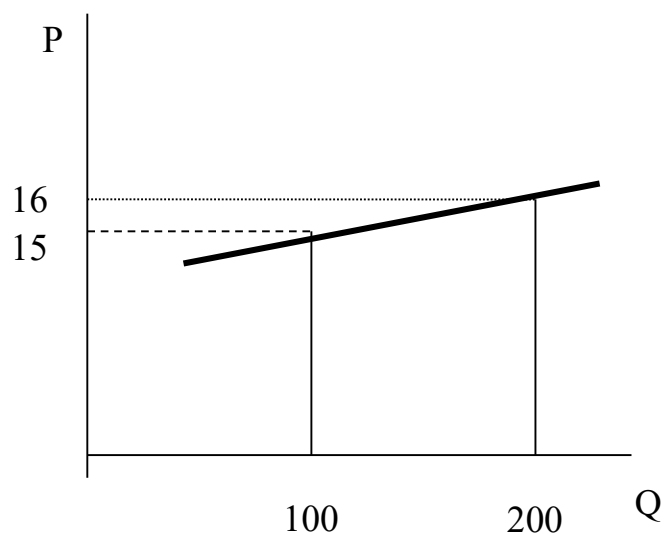
За $Q = 2$ цієї фірми:

$$C_{sa1} = 4 - 8 + 20 = 16 = p_1$$

Отже, новий обсяг випуску складає:

$$Q_m = 2 \cdot 100 = 200$$

За $p_{c2} = 16$

Висновки

Розвиток раціональної виробничої діяльності людини було зосереджено в початковий період на кількісних аспектах використання природних ресурсів. Зі створенням і вдосконаленням виробничих засобів, що визначили зростання результативності праці почали виникати товарообмінні процеси. Це зумовило потребу в порівняльній оцінці різних благ. І з появою держав (полісів) виникло завдання управління економічними процесами.

На подальших стадіях розвитку стає необхідним вирішення проблеми раціонального використання природних ресурсів та оцінки реальної ролі праці. У цьому аспекті і з'являється теорія економічного розвитку, в основі якої виділяються погляди Рікардо і А. Сміта. Досить чітко обґрунтовується роль праці в соціально-економічних процесах.

К. Маркс сформулював закономірності становлення капіталістичного виробництва, зосередив увагу на проблемних питаннях, особливо на несправедливості розподілу результатів, створених працівниками підприємств. Особливу увагу було звернено на нестійкість економічного зростання та виникнення економічних криз внаслідок відсутності чіткого управління на основі планування.

До заслуг третього великого економіста М. Дж. Кейнса відноситься положення про економічну роль держави, що довела разом з президентом США Рузвельтом можливість виходу зі світової кризи на основі створення робочих місць при реалізації стратегії використання державних витрат

Тривалий період пізнання економічних закономірностей розвитку визначили послідовне вдосконалення механізму раціонального розвитку окремих країн за критеріями нормалізації рівня життя громадян.

На жаль, через незбалансованість розвитку світової економіки формуються соціальні проблеми в ряді держав, що розвиваються. Саме порушення збалансованості і принципів стійкості роботи, наприклад, торгового флоту внаслідок кризових явищ тільки у формі дій піратів світова економіка щорічно втрачала понад 10 млрд. доларів.

До негативних умов оптимізації параметрів макроекономіки і підприємницької ефективності відноситься зниження ролі окремих держав у міжнародному поділі праці. У цьому відношенні в Україні втрачені транзитні вантажопотоки і введуться особливі податкові технології, що знижують параметри обслуговування зовнішньоторговельних вантажопотоків і роботи національного морського транспортного потенціалу.

Заходи які не можуть бути реалізовані при набраній чинності у стійкому порядку, можуть бути повідомлені іншим членам СОТ та будуть розглядатися для різних видів гнучких прав.

Незважаючи на негативні відносини, ЧМП до 2006 року вирішувало проблему фінансової діяльності тільки з 17 з існуючих раніше 56 кредиторів. Сума боргу 56 млн. грн. При капітальних активах підприємства понад 500 млн. була фактично ліквідована до 2008 року і підприємство почало отримувати прибуток. Поряд з цим залишається можливість повернення частини дебіторської заборгованості колишнього «Зовнішекономбанку». Однак подальші дії прокурорського нагляду фактично суперечили завданням збереження державної власності. І у підприємства знову з'явилися фінансові проблеми.

З урахуванням основних закономірностей сталого збалансованого розвитку національної економіки провідні держави використовують необхідні механізми та інструментарій ефективної підтримки підприємницьких структур відносно участі в світовому розподілі праці.

ГЛОСАРІЙ

А

Aggregate demand (AD) - сукупний попит - плановані витрати на кінцеві товари і послуги в економіці країни

Aggregate supply (AS) - сукупна пропозиція - вартість вироблених в країні товарів і послуг, які компанії планують продати в розрахунковому періоді

Antitrust policy - (антитрестівська політика) - державна діяльність, спрямована на стримування розвитку монополій за допомогою антитрестівських законів і розпоряджень

Average or unit cost - (середні або поодинокі витрати) - витрати, що припадають на одиницю продукції, яка випускається, або послуг

В

Basic economic problems - (основні економічні проблеми) - цілі, властиві будь-якому суспільству, що полягають у пошуку відповідей на питання - Що? Як? Хто? Для кого? Необхідно виробляти.

Budget deficit - (дефіцит бюджету) - перевищення загальних урядових витрат над загальними надходженнями, які не включають позикові кошти, що служать покриттям дефіциту

С

Capital - (капітал) - один з чотирьох основних факторів виробництва, представлений усіма засобами виробництва, які створені людьми для того, щоб з їх допомогою виробляти інші товари і послуги. У нашому випадку це суда.

Collective goods - (колективні блага) - блага, що розподіляються в суспільстві на основі соціально-економічних рішень або суспільного вибору.

Competition - (конкуренція) - змагальність підприємств, коли їх самостійні дії обмежують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації товарів на ринку.

Concentration ratio - (показник концентрації) - процентне відношення обсягу продукції, що реалізується чотирма або вісьмома найбільшими структурами, до загального обсягу виробництва в даному сегменті

Consumption function - (функція споживання) - відношення реальних споживчих витрат до реального готівкового доходу

Consumer surplus - (прибуток споживача) - додаткова корисність, яку отримує споживач за рахунок різниці між тим, що готовий віддати за придбане благо і тим, що він віддає в реальності.

Д

Demand - (попит) - бажання і здатність покупців придбати блага

Е

Econometrics - (економетрія) - один з розділів економікс, який, спираючись на статистичний аналіз, оцінює і вимірює кількісні взаємозв'язки в економіці

Elastic demand - (еластичний попит) - попит, при якому процентне скорочення в ціні викликає таке процентне збільшення в кількості запитуваних благ, що загальний дохід від продажу всього збільшиться

Elasticity - (еластичність) - ступінь зміни однієї змінної у відповідь на зміну іншої, пов'язаної з першою певною

Equilibrium price - (рівноважна ціна) - ціна, при якій кількість товарів і послуг, які бажають купити споживачі, відповідає кількості товарів і послуг, які виробники бажають продати

External variable - (зовнішні чинники) природні та соціальні катаклізми, що призводять до порушення ефективної роботи макроекономічного механізму

Ф

Factors of production - (фактори виробництва) - основні компоненти, що використовуються в процесі виробництва. До них належать: праця, земля, інші природні ресурси, капітал

Н

Hierarchy - (ієрархія) - така система координації економічних дій, при якій індивідуальні дії підпорядковані вказівкам центральної влади

І

Imperfect competition - (недосконала конкуренція) - організаційна структура ринку, при якій можуть бути ускладнені вступу в нього і вихід, обмежений доступ до інформації.

Income - (дохід) - загальна сума грошей, що надходить юридичній або приватній особі у вигляді заробітної плати, ренти, дивідендів та платежів за виконані послуги та реалізовану продукцію протягом розрахункового періоду

Income effect - (ефект доходу) - збільшення споживання нормального блага в результаті падіння його ціни за рахунок збільшення реального доходу, викликаного зниженням ціни, і навпаки

Information asymmetry - (інформаційна асиметрія) - ситуація, в якій одна група операторів володіє необхідною для ведення справ інформацією, а інша - не володіє

Investment - (інвестиції) - збільшення запасів капіталу в економіці, що призводить до зростання пропозиції факторів виробництва за рахунок виробництва їх людьми

L

Labor - (праця) - внесок у процесі виробництва, зроблений людьми у формі безпосереднього витрачання розумових і фізичних зусиль

Labor's marginal product - (граничний продукт праці) - додатковий обсяг виробництва, отриманий за рахунок застосування додаткової одиниці праці

Liquidity - (ліквідність) - здатність активів безпосередньо використовуватися як засіб обігу або бути готовими до перетворення на засіб обігу при збереженні номінальної вартості

Long-run - (довгостроковий період) - в мікроекономіці це період часу, протягом якого обсяг виробництва можна збільшити можна за умови капітальних активів (фіксованих витрат), а не тільки за рахунок збільшення змінних ресурсів (витрат)

M

Macroeconomics - (макроекономіка) - розділ економікс, що вивчає поведінку національного господарства в цілому і характер прояву безробіття, інфляції та їх впливу на загальнодержавні параметри

Marginal revenue (MR) - (граничний дохід) - додатковий дохід, одержуваний від продажу додаткової одиниці продукції або послуги

Marginal costs - (граничні витрати) - додаткові витрати виробництва, необхідні для виробництва додаткової одиниці продукції.

Marginal utility - (гранична корисність) - додаткова корисність, отримувана споживачем від використання додаткової одиниці благ

Market - (ринок) - система, керована співвідношенням попиту покупців і пропозиції продавців

Microeconomics - (мікроекономіка) - розділ економікс, що викладає поведінку окремих економічних одиниць, їх взаємодію на ринках, що зумовлює систему цін

Monopoly - (монопольне становище) - домінуюче становище підприємця, що дає йому можливість самостійно або разом з іншими підприємцями обмежити конкуренцію на ринку певного товару або послуг.

Monopoly price - (монопольна ціна) - ціна, встановлена підприємцем, який займає монопольне становище на ринку і призводить до обмеження конкуренції

Monopoly - (монопольна діяльність) - дії підприємця за умови монопольного становища у виробництві та реалізації товарів або послуг на недопущення, суттєве обмеження або усунення конкуренції

Multiplier - (мультиплікатор) - числовий коефіцієнт, що показує в скільки разів сума приросту або скорочення національного продукту, доходу перевищує початкову суму інвестицій або інших вкладів

N

Natural resources - (природні ресурси) - ресурси, на які спрямована дія праці в поєднанні з капіталом

National income - (національний дохід) - загальна сума, отримана населенням у вигляді заробітної плати, ренти, відсотка та прибутку

Nominal GNP - (номінальний ВНП) - вартість кінцевих товарів і послуг, вироблених нацією за певний період, зазвичай за рік, виражена в поточних цінах

Normative economics - (нормативна економікс) - частина економікс, що відповідає на питання наскільки хороша та чи інша економічна політика або ситуація

O

Oligopoly - (олігополія) - організація ринку, при якій кілька продавців, частка кожного з яких настільки велика в загальних продажах, що зміна в кількості продаваної продукції кожного з продавців веде до зміни ціни

Open economy - (відкрита економіка) - економіка, пов'язана з усім іншим світом імпортом, експортом і фінансовими угодами

Output - (обсяг виробництва) - різноманітні товари і послуги, вироблені за допомогою факторів виробництва, що споживаються членами спільноти і використовуються для виробництва інших благ

P

Production function - (виробнича функція) - залежність, виражена в математичній формі, між максимальним обсягом виробництва і комбінацією факторів виробництва, що створюють його, при наявному рівні знань і технологій

R

Real GNP - (реальний ВНП) - вартість ліжкових товарів і послуг, вироблених нацією за певний період, зазвичай за рік, виражена в цінах базового року

Rate of return - (норма прибутку) - показник, що відображає відношення прибутку, отриманого підприємством, до вартості капітальних активів за вирахуванням його зобов'язань

Reservation price - (стартова ціна) - мінімальна ціна, за якою продавець бажає запропонувати виття товару, а також максимальна ціна, яку бажає запропонувати покупець товару

S

Saving - (заощадження) - частина доходів населення, яка не використовується для купівлі товарів і послуг або виплати податків.

Short run - (короткостроковий період) - в мікроекономіці це час, протягом якого збільшення обсягу виробництва можливо здійснювати тільки за рахунок збільшення змінних витрат

Stock - (запас) - кількість чого-небудь, що існує в даний час і вимірюється в грошах, або у фізичних одиницях

Substitution effect - (ефект заміщення) - реакція споживача на підвищення ціни нормального блага, що входить в споживчий кошик, що призводить до скорочення покупки подорожчав блага і до збільшення покупки тих, які можуть замінити подорожчали.

Supply - (пропозиція) - бажання і здатність продавців поставляти на ринок блага для продажу

T

Theory of human capital - (теорія людського капіталу) - теорія, яка передбачає, що вміння працівника або групи працівників домогтися кращого результату призведе до підвищення їх заробітної плати

Total cost - (ТЗ) - (загальні витрати) - сума постійних і змінних витрат, необхідних для виробництва благ певного рівня

V

Value added - (додана вартість) - вартість галузевих продажів за вирахуванням вартості проміжних товарів

Variable cost - (змінні витрати) - грошові та осудні витрати, які змінюються у відповідь зміна обсягу продукції, що випускається

W

Wealth- (багатство) - запаси грошей або чисті накопичення або запаси реальних або фінансових активів, наявних до даного моменту часу

Навчальне видання

М.Т. Примачов, Н.М. Примачова, А. Ю. Стахов

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ: МІКРОЕКОНОМІКА, МАКРОЕКОНОМІКА

ПІДРУЧНИК

Підп. до друку
Формат 60х84/16. Папір офсет. Ум.друк. арк.
Тираж пр. Зам. №

НУ«ОМА», центр «Видавінформ»
65029, м. Одеса, Дідріхсона,8, корп.7
Свідоцтво ДК №1292 від 20.03.2003
Тел./факс:(+38 048) 793-2440
publish@ma/odessa.ua

Службовий твір
Міністерство освіти і науки України
389

